

DEBRECENI ANIKÓ

IRODALOM

5

DEBRECENI ANIKÓ

IRODALOM

(MAGYAR ÉS VILÁGIRÓDALOM)

Tankönyv
az általános középfokú oktatási intézmények
5. osztálya számára
Integrált irodalom

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво „Світ”
2022

УДК 821.511.141(075.3)

Д 25

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)

Дебрецені О.

Д 25 Угорська та зарубіжна літератури. : підруч. інтегр. курсу для
5 кл. закл. заг. серед. осв. / О. О. Дебрецені. – Львів : Світ, 2022. –
280 с. : іл.

ISBN 978-966-914-397-6

УДК 821.511.141(075.3)

ISBN 978-966-914-397-6

© Дебрецені О. О., 2022
© Шутурма М. С., художнє
оформлення, 2022
© Видавництво „Світ”, оформлення,
2022

BEVEZETŐ

Kedves ötödikesek!

Általános iskolások lettetek. Bizonyára nagy érdeklődéssel lapozgatjátok az új tankönyveiteket. Amikor az irodalomkönyvre kerül a sor, láthatjátok, nagyon sok érdekes olvasnivalót kínálnak az emberről, aki igazságra, tudásra, szépre, boldogságra vágyódik, sok izgalmas, ámulatba ejtő kalandot élhetnek át a mesék, mondák hőseivel együtt. Megismerkedhettek a magyarok eredetéről szóló mondákkal és a kárpátaljai mondákkal is. Találkozhattok a világirodalom, a magyar irodalom és a kárpátaljai magyar irodalom legszebb gyermekverseivel, népmeséivel és műmeséivel, a verses mesével, a meseregényekkel, a novellákkal és az ifjúsági regényekkel.

Biztos vagyok benne, hogy szívesen követitek majd nyomon a Kukorica Jancsiból János vitézzé, majd Tündérország királyává lett Petőfi-hős történetét, kalandjait, a Százholdas Pagony lakóinak életét, a kis hercegnek barátkeresési törekvéseit, a Pál utcai fiúk grundért folytatott harcát, Nemecsek Ernő erkölcsi győzelmét, Babocsai László, a híres végvári vitéz történetét.

A művek titeket is véleményalkotásra, állásfoglalásra készítetnek: helyesen jártak-e el a szereplők az adott helyzetben, te mit tettél volna az ő helyükben. Követendő példákat látsz magad előtt, vagy éppen olyan szereplőkkel találkozol, akiknek viselkedését, tetteit elítéled. A döntés a tied.

Célunk az, hogy biztos kézzel vezessünk téged a művészetek, elsősorban az irodalom több ezer éves világában. Egy hasznos tanács a tankönyv használatával kapcsolatban. Mindig vedd figyelembe az egyezményes jeleket!

Nota bene!	Jegyezd meg!
	Tudáspróba
	Háttér-információ
	Irodalomelméleti ismeretek
	Kérdések és feladatok
	Kérdezz, kutass!

	Játék
Fogalomtár	Fogalomtár
	Szómagyarázat
	Énekeljétek együtt!
	Amit a műről tudnod kell!

Jegyezzétek meg, az olvasás: az felfedezés! Sikeres és örömteli munkát kívánunk!

A szerző

AZ IRODALOM ÉS A KÖNYVEK SZEREPE AZ EMBER ÉLETÉBEN

Az irodalom kezdetei • Mai tudásunk szerint évezredekre volt szükség, amíg a szájhagyomány útján terjedt ismereteket az írás váltotta fel. Az irodalom fogalma tehát az írásos rögzítéshez kapcsolódik, és kezdete a homályba vész.

Az írás nélküli, szóbeli társadalmakban a beszéden kívül a mítoszok, mondák, mesék és balladák, valamint a népdal, zene és tánc tartották össze a közösség tagjait. A nagy népességű városok kialakulásával és az írás megjelenésével (Kr. e. IV. évezred) ezt a szerepet fokozatosan átvette az irodalom, mint a kommunikáció új formája.

Az irodalom, a művészetek kialakulásában a vallási hiedelmek, a vallási szertartások megjelenésének is fontos szerepe volt. Megszülettek a különleges, sejtelmes hangzású varázsigék. A természettől való félelem, az istenek tisztelete létrehozta az imákat (könyörgés) és a himnuszokat (dicsőítő ének).

A történelem során a művészeteknek számos formája, változata alakult ki: képző- és iparművészet, építészet, irodalom, színházművészet, fotó- és filmművészet. Az egyes művészeti ágak más-más érzékszerveinkre hatnak, más oldalról közelítik a valóságot, annak más oldalát, jellemzőjét emelik ki, és természetesen más anyaggal dolgoznak.

Mi az irodalom? • Az *irodalom* tágabb értelemben véve írott művek, szövegek összessége. Szűkebb értelemben irodalmon nyelvi alkotásokat, történeteket, költeményeket és színdarabokat értünk, amelyek művészeti alkotásként határozhatók meg.

Nota bene! Az irodalom a szavak, a szép beszéd, a szépen megfogalmazott gondolatok művészete. Az ilyen irodalmat a tudományos és egyéb szövegektől a **szépirodalom** kifejezéssel különböztethetjük meg.

Az irodalom egy olyasféle művészet, amellyel az ember kifejezheti érzéseit, leírhatja és közzéteheti ismereteit, és megőrizheti hagyományait. Nemzeti imádsággá is olyan verseink váltak,

amelyekben a nemzet legmélyebb szándékai szólaltak meg. A jobb nemzeti sorsért könyörgő *Himnusz*, a hazához való hűség *Szózata* és a szabadság-küzdelem esküjét fogalmazó *Nemzeti dal*.

Sokféle érték van egy irodalomban, de nem véletlen az, hogy egy-egy nemzet tudatában azok a művek élnek közösségformáló erőként, amelyekben a nemzet létének igazsága lép működésbe.

Az irodalmi mű – művészeti alkotás • Művészeti alkotás-ként legfontosabb eszköze, közvetítője a **nyelv**, és a **belső látásunkra** épít. A belső érzékelés, látás egy sajátos jelrendszer segítségével történik, amit **művészi** vagy **költői nyelvnek** hívunk. Általa érthetjük meg az irodalmi alkotások üzeneteit. Minden író, költő felhasználja és továbbfejleszti a nyelv meglévő szókincsét, sajátos szóhasználatot és mondatfűzést alakít ki. Ezért beszélhetünk például Petőfi, Arany vagy Weöres költői nyelvéről.

A valódi művészeti értékeket tartalmazó irodalmi alkotás tehát élményt nyújt, megrendít vagy örömet szerez, kiszakítja az embert a hétköznapi világából, érzelmileg gazdagabbá, erkölcsileg tökéletesebbé, lelkileg szabadabbá teszi. Ezért van szükség arra, hogy minél több igazi irodalmi alkotást olvassunk, hogy az napi szükségletünkkel váljon. Az irodalom nagymértékben alakítja a modern társadalom emberének nyelvét, műveltségét, ízlését, világképét és nemzeti tudatát. Kitűnő műfordítóinknak köszönhetően nemcsak a magyar irodalmi alkotások olvasása révén történhet mindez, hanem a világirodalom remekműveinek a megismerése által is. A *világirodalom* a világ valamennyi nyelvén született irodalmak összefoglaló elnevezése. A kifejezés a Johann Wolfgang von Goethe (e.: johan wolfgang göte) által 1827-ben bevezetett német *Weltliteratur* szó magyar megfelelője.

Az irodalmi művek csoportosítása • Az irodalmi műveket formai szempontok alapján két nagy csoportra oszthatjuk: **prózára** és **versre**.

A **prózai** szövegben a szavak szabadon követik egymást, nincsenek formai megkötései, elsődleges szempont a tartalom, az érthetőség. Ilyen általában a mindennapi beszédünk. Az irodal-

mi próza a hétköznapi beszédnél igényesebb, pontosabb megfogalmazásával, művészi igényével tér el.

Ezzel szemben a **vers** úgynevezett kötött beszéd, a tartalom mellett bizonyos formai kötöttségek is jellemzik. A vers legfontosabb kötöttsége a *ritmus*. Alkothatja a ritmust a visszatérő, részben vagy egészben ismétlődő gondolat, a hosszú és rövid szótagok, vagy hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos változása. A vers tehát *ritmikus beszéd*.

A magyar nyelvben mindig az első szótagon van a hangsúly, ezért ezt ejtjük nyomatékosan (eltérően az ukrántól, ahol nem állandó a hangsúly, a szó bármelyik szótagjára eshet): **Tüzesen süt le a nyári nap sugára...**

Fogalomtár

Arisztotelész (Kr. e. 384–322) – görög filozófus, az ókor szellemi eredményeinek kiemelkedő hatású szerzője, a tudományelméletek megalapítója. Esztétikáját a *Poétika* tartalmazza, amelyben a költészet műfajait rendszerezi a kifejezőeszközök, a tárgy és a közlés mód alapján. Legmagasabb rendűnek az eposzt és főleg a tragédiát tekinti. A reneszánsz kortól (XIV. sz.) tételeinek, fogalmainak értelmezése az esztétika alapkérdéseivel tartozik

Líra – görög szó, eredeti jelentése: *lant, pengetőhangszer*. Főbb műfajai: *dal, óda, elégia, epigramma*

A ritmuson kívül a versnek egyéb formai kötöttségei is lehetnek. A vers mindig *meghatározott hosszúságú sorokból* áll. A versnek nagy része több verssorból álló egységekre: *versszakokra* tagolódik. A verssorok vége hangzásban hasonló lehet, összecsengethet. Ez az összecsengetés a *rím*. A versszakok végén ismétlődő sorok adják a *refrént*.

Az irodalom műnemei • Az irodalmi műveket jellegzetességeik, tartalmi és formai jegyeik alapján szokás csoportosítani, műnemekbe sorolni. Az irodalom műnemek szerinti felosztását Arisztotelész alkotta meg *Poétika* című művében. Így alakult ki a klasszikus hármas felosztás: a **lírai**, **drámai** és **epikai** műnem.

LÍRA	EPIKA	DRÁMA
<p>Az ember, az alkotó belső világának, lelkiállapotának, érzelmeinek ábrázolója. Énközpontú műnem. Lényeges jellemzői:</p> <ul style="list-style-type: none"> • a költői érzésvilág gazdagsága, • az átélés mélysége és őszintesége, • mindig valamilyen általánosabb érvényű emberi, társadalmi tartalmat közvetít. 	<p>Eseményt mond el, történeteket tár elénk, vagyis elbeszél. Cselekményes műnem. Szerkezet, időrend, terjedelem tekintetében kötetlen. Hősei valóságosak és valóságon túliak lehetnek. Legismertebb verses formájú műfajai: <i>elbeszélő költemény, ballada</i>; prózai formájú műfajai: <i>mese, monda, mítosz, elbeszélés (novella), regény</i>.</p>	<p>A külvilágot ábrázoló, színpadra szánt alkotás. Legfőbb jellegzetessége a cselekmény közvetlen megjelenítése. Az események a szemünk előtt játszódhatnak, arról, ami a színpadon történik, párbeszédkekből vagy monológokból értesülünk. A drámai nyelv lehet verses vagy prózai, de ezek váltakozása is jellemezhető. Alapvető műfaja: <i>tragédia, komédia</i> és a <i>középfajú dráma</i>, más néven <i>színmű</i>.</p>

1. Hogyan alakult ki az irodalom? **2.** Fogalmazd meg saját szavaiddal, mi az irodalom! **3.** Miért soroljuk az irodalmat a művészeti alkotások közé? **4.** Az irodalom műnemek szerinti felosztását ki alkotta meg? Mi a mű címe? **5.** Mit tudtok az egyes műnemekről? Csoportosítsátok a kifejezéseket a fenti táblázat mintájára (LÍRA, EPIKA, DRÁMA): **a)** Színpadi előadásra szánt mű; **b)** Érzelmeket kifejező mű; **c)** Eseményeket ad elő; **d)** Párbeszédese formájú; **e)** Történeteket tartalmaz; **f)** Az én, a lélek belső világának, érzelmeinek kifejezője; **g)** Az események menete a szereplők párbeszédéből tárul elénk; **h)** A szöveg nagyobb részét egy „elbeszélő” mondja el; **i)** A külvilág áll az ábrázolás középpontjában; **j)** Gondolatokat közvetít; **k)** Hangulatok közvetlen, személyes kifejezője!

*A jó könyvek nem beszélnek hozzánk,
hanem beszélgetnek velünk.*
(Karinthy Frigyes)

A KÖNYVTÁR

A fölfedezést, a megismerést, az élettapasztalat gyarapítását lehetővé tevő, segítő olvasás egyik feltétele a könyvtár rejtelmes világának birtokba vétele. Babits Mihály a *Halálfi* című művében a következőképpen írt a könyvtárról: *A könyvtár bizonynyal a legjobb egyetem.*

A könyvtár • A Magyar értelmező kéziszótár szerint a könyvtár – **nagyobb mennyiségű könyvek rendszerezett gyűjteménye.**

Az emberekben a legrégebb idők óta él a vágy a világ titkainak megismerésére, a bölcsességre. Hajdan azonban csak a nagy uralkodóknak állt módjukban az, hogy gyűjtsék az emberi tudást tartalmazó könyveket, könyvtárakat hozzanak létre. Ám az első könyvtárakat ne olyanoknak képzeljétek, mint amilyenek a maiak, hisz külső formájukban az akkori könyvek sem hasonlítottak mai utódaikhoz. De hogyan alakult ki az írás?

Az írás kialakulása és az első könyvek • Eleinte különféle képekkel ábrázolták a mondanivalót. Ez volt a *képirás*. A képirásos jeleket *piktogramoknak* nevezzük. A legősibb ismert kép-

írás Kr. e. 3000 tájáról való. A mezopotámiai sumérok több mint 5000 éve találták fel az ékírást, a legősibb ismert írásrendszert. Az első könyvek is ékírásos jelekkel ellátott égetett agyagtáblák voltak. Az írásjeleket a kiégetés előtt nyomták a puha agyagba nádhegygel.

Az alexandriai könyvtár sok tudományág anyagait gyűjtötte össze: matematika, csillagászat, fizika, földrajz, élettan

(*pergamen*) készültek. Kötése általában bőrrel bevont, fémkapcsokkal összefogott két fatábla. Az értékesebbeket néha arannyal, ezüsttel és drágakövekkel díszítették. A legtöbb kódex a kolostorokban született. Az itt élő papok, szerzetesek kézírással másolták sokszor több évig tartó munkával a már meglévő műveket is. A papír európai elterjedéséig, körülbelül a XI. századig csak pergamenre írtak.

Fogalomtár

kódex – latin *codex* fatáblát jelent

Az ókor leghíresebb könyvtárában, az alexandriai könyvtárban sok ezer *papirusztekercs* sorakozott. Az egyiptomi írástudók ugyanis – de még hosszú ideig az ókori görögök és rómaiak is – a papirusznád beléből préselt tekercsekre írtak.

A középkor már valóban könyv formájú könyvei, a *kódexek* a IV. században jelentek meg. Lapjai vékony állatbőrből

Kódexek Magyarországon is készültek. Nagy királyaink (Könyves Kálmán, Nagy Lajos, Mátyás király) is pártfogolták a könyvgyűjtés, könyvmásolás ügyét. A magyar reneszánsz kultúra legnagyszerűbb és leghíresebb alkotása Mátyás király budai könyvtára, a *Corvina*. Olyan alkotás, amely nemcsak elérte a kor legmagasabb európai színvonalát, hanem hozzá mérhető, a maga nemében és a maga korában, az Alpoktól északra sehol sem akadt.

Gutenberg János német nyomdász találmányát, a *könyvnyomtatást* is Mátyás udvarában alkalmazták először: Hess András

1473-ban készítette el az első Magyarországon nyomtatott könyvet, a *Budai krónikát*.

Ma már minden városban, kis falvakban is van könyvtár. Valamennyi az emberi tudás és kultúra terjedését segítette és segíti elő. Legyetek hát ti is aktív látogatói, olvasói az iskolai, városi könyvtáraknak!

A könyv és formai jegyei • A *Magyar értelmező kéziszótár* így mutatja be a könyvet: *Egybekötött, lapozható ívekből álló, rendszerint fedéllel ellátott (nyomtatott) írásmű*. Hozzátehetjük, hogy a könyv írásban rögzített szellemi termék, sokféle titok hordozója. De a titkokat csak akkor adja át olvasójának, ha figyelmesen, alaposan tanulmányozza a versekbe, elbeszélésekbe, regényekbe foglaltakat.

A könyv formai jegyei: borítófedél, a könyv teste (lapokká hajtogatott és fűzés vagy ragasztás révén egybefogott ívekből áll), címloldal, kiadói, nyomdai adatok (kolofon).

A könyv használatát segítő kiegészítők: fülszöveg (a művet az olvasó figyelmébe ajánló információ, általában a kötet védőborítóján található), előszó, tartalomjegyzék, utószó, jegyzetek, hivatkozások, illusztráció, irodalomjegyzék.

Könyvtári ismeretek • A könyvek birodalmában a könyvtári ismeretek hiányában nehezen boldogulnátok. Tudnotok kell, hogy a **könyvtári** tevékenység kereteit három fő terület adja.

1. Válogatja és gyűjti a könyveket és más ismerethordozókat.	2. Gyűjteménnyé rendezi ezeket.	3. A legkülönbözőbb körű és igényű használóknak rendelkezésére bocsátja.
--	---------------------------------	--

Napjainkban tevékenységük alapján a következő kategóriákba soroljuk a könyvtárakat: *nemzeti könyvtár, közművelődési könyvtár, szakkönyvtár, felsőoktatási könyvtár, iskolai könyvtár*.

Külön, sajátos csoportot képeznek az *egyházi könyvtárak*, melyeknek fenntartója valamely felekezet.

Valamennyi könyvtárban az ott található könyvek bizonyos rendszerben sorakoznak a polcokon. A gyermekkönyvtárakban három csoportba sorolják a könyveket, s ennek megfelelően van-

nak *szépirodalmi könyvek, ismeretterjesztő könyvek és kézikönyvek*. Külön polcon vannak az újságok, folyóiratok.

A szépirodalmi művek között a gyermekirodalom legnagyobb részű alkotásaival, mesekönyvekkel, verseskötetekkel, ifjúsági regényekkel és elbeszélésekkel találkozhattok.

Az ismeretterjesztő könyvek a tudományok, a művészetek, a technika, a sport világába visznek el titeket.

A kézikönyvek a gyors tájékozódás eszközei. Ezek a *szótárak*, az *enciklopédiák* vagy *lexikonok*, amelyek az emberi tudás írásos, a fogalmakat valamilyen rend szerint tárgyaló gyűjteményei. Tanulás, olvasás, a házi feladatok elkészítése közben mindig kéznél kell lenniük.

Hogyan lettem olvasóvá?

Megkérdezték tőlem, hogyan lettem író. Egyszer azt is elmondom, de előbb elmesélem, hogyan lettem olvasóvá. Előbb ugyanis az olvasást kell megtanulni, csak azután lehet az emberből író. Fordítva nem megy.

Aztán, ti vajon tudtok-e olvasni? Úgy igazán! Hm?

Akkora gyerek lehettem, mint ti. Tíz vagy tizenkét éves. Már nem emlékszem, hogy a vadnyugati filmek hatására-e (akkoriban még nem volt televízió), vagy pedig legkedvesebb pajtásom, Peti unszolására történt, egyszerre csak azon kaptam magam, hogy folyvást a messzi országok, hegyek, völgyek, tengerek világán jár az eszem, és mert ábrándozásra amúgy is hajlamos voltam, százszor is elképzeltem, milyen jó is volna a Szahara forró homokjában gyalogolni, vagy elmerülni a szavannák vad világában...

Gondolom, sejtitek, mi lett az ábrándozás vége. Elhatároztuk Petivel, hogy világgá megyünk. Én Afrikába akartam menni, mert kíváncsi voltam az oroszlanokra, Peti ellenben eltökélte magában, hogy fűvócsöves indián lesz Brazíliában. Az egész nem látszott nehéz kirándulásnak. Iskolai atlaszunkban megmértük a távolságot is. Afrika mindössze kétujjnyira volt Budapesttől, Dél-Amerika pedig háromujjnyira Afrikától. Ha nem hiszitek, mérjétek utána...!

Az indulás napját is kitűztük. S ahogy az a nap közelgett, egyre izgatottabbak lettünk. A szünetekben folyton azt tervezgettük, hogy harcolunk majd a vadállatok ellen. Sajnos, éppen az indulást megelőző napon intőt kaptam földrajzból, mert nem tudtam Afrika legmagasabb hegyének a nevét. Hegymászás ugyanis nem szerepelt az útitervünkben.

Másnap hajnali fél ötkor kellett volna útra kelnünk. Természetesen szüleink tudta nélkül. Meg is állapodtunk Petivel, hogy mindent úgy csinálunk, mint máskor, hogy gyanút ne fogjanak. Hazamenet azonban eszembe jutott, hogy mégiscsak jó volna valami útikalauz abban a távoli Afrikában. Beugrottam hát a közeli papírkereskedésbe..., ahol meggleltem Kittenberger Kálmánnak, a híres magyar vadásznak a könyvét. A címe ez volt: Kelet-Afrika vadonjaiban.

Ez kell nekem! Vágtattam haza. A megbeszélés szerint megbédeltém, mint máskor (sokat), aztán megtanultam a leckémet, mint máskor (keveset), akkor aztán lefekvésig beletemetkeztem Kittenberger könyvébe. Mire lefekvésre került a sor, úgy éreztem, mindent tudok Afrikáról. Akkor ágyba bújtam, és lehunytam a szememet, hadd higgyék a szüleim, hogy alszom, akár csak máskor...

Édesanyám szavára ébredtem. „Kisfiam, elkéssel az iskolából...”

Hej, a mennydörgős mennykő csapjon a világra! Bizony elaludtam a világgá menést! Peti azóta már hegyen-völgyön túl jár...

Lógó orral, bánatosan mentem az iskolába.

Hát mit gondoltok, ki jött velem szemben a folyosón? Peti. Szontyoli képet vágott, mert ő is elaludt. Most már mi legyen? Néztünk, néztünk magunk elé, aztán egyszerre csak kitört belőlünk a nevetés, és nagy vidáman hátba veregettük egymást. Ej, micsoda butaság ez a világgá menés! A magunkfajta gyerekeknek még otthon a helye!

S talán azért voltunk vidámak, mert rájöttünk, hogy nem vesztettünk semmit. Jómagam akkor kötöttem egy életre szóló barátságot a könyvekkel. Akkor lettem igazán olvasó emberré!

... Azontúl a könyvet olyan varázsszerszámnak tekintettem, amelynek segítségével térben és időben óriási utazásokat tehetek, enyém lehet mindaz az élmény és tapasztalás, amit az emberiség összegyűjtött vagy megálmodott és könyvekbe zárt. Ahány könyvet csak elolvasok, annyi élettel gazdagabb az én életem.

Mégse higgyétek, hogy valami morc, diákos elszánással veselkedtem neki az olvasásnak! A könyv számomra akkor lett igazán szórakozás és gyönyörűség. Egyforma lelkesedéssel faltam a regényeket, az útleírásokat, a verseket vagy az ismeretterjesztő munkákat. Mindent.

Megsúgom – még a tankönyveket is.

Rónaszegi Miklós

1. Mi a könyvtár? Melyik volt az ókor leghíresebb könyvtára?
2. Hogyan kapcsolódik a *kódex* szó a magyar királyok nevéhez?
3. A könyvnek milyen formai jegyei vannak? **
4. Elevenítsd fel könyvtárhasználati ismereteidet! Fogalmazd meg lényegretörően, hogy mit jelentenek a következő könyvtárhasználati ismeretek: lexikon, szótár, enciklopédia!
5. Találkoztál-e már íróval vagy költővel? Beszélj az élményeidről!
6. Mondd el, hogyan lett olvasóvá Rónaszegi Miklós! **
7. Jegyezd le a vallomásnak azt a részét (bekezdés, mondat), amelyik különösen tetszett! Miért erre a részre esett a választásod?
8. Meséld el, te hogyan lettél olvasóvá! **
9. Írd le legkedvesebb olvasmányaid alkotóinak a nevét és a művek címét!
10. Mit, és miért ajánlotok elolvasásra könyvgyűjteményetekből?

ÉRTÉKEK AZ IRODALOMBAN

A VERSEK VILÁGA

*Az igazi vers olyan, mint a jó lábbeli,
melyet fiatalon s idősen is lehet taposni.*

(Kányádi Sándor)

Juhász Ferenc vallomásával kezdjük ezt a fejezetet a költészetéről, a költőkről, hogy mit akartak egykor és napjainkban. Az írás címe: *A költészet cselekvő tudata.*

Több évezred (vagy év-tízezred) költészete bizonyítja, hogy a költészet cselekvő akarata mindig a jobbat-akarás, a változtatni-akarás volt! Az ősköltészettől napjainkig (...) a költészet dolga: hogy változtasson a cselekvéssel, hogy felhívja a figyelmet a veszélyre, a személyesre, vagy az egyetemesre, hogy szóljon keményen és tisztán a Lét dolgairól és a szív dolgairól, életről, halálról, népről, hazáról, sorsról, világegyetemről, hogy megnevezze a dolgokat, megérintse a lényegét, a Lét Szívét lángoló ujjahegyével és gyűljölje a szenvedést, kínzást, elnyomást, magányt, kegyetlenséget és hűtlenséget. Ez a költészet dolga. Ez. Így. Ilyen egyszerűen. (...) A Költészet csak az Élet tiszta, kemény szolgálata lehet!

Az alapvető műnemekről (líra, epika, dráma) a könyv elején már olvastatok. A **vers** az irodalmi művek egyik megjelenési for-

mája, amelyben általában kötött a szótagok száma, és erőteljes ritmus jellemzi. A versben megjelenő sorokat verssoroknak nevezzük. A **verssor** a mű egységnyi része, amelynek szabályos elrendezéséből jön létre maga a vers.

Mi, egyszerű emberek, érzéseinket, örömünket, bánatunkat nem öntjük versbe, de mindannyian megosztjuk egymással. Arc kifejezésünk, mozdulataink is gyakran árulkodnak arról, mi zajlik bennünk. De leginkább szavainkkal tudjuk kifejezni, hogy mit érzünk, hogy szeretünk valakit, tartunk valamitől, vagy vágyunk egy dolog után. A következő Arany János, Petőfi Sándor, Weöres Sándor, Kányádi Sándor, Szalai Borbála, Weinrauch Katalin, Füzesi Magda versek is érzésekről szólnak. Témájuk a család, az összetartozás fontossága, az anya-gyermek kapcsolat, a hazaszeretet stb.

ARANY JÁNOS

Barabás Miklós: Arany János portréja, 1884

Arany János (1817, Nagyszalonta – 1882, Budapest).

Vörösmarty Mihály és Petőfi Sándor mellett Arany János a XIX. század harmadik nagy magyar költője. Elbeszélő költeményei a magyar epika csúcspontjai. Lelkekbe vésődő meséket költött, halhatatlan magyar alakokat teremtett, ragyogóvá tette a múltat. Hol borús képzeletének képeivel népesítette be történeteit, hol humorának aranyszálaival szőtte át mesemondását. Kompozícióinak tökéletessége, előadásának varázsa, verselésének értékei elavulhatatlanokká teszik költeményeit. Munkáiból örök költői szépségek tűnnek elő.

Arany Jánost szülei nagy szeretetben és gondosan nevelték. A költő mindig meleg hangon emlékezett meg a családjáról. A következő költeményben is felidéződik a gyermekkori boldogság. Nézzétek meg a gyönyörű illusztrációkat a vershez a YouTube-on ezen a linken: <https://www.youtube.com/watch?v=CK682g-ylSU>!

Ferencz Tamás illusztrációja

Családi kör

Este van, este van: kiki nyúgalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Udvaron fehérlik szőre egy tehennek:
A gazdasszony épen az imént feje meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
Ballag egy cica is – bogarászni restel –
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,

Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba terem.

Nyitva áll az ajtó; a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állát nyújtja.
Benn a háziasszony elszűri a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet;
Aztán elvegyűl a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa. (...)

Pendül a kapa most, letevé a *gazda*;
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belényul:
Jaj! valami ördög... vagy ha nem, hát... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se tudnak az éjjel;
Kinálják erősen káposzta-levéllal.

A gazda pedig mond egy szives *jó estét*,
Leül, hogy nyugassza eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével:
Mélyre van az szántva az élet-ekével.
De amint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arcuredői elsimulnak szépen;
Gondüző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavu nője mosolyra deríti. (...)

De vajon ki zörget? „Nézz ki, fiam Sára:
Valami szegény kér helyet éjtszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!”
Visszajő a lyánka, az utast behíván.
Béna harci lép be, *sok jó estét* kíván:
„Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az *emberét* is.”

Köszöni a gazda: „Része legyen benne:
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne.”
Akkor híja szépen, hogy üljön közelébb –
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.

De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Beszél a szabadság véres napjairul,
S keble áttüzesül és arca felpirul,
Beszél azokról is – szemei könnyben úsznak –
Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak.

Elbeszéli vágyát hona szent földére,
Hosszu terhes útját amíg hazaére.
Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arcával elébb-elébb görnyed;
És mihelyt a koldús megáll a beszédben:
„Meséljen még egyet” – rimáncodik szépen.

„Nem mese az gyermek,” – így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja:
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a *leány*:
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle... *testvérbátyját*:
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendő vár, nem megy addig férjhez.

Este van, este van... a tűz sem világít,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, – egy már alszik épen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.

Gyéren szól a vendég s rá nagyokat gondol;
 Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
 Majd a földre hintik a zizegő szalmát...
 S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

(1851. ápr. 10.)

Fejé meg – fejte meg; **bogarászni restel** – lusta bogarászni; **elszűri a tejet** – vásznon átöntve megtisztítja a tejet; **madárlátta kenyér** – mezei munkáról vagy hosszabb útról maradékként hazavitt kenyér; **nyugassza** – pihentesse; **nyájas szavú nője** – kedves, barátságos felesége; **fogadnók** – a fogadnánk régies igealakja; **béna harcfi** – háborúban maradandó sérülést szenvedett katona; **feddi** – megszidja, hibáira figyelmezteti; **földre hintik a zizegő szalmát** – a szalma kellően meleg és puha volt ahhoz, hogy rajta aludjanak

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • 1851-ben keletkezett. A verset egy világirodalmi mű ihlette: a XVIII. századi népies szellemű skót költő, Robert Burns *Szombat este* című költeménye. Arany ebben az időben sokat olvasgatta Burns munkáit, és fordított is belőlük. Az 1848–1849-es szabadságharc

leverésének szomorú emléke is megidéződik a váratlan vendég megjelenésével.

Fogalomtár

Életkép – a leíró költészet egyik műfaja; olyan verses vagy prózai epikus műalkotás, amely a mindennapi élet valamely jellemző alakját, helyzetét, eseményét örökíti meg

Műfaja • Életkép, amely egyrészt megörökíti Arany János családi élményeit, másrészt a magyar népi családról is tipikus rajzot ad.

Szerkezete • Szimmetrikus, ahogy kezdődik *Este van, este van...*, ugyanúgy

zárul a vers. Három nagy egységre bontható, 13 versszakból áll, a versszakok 8 sorosak.

Az **I. egység: 1–5. vsz.:** egy falusi, idilli nyári este és egy család meghitt kis világának a leírása (fény, hanghatások, költői jelzők). Bekapcsolja érzékelési területeinket: látást, hallást, ízlelést. Belépünk a házba – meghitt hangulat, gyermekkori emlékek (szereplők: anya, gyerekek).

A **II. egység: 6–8. vsz.:** hazajön az édesapa – a család boldog mindennapjaival ismerkedhetünk meg. Ebben az egységben az fejeződik

ki, hogy a munka és a szerelem, a szorgalom és a szeretet, az egyetértés és a jó lelkiismeret olyan életvitelt garantálnak, amely boldoggá tesz, s mivel egybevág a hagyományozódó elvekkel, kikezddhetetlen is.

A **III. egység: 9–13. vsz.:** a *koldus* megjelenése: *Béna harcfi lép be, sok jó estét kíván.* Alakjában Arany a leverett szabadságharc emléke előtt hódol. Emiatt került bele a versbe az is, hogy az eladó lány szemérmesen érdeklődik bátyja felől, akit három év után még mindig hazavár a háborúból. Az idősebb fiú vonásaiban a költő önarcképét ismerhetjük fel.

Verselése • Ütemhangsúlyos négyütemű, páros rímű 12-es.

1. Jellemezd röviden a költemény hangulatát! **2.** Milyen évszakban és napszakban játszódik a vers? **3.** Az esti hangulatot roppant érzékletesen adja vissza az első két versszak. Milyen szavakat, részleteket találsz a különböző érzékelési területekhez (látás, hallás, ízlelés stb.) kapcsolódóan? **4.** Milyen állatok szerepeltetésével vezet bennünket a ház belsejébe a leírás? **5.** Mivel foglalkoznak a házban tartózkodó családtagok: az anya és a gyerekek? **6.** Értelmezd a következő sort: *Mélyre van az szántva az élet-ekével!* **7.** A munkából hazatérő apa nagyon szereti a családját. Mely mozzanatok jelzik ezt? **8.** Miért fogadják be, sőt kínálják étellel is az ismeretlen kéregetőt? **9.** Szerkessz cselekményvázlatot Arany János műve alapján! **10.** Tanuld meg az 1-2. versszakot emlékezetből! **11.** Mutasd be rövid leírásban azt a környezetet, ahol **a)** most élsz; **b)** ahol élni szeretnél!

PETŐFI SÁNDOR

Petőfi Sándor a magyar irodalom nagy költője. Életrajzával majd a későbbiekben, a *Hősök a magyar irodalomban* című fejezetben fogtok megismerkedni.

Petőfi Sándor családjáról írt versei közül a *Füstbe ment terv* című az egyik legszebb alkotás.

Füstbement terv

Egész úton – hazafelé –
Azon gondolkodám:
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?

Mit mondok majd először is
Kedvest, szépet neki?
Midőn, mely bölcsőm ringatá,
A kart terjeszti ki.

S jutott eszembe számtalan
Szebbnél szebb gondolat,
Mig állni látszék az idő,
Bár a szekér szaladt.

S a kis szobába toppanék...
Röpült felém anyám...
S én csüggtem ajkán...
szótlánul...
Mint a gyümölcs a fán.

Zorkóczy Gyula: Leanderes udvar, 1900-as évek

Fogalomtár

Dal – irodalmi műfaj, egyszerű érzelmeket, hangulatokat és gondolatokat fejez ki közvetlen formában. Jellegzetes témája az öröm, a bánat, a szerelem stb. kifejezése. Egyszerű és világos szerkezet, a zeneiség, a költői kifejezőeszközök gazdag használata jellemzi.

Amit a műről tudnod kell

Petőfi Sándor családjáról írt versei közül a most olvasott az egyik legszebb alkotás. Ebben a költeményben az anya-gyermek kapcsolat jelenik meg, mint az egyik legerősebb kötelék.

Keletkezése • 1844 áprilisában keletkezett. Hiteles életrajzi háttere van. Miután sok hányattatás után révbe ért, első dolga volt hazasietni a húsvéti ünnepekre, szüleihez.

Címe • Első címe *Hiú teru* volt, de a *Versek* című kötetben már az ismert címen jelent meg.

Műfaja • Dal, családvers. Petőfi családlírájában fontos újdonságnak számított szülő-szemlélete. A szülők iránti szeretet olyan érzelem, amely igazán csak a polgárosodás előrehaladtával lett költői téma a magyar irodalomban.

Szerkezete • Négy versszak, 16 sor. Azt a lelkiállapotot rögzíti, amelyben Petőfi akkor volt, amikor oly hosszú, csaknem 5 évi távollét után hazafelé tartott.

Ellentétre épül a vers, melynek lényege, hogy a költő próbálná szavakba önteni feltörő érzelmeit, de ezek az érzelmek kifejezhetetlenek: olyan erősek, hogy túl vannak a megfogalmazhatóság határán.

Az 1–3. vsz. a lírai helyzet izgalmát tükrözi: *Mit mondok majd először...* A költő arra a pillanatra készül, amikor édesanyja ölelésre tárja felé a karját. Valami csodaszépet szeretne mondani neki, de nem tudja, mi legyen az. Elbizonytalanodik. A 2. versszak 3. sora egy pillanat erejéig visszaüt a múlt: arra az időre, amikor édesanyja bölcsőben ringatta: *Midőn, mely bölcsőm ringatá, / A kart terjeszti ki.* Hála és szeretet fűzi ezekhez az anyai karokhoz.

A 4. vsz. a helyzet megoldása, a költő hazaér, a feszültség feloldódik: *S a kis szobába toppanék... / Röpült felém anyám... / S én csügghetek ajkán ... szótlantul ... / Mint a gyümölcs a fán.*

A vers csattanója: az út során megfogalmazott szép szavak közül egy sem jön a költő ajkára a viszontlátás pillanatában. Örömeiben, meghatottságában mindent elfelejt. Korábbi tervei az édesanya köszöntéséről – füstbe mennek. Ez a néhány sor az anya iránti gyermeki szeretetnek nagyon szép megfogalmazása.

Verselése • Időmértékes verselésű. Hangvétele nyugodt. Egyetlen hasonlat van benne, a vers utolsó két sora.

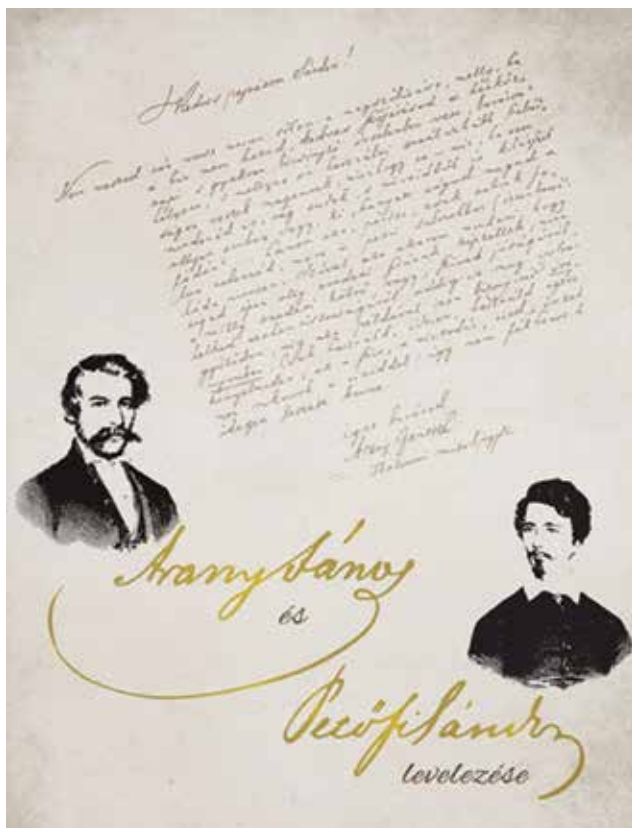
1. Értelmezd a vers címét! Fogalmazd meg saját szavaiddal a *füstbe ment* kifejezést! Adj más címet a versnek! **2.** Gyűjtsd ki az eltelt időre, illetve a jelenlegi időmúlásra közvetlenül vagy közvetve utaló szavakat! **3.** Fogalmazzátok meg, miféle időről szól az első, miféle a második idézett sor: *Mig állni látszék az idő, / Bár a szekér szaladt!* **4.** Milyennek érezted a vers hangulatát, ritmusát? Indokold is véleményed! **5.** Miért nem tudott szóhoz jutni a versben megszólaló a találkozáskor?

6. Keress olyan részt a versben, amikor valamit valamihez hasonlít!
 ** 7. Hasonlítsd össze az első és az utolsó versszakot! Milyen ellentét feszül a kettő között? 8. Foglald össze egy hosszabb mondatban a fenti vers „cselekményét”, hiszen a versek is gyakran történetet mondanak el, még akkor is, ha a költészetben soha nem a cselekmény a lényeg!

Petőfi és Arany barátsága a magyar irodalomtörténet egyik legszebb eleme. Ez a kapcsolat életre szóló útravalót jelentett a hat évvel idősebb, zárkózott és befelé forduló Arany-nak: lelki és szellemi kibontakozást, irodalmi és politikai iránymutatást, amelyhez évtizedekkel később is hű maradt. Petőfi számára pedig egy biztos és őszinte barátságot, irodalmi értéket hozott élete utolsó éveiben.

Két merőben különböző temperamentumú ember, egy mély barátság. És egy gyermekvers, mely összeköt. Petőfi Sándor *Arany Lacinak*

című verse szól gyermeknek, az édesapának és a költőjének egyaránt.

Arany Lacinak

Laci te,
 Hallod-e?
 Jer ide,
 Jer, ha mondom,
 Rontom-bontom,
 Ül meg itten az ölemben,
 De ne moccanj, mert különben
 Meg talállok csípni,

Így ni!
 Ugye fáj?
 Hát ne kiabálj.
 Szájadat betedd,
 S nyisd ki füledet,
 Nyisd ki ezt a kis kaput;
 Majd meglátod, hogy mi fut
 Rajta át fejedbe...
 Egy kis tarka lepke.
 Tarka lepke, kis mese,
 Szállj be Laci fejibe.

Szalma Edit illusztrációja, 2001

Volt egy ember, nagybajúszos.
 Mit csinált? Elment a kúthoz.
 De nem volt víz a vederbe',
 Kapta magát, tele merte.
 És vajon minek
 Merítette meg
 Azt a vedret?
 Tán a kertet
 Kéne meglocsolnia?
 Vagy ihatnék?... nem biz' a

Telt vederrel a kezében
A mezőre ballag szépen,
Ott megállt és körülnézett;
Ejnye vajon mit szemlélhet?
Tán a fényes délibábot?
Hisz olyat már sokat látott...
Vagy a szomszéd falu tornyát?
Hisz azon meg nem sokat lát...
Vagy tán azt az embert,
Ki amott a kendert
Áztatóba hordja?
Arra sincsen gondja.
Mire van hát?
Ebugattát!
Már csak megmondom, mi végett
Nézi át a mezőseget,
A vizet mért hozta ki?
Ürgét akar önteni.
Ninini:
Ott az ürge,
Hű, mi fürge,
Mint szalad!
Pillanat,
S odabenn van,
Benn a lyukban.
A mi emberünk se rest,
Odanyargal egyenest
A lyuk mellé,
S beleönté
A veder vizet;
Torkig tele lett.
A szegény kis ürge
Egy darabig türte,
Hanem aztán csak kimászott,
Még az inge is átázott.
A lyuk száján nyakon csipték,
Nyakon csipték, haza vitték,

S mostan...
Itt van...
Karjaimban,
Mert e fürge
Pajkos ürge,
Te vagy, Laci, te bizony!

Veder – vödör; **áztató** – *itt*: vízben áztat; **pajkos** – csintalan; **ürge** – sárgásszürke, kb. arasnyi mezei rágcsáló állat

Amit a műről tudnod kell

Petőfi Sándor 1847. június 1-10. között Szalontán tartózkodott, és ekkor írta szívmengető versét jó barátja, Arany János hároméves fiához.

A vers mindenki előtt jól ismert: Petőfi az izgó-mozgó kisgyermeket egy mesével köti le, melyben a nagybajuszos ember ürgét akar önteni, ki is megy a mezőre, bele is zúdíttja vödörének tartalmát egy lyukba – s nemsokára nyakon csípi a menekülő kis állatot, aki nem más, mint: Laci!

Gyermekirodalmunk egyik nagy klasszikusát virtuóz ritmusa és rímei, sodró lendülete ugyanolyan élvezhetővé teszik ma is, mint száz éve – nem véletlen, hogy olyan népszerű a gyerekek körében.

Arany Laciról talán kevesen tudják, hogy felnőttként – ekkor már Arany Lászlóként – egyik legnevesebb mesegyűjtőnké, -írónká vált. Olyan híres mesék köthetők a nevéhez, mint *A kiskakas gyémánt félkrajcárja* vagy a *Fehérlófia*.

1. Miért kéri a vers mesélője a kisfiút, hogy üljön az ölébe? **2.** Ki indult a mese szerint egy nagy vödör vízzel a mezőre? **3.** Mit keresett az ember a mezőn? ✨ **4.** Rakd sorba a mese eseményeit az ember szemszögéből: beleöntöm a lyukba a vizet; elcsípem az ürgét; kimegyek a mezőre; ürgelyukat keresek; vizet meríték! **5.** Honnan tudhatjuk, az ürge valójában egy kisfiú? ✨ **6.** Rajzold le a nagy bajuszos férfit, amint ürgét önt! **7.** Ma már nem szabad ürgét önteni, mert az ürge 1982-től fokozottan védett állat. Ha bizonyos állatokból már csak nagyon kevesen élnek, akkor védetté nyilvánítják őket. A védett állatokat nem szabad vadászni. Aki bántja őket, megbüntetik. Mely állatok védettek Ukrajnában?

Játsszátok el a történetet!

WEÖRES SÁNDOR

Weöres Sándor (1913, Szombathely – 1989, Budapest) író, költő, műfordító. A XX. század legsokoldalúbb költői közé tartozik. Mind Magyarországon, mind Európában kevés olyan költő van, aki kifejezetten és – ha nem is kizárólagosan, de – főként gyermekeknek ír verseket. Minden nemzetnek nagy kincs lenne egy Weöres Sándor-életmű, ahogy számunkra valóban az. Gyermeklíróját általában a könnyed, derűs hangulat és az élményszerűség jellemzi. Hangzóssága és zeneisége

jellemzően képgazdagsággal párosul. Saját személyét sosem állította előtérbe. A megértés, a szemlélődés magatartása az övé. Ezerarcú költő, aki otthonosan mozog a legkülönbözőbb formákban, korokban, szerepekben, szemléletmódokban; mindegyik az övé, de egyik sem igazán ő, mert ő éppen ez az összetettség. Rendkívüli formagazdagság, tematikai sokszínűség jellemzi költészetét, melyben a világ végtelen tarkasága tükröződik. Gyermeki látásmódja és nyílt érdeklődése pedig egész életén át elkísérte.

Ó ha cinke volnék...

Ó ha cinke volnék,
útra kelnék,
hömpölygő sugárban
énekelnék –
minden este
morzsára, búzára
visszaszállnék
anyám ablakára.
Ó ha szellő volnék,
mindig fújnék,
minden bő kabátba
belebújnék –
nyári éjen,
fehér holdsütésen

elcsitulnék
jó anyám ölében.

Pierre-Auguste Renoir: Anya gyermekével, 1886

Ó ha csillag volnék
kerek égen,
csorogna a földre
sárga fényem –

jaj, de onnan
vissza sose járnék,
anyám nélkül
mindig sírdogálnék.

Cinke – cinege, apró természetű madárfajta; **hömpölyög** – zubog, a víz nagy ütemben folyik; **elhalkul**, **elcsendesedik**, **csorog** – lassan folyik; **elvágyódás** – valami, valaki felé való ábrándozás

Amit a műről tudnod kell

Weöres Sándor *Ó ha cinke volnék...* című versének középpontjában a gyermek édesanyja iránt érzett szeretetének és ragaszkodásának az ábrázolása áll.

Műfaja • Dal, erős szövegritmusú vers.

Témája • Mit is közöl a szöveg? A versbeli beszélő arról vall, milyen érzései lennének *cinke*, *szél* és legvégül *csillag* alakjában.

Szerkezete • Három részre tagolható, 24 sorból áll. A versben egyes szám első személyben beszélő valaki versszakonként közli fantázia-játékát: hogyan élne, ha valami másként létezne (*cinke*-, *szellő*- vagy *csillag-létben*). A három ábránd arányosan három versszakban fogalmazódik meg, a versszakok felépítése is nagyon hasonló. Az első kettőé teljesen azonos, a harmadik azonban a két versszak alatt erőteljesen rögzült szerkezettől – jelentős stílushatást nyerve – eltér. Az első két helyzetben még lehetséges az édesanyához való visszatérés, csillagként azonban már magány vár rá: *anyám nélkül / mindig sírdogálnék*.

Fogalomtár

Motívum – olyan mozzanat, amely a műben többször visszatér, illetve amelyre a mű épül. A motívum vonatkozhat a szerkezeti formára vagy a tartalomra is. (Például a népmesékben a próbatétel is visszatérő motívum.)

Központi motívum • Mind a három versszakban megjelenik az eltávolodás, majd a visszatérés gondolata is. E köré a két gondolat köré szövi a költő a versét.

Az *Ó ha cinke volnék...* című vers egy hangulatot, érzelmet – gyermek anyja iránti szeretete – fogalmaz meg közvetlen formában, amelyben a mű zeneisége is nagy szerepet játszik.

1. Soroljátok fel, melyik az a három ábránd, az a három alak, amelyek megjelennek az egyes versszakokban! **2.** Mesélj társadnak arról, hogy te melyik ábrándot választanád magadnak! **3.** Fogalmazzatok meg más vágyakat is, kezdjétek azokat az *Ó ha...* szavakkal!

**** 4.** Írj fogalmazást arról, te miért vágyódnál vissza édesanyádhoz, ha hosszabb időre el kellene menned otthonról! **5.** Tanuld meg a verset! **6.** Három csoportban rajzoljátok le a vers három képét! Fontos a színhasználat! Milyen színeket használtatok? Mit jelentenek? Milyen érzelmeket fejeztetek ki egyik vagy másik színnel? **7.** Keressétek meg a YouTube-on ([https://www.youtube.com › watch](https://www.youtube.com/watch)) Halász Judit és Gryllus Vilmos előadásában Weöres Sándor az *Ó ha cinke volnék...* című megzenésített verset! Hallgassátok meg mindkét előadást! Melyik tetszett jobban? Miért?

Három csoportban játsszátok el a vers három képét!

1. kép: a cinke elindul, röpköd a játéktérben, de minden este visszarepül az édesanyához.

2. kép: a szellő elindul, belebújik a játékosok kabátjába, megmozgatja a fák (szintén gyerekek) lombjait, s végül elcsitul az édesanya ölében.

3. kép: a csillag a lehető legtávolabb áll az édesanyától. A csillagból a csoport többi tagja vékony cérnaszálakat (a csillag sugarai) vezet az édesanyáig. Ezek a vékony szálak jelentik az egyetlen kapcsolatot a csillaggá vált gyermek és az édesanya között, akik kétségbeesetten integetnek egymásnak, de a közeledés nem lehetséges.

Énekeljétek együtt!

KÁNYÁDI SÁNDOR

Kányádi Sándor (1929, Nagygalamfalva – 2018, Budapest) erdélyi író, költő, aki gyermekverseivel is belopta magát a gyerekek szívébe. A kortárs magyar költészet kiemelkedő alakja, aki otthonosan és játékosan használja verseiben a magyar nyelvet. Amikor 1960-ban fiatal költőként úgy döntött, hogy Kolozsváron marad, és a szintén ekkor induló *Napsugár* című gyermeklapot választotta, melynek szerkesztője, s egyúttal szerzője lett egészen 1990-es nyugdíjaztatásáig, bizonyosan

nem sejtette, hogy e döntésével egy életre elkötelezi magát a gyermekirodalom mellett is. S talán még kevésbé sejtette, hogy úgynevezett felnőtt verseinek fogadtatásában is szerepük lesz a gyermekek számára írt verseinek, meséinek. A hatvanas-hetvenes években Erdélyben, majd a nyolcvanas évektől már Magyarországon és a Kárpát-medencében is a legnépszerűbbnek ismert költő páratlan olvasói sikere ugyanis részben a gyerekolvasók irányából érkezett.

Nagyanyó-kenyér

A kép illusztráció a vershez

Búzát vittem a malomba,
hej, de régen volt,
amikor még a Küküllőn
malom duruzsolt.

Sütött is az új búzából
olyan kenyeret,
illatára odagyűltek
mind a gyerekek.

Megőröltem a búzámat,
lisztje, mint a hó,
örült neki a ház népe,
kivált nagyanyó.

Azóta is azt kívánom:
legyen a világ
olyan, mint a búza közt
a kék búzavirág.

Mindenkinek jusson bőven
illatos-fehér,
ropogósra sütt, foszlós
nagyanyó-kenyér!

Amit a műről tudnod kell

A családukat nemcsak a szüleink jelentik, hanem testvéreink és nagyszüleink is. Kányádi Sándor a nagymamához fűződő kapcsolatáról ír a *Nagyanyó-kenyér* című versében.

Biztosan nektek is vannak emlékeitek arról, hogy a nagymama süt, vagy épp a nagypapa gyermekkori emlékeiről beszél, és közben barkácsol valamit. Az ilyen emlékeket felidézve talán még az egykori illatokat is érzed. Ezek az emlékek tartják össze a családot is, és a családi kötelékeket is egyre erősebbé teszik. A családi hagyományaink egy részét a régmúltból, őseinktől hozzuk, másik része viszont egészen újszerű lehet. Alakulásakor a legtöbb család az otthonról hozott szokások megtartása mellett újakat is teremt.

Keletkezése • 1951. április 10-én írta Kolozsváron.

Szerkezete • Öt versszak. Mindegyik versszak négysoros. Visszaemlékezéssel indul: *hej, de régen volt*, amikor még a Küküllő vize egy malmot hajtott.

A lírai én azzal, hogy megőrlötte a búzát, örömet szerzett a családnak, de főleg nagyanyónak, aki finom illatos kenyeret sült belőle.

Az utolsó két versszakban vágyát, óhaját fogalmazza meg a világnak és az emberiségnek, hogy mindenkinek jusson *ropogósra sült, foszlós / nagyanyó-kenyér*.

Jelentősége • Családi hagyományaink rendkívül fontos szerepet játszanak az életünkben: stabilitást és biztonságérzetet nyújtanak, erősítik a családi kapcsolatainkat és közös identitást adnak a családk tagjainak.

1. Nézzétek meg a YouTube-on Bodor-Molnár Bernadett előadásában *Kányádi Sándor* Nagyanyó-kenyér című versét! **2.** Milyen közös családi eseményekre emlékszel vissza szívesen a gyerekkorból? Van-e ezek között olyan, amit szeretnél tovább vinni? **3.** Melyek azok a hagyományok a családotban, amelyek nagyon régóta élnek, és a mai napig őrzik őket? **4.** Vannak-e olyan hagyományok, amelyek a közel-múltban alakultak ki, és részt vettél a megteremtésükben?

SZALAI BORBÁLA

Szalai Borbála (1926, Ungvár – 2011, Ungvár) kárpátaljai költő, gyermekíró, műfordító, tankönyvkiadói szerkesztő. Ungváron érettségizett 1945-ben, majd az ungvári egyetem levelező tagozatos magyar szakán szerzett oklevelet 1957-ben. Közben már 1950-ben elhelyezkedett a kijevei tankönyvkiadó ungvári magyar szerkesztőségében, a Ragyanszka Skola Tankönyvkiadónál: eleinte a magyarra fordított tankönyvek kontrollszerkesztését, majd 1954-től a magyarul írt tankönyvek és módszertani segédkönyvek gondozását végezte. 1960-tól vezető szerkesztő lett, végül 1988-ban ment nyugdíjba. Számos magyar

nyelvű ábécés könyvet, olvasókönyvet, szöveggyűjteményt, nyelvtankönyvet állított össze a kárpátaljai magyar iskolások számára.

1954-től folyamatosan publikált az ungvári magyar nyelvű sajtóban. Versei szintén 1954-től jelentek meg, költeményeit több nyelvre lefordították. Népszerűséget gyermekeknek írt verseivel, mesekönyveivel szerzett, amiken nemzedékek nőttek fel Kárpátalján; e művei a rendszerváltás után magyarországi iskolai tankönyvekben is szerepelnek. Műfordítói tevékenysége ukrán és orosz írók műveinek magyarra fordítására terjedt ki.

Szalai Borbála valamennyi írását átszövi az élet- és a gyermekszereket. Nem lehajol a gyerekekhez, hanem közéjük ül játszani, mesélni, mókázni, s észrevétlenül rányitja szemüket anyanyelvünk szépségeire, gazdagságára, zenéjére. Ha Szalait olvasunk: *Dallal lesz a szívünk tele....*

Legismertebb művei: *Dongó Dani danája*, gyermekversek; *Hintapalinta*, versek, mesék; *Giling-galang csengettyű*, válogatott gyermekversek; *Örkődő csillagok*, gyermekversek, mesék, találós kérdések; *Csipkebokor, csipkeág*, válogatott gyermekversek; *Csari-ujj dzvinocsok*, (gyermekversek); *Gyalogösvény, gyalogút*, versek, mondókák, tréfák gyerekeknek; *Férjhez ment a cincér lánya*, Válogatás gyerekeknek mindenféle állatokról; *Zöld erdőben jártam...*, *Tücsök-bogár*, gyermekversek, mondókák; *Mesevásár*, verses mesék iskolásoknak stb.

Fecskefészek épül

Az udvari eresz alatt
fecskefészek épül...
Ficsériék Fercsi fia
házasodni készül.
Kalákában serénykedik
Fercsi rokonsága,
hogy mielőbb elkészüljön
az ifjú pár háza.

Fel is épült az új otthon
mire jött az este,
férj-urával itt lakik majd
a fecskemenyecske.
Fercsikének Fecske Fáni
választott arája,
Ficseriné, az anyósa igen
büszke rája.

Fáni a szép új otthonát
béleli pihével, hisz a nyáron
benépesül fecskecsemetékkal ...
S ha kikel majd a tojásból
négy-öt pici fecske –
nagymamájuk legyecskékről
mesél nekik este ...

Sirályok

Az Ungon itt vannak újra a sirályok
Éhesen keresnek segítő barátot.
Kevéske eledelt vijjogva koldulnak,
egyetlen falatért víz alá lebuknak.
Suhannak, villódnak ezüstös-fehéren,
látványos bukfencet vetnek a napfényben.
Röptüket csodálva a hídon megállok:
köröttem sikongnak az éhes sirályok.
Hoztam ám valamit! Gyertek csak közelebb!
Megmaradt uzsonnám szétosztom köztetek...

WEINRAUCH KATALIN

Weinrauch Katalin író, költő, gyermekíró (Beregszász, 1944. április 9.). A Beregszászi 4. Számú Középiskolában érettségizett. Érettségi után könyvtáros szakon szerzett főiskolai diplomát, majd 34 évig dolgozott könyvtárosként, 10 évig a beregszászi gyermekkönyvtár vezetőjeként. Célja, hogy megszerettesse a gyermekekkel az irodalmat és az olvasás örömet.

1995-ben, a *Hatodik Síp* irodalmi folyóirat novellapályázatán különdíjat nyert. Állandó munkatársa Kárpátalja egyetlen magyar gyermeklapjának, az *Irkának* annak megszületése első pillanatától. Szerepel írásaival a *Barangoló*, a *Bóbita-füzetek*, valamint a Pozsonyban megjelenő *Tücsök* gyereklapokban.

Kárpátalján elsősorban gyermekíróként tartják számon. Felnőtteknek szánt verseket, kisprózákat is ír. A felnőtteknek írt több munkája is megjelent irodalmi folyóiratokban: *Hatodik Síp*, *Főveny*, *Együtt*. Eddig 19 könyve jelent meg.

Társszerzője a következő gyűjteményeknek: *Négyágú síp – gyermekhangra*. A határon túli újabb kisebbségi magyar gyermeklírát antológiája. Eötvös József Könyvkiadó Budapest (2000); *Szárnyak és hullámok* című antológia, megjelent az első Dél-Alföldi Nemzetközi Költőfesztivál alkalmából 2002-ben dr. Komáromy Sándor által főiskolák számára szerkesztett *Költők és művek a XX. század magyar gyermeklírájából* c. tankönyvben. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest (2002).

Elismerések, díjak: 2002-ben a Vásárosnaményban meghirdetett Nemzetközi Novellapályázaton az *Olyan magyar maga is mint én* című novellájával első díjat nyert. A magyar kultúra lovagja (2005), Kovács Vilmos Irodalmi Nívódíj.

Hol születtedél, szép Tisza?

Ott, ahol a hegyek ormát
örök hó borítja,
Orkán hangját, fenyőzúgást
Madárdal csitítja.
Hegy oldalán kicsi forrás
Átlátszóan tiszta
Onnan indul messzi útra
Szép folyónk, a Tisza.
Kavicsokon ugrádozik,
Bukfencet vet és bokázik,
Eltekereg erre-arra,
A regulát be nem tartja.

Sokat csacsog, virgonckodik,
De jaj, ha egyszer
megharagszik!
Sziklát görget, hidat rombol,
Vak dühében csak úgy tombol.
A partjait marja, tépi,

Bokrát, fáit sem kíméli.
Aztán csitul, megszelídül,
S lustán, békésen elterül,
S a hátán hajókat ringat,
Csendesen és szőkén ballag.

Amit a műről tudnod kell

A vers születéséről így vallott Weimrauch Katalin: „Az *Irka* 1992-ben indult el. Punykó Marika keresett fel, hogy jó lenne, ha a gyerekek jobban megismernék a magyar irodalmat is. Tanakodtunk, hogy hogyan is kezdhetnénk neki, végül úgy döntöttünk, rendezünk egy szavalóversenyt. Témának a Tiszát választottam, mivel nálunk, Kárpátalján született, és őt bizony nem érdekelte a vasfüggöny, összekötötte a magyarokat. Abban az időben már a városi könyvtár vezetője voltam, illetve kijártam a Beregszászi 6. Számú Általános Iskolába fakultatív irodalmi foglalkozásokat tartani három osztály számára. Kiválasztottam egy osztályt, a harmadikosokat, hogy részvételükkel próbáljuk megvalósítani a versenyt. Az osztályban 29 gyerek tanult, és 28-nak sikerült is verset, versrészletet adni a Tiszáról, de a 29.-nek sehogyan sem. A kislány sírt, hogy csak ő nem fog szavalni, holott magyarországi vendégek és ajándékok is lesznek... A könyvtárbeli kollégáim kérdésére, hogy honnan veszek még egy verset, azt feleltem: majd én írok egyet. Sikerült is, nemcsak a kollégáim, de a magam meglepetésére is. A kislány végül ezzel a verssel, amelynek akkor még se címe, se szerzője nem volt, megnyerte a versenyt. A vendégek kérdezgették, ki a szerző, és végül kénytelen voltam beismerni, hogy én. Marika adott neki címet: *Hol születtedél, szép Tisza?*”

1. Milyen alkalomból írta a *Hol születtedél, szép Tisza?* című verset Weinrauch Katalin? **2.** Ki adott a versnek címet? **3.** Milyennek írja le a Tiszát a vers elején? **4.** Hogyan értelmezed a *virgonckodik* kifejezést? **5.** Milyen a Tisza, ha *megharagszik*? **6.** Kérdezd meg szüleidet, nagyszüleidet, hogy átéltek-e már árvizet! **7.** Nézz utána a neten, hol van a Tisza forrása? **8.** Olvasd el Petőfi Sándor *Tisza* című versét! Hasonlítsd össze a két verset!

Tündérlesen

Meglestem egy tündért...
vagy talán álmodtam?:
Hajnalpiros szárnyút bíbor koszorúban.
Tulipán-virágon ingott-ringott éppen,
tiri-tarka rétre írta nevem szépen,
– ejnye, de ismerős nekem a kis tündér:
Picur megrajzolta és tőle kaptam én,
a pöttyös pillangók mind nekem táncolnak,
enyém mind a felhő, nekem ragyog a nap.
Ötéves unokám így mondta el nekem –
rajzos tündérnyelven!: nagyon szeret engem.

Amit a műről tudnod kell

A *Tündérlesen* című verseskönyvről így vallott Weinrauch Katalin: *Borítóját az 5 éves unokám rajzolta. Tündérkirálynőként rajzolt meg engem, koronával a fejemen, csálé lábakkal. Még azt is „odakaparta” a rajz mellé, hogy Kati.*

1. A vers elolvasása után válasszátok ki azt a jelenetet, amely nektek a legjobban tetszik! **2.** Készítsetek illusztrációt hozzá!

FÜZESI MAGDA

Füzesi Magda költő, újságíró, műfordító, néprajzkutató (Nagybereg, 1952. május 3.) földműves családban született. 1969-ben szülőfalujában elvégezte a középiskolát. 1969-től a beregszászi nyomda kéziszedője, tördelője lett. 1975-től a járási *Vörös Zászló* munkatársa. Az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanult levelezői tagozaton, ahol 1981-ben diplomát szerzett. 1991-től a *Beregi Hírlap* levelezési rovatának vezetője, 1989-től a lap magyar kiadásának

felelős szerkesztője, 1996–1998 között főszerkesztője.

1967-től publikál. Verseivel szerepelt a kárpátaljai napi- és hetilapokban, valamint a *Kárpáti Kalendárium*, *A várakozás legszebb reg-*

gelén, 1972; Szivárványszínben, 1977; Lendület, 1982; Sugaras utakon, 1985; Vergődő szél, 1990; Égyűrűk, Nézz töretlen homlokomra – a Forrás Stúdió versantológiája, 1994; Töredék hazácska, 1994; Verecke, 2003 és más kiadványokban és antológiákban. Több verse ukránul Jurij Skrobinec, Ivan Petrovci fordításában jelent meg. Vallási néprajzzal is foglalkozik. Gyermekverseket is ír.

Füzesi Magda erősen kötődik a szülőföldhöz, ugyanakkor az egész emberiséghez tartozónak is érzi magát, osztozik gondoljaiban. A közösséghez tartozás témái mellett jelentős helyet foglalnak el lírájában az emberi lét örömeit, gondjait kifejező versei. Költészetének fő erőssége az egyszerűség és természetesség. Szenzitív (érzékeny), képekben gazdag lírája a népköltéssel rokon. Talán ezért is zenésítette meg verseit többek között a Kaláka, a Zsongom együttes, a Garabonciás együttes, Dinnyés József daltulajdonos, Juhász Katalin, Sólyom Tamás, a kárpátaljai Credo együttes, a vajdasági Prima Vista együttes.

Tavasza

(Gyerekdal)

Ha elillan február,
zöldülni kezd a határ.
Madárdalra hajladozom,
a lábam is táncra áll.

Szivárványszín a ruhám,
bodzaág a furulyám,
ha dalomat elkezdem,
rettek nő a kertekben.

Koródi Mária festménye, 2018

Melegít a nap haja,
száz rügyszemmel néz a fa.
Hogyha egyet rikkantok,
kinyílnak a pitypangok.

1. Nézzétek meg a YouTube-on Füzesi Magda Tavasz c. megzenésített versét Gryllus Vilmos előadásában! **2.** Rendeztetek rajzversenyt! Témája: *Megérkezett a tavasz.*

Énekeljétek együtt!

Brummogó

(Tanítómese)

Brummogó, a medvebocs
torkos volt és maszatos.

Medve néni zárt kamrában
sok vadmézet tartott.
A kis bocs meg bánatában
nagyokat sóhajtott...

Egyszer, míg az erdőt járta
Brummogó mamája,
engedett a kamraajtó
titkos medvezárja.

Fuccs a méznek! Valaki
egy cseppig megette...
Persze Brummi, a fogmosást
most is elfeledte.

A bocs arca dagadt, nőtt,
sírt is egész délelőtt.
Doktor bácsi megsajnálta,
ezerjófűvet tett rája.

Meg is gyógyult egykettőre,
szorgalmas bocs lett belőle.
Első volt a fogmosásban,
utolsó a méznyalásban.

1. Keressétek meg a YouTube-on *Füzesi Magda* Brummogó c. megzenésített versét Ivaskovics József előadásában! **2.** A rendszeres és alapos fogmosás eltávolítja a lepedéket, a külső elszíneződéseket és nem utolsósorban kellemes leheletet biztosít. Osztod ezt a véleményyt? Miért fontos a fogmosás? **3.** Szerinted a megfelelő fogkefe, fogkrém és fogmosási technika segít megelőzni a fogak és az íny betegségeit is? **4.** Hányszor ajánlott fogat mosni naponta? **5.** Hogy járt a versbéli maci? **6.** Volt már olyan élményed, mint a macinak? **7.** Közös fogalmazzatok meg a fogmosás szabályait!

**** Projektfeladat:** Készítsetek egy verseskötetet, amelyben összegyűjtitek a kedvenc verseiteket! Tegyétek színeesebbé rajzokkal, fotókkal is! Bővítsétek is a köteteiteket a tanév során!

Száll az ének, / szájrul szájra...

(Arany János)

A NÉPKÖLTÉSZET

A népköltészet ismeretlen szerzőjű költészet. Az egyén és a közösség kapcsolata teremti meg e költészet alkotásainak értékeit. Szóbeli előadásban, szájhagyomány útján terjednek, élnek. Szerkezete egyszerű, állandóan változik. Alkalom szüli, alkalomhoz kötött. Ezért szövegeik többféle változatban maradtak fenn. Írásbeli rögzítésükre a legutóbbi évszázadokban került sor. Vers és zene gyakran együtt él benne.

A népköltészet fontosabb műfajait így csoportosítjuk:

Prózai formájú	Verses formájú
mese, monda, mítosz.	mese, népdal, népballada, köszöntő, munkadal, ráolvasás, sirató.

Prózai és verses formában is megjelenhetnek a *mondókák*, *találós kérdések*, *közmondások*, *gyermekjátékok*, *csúfolók* és *kikiáltók*.

Nota bene! A nép körében keletkezett, változatokban élő, szájhagyomány útján terjedő verses és prózai művek összessége a *népköltészet*.

A népköltészetnek idegen szóval **folklór** a neve (a *folklore* szó szerinti fordításban a *nép tudását* jelenti, s megalkotója ide értette a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is). A népi kultúra ezzel a rétegével foglalkozó tudományszakot a folklór alapszóból képezve, *folklorisztika* néven ismerjük. Ide kíváncsoznak Petőfi Arany Jánoshoz intézett szavai: ...*Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá!*...

A népköltészet a világ népeinek értékes öröksége. Nemcsak a régi életről és gondolkodásmódról tanúskodik, hanem a költői képzelet segítségével kifejezi az emberek tapasztalatát, vágyait, érzéseit, törekvését az igazságra. Nagy íróink, költőink is gyakran merítenek a népköltészetből.

NÉPI MEGFIGYELÉSEK, KÖZMONDÁSOK, SZÓLÁSOK, TALÁLÓS KÉRDÉSEK, MONDÓKÁK

Szájhagyományozó költészetünk kisebb terjedelmű alkotásai között találjuk a *népi megfigyeléseket*, *közmondásokat*, *szólásokat*, *találós kérdéseket*, *mondókákat*. Néprajzkutatók szerint ezek mögött is valamikori esemény áll, vagyis egy-egy történet rajzolódik ki, ha mondjuk őket. Az eredeti történet azonban idővel elfelejtődik, teljesen a múlt homályába vész, a tanulság viszont megmarad, s átértelmeződik.

Népi megfigyelések • A népi megfigyelések, jóslatok, előrejelzések közül az időjárással kapcsolatos hiedelmek a legelterjedtebbek és legnépszerűbbek az annak köszönhető, hogy a falusi ember mindennapjaihoz, munkájához szorosan kapcsolódik. Így alakult ki a népi megfigyeléseken alapuló népi kalendárium, naptár, ami az időjárással kapcsolatos megfigyeléseket tartalmazza. Ezek egy része babonákon, míg másik része több évszázados megfigyeléseken alapszik. Íme néhány a megfigyelések közül.

Január 1. Újév napján, ha csillagos az ég, rövid lesz a tél, ha piros a hajnal, szeles lesz az esztendő.

Január 6. Vízkereszt napján, ha csurog az eres, hosszú lesz a tél, ha fagy, akkor még többet kell várni a tavaszra. Ha ezen a napon esik a hó, a tél hamarosan megszűnik. Ha fúj a szél, akkor jó termés lesz az évben.

Február 2. Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáról több népi hiedelem is ismert. Az egyik a medve megfigyelésére alapuló a gyerekek által is ismert, miszerint a téli álmából felébredő macskó előbújik a barlangjából, hogy megnézzze, milyen az idő. Ha enyhe és napos, tehát meglátja az árnyékát, akkor visszabújik és tovább alszik, mert tudja, hogy messze még a tél vége. Ha viszont hideg idő fogadja, akkor kint marad, mert érzése szerint rövidesen jön az enyhülés.

Március 18., 19., 21. Sándor, József és Benedek zsákban hozzák a meleget. Az egyik leghíresebb népi jóslat lényegében arról szól, hogy a tavaszi napéjegyenlőséget, március 21-ét megelőzően gyakran jelentős melegedés történik az időjárásban.

Május 12., 13., 14. Pongrác, Szervác, Bonifác a méltán híres fagyosszentek. Jóslatuk rímbe foglalva így szól: *Sok bort hoz a három ác, ha felhőt egyiken se látsz.* A néphit szerint ezek a napok erős, fagypont alatti lehűlést hoznak. A Pongrác napi esőről egyébként úgy tartják, hogy kifejezetten jót tesz a mezőnek, de ártalmas a szőlőnek.

Május 25. Orbán napján kívánatos az eső, mert az ígér jó termést. Erre a napra szintén fagypont közeli lehűlést jósol a néphit.

Június 8. Talán az egyik legismertebb népi megfigyelés Medárd napjához kötődik. Június 8-án, ha szép idő van, azt jelzi, olyan lesz az egész nyáron, ha viszont esik, azt jósolja, esni fog a következő negyven nap mindegyikén.

Június 10., 11. A népi hiedelem úgy tartja, hogy Margit napján, június 10-én és Barnabás napján, június 11-én a lehulló eső „viszi a termést”.

Szeptember 29. Szent Mihálykor a keleti szél igen kemény telet ígér. Ha Mihály napján, szeptember 29-én még itt van a fecske, karácsonyig legelhet a kecske. Ha dörög az ég szép lesz az ősz, de nagy tél következik.

December 13. Luca napjához rengeteg népszokás kapcsolódik. A lányok ilyenkor tudhatják meg jövőőbelijük kilétét, illetve a Luca-szék készítését is ezen a napon kell elkezdni, és karácsonyra befejezni. A hiedelem szerint, aki rááll karácsonykor az éjféli misén pontban éjfélkor a maga által készített székre, az megláthatja, hogy kik a boszorkányok, mert ilyenkor azok szarvat viselnek. A néphagyomány szerint Luca napjától figyeltek az időjárást. A karácsonyig eltelt 12 nap az elkövetkező év 12 hónapját jelölte. Eszerint minden hónap olyan lesz, mint a neki megfelelő nap a tizenkettőből. Ha esik, esős, ha száraz, akkor a hónap is száraznak várható.

December 25., 26. A népi időjóslás azt tartja, ha fehér karácsony, akkor zöld húsvét, ha fekete karácsony, akkor fehér húsvét. Vagyis, ha tiszta, napos az idő, akkor száraz nyár, jó gyümölcstermés, sok bor várható. Ha karácsony másnapján, Istvánkor is szép, napos idő van, akkor száraz nyár és mindenképp jó termés várható.

A közmondás • A közmondás is népköltészeti alkotás. Olyan rövid és velős, könnyen érthető mondás, mely a mindennapi élet valamely tapasztalati vagy gyakorlati szabályát, erkölcsi elveket, vagy bölcséleti szabályokat tartalmaz, mely a nép ajkáról szállván el, az irodalomban is megtartja népies formáját. **A közmondás tehát valamely általános tapasztalaton alapuló igazság, bölcsesség rövid alakban való kifejezése.**

A közmondásoknak három fajtája ismert:

1. **Megállapítanak** valamit minden magyarázat nélkül. A megállapítást többnyire képi formában közlik anélkül, hogy mellette vagy ellene állást foglalnának: pl.: *Ki korán kel, aranyat lel; Kutyából nem lesz szalonna; Lassú víz, partot mos; A cérna is ott szakad, ahol a legvékonyabb.*

2. A megfigyeléshez már **vélemény, ítélet** is tartozik: *Nem mind arany, ami fénylik; Könnyebb az acélt eltörni, mint meghajítani; Az ábécét sem tudja, mégis papolni akar; Jobb becsülettel szegényen élni, mint rossz úton meggazdagodni.*

3. A megfigyelésből, véleményből, tapasztalatból **tanács** lesz: *Ne szaladj olyan kocsni után, amelyik nem akar felvenni; Ne csak*

tudd a jót, hanem tedd is; Ki többet költ, mint a jövedelme, hamar koldusbotra jut.

Szólások • Állandósult szókapcsolatok, amelyeket nem szó szerint, hanem átvitt értelemben használunk. **Képszerű, gazdag hangulatú kifejezések, amelyek évszázadok óta változatlan formában élnek nyelvünkben.** Mi sem változtathatunk rajtuk, például nem törhetünk *botot* valaki fölött, csak *pálcát*. A szólásokat nyelvünk virágainak is szoktuk nevezni. Sajátos csoportja a szólásoknak a **szóláshasonlat**: *Ritka, mint a fehér holló; Reszket, mint a nyárfalevél; Ordít, mint a fába szorult féreg.*

A szólások eredeti jelentését sokszor csak komoly néprajzi, szokástörténeti kutatások tudják kideríteni. O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyvében számos ismert és kevésbé elterjedt szólás eredetét magyarázza meg.

Megtudhatjuk például, hogy a *saját* (vagy a más) *malmára hajtja a vizet* szólás a középkorból ered, amikor nem volt ritka, hogy egyik-másik hatalmaskodó földesúr elterelte a patak medrét, hogy a maga malmára vezesse a vizet.

A közmondásokat és szólásokat változatlan formában kell megőrizni. Helytelen használatuk képzavart okoz. Gyakori hiba, hogy rokon jelentésű szólásokat összevegyítenek: *cöveket vert a lába*, helyesen: *áll, mint a cövek* vagy *gyökeret vert a lába*.

Találós kérdés • Rövid, epikus műfaj, célja a mulattatás, szórakoztatás. A találós kérdésben egy tárgy, jelenség vagy fogalom körülírása kérdés formájában hangzik el. Tárgya sokféle lehet, legrégebbiek az időjárásra és a természeti jelenségekre vonatkozóak. Tartalmuk szerint két nagy csoportra oszthatók: **tudáspróbákra** és **tréfás kérdésekre**. Az előbbiekben főleg iskolában, templomban megszerezhető ismeretekre vonatkozó kérdések vannak, megoldásuk nem nélkülözheti az ötletességet. Ide tartoznak a számrejtvények is, amelyeknek lényege, hogy rögtön, gondolkodás nélkül kívánják a feleletet: *Két anya, két gyermek, mennyi az?* (Három: nagymama, anya és gyerek), *Öt cseh, öt görög, öt török, hány ember?* (Tizenöt)

A **tréfás kérdések** nagy része képtelenség: *Mikor fél a nyúl?* (amikor kétfelé vágják), másik részének pedig etimológiai (szófejtés, szónyomozás) alapja van: *Hét betűből álló nevem / város, híres várral, / ahol Árpád réges-régen / megpihent hadával. / Utolsó három betűm meg / mesterember-fajta. / Nevem toldva egy betűvel / művész nevét adja* (Munkács, ács, Munkácsy).

Kerek egy ég alatt / kerek egy Istenfa – így kezdődik szájhagyományozó költészetünk egyik legszebb, sok-sok változatában fennmaradt **találós meséje**. Szűkebb pátriánkban, Dercenben Bíró Ida néni ajándékozta nekünk ezt a varázslatos szépségű változatot:

Kerek egy ég alatt
Kerek egy Istenfa.
Kerek Istenfája,
Szép tizenkét ága,
Szép tizenkét ágán
Ötvenkét virága.
Ötvenkét virágán
Három aranyalma.
Aki kitalálja,
Hull a virág arra.

A megfejtés: az Istenfa *az év*, a tizenkét ág *az esztendő hónapjai*, az ötvenkét virág *az év vasárnapjai*, a három aranyalma: *karácsony, húsvét, pünkösöd*.

Mondókák • Biztosan ti is sokféle mondókát hallottatok a szüleitektől, tanultatok az óvodában, az elemi osztályban. Ezen a ritmikus, dallamos verseken keresztül kerültetek kapcsolatba az anyanyelvünkkel, mint ahogy évszázadok óta sok más gyermek. A mondókák fejlesztik a ritmusérzékét, és megtanítanak játszani a szavakkal.

Egy – megérett a meggy,	Négy – te kis leány hová mégy,
Kettő – csipkebokor vessző,	Öt – érik a tők,
Három – te vagy az én párom,	Hat – hasad a pad,

Hét – zsemlét süt a pék,
 Nyolc – üres a polc,
 Kilenc – kis Ferenc,
 Tíz – tiszta víz,
 Ha nem tiszta, vidd vissza,
 Majd a cica megissza.

Kerekecske, dombocska,
 Itt szalad a nyulacska.
 Erre megyen, itt megáll,
 Itt egy körutat csinál,
 Ide bújik, ide be,
 Kicsi gyermek keblibe.

1. Mit nevezünk népköltészetnek? Hogyan terjed? **2.** Hogyan csoportosítjuk a népköltészet fontosabb műfajait? **3.** Sorold fel a száj-hagyományozó költészet kisebb terjedelmű alkotásait! **4.** Hogyan illik tudni ismeretlen szerzőjű költészetünknek e gazdag műfajairól, megtudhatjátok, ha rendezitek a következő fogalomgyűjteményt: *tréfás fejtörő, képszerű, gazdag hangulatú kifejezés, közkeletű igazság, tudáspróba, átvitt értelemben használjuk, életbölcsség, meglepő fordulat, fejleszti a ritmusérzékét, nyelvünk virágai, célja a mulattatás, erkölcsi elveket tartalmaz, dallamos, ritmikus vers.*

Közmondás	Szólás	Találós kérdés	Mondóka

5. Gyűjtsetek három-négy népi megfigyelést, közmondást, szólást, találós kérdést és egy mondókát! Indokoljátok meg, melyiket miért választottátok! Beszéljete az arról is, hogy milyen történet állhat az egyes példák mögött!

Játsszatok!

Utánzójáték:

- Kezetek egy csiga, melynek mondókát mondtok és a csiga ki-nyújtja szarvát és lassan körülnez.

Ritmusjátékok:

- A mondóka szövegéhez találjatok ki kézmozdulatokat, páros tapsvariációkat. Tapsoljátok el a mondóka ritmusát, majd adott jelre váltás: a combotokon ütitek, majd a padon.

Jankó János: A népdal születése, 1860

*A népzene az ország lelke. Az az ország,
mely megtagadja népzenejét, rászolgált arra,
hogy amikor feleszmél, mást se találjon, csak Coca Colát.*

(Dr. Maya V. Patel)

A NÉPDAL

A népdal • A népdal a magyar népzene legősibb formája. Emberi érzelmeket és gondolatokat testesít meg, fejez ki. Szerzőiket nem ismerjük, a legtöbbjük nemzedékről nemzedékre szállva, szájhagyomány útján maradt ránk. Legrégibb dalaink feltehetően munkadalok voltak, de dalok kísérték a különböző élethelyzeteket: születést, esküvőt és a halált is. Művészetté akkor emelkedett, amikor a pihenés, a szórakozás, az emlékidézés, a megőrzés eszköze lett. A témák, a mondanivalók, a költői formák, az érzelem-megnyilvánulások hatalmas gyűjtőmedencéje a dal. Éppúgy való közös éneklésre, mint magányos dúdolásra.

Stílusuk szerint a magyar népdalok két csoportra oszthatók:

RÉGI STÍLUSÚ NÉPDALOK	ÚJ STÍLUSÚ NÉPDALOK
<ul style="list-style-type: none"> • Több száz éves, gyökereik a honfoglalás előtti időkre nyúlnak vissza: <i>Felszállott a páva, Megrakják a tüzet</i>. Legértékesebb zenei kincseink ezek a dalok. • A nagyon régi népdalok közé sorolhatók a siratóénekek, regös dallamok és gyermekjátékdalok is. Az ősi magyar siratók két-, háromezer éves archaikus formák, amelyek a magyarság ázsiai őshazájából származnak. A legismertebb a <i>Kiszáradt a tóbul</i> és a <i>Katona vagyok én</i> kezdetű dallam. 	<ul style="list-style-type: none"> • Keletkezésük a XVIII–XIX. századra tehető. Új stílusú népdalok például az <i>A csitári hegyek alatt</i>, <i>Csillagok</i>, <i>csillagok</i> címűek.

A régi- és új stílusú magyar népdalok egymásnak szerves folytatásai.

A népdalok jellemzői • Más népköltészeti műfajokhoz hasonlóan, mint például a mese, a monda, a ballada, a közmondás és a találós kérdés, a népdalok is **közösségi alkotások**. **Szerzőjüket** éppen ezért **nem ismerjük**. Pontokba szedve a népdal további jellemzői a következők:

- a népdal rövid, tömör, képszerű;
- a szöveg a dallammal együtt keletkezik;
- szóbeli hagyomány útján terjed, közben változik;
- nincs írásban rögzített szövege;
- gyakran természeti képpel vagy természeti megfigyeléssel kezdődik;
- egységbe forr benne a személyes és az általános emberi érzelem;
- hangsúlyos (magyaros) verselésű. A magyar népdal ritmusa a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos változásán alapul. A hangsúly a szavak elejére esik;
- több változatuk is kialakult, őrzik a népszokásokat és nyelvjárásokat.

A népdalok rendszerint egyszólamúak, de egyes népeknél előfordulhat két- és többszólamú is.

A népdalok fajtái • Sok fajtája ismert a népdaloknak a téma, a hangulat és az éneklés alkalma szerint: *varázsszertartási énekek, szerelmi-, harci-, munka-, gyermekdalok, dalok a szabadságról, kesergők, régi népi imádságok, virágénekek*. A sok változatot magában foglaló műfajból csak néhányat tekintünk át.

A legismertebbek a **szerelmi dalok**, amelyek örömet, csalódást, vágyakozást, a kedves elvesztése miatti panaszt vagy az irigyek miatti bosszankodást, vagyis a legegyszerűbb és legmélyebbről jövő érzéseket fejezik ki.

A **virágénekek** is szerelmi dalok. Abban különböznek a szerelmes népdaloktól, hogy nem az egyszerű nép ajkán születtek, hanem ismeretlen énekmondók, diákok, katonák szerezték őket. **Azért nevezzük őket virágénekeknek, mert az énekmondó virágnevekkel ékesíti fel benne azt, akihez szól** (*rózsám, violám, gyöngyvirágom* stb.). A virágénekek átmenetet képeznek a népköltészet és a műköltészet között.

Tavaszi szél vizet áraszt

Tavaszi szél vizet áraszt
Virágom, virágom.
Minden madár társat választ,
Virágom, virágom.

Hát én immár kit válasszak,
Virágom, virágom?
Te engemet s én tégedet
Virágom, virágom.

Zöld pántlika, könnyű gúnya,
Virágom, virágom.
Mert azt a szél könnyen fújja,
Virágom, virágom.

Bakos Veronika: Tavaszi szél...

De a fátyol nehéz ruha,
Virágom, virágom.
Mert azt a bú nyomdogálja,
Virágom, virágom.

Énekeljétek együtt! Hallgassátok meg a YouTube-on – <https://www.youtube.com/> – a gyerekdalt!

A **bujdosóénekek**ben a szülőföldhöz való ragaszkodás és a honvágy jelenik meg. A hosszabb dalok hangja balladás; érzelmkifejező líra és epikus elbeszélés keveredik bennük. Régibb rétege a kurucdal, az újabb a népi líra műfaja, a bujdosásra kényszerült legények életéről, érzelmeiről szóló bánatos hangú panaszdal. A régi bujdosóénekek a Thököly és Rákóczi közötti, illetve a bukás (1711) utáni időszak termékei. Szerzőik személye többnyire vitatott vagy ismeretlen, lehet végvári vitéz (*Buga Jakab éneke*), kuruc katona (*Egy bujdosó szegénylegény*), kóbor diák (*Szegénylegény dolga*) stb. A szövegeket XVII–XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek, kései maradványaikat pedig a szájhagyomány tartotta fenn. Legnépibbek az elbocsátott végvári vitézek bujdosóénekei (*Mit búsulsz, kenyeres*).

Elindultam szép hazámból

Elindultam szép hazámból,
Híres kis Magyarországból.
Visszanéztem félutamból,
Szememből a könny kicsordult.

Idegen földön a lakást,
Éjjel-nappal a sok sírást.

Bú ebédem, bú vacsorám,
Boldogtalan minden óráam.
Nézem a csillagos eget,
Sírok alatta eleget.

Én Istenem, rendelj szállást,
Mert meguntam a bujdosást,

Le a kertbe, le, le, le...

(Nagydobronyi népdal)

Le a kertbe, le, le, le, virít a fa levele,
Régi babám szerelme most jutott az eszembe.

Szólótőke, venyige, jaj deg édes a leve,
Jaj deg édes, jaj de jó, jaj de kedvemre való.

Édes alma csutkája, sebes a babám szája,
Meg kell annak gyógyulni, ha meg akar csókolni.

Erre kakas, erre tyúk...

(Derceni népdal)

Erre kakas, erre tyúk,
Erre van a gyalogút,
Erre te, arra te,
Anyád is olyan, mint te.

Komáromi kisleány,
Vigyél által a Dunán.
A Dunán, a Dunán,
Vigyél által a Dunán.

Ha átviszel a Dunán,
Megcsókollak a partján,
A partján, a partján,
Megcsókollak a partján!

Énekeljétek együtt!

Már tudjuk, hogy a népdalok sok mindenről szólhatnak: szerelemről, katonáskodásról, munkáról, lakodalomról, mulatságról, bujdosásról, bánatról. A különböző témák sokszor keverednek. A hangvételiük is igen változatos. A szerelemhez vagy a katonasághoz gyakran kapcsolódik a szomorúság. Ezt dallamuk is kifejezi. Az ilyen dalokat **kesergők**nek nevezzük.

Háttér-információ

A népdalgyűjtők • A népdalok és a szövegek feljegyzése már a XIX. században elkezdődött. Először a szövegeket gyűjtötték össze és jegyezték le. Petőfi Sándor és Arany János is gyűjtött népdalokat. A tudományos népdalgyűjtéssel a XX. század elejétől foglalkoznak népdalgyűjtőink. Népdalaink eredetének kinyomozása elsősorban **Kodály Zoltán** és **Bartók Béla** – XX. századi zenetudósaink, zeneszerzőink – nevéhez fűződik. Népdalaink a népi kultúra virágai.

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK

Az ütemhangsúlyos verselés • Az ütemhangsúlyos verselés (magyaros) a magyar népdalok verses formája, melyre a műköltészetben a középkortól találhatunk példákat. *Hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásán alapuló* versrendszer. A magyarban mindig az első szótag a hangsúlyos, az utána következő egy, kettő vagy három szótag hangsúlytalan. Az általános jelölés a következő: a hangsúlyos szótagot vízszintes vonallal: –, a hangsúlytalan szótagot pedig felül nyitott félkörrel: ∪. A magyaros verselés gyökerei egészen a bölcső-, sirató- és népdalokig nyúlnak vissza.

<i>Érik a szőlő,</i>	– ∪ ∪ – ∪
<i>hajlik a vessző,</i>	– ∪ ∪ – ∪
<i>bodor a levele.</i>	– ∪ ∪ – ∪ ∪

Az ütemhangsúlyos verselés alapegysége az ütem, melyben egy hangsúlyos szótagot 1-3 hangsúlytalan szótag követ. A sorok 2, 3 vagy 4 üteműek. Mint látjuk, az *Érik a szőlő...* népdal kétütemű. Az ütemhatárokat a ritmikusan következő hangsúlyos szótag határozza meg. Az ütemhangsúlyos vers gyakran rímel.

*Érik a || szőlő,
hajlik a || vessző,
bodor a || levele.*

A ritmus és a rím • A népdal verses formában írt alkotás. A vers legfontosabb eleme a *ritmus*. Hullámzást, lüktetést jelent. Ezt a lüktetést a hangsúlyos és hangsúlytalan, vagy a hosszú és rövid szótagok rendezett, szabályos váltakozása, ismétlődése hozza létre. Különösen szembeötlik ez, ha olvasás közben ceruzánkkal koppintunk is egyet a hangsúlyosabb szótagoknál. A versszakok sorai a legtöbb esetben összecsengenek, *rímelve*.

A refrén • A versszakok végén visszatérő egy vagy több verssor. A refrén hangulatot teremt, miközben az alapgondolat, a mondanivaló tömör összefoglalóját is megadja:

*Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok.
A jó Isten tudja, mikor szabadulok.*

Ebbe a két sorba sűrűsödik a *Röpülj, páva, röpülj* című népdal szereplőjének, rabjának szabadulásvágya, kilátástalan helyzete.

A természeti kép • A népdalok kezdő soraiban előforduló természetből és a falusi életből vett képeket, virághasonlatokat, virágjelzőket nevezzük természeti képeknek. A dal hangulatával mutatnak szoros összefüggést, azzal párhuzamosak vagy ellentétesek, előkészítik, bevezetik az éneklő közölnivalóját.

*Megrakják a tüzet,
Mégis elaluszik;
Nincs az a szerelem,
Ami el nem múlik.*

A tüzet a szerelem érzésével ősidők óta minden nép költészete párhuzamba állítja. Minden tűz elalszik – és minden szerelem elmúlik.

1. Keress népdalokat az interneten vagy a könyvtárban, melyekben természeti kezdőkép szerepel!
2. A családotban milyen népdalokat ismernek? Sorolj fel néhányat! Melyik milyen hangulatot tükröz?
3. Kérjétek ki a könyvtárból Petőfi Sándor *Összes versei* c. kötetet, és olvassátok el a *Befordultam a konyhára* c. verset!
4. Írj a füzetedbe 5-6 mondatos történetet arról, hogy miért kényszerült bujdosásra az *Elindultam szép hazámból* c. népdal hőse!
5. Vitassátok meg, hogy napjainkban vannak-e bujdosók!

Énekeljétek el együtt a tanult népdalokat!

*Mesével indul az olvasóvá nevelés.
Nem lesz jó olvasó az, aki nem hallgatott elég mesét.
(Vekerdy Tamás)*

A NÉPMESE

A mese • A valóság és a képzelet alkotta *hol volt, hol nem volt* birodalom nemcsak a gyermekeké. Az irodalomtörténet a mesét az elbeszélő irodalom ősi műfajaként tartja számon. Azóta létezik, amióta ember él a földön.

Nota bene! A mese csodás elemekkel átszőtt, kitalált történetek kimeríthetetlen kincsesháza.

Ma többnyire két válfaját különböztetjük meg: a **népmesét** és a **műmesét**. Közös vonásuk, hogy szereplőik a legfantasztikusabb kalandokat élik át, képzelet szülte alakokkal kerülnek kapcsolatba (törpék, óriások, tündérek, manók, sárkányok stb.). Gyakran ruháznak fel emberi tulajdonságokkal állatokat, növényeket, tárgyakat.

Az európai népmesék a keleti mesékben gyökereznek. A mesék és más népi elbeszélések nagy része Indiából terjedt el világszerte. Elsősorban a *Pancsatantrából*, az ókori India legnépszerűbb alkotásából és az *Ezeregyéjszaka* meséiből.

A népmese • A népmesék ismeretlen szerzőjű mesék, melyek nemcsak az egyhangú munkát megkönnyítő, szórakoztató

alkotások, hanem a magatartásformáknak, az embereknek egymáshoz való viszonyulásának is formálói. Terjedésük és fennmaradásuk a *szájhagyomány*hoz kötődik. Mondanivalója valami általános, örök érvényű *igazság*, a világ jobbításának szándéka. *A jó mindig elnyeri jutalmát*, míg a rossz, a gonosz szándékú példásan megbűnhődik. A népmese a nemzeti irodalom része.

Az események fűzése szempontjából megkülönböztetünk *valós mesét* (Az okos lány), *tündérmesét*, *hősmesét*, *állatmesét*, *hazugmesét*, *csalimesét*, *szólásmagyarázó mesét*. A különböző meseműfajok különböző népek, idők, korszakok termékei, mégis közös jellemzőjük a szilárd szerkezet, nyelvi ritmus, költői megkomponáltság. Ezért a népmesék költői alkotások, melyek a közköltészet részei. A népmese tulajdonképpen az alkotásformáknak összefoglaló neve. Meghatározása a következő:

Nota bene! A népmese epikus jellegű, csodás elemekkel átszőtt, verses vagy prózai népköltészeti alkotás.

A vándormotívum • A népmese vándorol egyik néptől a másikhoz. A különböző népek meséinek alapgondolatai, egyes mozzanatai, tehát a motívumok azonosságokat, hasonlóságokat mutatnak (próbatételek, különleges tulajdonságokkal rendelkező segítők, varázsszerszámok, varázsszámok stb.). A vándormotívumokat helyi színekkel, nemzeti vonásokkal gazdagítják, s mindez elkülöníti a különböző népek mesevilágát egymástól. Például a *Csipkerózsika*, a Grimm-féle német népmesegyűjtemény meséje, megtalálható a francia és az orosz népmesék között, magyar változata azonban nincsen.

A népmese hősei • A mesékben az egész teremtet világ engedelmeskedik a mese hősének, de bármilyen természetfeletti vagy varázserővel rendelkezik is, mindig megőrzi valamiképpen emberi mivoltát. Főként szenvedései, magányos harcai, töprengései teszik őt nagyon emberivé.

A hősök lehetnek emberek, állatok és csak a mesében létező lények. Általában csodálatos tettek véghezvitelére képesek. Mindenhez gyakran van szükség *varázsszerszözökre*. A táltos paripa szőre, a galamb tolla, a szépen szóló furulya, a varázspálca, a re-

pülő szőnyeg, a beszélő állatok vagy varázssital sokszorozza meg a hős erejét. A varázseszköz lendíti át a nehézségeken, és összességében mindig a mondanivaló igazságát segíti elő, és a mese optimista befejezését biztosítja.

A népmese szerkezeti felépítése • A népmesékben, főként a tündérmesék elején, mindig találunk hosszabb-rövidebb **bevezető formulát**: *Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer a világon egy...* Ezután következik a **kiindulópont**, amely bemutatja a hőst, esetleg szüleit, születése körülményeit, társadalmi rangját, és **elindítja a cselekményt**. A bevezető már azt is sejteti, mi a célja a hősnek, mit kell majd a mesei igazságtétel során jóvátennie. A **bonyodalom** mindig erősen drámai felépítésű, amely hol peregve, hol késleltetve, főleg párbeszédes formában halad a mese **tetőpontja** felé. Majd következik a **megoldás**, az optimista befejezés. A mesék többsége **záróformulával** fejeződik be: *Itt a vége, fuss el véle, Aki nem hiszi, járjon utána* stb.

A mesék szerkezeti felépítésében a **hármass tagozódás** figyelhető meg, s a **szereplők száma** ritkán haladja meg a hetet. A **mesei számok** is a leggyakrabban a három, a hét és a tizenkettő körében mozognak: a *három kívánság*, *hétmérföldes csizma*, *tizenkét fejű sárkány*.

1. Mi a mese? Milyen két fajtája ismert? **2.** Sorold fel a népmese jellemzőit! Mi a mondanivalója a népmeséknek általában? **3.** Mi a vándormotívum? **4.** Hogy épül fel a mese? Milyen állandó formulák szerepelnek a mesében? **5.** Kik a népmesék hősei? Sorold általad ismert mesehősöket! ** **6.** Mit tudsz a népmesék igazságszolgáltató szerepéről? Jegyezd le az általad legfontosabbnak tartott megállapításokat! **7.** Kedvenc mesédet mutasd be osztálytársaidnak szép felolvasással!

8. Játsszatok el egy mindenki által ismert népmesét szereposztásban!

A kis kakas gyémánt félkrajcárja

Volt a világon egy szegény asszony, annak volt egy kis kakasa. Csak ott keresgél, csak ott kapirgál a kis kakas a szeméten, egyszer talál egy gyémánt félkrajcárt. Arra megy a török csá-

szár, meglátja a kis kakasnál a gyémánt félkrajcárt, azt mondja neki:

– Kis kakas, add nekem a gyémánt félkrajcárodat!

– Nem adom bíz' én, kell a gazdasszonyomnak!

De a török császár erővel is elvette tőle, hazavitte, betette a kincseskamrájába. A kis kakas megharagudott, felszállott a kerítés tetejére, elkezdett kiabálni:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

A török császár csakhogya ne hallja, bement a házba. De akkor meg a kis kakas az ablakába repült, onnan kiabálta:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!

Megharagudott erre a török császár:

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, hogy ne kiabáljon, vesd bele a kútba!

A szolgáló megfogta, kútba vetette. De a kis kakas csak elkezdte a kútban:

– Szídd fel, begyem, a sok vizet, szídd fel, begyem, a sok vizet!

Arra a begye mind felszívta a vizet a kútból. A kis kakas megint felszállt a török császár ablakába:

Macskássy Gyula: A szegény asszony és a kiskakasa, 1951

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!
Megint azt mondja a török császár a szolgájának:

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, vedd bele az égő kemencébe!

A szolgáló megint megfogta a kis kakast, s az égő kemencébe vetette, de a kis kakas megint csak elkezd:

– Ereszd ki, begyem, a vizet, hadd oltsa el a tüzet!

Erre a begye mind kieresztette a vizet, eloltotta a tüzet. Akkor megint csak felszállott az ablakba:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!
Még nagyobb méregbe jött erre a török császár.

– Eredj, te szolgáló, fogd meg azt a kis kakast, vedd bele a méhkasba, hadd csípjék agyon a méhek!

A szolgáló bevetette a kis kakast a méhkasba. Ott megint elkezd a kis kakas:

– Szídd fel, begyem, a sok méhet, szídd fel, begyem, a sok méhet!

Arra a begye mind felszívta a sok méhet. Akkor megint felszállott a török császár ablakába:

– Kukurikú, török császár, add vissza a gyémánt félkrajcárom!
Már a török császár nem tudta, mit csináljon vele.

– Eredj, te szolgáló, hozd ide azt a kis kakast! Hadd tegyem ide a bő bugyogóm fenekébe!

Megfogta a szolgáló a kis kakast. A török császár beteszi a bő bugyogójába. Akkor a kis kakas megint csak elkezd:

– Ereszd ki, begyem, a sok méhet, hadd csípje meg a török császárt!

A begye mind kieresztette a méhecskét, azok jól megcsípték a török császárt. Felugrik erre a török császár:

– Jaj, jaj, a fránya egye meg a kis kakast, vigyétek hamar a kincseskamrába, hadd keresse meg a gyémánt félkrajcárját!

Bevitték a kis kakast a kincseskamrába, ott megint elkezd:

– Szídd fel, begyem, a sok pénzt!

Erre a begye mind felszívta a török császár három zsák pénzét. A kis kakas hazavitte, odaadta a gazdasszonyának, s még máig is élnek, ha meg nem haltak.

Félkrajcár – csekély értékű aprópénz; **szídd** – szív

1. Kik a népmese szereplői? **2.** Milyennek ismertétek meg a kis kakast? **3.** Mi történt volna, ha a kis kakas nem megy el a török császárhoz? **4.** Miért akarta mindenáron visszaszerezni a félkrajcárt? **5.** Kinek ért többet a pénzérme: a kis kakasnak vagy a török császárnak? Miért? **6.** Hányszor próbálta elkérni a pénzt a kis kakas? **7.** Milyen akadályokat kellett leküzdenie, hogy hazavihesse gazdasszonyának a félkrajcárt? **8.** Mit érezhetett a gazdasszony, amikor meglátta a kis kakasát? **9.** Milyen csodás elemmel találkozta ebben a mesében? **10.** Milyen más címet adnál a mesének? **11.** Hogy gondolod, mikor keletkezhetett ez a népmese? Nézz utána a neten, mikor uralkodtak a törökök Magyarországon!

12. Olvassátok el a mesét szereposztásban!

13. Játsszátok el beszéd nélkül, mutogatással: **a)** a kis kakas megtalálja a gyémánt félkrajcárt; **b)** arra jön a török császár, meglátja a kis kakast; **c)** az örök elveszik tőle a pénzt; **d)** a kis kakas bátran elindul a török császár udvarába; **e)** ott felszáll a török császár ablakába; **f)** a kis kakas hazaérkezik gazdasszonyához a gyémánt félkrajcárral!

A TÜNDÉRMESE

Nota bene! A tündérmese olyan mese, ahol tündérek, tündérkirálynők, Tündérország, törpék, óriások, ördögök, boszorkányok, táltosok, griffmadarak, három-, hét-, tizenkét fejű sárkányok szerepelnek. Tágabb értelmezésben mágikus vagy varázsmese.

A tündérmese gazdag fantáziával alkotott szórakoztató mese. Cselekményét úgy alakítják alkotói, hogy minden lehetséges benne, a hősöket nem korlátozzák természeti törvények. Varázseszközök sokasága (varázspálca, varázssíp, varázsköpeny stb.), természetfölötti erők beavatkozása gátolja vagy segíti a szereplőket, akik közül a jók minden ármánykodást és nehézséget legyőzve jutnak el az elképzelhető legjobb világba, ahol a teljes igazságosságot élvezve élnek tovább.

Lássuk, melyek is a tündérmese jellemzői!

- Nincs tündérmese *csoda* nélkül. Minden sorában felbukkannak csodás kalandok, csodás tárgyak, csodás személyek.

- A hős az elindulása után fokozódó nehézségű problémákat áll ki, majd a végén feleséget, rangot és vagyont kap.
- A mesehős ugyanolyan természetességgel közlekedik a csodás helyszíneken – az Óperenciás-tengeren, az Üveghegyen, égis éré fán, mint a faluszéli erdőben vagy a határban.
- A tündérmesékben ötvöződik a valóság és a képzelet, s a mesehallgatás ideje alatt – sőt, még utána is sokáig, a csoda nemcsak a mesehősnek, hanem a mese hallgatójának is hihető lesz.

A leghíresebb magyar tündérmese a *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi*.

Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi

Volt egyszer egy király és annak három fia. Volt a királynak egy almafája, amelyen aranyalmák termettek. Olyan különös fa volt az, hogy éjjel virágzott, s meg is ért rajta az alma minden éjjel. Így a király gazdagsága napról napra annyira szaporodott, hogy oly gazdag király nem volt az egész világon.

Egyszer azonban a király, amikor szokása szerint korán reggel kiment sétálgatni gyönyörűsége kertjébe, az aranyalmáknak csak a hűlt helyét lelta. Így történt ez másnap is, harmadnap is.

Összehívta a király erre az egész udvart, s kihirdette, hogy ha olyan emberrel találkozik, aki az aranyalmákat megőrzi, feleségét neki adja.

Az öröknek sem kellett egyéb, odaállottak az almafához. De hiába volt minden, mert éjfél tájban mély álom ereszkedett rájuk, és alig múlt el negyedóra, mire felébredtek, az aranyalmák mind eltűntek. Egyszer azután a tanácskozásban felszólalt a há-

Böröcz Petra rajza

rom királyfiú, és megjelentették, hogy ők fogják őrizni az almafát.

Legelőször is a legidősebb ment örködni. De vele is csak ugyanaz történt, ami a többivel.

A középső sem járt jobban.

Végre a legkisebb vállalkozott, Árgyélus királyfi. Legelőször is dohánnyal jól megtömött aranyszelencét dugott a zsebébe, így ült le az almafa alá.

A holdvilág szépen világított Árgyélus királyfi arcára, már érezni kezdte, hogy az álom össze akarja a szemét húzni, szippantott hát egy kis dohányt, jól megdörzsölte a szemét, nagyokat prüsszentett. Aztán másodszor is nagyot szippantott a dohányból, még egyszer megdörzsölte a szemét. Egyszer csak halk sutogást hallott. Feltekintett, hát a feje felett tizenkét hollót látott repülni. Egyenest az almafához tartottak; a tizenharmadik holló mint vezér, elöl repült. Árgyélus megkapta a tizenharmadik hollónak a lábát, s felkiáltott:

– Megvagy, tolvaj!

De midőn rátekintett, hát látja, hogy karja közt gyönyörű szép lány fekszik, arany fürtjei eltakarják szép fehér vállát.

– Ki vagy te, szép tolvaj? – kérdi a királyfi. – Soha többé el nem eresztelek!

– Én Tündérszép Ilona vagyok – mondta a szép lány –, ezek a hollók pedig a lánypajtásaim. Mulatságból minden este iderepülünk, hogy a sok aranyalmákat leszedjük. De nálad nem maradhatok, pedig megvallom, hogy te vagy, akit soha felejtene nem lehet, mert csak téged szeretlek!

– Maradj nálam – kérte Árgyélus.

– Nem maradhatok – felelte Tündérszép Ilona –, de megígérem, hogy ezentúl mindennap el fogok jönni, de az almákat többé el nem viszem. Légy mindig itt, ha látni akarsz!

Ezzel nagy robajjal elrepült a tizenhárom holló.

Másnap az egész udvar nagy csodálkozására az aranyalmák mind megvoltak. A király homlokon csókolta a fiát. Árgyélus csak azt kérte az apjától, engedje meg, hogy tovább is őrizhesse az almafát.

Ki is ment minden éjjel Árgyélus királyfi örködni, hogy láthassa Tündérszép Ilonát.

De volt a király udvarában egy Vénbanya, aki Árgyélus királyfit nagyon szemmel tartotta. A király is kezdett kíváncsi lenni, mi lehet az oka, hogy Árgyélus annyira szeret az almafánál örködni. Magához szólította hát a Vénbanyát, és így szólt hozzá:

– Látom, hogy Árgyélus királyfit te szemmel tartod. Vigyázd meg egyszer, mikor az almafánál örködik!

A Vénbanya úgy tett. Mikor Árgyélus az almafához ment örködni, a Vénbanya a bokrok mögé bújt. Másnap korán reggel már jelentette a királynak:

– Meglestem Árgyélus királyfit. Gyönyörűséges aranyhajú lánnyal láttam az almafa alatt ülni; holló képében jött az almafára, úgy lett belőle aranyhajú lány.

– Hazudsz, Vénbanya! – mondta a király. – Nem igaz!

– De úgy van az, felséges uram. Ha kell, holnap jelet is hozok arról, hogy igazam van.

Másnap este Árgyélus és Tündérszép Ilona megint egymással mulattak. Maguk sem tudták, hogyan történt, mélyen elaludtak mind a ketten. Ekkor előcsúszott a Vénbanya, és egy aranyfürtöt levágott Tündérszép Ilona hajából, azután lassan elment.

Felébredt Tündérszép Ilona, sírni, jajgatni kezdett, felébredt erre Árgyélus is.

– Mi bajod van, kedvesem?

– Jaj, Árgyélus, élj boldogul, én téged soha többé nem láthatlak, nálad nem maradhatok; a házadban tolvajok laknak, nézd, aranyfürtjeimből egyet levágtak. – Ezzel megölelte Árgyélust, ujjáról egy gyűrűt vett le, és Árgyéluséra húzta.

– Neked adom – mondta –, erről akárhol megismerlek. – Ezzel összecsapta kezét, hollóvá változott és elrepült.

Másnap reggel a Vénbanya megmutatta az aranyfürtöt a királynak. Nagyon csodálkozott a király, és tüstént magához hívatta Árgyélus királyfit.

– Édes fiam, testvéreidet már mind kiházásítottam, megjött az idő, hogy téged is megházassítsalak; gazdag királylányt keresem számodra, azt hiszem, nem lesz ellenvetésed.

– Kedves atyám, én meg fogok házasodni, de csak úgy, ha én választok magamnak feleséget. Már találtam is. Tündérszép Ilona lesz a feleségem!

A királynak nem tetszett a felelet, de bármint akarta is lebeszélni Árgyélust a kívánságáról, az nem engedett. Kardot kötött az oldalára, és elment, hogy Tündérszép Ilonát megkeresse. Az egész udvar gyászba borult utána.

Már majdnem az egész világot összejárta Árgyélus, de Tündérszép Ilonának még a nyomára sem talált.

Egyszer egy kis házhoz jutott, a házban egy vén anyóra talált. Illendően köszöntötte. A vén anyó széken ült, csodálkozva kérdezte Árgyélust:

– Hol jársz erre, ahol a madár se jár?

– Öreganyám – mondta Árgyélus –, nem tudná nekem megmondani, merre lakik Tündérszép Ilona?

– Nem biz én, édes fiam, de talán ha hazajön az uram, a Nap, mindenüvé odasüt, az talán meg tudja mondani. De bújj el, mert meglát, felfal!

Erre elbújt Árgyélus. Hazajött a Nap, belép a szobába, mindjárt kezdte:

– Pfű, pfű, anyó, emberhús, bűdös!

Erre kimászott az ágy alól Árgyélus, s köszöntötte a Napot.

– Szerencséd, hogy szépen köszöntöttél – mondta a Nap –, másként felfaltalak volna! Tündérszép Ilonáról nem tudok semmit, de talán Hold bátyám tud felőle valamit.

Elment hát Árgyélus oda is. Ott is úgy járt, mint a Napnál. Az a Szélhez utasította.

Oda is eljutott, szépen beköszöntött, és a Széltől is megkérdezte, hogy nem tud-e valamit Tündérszép Ilona felől.

– Én – mondta a Szél – nem tudok semmit, de nem messze tőlem abban az erdőben lakik az Állatkirály, az talán tud valamit.

Ment, mendegélt újra Árgyélus, már egészen beesteledett, úgy, hogy majdnem semmit sem látott, felmászott egy fára, szétnézett, nem lát-e valahol világot. Csakugyan messze távolban észrevett egy kis világocskát, egy szép kastélyból szüremlett. Be-

kopogott, kinyílt az ajtó, és egy óriás jött elébe, akinek a szeme a homlokán volt.

– Jó estét, felséges király – köszönt Árgyélus –, nem tudnál te nekem Tündérszép Ilonáról valamit mondani, hol lakhat?

– Szerencséd, hogy úgy köszöntöttél, mint illik, másként halálfia lettél volna! Én az Állatkirály vagyok. Tündérszép Ilonáról nem tudok semmit, de talán az állataim közül valamelyik tud felőle valamit.

Ezzel egyet füttyentett, és az egész palota azonnal tele lett mindenféle állattal. Megtette a király a kérdést, de az állatok közül sem tudott senki semmit. Végre is előkullogott egy sánta farkas:

– Én – mondta a sánta farkas – tudok Tündérszép Ilona felől valamit. A Fekete-tengeren túl lakik, ott törték el a lábamat.

– Nahát, akkor vezesd oda ezt a szegény királyfit – mondta a király.

A sánta farkas azonnal odaállt, hogy Árgyélus üljön rá. Így mentek száz meg száz esztendeig. Egyszer csak letette a farkas Árgyélust.

– Már én tovább nem vihetlek, oda most már magad is eltalálsz, hisz nincs már messzire, csak száz esztendőt kell még menni! – ezzel elbúcsúzott tőle, és elsántikált.

Ment, mendegélt Árgyélus tovább, egyszer csak egy völgyet lát, mely három hegygel volt körülvéve. A völgyben épp három ördög verekedett. Odament hozzájuk, és kérdezte tőlük, miért verekednek.

– Az atyánk meghalt, s maga után ezt a köpönyeget, ostort és a bocskort hagyta. Ez a köpönyeg olyan köpönyeg, hogyha magadra veszed, és aztán a bocskort a lábadra húzod, és ezzel az ostorral egyet csattantasz, és azt mondod: „Hipp-hopp! Ott legyenek, ahol akarok”, ott vagy azonnal; ezen nem tudunk mi meg-egyezni. Nem tudjuk, kire mi jusson.

– No – mondta Árgyélus –, ha csak az a baj, majd elosztom én köztetek; hanem egyik hágjon fel erre a hegyre, a másik arra, a harmadik meg amarra!

Az ördögök felmentek a hegyre. Árgyélus pedig felvette magára a köpönyeget és a bocskort, az ostorral egyet csattintott, és azt mondta: „Hipp-hopp! Ott legyek, ahol akarok, legyek azonnal Tündérszép Ilonánál!”

Azonnal egy kristálytiszta palota előtt termett.

Éppen kitekintett az ablakon Tündérszép Ilona egyik játszótársa, megismerte Árgyélust, beszaladt hangosan Tündérszép Ilonához:

– Itt jön Árgyélus!

Tündérszép Ilona azt hitte, hogy csak játszanak vele, pofon vágta a lánypajtását.

De jött a másik, a harmadik, a negyedik, a tizenegyedik, de úgy jártak mind a tizenegyen, mint az első.

Árgyélus bekopogott az ajtón. Egy öregasszony jött ajtót nyitni. Nagy csodálkozással nézett Árgyélusra. Aztán a csodálkozása nagy örömmé változott.

– Jaj, de jó, hogy itt vagy, Árgyélus, legalább megszabadítod a királykisasszonyunkat! Most nem lehetsz vele, csak éjfél tájban, mert csak akkor járhat szabadon. Akkor, ha te háromszor megcsókolod, a Varázslónak nem lesz több hatalma rajta. Most éppen jókor jöttél, mert nincs itthon, másként halálfia lennél.

– Nem félek én tőle sem – mondta Árgyélus –, megvívok én vele!

Az öregasszony behívta Árgyélust, selyemágyat vetett neki, pompás vacsorát készített számára, aztán azt mondta:

– Minden éjjel eljön ide Tündérszép Ilona, ne aludj el!

De az öregasszony gonosz boszorkány volt. Volt egy sípja, melyet ha megfűjt, akit akart, elaltatott vele. Most is kihúzta a sípot, elfordult és sípolt, és attól Árgyélus úgy elaludt, hogy azt sem tudta, hogy a világon volt-e valaha. Éjfél tájban eljött Tündérszép Ilona, meglátta a kedvesét, és felkiáltott:

– Ébredj fel, kedvesem! Ha háromszor megcsókolasz, megszabadulok a varázslattól.

De Árgyélus nem ébredt fel. Reggel azt mondja a vén banya:

– Itt volt Tündérszép Ilona, de te aludtál, mint a bunda.

Másnap is úgy történt, harmadnap is.

De egyszer, amint a Vénboszorkány elbóbiskolt, Árgyélus meglátta a nyakán a sípot. Leoldotta, és kíváncsiságból belefűjt. Hát látja ám, hogy az egész cselédség elaludt tőle.

Ekkor tért észre, hogy azért aludt ő is olyan mélyen, mikor a vén banya sípolt. Most a maga nyakára akasztotta a sípot, és valahányszor a boszorkány fel akart ébredni, ő mindannyiszor sípolt egyet. Így volt éjfélig.

Ekkor jött Tündérszép Ilona. Árgyélus háromszor megcsókolta, és azonnal az egész vár kivilágosodott, minden ajtó felnyílt, a Vénboszorkány elsüllyedt.

De hogy másodszor megcsókolta volna Árgyélus Tündérszép Ilonát, előbb tizenegyszer pofon vágta.

– Ez azért van, mivel te tizenegy játszótársadat pofon vágta, mikor igazat mondtak.

– Megérdemlem – rebegte Tündérszép Ilona.

Ekkor Árgyélus karjába vette Tündérszép Ilonát, felhúzta a köpönyegét és bocskorát, ostorával egyet csattantott.

– Hopp-hopp! Ott legyek, ahol én akarok, legyek az apám várában! – Azonnal odarepültek egy szempillantás alatt.

Árgyélus hatalmas király lett, Tündérszép Ilona hatalmas tündér; ha meg nem haltak, most is élnek.

(Magyar népmese – Illyés Gyula feldolgozása)

Az álom össze akarja a szemét húzni – a fáradtság miatt le akar csukódni a szeme; **bocskor** – egyetlen darab bőrből készült, szíjjal rögzített lábbeli; **ekkor tért észre** – rájött

1. Keresd meg a mese három nagy szerkezeti egységét! Foglald össze néhány mondatban, mi történik ezekben a részekben! **2.** Sorold fel a mese szereplőit! Csoportosítsd őket: kik rokonszenvesek, kik ellenszenvesek! Indokold véleményed! **3.** Gyűjtsd össze Árgyélus királyi tulajdonságait! **4.** Hol, merre járt Árgyélus, míg megtalálta kedvesét? **5.** Mennyi idő telt el a keresés közben? **6.** Hogyan látják egymást viszont a fiatalok? **7.** Kik segítették, és kik gátolták Árgyélust célja elérésében? Valóságos vagy mesebeli lények ők? **8.** Helyesen cselekedett-e Árgyélus, amikor pofon ütötte Tündérszép Ilonát? Szabad-e pofozkodni? Megalázó dolognak tartod-e? **9.** Keressetek a mesében jellegzetes népi kifejezéseket! Például: a Vénbanya *szemmel tartotta* Árgyélust. Írjátok be a füzetetekbe!

10. Játsszátok el elképzeléseitekkel kibővítve a mese egy-egy jelenetét! Például: *Árgyélus és az ördögök találkozása* vagy *Tündérszép Ilona a lánypajtásai között!*

A HŐSMESE

Nota bene! A hősmese a tündérmese egyik fajtája, melyben a főszereplő természetfeletti képességekkel rendelkezik, amely nagyszabású tettekben (pl. az égig érő fa megmászása, az elrabolt királykisasszonyok megszabadítása stb.) mutatkozik meg, és legyőzhetetlen hőssé válik a történet során. Legfontosabb eleme a küzdelem.

A *Fehérlófia* című mese főhősének nemcsak a születése, hanem a felnövekedése, megerősödése is különleges. A megismételt próba, a fakéregnek a lehúzása mutatja Fehérlófia csodás erejét.

E történet legfontosabb eleme is a küzdelem. Fehérlófia legyőzi és segítőtársaivá teszi vetélytársait, megleckézteti a kis falánk ördögöt, és megöli a három sárkányt. Az emberfeletti erejű és képességű ellenfelek legyőzése igazi hőstett. A tündérmeséknek ezt a fajtáját ezért nevezzük *hősmesének*.

A magyar mesekincs ilyen hősmeséje a *Fehérlófia* című mese, amely abból az őspogány típusból való, mely a honfoglalás előtti korokból fennmaradva él népköltészetünkben.

A főhős neve (lótól ellett!) a pusztai lovas eredetre utal. A szereplők közül Fehérlófia a hódító *nomád* életmódot folytatókat, Fanyúvó az *erdőlakó* népet, Kómorzsoló a *földművelőket*, Vasgyúró az *iparral foglalkozó* népeket jelképezi. Kapcsolatuk a sztyeppei népcsoportok szigorú rangsorát tükrözi. Mesebeli szerepük életmódjukat, harcmódjukat és viselkedésüket példázza.

A cimborák rangsorát, a harci rendet ismerve nem csodálkozhatunk például azon, hogy Fanyúvó első szóra átadja a kását *Kapanyányimonyóknak*. Kómorzsoló ugyan szembeszáll vele, de végül megfutamodik, így a törpe a hátáról eszi meg a kását. Vasgyúró a legbátrabb hármójuk közül, keményen ellenáll, szembefordul az ellenséggel, ezért a hasa bánja a kásaevést. Győzni azonban csak Fehérlófia tud, még az alvilágba is követi a manót, hogy leigazza.

Fehérlófia

Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl volt, volt a világon egy fehér ló. Ez a fehér ló egyszer megellett, lett neki egy fia, azt hét esztendeig szoptatta, akkor azt mondta neki:

– Látod, fiam, azt a nagy fát?

– Látom.

– Eredj fel annak a leg-tetejébe, húzd le a kéréget.

A fiú felmászott, megpróbálta, amit a fehér ló mondott, de nem tudta megtenni.

Akkor az anyja megint szoptatta hét esztendeig, megint felküldte egy még magasabb fára, hogy húzza le a kéréget. A fiú le is húzta.

Erre azt mondta neki a fehér ló:

– No, fiam, már látom, elég erős vagy. Hát csak eredj el a világra, én meg megdöglöm.

Azzal megdöglött. A fiú elindult világra. Amint ment, mendegélt, előtalált egy rengeteg erdőt, abba be is ment. Csak bódorgott, csak bódorgott, egyszer egy emberhez ért, ki a legerősebb fákat is úgy nyűtte, mint más ember a kendert.

– Jó napot adjon Isten! – mondja Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Hallottam hírért annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Megbirkóztak. De alig csavarított egyet Fehérlófia Fanyúvón, mindjárt a földhöz vágta.

– Már látom, hogy erősebb vagy mint én – mondja Fanyúvó. – Hanem tegyük össze a kenyerünket, végy be szolgálatodba. – Fehérlófia befogadta, már itt ketten voltak.

Amint mennek, mendegélnek, előtalálnak egy embert, aki a követ úgy morzsolta, mint más ember a kenyeret.

– Jó napot adjon Isten! – mondja Fehérlófia.

Hajnal Gabriella rajza

– Jó napot, te kutya! Hallottam hírért annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Megbirkóztak. De alig csavarított Fehérlófia Kómorzsolón hármát-négyet, mindjárt a földhöz vágta.

– Már látom, hogy teellened nem csinálhatok semmit – mondja Kómorzsoló. – Hanem tudod mit, végy be szolgálatodba, hű szolgád leszek halálig.

Fehérlófia befogadta; már itt hárman voltak. Amint mentek, mendegéltek, előtaláltak egy embert, aki a vasat úgy gyúrta, mint más ember a tésztát.

– Jó napot adjon Isten! – mondja neki Fehérlófia.

– Jó napot, te kutya! Hallottam hírért annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Sokáig birkóztak, de nem bírtak egymással. Utoljára Vasgyúró gáncsot vetett, földhöz vágta Fehérlófiát, erre ez is megharagudott, felugrott, s úgy vágta a földhöz Vasgyúrót, hogy majd oda ragadt. Ezt is szolgálatába fogadta; már itt négyen voltak.

Amint tovább mennek, mendegélnek, rájuk esteledett, ők is megtelepedtek, kunyhót csináltak. Másnap azt mondja Fehérlófia Fanyúvőnek:

– No, te maradj itt, főzz kását, mink elmegyünk vadászni.

Elmentek. De alighogy tüzet rakott s a kásafőzéshez fogott Fanyúvő, ott termett egy kis ördög; maga nagyon kicsi volt, de a szakálla a földet érte. Fanyúvő nem tudott hova lenni ijedtében, mikor meglátta, hát még mikor rákiáltott:

– Én vagyok Hétszűnyű Kapanyányimonyók, add ide azt a kását, ha nem adod, a hátadon eszem meg!

Fanyúvő mindjárt odaadta. Hétszűnyű Kapanyányimonyók megette, azzal visszaadta az üres bográcsot. Mikor hazajöttek a cimborák, nem volt semmi ennivaló, megharagudtak, jól eldöngették Fanyúvőt, de az nem mondta meg, hogy miért nincs kása.

Másnap Kómorzsoló maradt otthon. Amint kezdte főzni a kását, odament őhöz is Hétszűnyű Kapanyányimonyók, és kérte a kását:

– Ha ide nem adod, a hátadon eszem meg! – De Kómorzsoló nem adta, Hétszűnyű Kapanyányimonyók sem vette tréfára a dolgot, lenyomta a földre, hátára tette a bográcsot, onnan ette meg a kását.

Mikor a többi három hazafelé ment, Fanyűvő előre nevette a dolgot, mert tudta, hogy Kómorzsolótól is elveszi a kását Hétszűnyű Kapanyányimonyók.

Harmadnap Vasgyúró maradt otthon.

De a másik kettő se neki, se Fehérlófiának nem kötötte az orrára, mért maradtak két nap kása nélkül.

Ahhoz is odament Hétszűnyű Kapanyányimonyók, kérte a kását, s hogy nem adta, a meztelen hasáról ette meg. Amint a többi három hazajött, ezt is jól elpáholták.

Fehérlófia nem tudta, mért nem csinált egyik se kását. Negyednap maga maradt otthon. A többi három egész nap mindig nevette Fehérlófiát, tudták, hogy ahhoz is odamegy Hétszűnyű Kapanyányimonyók. Csakugyan oda is ment, de bezzeg megjárta, mert Fehérlófia megkötözte szakállánál fogva egy nagy fához.

Amint a három cimbora hazaért, mindjárt feltálalta a kását. Amint jóllaktak, megszólalt Fehérlófia:

– Gyertek csak, mutatok valamit.

Vezette volna őket a fához, amelyikhez Hétszűnyű Kapanyányimonyókat kötötte, hát látja, hogy nincs ott, hanem elvitte a fát is magával.

Mindjárt elindultak a nyomon. Mindég mentek hét nap, hét éjjel, akkor találtak egy nagy lyukat, amelyen a másvilágra ment le Hétszűnyű Kapanyányimonyók. Tanakodtak, mitévők legyenek, utoljára arra határoztak, hogy lemennek.

Fanyűvő font egy kosarat, csavart egy hosszú gúzszt a faágakból, s azon leeresztette magát. De meghagyta, hogy húzzák fel, ha megrántja a kötelet. Alig ért le negyedrésszére a mélységnek, megijedt, felhúzatta magát.

– Majd lemegyek én – mondja Kómorzsoló. De harmadrészeről az útnak ő is visszahúzatta magát.

Azt mondja Vasgyúró:

– Ejnye, be gyávák vagytok! Eresszetek le engem! Nem ijedek én meg ezer ördögtől sem!

Le is ment fele útjáig, de tovább nem mert, hanem megrángatta a gúzst, hogy húzzák fel.

Azt mondja Fehérlófia:

– Eresszetek le engem is, hadd próbáljak szerencsét!

Bezzeg nem ijedt ez meg! Lement a másvilágra, kiszállt a kasból, elindult széjjelnézni. Amint így kódorog előre-hátra, meglát egy kis házat, bemegy belé, hát kit lát? Nem mást, mint Hétszűnyű Kapanyányimonyókot. Ott ült a kuckóban, kenegette a szakállát meg az állát valami zsírral; a tűzhelyen ott főtt egy nagy bogrács kása.

– No, manó – mondja neki Fehérlófia –, csakhogY itt vagy! Másszor te akartad az én kásámat megenni a hasamról, majd megeszem én most a tiédet a te hasadról. – Azzal megfogta Hétszűnyű Kapanyányimonyókot, a földhöz vágta, hasára öntötte a kását, úgy ette meg, azután kivitte a házból, egy fához kötötte, odább ment.

Amint megy, mendegél, előtalál egy várat rézmezővel, réz-erdővel körülvéve. Amint meglátta, mindjárt bement belé; oda-bent egy gyönyörű királykisasszonyt talált, aki nagyon megijedt, amint meglátta a felvilági embert.

– Mit keresel itt, felvilági ember, ahol még a madár se jár?

– Hát biz én – felelt Fehérlófia – egy ördögöt kergettem.

– No, hát most jaj neked! Az én uram háromfejű sárkány, ha hazajön, agyonvág. Bújj el hamar!

– Nem búvok biz én, megbirkózom én vele.

Arra a szóra ott termett a sárkány.

– No, kutya – mondja Fehérlófiának –, most meg kell halnod! Hanem viaskodjunk meg a rézszűrűmön!

Meg is viaskodtak. De Fehérlófia mindjárt a földhöz vágta a sárkányt, s levágta mind a három fejét. Azzal visszament a királykisasszonyhoz. Azt mondja neki:

– No, most már megszabadítottalak, királykisasszony, jere velem a felvilágra!

– Jaj, kedves szabadítóm – felel a királykisasszony –, van nekem idelent két testvérem, azokat is egy-egy sárkány rabolta el; szabadítsd meg őket, neked adja az édesatyám a legszebb leányát meg fele királyságát.

– Nem bánom, hát keressük meg.

Elindultak megkeresni. Amint mennek, találnek egy várat ezüstmezővel, ezüsterdővel körülvéve.

– No, itt bújj el az erdőben – mondja Fehérlófia –, én majd bemegyek.

A királykisasszony elbújt, Fehérlófia meg megindult befelé. Odabent egy még szebb királykisasszonyt talált, mint az első. Az nagyon megijedt, ahogy meglátta, s rákiáltott:

– Hol jársz itt, felvilági ember, hol még a madár se jár?

– Téged jöttelek megszabadítani.

– No, akkor ugyan hiába jöttél, mert az én uram egy hatfejű sárkány, ha hazajön, összemorzsol.

Arra a szóra ott termett a hatfejű sárkány. Amint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– Hej, kutya – mondja neki –, te ölted meg az öcsémet, ezért meg kell halnod! Hanem gyere az ezüstszűrűmre, viaskodjunk meg!

Azzal kimentek, soká viaskodtak, utoljára is Fehérlófia győzött, földhöz vágta a sárkányt, levágta mind a hat fejét. Azután magához vette mind a két királykisasszonyt, s így hárman útnak indultak, hogy a legfiatalabbat is megszabadítsák. Amint mennek, mendegélnek, találnek egy várat aranymezővel, aranyerdővel körülvéve. Itt Fehérlófia elbújtatta a két királykisasszonyt, maga meg bement a várba. A királykisasszony majd meghalt csodálkozásában, amint meglátta.

– Mit keresel itt, ahol még a madár se jár? – kérdi tőle.

– Téged jöttelek megszabadítani – felelt Fehérlófia.

– No, akkor hiába fáradtál, mert az én uram egy tizenkét fejű sárkány, aki ha hazajön, összevissza tör.

Alig mondta ezt ki, rettenetes nagyot mennydörgött a kapu.

– Az én uram vágta a buzogányát a kapuba – mondja a királykisasszony –, mégpedig tizenkét mérföldről. De azért ebbe a nyomba itt lesz. Bújj el hamar!

De már akkor, ha akart volna, se tudott volna elbújni Fehérlófia, mert a sárkány betoppant. Amint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– No, kutya, csakhoggy itt vagy! Megölted két öcsémet, ezért, ha ezer lelked volna is, meg kellene halnod! Hanem gyere aranszűrűmre, birkózzunk meg!

Nagyon soká viaskodtak, de nem tudtak semmire se menni. Utoljára a sárkány belevágta Fehérlófiát térdig a földbe; ez is kiugrik, belevágja a sárkányt derékig; a sárkány kiugrik, belevágja Fehérlófiát hónaljig; már itt Fehérlófia nagyon megharagudott, kiugrott, s belevágta a sárkányt, hogy csak a feje látszott ki, erre kikapta a kardját, levágta a sárkánynak mind a tizenkét fejét.

Azután visszament a várba, elvitte magával mind a három királykisasszonyt. Elérkeztek ahhoz a kosárhoz, amelyiken Fehérlófia leereszkedett, próbálgatták minden módon, hogy férhetnének bele mind a négyen, de sehogy se boldogultak. Így hát Fehérlófia egyenként felhúzatta a három királykisasszonyt, ő maga meg várta, hogy őérte is eresszék le a kosarat. Csak várt, csak várt, három nap, három éjjel mindig várt. Várhatott volna szegény akár ítéletnapig is. Mert amint a három szolga felhúzta a három királykisasszonyt, arra határozták, hogy ők magok veszik el a három királykisasszonyt, s nem eresztik le megint a kosarat Fehérlófiáért, hanem otthagyják őt a másvilágon. Mikor Fehérlófia már nagyon megunt a várakozást, kapta magát, elment onnan nagy búslakodva. Alig ment egy kicsit, előfogta egy nagy záporoső, ő is hát beléhúzta magát a szűrébe, de hogy úgy is ázott, elindult valami fedelet keresni, ami alá behúzódjék. Amint így vizsgálódik, meglát egy griffmadárfészket három fiókgrieffmadárral; ezt nemcsak hogy el nem szedte, de még betakarta a szűrével, maga meg bebújt egy bokorba. Egyszer csak jön haza az öreg griffmadár.

– Hát ki takart be benneteket? – kérdi a fiaitól.

– Nem mondjuk meg, mert megölöd.
– Dehogy bántom! Nem bántom én, inkább meg akarom neki hálálni.

– No, hát ott fekszik a bokor mellett, azt várja, hogy elálljon az eső, hogy levehesse a szűrét rólunk.

Odamegy a griffmadár a bokorhoz, kérdezi Fehérlófiától:

– Mivel háláljam meg, hogy megmentetted fiaimat?

– Nem kell nekem semmi – felel Fehérlófia.

– De csak kívánj valamit; nem mehetsz úgy el, hogy meg ne háláljam.

– No, hát vigy fel a felvilágra!

Azt mondja rá a griffmadár:

– Hej, ha ezt más merte volna kívánni, tudom, nem élt volna egy óráig; de neked megteszem; hanem eredj, végy három kenyeret meg három oldalszalonnát; kösd a kenyeret jobbról, a szalonnát balról a hátadra, s ha jobbra hajlok, egy kenyeret, ha balra, egy oldalszalonnát tégy a számba. Ha nem teszel, levetlek.

Fehérlófia éppen úgy tett mindent, ahogy a griffmadár mondta. Elindultak azután a felvilágra. Mentek jó darabig, egyszer fordult a griffmadár jobbra, akkor beletett a szájába Fehérlófia egy kenyeret, aztán balra, akkor meg egy oldalszalonnát. Nemsokára megint megevett egy kenyeret meg egy oldalszalonnát, azután az utolsót is megette. Már látták a világosságot idefent, hát egyszer csak megint fordítja a griffmadár balra a fejét. Fehérlófia kapta a bicskáját, levágta a bal karját, azt tette a griffmadár szájába. Azután megint fordult jobbra a madár, akkor a jobb lába szárát adta neki.

Mire ezt is megette, felértek. De Fehérlófia nem tudott se té, se tova menni, hanem ott feküdt a földön, mert nem volt se keze, se lába.

Itt benyúl a griffmadár a szárnya alá, kihúz egy üveget tele borral. Odaadja Fehérlófiának.

– No – mondja neki –, amiért olyan jószívű voltál, hogy kezed-lábad a számba tetted, itt van ez az üveg bor, idd meg.

Fehérlófia megitta. Hát lelkem teremtetten – tán nem is hinnétek, ha nem mondanám –, egyszerre kinőtt keze-lába! De még azonfelül hétszer erősebb lett, mint azelőtt volt.

A griffmadár visszarepült az alvilágba. Fehérlófia meg útnak indult, megkeresni a három szolgáját. Amint megy, mendegél, előtalál egy nagy gulyát. Megszólítja a gulyást:

- Kié ez a szép gulya, hé?
- Három úré: Vasgyúró, Kőmorzsoló és Fanyűvő uraké.
- No, hát mutassa meg kend, hol laknak.

A gulyás útba igazította, el is ért nemsokára a Vasgyúró kastélyához, bement belé, hát majd elvette a szeme fényét a nagy ragyogás, de ő csak ment beljebb. Egyszer megtalálta Vasgyúrót, aki mikor meglátta Fehérlófiát, úgy megijedt, hogy azt se tudta, leány-e vagy fiú. Fehérlófia megfogta, kihajította az ablakon, hogy mindjárt szörnyethalt. Azután fogta a királykisasszonyt, vezette Kőmorzsolóhoz, hogy majd azt is megöli, de az is meg Fanyűvő is meghalt ijedtében, mikor megtudta, hogy Fehérlófia feljött a másvilágról. Fehérlófia a három királykisasszonyt elvezette az apjokhoz.

Az öreg király rettenetesen megörült, amint a leányait meglátta. S hogy megtudta az egész esetet, a legfiatalabbat Fehérlófiának adta fele királyságával együtt. Nagy lakodalmat csaptak, s még máig is élnek, ha meg nem haltak.

(Magyar népmese – Arany László feldolgozása)

Megellett – szült; **bódorgott** – kószált, bolyongott; **nyütte** – gyökere-restől kitépte; **gúzs** – köté; **szűrű: szérű** – itt: kerek térség, tisztás; **vigy** – vigyél; **griffmadár** – mesebeli szárnyas állat, a sas és az oroszlán keveréke; **felvilág** – a mi világunk, a földi világ

1. Milyen különös helyszínekről olvastál a mesében? **2.** Különösek a mese szereplői is. Mit tudtál meg Fehérlófia származásáról? **3.** Kikkel találkozott először Fehérlófia világjáró útján? Mutasd be őket sorrendben, ahogy megismerkedett velük a főhős! **4.** Milyenek az ellenfelek? Figyeld meg a nevüket is! **5.** Milyen próbatételeket kell kiállniuk egymás után a mese különböző szereplőinek? **6.** Milyennek képzeled el Hétszűnyű Kapanyányimonyókot? **7.** Milyen tulajdonságai alapján tud Fe-

hérlófia legyőzni minden akadályt, s még az alvilágból is visszatérni?
8. Megérdemli-e a sorsát szerinted Fanyűvő, Kőmorzsoló és Vasgyűrő?
✱✱ **9.** Hasonlítsd össze a *Fehérlófia* és a *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi* című mese főszereplőit! Melyik mesehős hasonlít jobban a valóságban élő emberekhez? Miért? **10.** Fehérlófia megkapta az öreg királytól birodalma felét. Vajon milyen kalandokban mutathatta még meg nagy erejét, bátorságát? Folytasd a mesét! Adj címet a mesédnek!

Az égisz érő fa

Volt, ahol volt, nem tudom, merre volt, de valahol mégis volt, volt egyszer egy öreg király, s annak egy igen-igen szép leánya. Bezzeg volt is kérője a királykisasszonynak, de mennyi! A világ minden tájékáról jöttek az öreg király udvarába dali királyfiak, mindenféle hecke-ficki hercegek, de a királykisasszonynak egy sem tetszett. Azt mondta valamennyinek, hogy ő, míg a világ világ lesz,

férjhez nem megy, el nem hagyja az ő édes apjaurát. Az öreg király örült is, búsult is ezen a beszéden. Örült, mert erősen szeretete egyetlen leányát; búsult, mert elgondolta, hogyha meghal, árván marad ez a gyenge virágszál, s az a sok haragos királyfi még elveszi tőle az országot. Mondta is sokszor a leányának:

– Gondold meg jól a dolgot, édes leányom! Mi lesz veled, ha én meghalok?

A királykisasszony nem szólt ilyenkor semmit, csak kiment a virágoskertbe, amilyen szépséges kert nem volt a világon. Ott sírdogált, kesergett magában: „Istenem, Istenem, hogy hagyjam itt ezeket a szép virágokat!”

De nem csak a virágokat sajnálta a királykisasszony. Volt a kert kellős közepén egy fa – hiszitek, nem hiszitek –, éppen az

égig ért. Ő bizony nem megy férjhez, mert szentül tudja, hogy ilyen kert s ilyen fa kerek e világon nincs!

– Ne félj, ne félj, kis kertecském, ne félj, ne félj, égig érő fám, nem hagylak el soha az életben! – mondotta a királykisasszony.

Haj, kerekedék nagy, erős fergeteg, ahogy ezt mondá, felkapta, megforgatta, s úgy fölrepítette a magas levegőébe, hogy híre-pora sem maradt a kertben. Nem búcsúzhatott el szegény feje sem az apjától, sem a virágoskertjétől. Egy szempillantás múlva elpusztult a fergeteg, süttött a nap nagy hevesen, s amennyi virág volt a kertben, mind lekajladt, elhervadott, mintha forró-meleget vízzel leöntöttek volna. Lemegy az öreg király a kertbe, látja a rettentő nagy pusztulást, kiabálja a leányát:

– Hol vagy, leányom, hol vagy?! – de kiabálhatott, a királykisasszony nem felelt.

Összeszaladtak az udvarbéliek, keresték, tűvé tették a kertnek, az udvarnak, a palotának minden zegét-zugát, de sehol nem találták.

– Bizonyosan elrabolták – mondá egyik-másik.

– Talán bizony a föld nyelte el! – találgatták az emberek.

Sírt az öreg király, mint egy kicsi gyermek, majd megszakadt a szíve a nagy, erős bánattól. Kerestette, kurrentáltatta az egész országban, még azon túl is, egyetlen leányát s fele királyságát ígérte annak, aki visszahozza. De azt ugyan kereshették, meg nem találták.

Na, telt-múlt az idő. Egyszer a király azt látja álmában, hogy leányát, mikor az a nagy fergeteg volt, a forgószél felkapta, felvitte az égig érő fára, ottan is a kilencfejű sárkány várába.

(...) Megint kihirdették, hogy a királykisasszonyt az égig érő fára vitte a forgószél, ott van a kilencfejű sárkány várában, s aki onnét lehozza, annak adja a király a lányát s fele királyságát, holta után az egészet!

Hiszen csak ki kellett ezt hirdetni, jöttek a királyfiak, hercegek, grófok, bárók s minden nemzetségbéli vitézek, csak úgy nyüzsögtek az udvarban. Jöttek bizony, de lefittyent orral el is mentek, mert a fának még a közepéig sem tudtak felmászni: nagy szégyenkezéssel visszafordultak. Volt az udvarban egy kis

kondásfiú, aki sokszor látta föl s lemászni a cifra gúnyás vitézeket.

– Istenem – sóhajtott a fiú – , ha megengedné a király, én is szerencsét próbálnék!

Ahogy ezt mondá, csak hozzá dörgölődzik egy kis malacka, s azt mondja neki:

– Hallod-e, te kondásfiú! Te mindig jó voltál hozzám, mostan meghálálom. Menj a királyhoz, s jelentsd, hogy te fölmászol az égig érő fára, s le is hozod a királykisasszonyt. Hanem kívánd tőle, hogy elébb ölesse meg a csonka szarvú bivalyt, s csináltasson bőréből hét pár bocskort s hét rend gúnyát! Te aztán addig menj fölfelé, míg a hét pár bocskor s hét pár gúnya le nem szakad rólad. Akkor érsz egy elényúló ághoz, azon menj végig, lépj rá az első levélre: azon van a kilencfejű sárkány vára. Egyebet nem mondok, a többi a te dolgod.

A kis malac hirtelen bévegyült a csorda közé, egy szót sem szólt többet, azt is lassan mondta. A kondásfiú pedig gondolta magában: egy életem, egy halálom, Isten neki, megpróbálom, s ment egyenesen a király elé. Köszönt illendőképpen, s elmondá mit akar.

Hej, csak hallottátok volna, mekkorát kacagott a király! A szívét facsarta a nagy búbanat s keserűség, de mégsem tudá megállani a kacagást.

– Mit mondasz te, emberizink, te?! – kérdezte a kondásfiútól, mintha nem jól hallotta volna, amit az előbb mondott.

– Én azt, fenséges királyom, életem, halálom kezébe ajánlom, hogy felmászok az égig érő fára, s vissza nem jövök a királykisasszony nélkül.

Ott ült a király mellett az udvari bolond is. Kérdi tőle a király:

– No, te bolond, hát te mit szólsz ehhez a bolond beszédhez?

– Azt – mondá a bolond –, hogy fogadd fel ezt a macskabékát vicebolondnak.

De már erre megmérgeződött a kondásfiú. Azt mondta a királynak:

– Felséges királyom, ne hallgasson a bolondra, mert bolond likból bolond szél fú. Ölesse le a csonka szarvú bivalyt, csináltasson nekem hét pár bocskort s hét rend gúnyát, s húzassa a fejemet karóba, ha a királykisasszony nélkül visszatérek!

„Hm – gondolá a király –, ez már mégsem tréfabeszéd!” Azt mondta hát a kondásfiúnak:

– Jól van, fiam János, úgy lesz, ahogy kívánod, de azt megmondom, úgy essél le a fáról, hogy törjék is ki a nyakad, mert különben a hóhérrel töretem ki.

János megköszönte a király jókívánságát, s ahogy kész volt a hét pár bocskor s hét rend gúnya, egy nagyot fohászkodott, kicsi baltáját belevágta a fába, nekilódult a nyelénél fogvást, azután feljebb vágta baltáját, s egy szempillantás múlva úgy elveszett a rengeteg nagy levelek közt, hogy emberi szem nem látta többet.

Hét nap s hét éjjel folyton-folyvást mászott, kapaszkodott, rugaszkodott, hol itt lógott, hol ott lógott, míg a hetedik pár bocskor s a hetedik rend gúnya is le nem szakadt róla. Ekkor – éppen ahogy a malacka elémondotta – egy végtelen hosszú eléhajló ághoz ért. De az az ág olyan vékony volt, mint a karom, még annál is vékonyabb. Nem sokat gondolkozott: hasra feküdt, s úgy csúszott elébb, elébb. Hajladozott az ág erre, hajladozott arra – hej, ha letörik! –, izzé-porrá törik minden csontikája!

„János, János, térülj vissza!” – mondogatta magában, de ezt csak úgy mondta, ő bizony nem térül vissza, ha már eddig eljött. Ahol, ni! Már itt is van az ágnak az első levele, éppen csak egy jó ugrásra tőle. Nekifohászkodott, behunyta a szemét – szervusz, világ! –, ráugrott a falevélre, hogy csak elterült rajta, mint egy kecskebéka. No, csakhogya itt van!

Bezzeg elállt szeme-szája, mikor széjjelnézett. Hát itt éppen olyan ország van, amilyen odale. Volt itt minden: erdő, mező, falu, város, patak, folyó, tenger, csak embert nem látott, de akkorát sem, mint egy ütés tapló.

Ment, mendegélt János erdőkön, mezőkön, hegyeken, völgyeken által, s a hetedik napon egy gyémántpalotához ért. No, ha nem ilyen palotát sem látott még. Kakassarkon forgott, hétezer ablaka, s hétezer garádicsa volt. De olyan sebesen forgott, mint

a forgószél, még annál is sebesebben. Mire egy garádicsra rá akart lépni, már a más oldalon forgott az, s ha nekiszökött, úgy visszaesett, hogy döngött a föld alatta.

– Úgy-é – rikkantott János nagy mérgesen –, nekem is van eszem, hé! – Fogta a baltáját, hirtelen belevágta egy garádicsba, s annál fogvást szépen fölsétált a gyémántpalotába.

Hát a királykisasszony már messziről szaladt elébe nagy lelken vezéssel.

– Jaj, édes kicsi Jánoskám, hogy jövel ide, ahol a madár sem jár?!

Mondá János:

– Azt bizony ne kérdezgesse a kisasszony, hanem jöjjön velem az édesapjához!

– Jézus Mária, Szent József! Ki se ejtsd többet a szájadon, mert ha meghallja a kilencfejú sárkány, vége az életünknek.

Jött is a sárkány egyszeribe, szakadt a láng mind a kilenc szájából. Kérdi a királykisasszonyt:

– Hát ez az emberizink mit keres itt?

– Ó, lelkem, sárkányom – könnyörgött a királykisasszony –, ne bántsд ezt a fiút! Az én kicsi inasom volt, s feljött utánam, hogy engem szolgáljon.

– Jól van, jól – morrogott a sárkány –, meghagyom az életét, de majd én is adok neki dolgot, hadd látom, fele kár-e vagy egész, amit eszik.

Volt a sárkány istállójában egy girhes-görhes, sánta ló, s a sárkány azt parancsolta Jánosnak, hogy csak kúrálja ezt a lovat, de úgy kúrálja, hogyha valamit kér tőle, mindég egyebet adjon neki, máskülönbén az életével játszik.

„Hiszen ez könnyű dolog!” – gondolta János, s mindjárt ment az istállóba. Na, még ilyen lovat sem látott, amióta a világon van. Csak a csontja meg a bőre volt, s a lábára sem tudott állani, feküdt a hídláson, s nyögött szegény pára, nyögött keservesen.

Jánoska sarjút tett elébe, de rá se nézett. Zabot vitt neki, az sem kellett. Biztatta jó szóval:

– Egyél te szegény pára, egyél! – de egy szál sarjú, egy szem zab nem sok, annyi sem evett.

Egyszer csak megszólal a ló:

– Látom, hogy jó szíved van, te fiú, de hiába kínálsz engem sarjúval, zabbal, ez nem nekem való. Égő parázs az én abrakom, de a gazdám nem ad. Azt akarja, hogy megdögöljek, mert csak én tudom a titkát: hogy s mint lehetne őt elpusztítani.

– Hát mit adjak? – kérdezte Jánoska.

– Égő parazsat, fiam, de sokat.

– Igen, de a sárkány azt mondta, hogy mindig mást adjak, mint amit kívánsz.

– No bizony, ha mást adsz, nem is viszed haza a királykisaszszonyt – mondotta a ló.

Egyéb sem kellett Jánoskának. De már akkor ad ő mindent, amit a ló kíván. Mondta is a lónak:

– Na, te szegény pára, kívánj akármit, megteszem!

Mondá a ló:

– Csak azt kívánom, hogy vasárnap, mikor a sárkány a kisasszonnyal templomba megy, te maradj itthon, a favágón gyűjtsd meg a kazlat, a többi csak bízd rám.

Alig várta János, hogy templomba menjenek, meggyújtotta a kazlat, s mikor leégett, vitt a lónak egy lapát parazsat. Még meg sem szusszant, mind egy falásig megette, s abban a minutában lábra is állott. Ment egyenesen az udvarra, s ott azt a temérdek sok parazsat megette, de úgy, hogy még a hamut sem hagyta meg. Jánoskának a szeme-szája elállott a nagy álmélkodástól. De hát még akkor ámult-bámult istenigazában, mikor nézi, nézi, s hát látja, hogy a ló szőre ragyog, mint az arany, a bordája egy sem látszik, s nem is négy lába van ennek a lónak, hanem öt.

Megrázkódott, nagyot fújt a ló most, de bezzeg káprázott Jánoskának a szeme. Olyan gyönyörűséges aranyszőrű paripa lett belőle, hogy a napra lehetett nézni, de már aztán erre nem. Azt mondta Jánoskának:

– Na, te legényke, jótétel helyébe jót várj! Hallgass reám! Szaladj le a pincébe, van ott egy nyereg, egy kantár s egy kard, hozd fel hamar!

Szaladt Jánoska a pincébe, veszi a nyeret, kantárt, kardot, de mikor éppen ki akart serdülni az ajtón, jó a sárkány nagy derendóciával, megállítja Jánoskát.

– Megállj, hé! Hová viszed ezt a lószerszámot? Meghalsz most, de mindjárt!

Ki is kapta egybe Jánoska kezéből a kardot, s le akarta nyiszszenteni a nyakát.

– No, te emberizink – mondotta a sárkány –, búcsúzz az élettől, mert megcsaltál!

– Ne ölj meg, hagyd meg az életemet – könyörgött Jánoska –, nem csallak meg többet!

– Megöllek, te emberizink, hanem előbb még megiszunk egy kupa bort a bűneidért!

Mindjárt eresztett egy kupa bort a legnagyobb hordóból, töltött magának s Jánosnak is, aztán biztatta:

– Igyál, te emberizink, többet úgysem iszol.

Ittak egyet, de Jánoska csak könyörgött tovább:

– Hagyd meg az életemet, kilencfejű sárkány, nem csallak meg többet!

Mondá a sárkány:

– Nem hiszek neked, János, de igyunk még egy kupa bort az én bűnömért is.

Ittak még egy kupa bort. Hát – Uram, Jézus Krisztus! – egyszerre csak elkezdett táncolni a sárkány, nagyokat rikkantott: „lábam ide, nem oda!” – s addig ide, addig oda, elterült a földön, s aludt, mint a bunda.

De bezzeg szaladt Jánoska esze nélkül! Jól levághatta volna a sárkánynak mind a kilenc fejét, de már az udvaron volt, mikor erre gondolt. Mondja az ötlábú lónak az esetét.

– Csak hamar nyergelj s kantározz; jól tetted, hogy nem nyúltál hozzá – mondá a ló. – Mikor egy fejét levágtad volna, egyszerre felébred, s vége lett volna az életednek.

Jánoska hirtelen fölnyergelte az ötlábú lovat, fölpattant rá, s csak azután kérdezte:

– Hát aztán hová s merre, édes lovam?

– Az erdőbe, kicsi gazdám. Ott van egy vaddisznó, annak a fejében egy nyúl, a nyúl fejében egy iskátulya, iskátulyában kilenc lódarázs. Ebben a kilenc lódarázsban van a kilencfejű sárkány ereje, ha ezeket elpusztítjuk, annyi ereje sem lesz a sárkánynak, mint egy szopós gyermeknek.

Eközben elindult a ló sebes vágatással, s mire Jánoska egyet szólhatott volna, ott is voltak az erdőben.

– No, kicsi gazdám, itt vagyunk. Ahol ni, már jó is a vaddisznó.

Jött bizony, egyenest nekik tartott. Vicsorgatta az agyarát, felállott a két hátulsó lábára, s úgy rugaszkodott nekik, hogy levágja. De az ötlábú lónak nem hiába volt öt lába, úgy ódalba rúgta a vaddisznót az ötödik lábával, hogy egyszeribe felfordult. Nosza, Jánoskának is megjött a kurázsija, kirántotta a kardját, s úgy találta fejbe vágni a vaddisznót, hogy csak kétfelé vált a feje, s uccu neki! kiugrott belőle egy nyúl. Hipp-hopp utána! Szaladt a nyúl, mint a szél, de még sebesebben az ötlábú ló, s mikor utolérte, úgy megrúgta az ötödik lábával, hogy a szegény nyulacska mindjárt szörnyethalt. Jánoska most már leszállott a lóról, kettéhasította a nyúl fejét, s hát csakugyan benne volt az iskátulya, iskátulyában is benne kellett lenni a darazsaknak, mert zúgtak, dongtak, zakatoltak benne, mintha ördög bújt volna beléjük. Jánoska nem sokat teketóriázott, letette az iskátulyát egy lapos kőre, vett egy másik lapos követ, s azzal úgy ráütött az iskátulyára, hogy se iskátulya, se darázs.

– No, kicsi gazdám – mondá az ötlábú ló –, most már mehetünk haza bátran, ne félj a kilencfejű sárkánytól.

Hát csakugyan, amikor hazaértek, ott feküdt a sárkány a pincében, annyi ereje sem volt, mint egy beteg légynek.

– Megöléd az erőmet, úgy-é? – mondá Jánoskának, mikor meglátta.

– Meg én, de megöllek most téged is, a királykisasszonyt pedig hazaviszem.

– Ne ölj meg! – könyörgött a sárkány. – Vidd haza a királykisasszonyt, s vele ami kincset találsz, mind elviheted.

– Nem kell nekem a te kincsed – mondá Jánoska, s levágta a sárkánynak mind a kilenc fejét, nehogy többet lábra állhasson.

Azzal szaladt fel a királykisasszonyhoz, s elbeszélte, hogy mi mindent nem csinált, amióta nem látták egymást.

– Jaj, lelkem, Jánoskám – örvendett a királykisasszony –, nem is leszek én másé, csak a tied, akár itt maradunk, akár hazamegyünk!

Azt mondá Jánoska:

– De bizony itt nem maradunk, majd csak visszamegyünk valahogy.

Meghiszem azt, ha olyan könnyű lett volna! De csak most jutott eszébe Jánoskának, hogy milyen vékony ágon csúszott ő ide. Ő csak visszacsúsznék valahogy, de a királykisasszony leszédül az ágról, bizonyosan leszédül.

Mit csináljak? mit csináljak? – tűnődött, búcsálódott Jánoska, s sétált föl s alá az udvaron nagy búsan. Egyszerre csak elébe áll az ötlábú ló, s kérdi:

– Min szomorkodol, kicsi gazdám?

Mondja Jánoska, hogy min szomorkodik.

– Azon bizony egyet se szomorkodj, hallod-e! Üljetek fel a hátamra, s a többit bízzátok reám!

No, ha úgy, hát fel is ültek az ötlábú ló hátára.

– Most hunyjátok be a szemeteket! – mondá a ló.

Behunyták.

– Most nyissátok ki!

Kinyitották.

Hát ott vannak az öreg király udvarában. Mentek föl a palotába, egyenest a király szobájába.

Hej, Istenem, az öreg király már halálán volt, de mikor meglátta a leányát, felszökött az ágyból, s ha meg nem fogják, mindjárt táncra kerekedik. Egyszeribe papot hívatott, s a fiatalokat összeadatta. Csaptak hét országra szóló lakodalmat. Hét nap s hét éjjel folyton-folyvást ettek-ittak, táncoltak. Én is ott voltam, s addig táncoltam, míg a sarkam hátrafordult, aztán megfuta-

modtam hátrafelé, s úgy elszaladtam eléfelé, hogy mézeskaláccsal sem tudtak visszacsalogatni.

Aki nem hiszi, járjon utána.

Hecke-ficki – hetyke-fürge; **kerekedék** – vihar támad; **mondá** – mondta; **lekajlad** – lekonyul, elhervad; **bévegyül** – a többiek közé keveredik; **emberizink** – emberke; **gondolá** – gondolta; **nyelénél fogvást** – nyelénél fogva; **csontikája** – csontja; **elémondotta** – előtte elmondta; **girhes-görhes** – betegesen sovány, sánta ló; **mindég** – mindig; **serdül az ajtón** – kiperdül az ajtón; **jó a sárkány nagy derendóciával** – nagy dérral-dúrral; **iskátulya** – doboz; **búcsálódott** – gondolkodott, töprengett

1. Kik a mese szereplői? Írd le a nevüket! **2.** Gyűjtsd össze, majd írd le az egyes szereplők legfontosabb tulajdonságait! **3.** Mit akar a kondásfiú? **4.** Mi a véleményed a tetteiről? **5.** Hogyan viszonyul a lesóványodott lóhoz? Te mit tettél volna a helyében? **6.** Melyik közmondással tudnád kifejezni legtalálóbban a ló és Jancsi viszonyát? **7.** Miért akarta elpusztítani a sárkány a lovat? **8.** Létezik-e a valóságban parázsevő ló? Milyen eleme ez a mesének? **9.** Állítsd össze három mondatból az eseménysort! Jegyezd le a vázlatot: 1. bevezetés, 2. főrész, 3. befejezés! **10.** Miért nevezzük hősmesének az olvasmányunkat? Idézz példákat a meséből!

A TRÉFÁS MESE

Az eddig olvasott mesék különleges hősökről, csodálatos lényekről és eseményekről szóltak. A most következő történetek másfélék. Ezek többnyire akkor hangzottak el, mikor a mesemondó már elfáradt, kifogyott a kalandokból, és véget akart vetni a mesélésnek. Máskor pedig csak az volt a cél, hogy megnevettesse vagy megtévessze a közönséget.

A népmesék egy másik jeles csoportja az úgynevezett *tréfás mesék*, melyek a magyar népmesekincs mintegy 12 százalékát alkotják. Ezek a mesék, ha nemegyszer átjátszanak is a tündéries mesék csodákkal átszőtt világába, vaskosabbak és reálisabbak az előbbieknél, s néha eléggé kíméletlen humorral mulatnak a gyöngébb botladozásain, s ha a gonosz pórul jár, hát a tréfás mesében alaposan elveszi büntetését. Kemény, szinte kegyetlen humor, vigasság ez, nyomban megérezhetjük, hogy ezek a tréfák csak a nehéz, sokszor alig elviselhető sors ellenében születtek, vagy vertek gyökeret a nép hagyományai között.

Ezekben nem a csodálatos, hanem a *nevetséges, furcsa, különös, torz (groteszk) elem* az uralkodó.

Sokszor ezekben a kis tréfás történetekben is feje tetejére áll a világ, de nem mindig azért, hogy a felsőbb igazságok jelképeivel vigasztalódjon, mint a tündérmesék erkölcstana, hanem csupán az elképesztés, a megnevettetés kedvéért. A tréfás mesék általában a falusi környezetben játszódnak le. Hiányoznak belőlük a varázslók, a boszorkányok, a csodák. Központi alakjuk gyakran az ostoba házaspár, az ostoba lány vagy fiú. Ezek a mesék jellemkomikumra épülnek, nevetségességükben nevelő szándék rejtőzik. De nemcsak az emberi hiúság egyszerű kifigurázása történik ezekben a mesékben, hanem társadalmi ítélet is, az egyszerű emberek győzedelmes, kaján nevetése is kihallatszik.

Nota bene! A tréfás mesék kifigurázzák az emberi rossz tulajdonságokat: lustaságot, kapzsiságot, fukarságot, irigységet. A nép egészséges, csúfolódó hajlama, humora csillan meg benne.

Ilók és Mihók

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon túl, volt egy özvegy-asszony s egy Mihók nevű boldogtalan fia. Egyszer azt mondja Mihók az anyjának:

- Édes anyókám, házasodhatnám.
- Kit vennél el, édes Mihókom?
- Ilókot, édes anyókám.
- Eredj, fiam, keresd meg!

Mihók elmegy az Ilókék házához, és ott egy tűt kapott ajándékba. Jövet megunta a kezében tartani, és amint egy szénásszekeret ér, beszúrja a szénába. Megérkezik a szénásszekér, s Mihók váltig keresi a lehányt szénában a tűt, de nem lelte meg. Elment haza, az anyjához.

- Hol voltál, édes Mihókom?
- Ilóknál, édes anyókám.
- Mit vittél neki?
- Nem vittem semmit, adtak.
- Mit adtak?

- Egy tűt.
- Hadd lássam!
- Egy szekér szénába szúrtam, és nem lelem sehol benne.
- Jaj, fiam, nem jól tettél; a csákódba kellett volna szúrni.
- Másszor úgy teszek.

Megint azt mondja az anyjának:

- Édes anyókám, házasodhatnám.
- Kit vennél el, fiam?
- Ilókot, édes anyókám.
- Eredj, fiam, keresd meg.

Mihók elmegy lánynézni, és kap ajándékba egy ekevasat. Hazamenet beléteszi a csákójába, de az nem akart megállni: hol jobbra, hol balra húzta le a csákót, a fejét is összeverte. Utoljára megrestellte Mihók, s elhajította a sárba. Hazamegy üres kézzel.

- Hol voltál, édes Mihókom?
- Ilóknál, édes anyókám.
- Mit vittél neki?
- Nem vittem semmit, adtak.
- Mit adtak?
- Egy ekevasat.
- Hadd lássam.

– A csákómba szúrtam, de nem akart megállani, s elhajítottam.

– Jaj, fiam, nem jól tettél, a válladra kellett volna vetned, s úgy hoznod haza.

- Másszor úgy teszek.

Megint elkezdí Mihók:

- Édes anyókám, házasodhatnám.
- Kit vennél el, fiam?
- Ilókot, édes anyókám.
- Eredj, fiam, keresd meg.

Elmegy Mihók a lányos házhoz, kap ajándékba egy kis kutyát. Hazamenet a vállára veti, és úgy viszi haza. A kis kutyának sehoggy sem tetszett az a hely, minél jobban nyomta oda, annál jobban fickándozott, utoljára mardosni kezdte a vállát. Mihóknak fájt, és eldobta.

- Hol voltál, édes Mihókom?
- Ilóknál, édes anyókám.
- Mit vittél neki?
- Nem vittem semmit, adtak.
- Mit adtak?
- Egy kis kutyát.
- Hadd lássam.
- A vállamra vetettem, de marta, s eleresztettem.
- Jaj, fiam, nem jól tettél. Egy darab madzagra kellett volna kötnöd, magad után húznod, s szólíthatnod: Kucó! Kucó!

– Másszor úgy teszek.

Aztán megint elkezdi:

– Édes anyókám, házasodhatnám.

– Kit vennél el, fiam?

– Ilókot, édes anyókám.

– Eredj, fiam, keresd meg.

Elmegy Mihók Ilókhöz, és kap ajándékba egy fél szalonnát. Jó erős madzagot köt reá, maga után vonszolva ballag hazafelé, és minduntalan szólíthatja: Kucó! Kucó! A kutyák nem kérték so-
kára magukat, az egész faluból reágyűltek a szalonnára, s amíg Mihók hazaért, mind megették, csak az álla csontját hagyták meg, amelyikre a madzag volt kötve.

– Hol voltál, édes Mihókom?

– Ilóknál, édes anyókám.

– Mit vittél neki?

– Nem vittem; adtak egy nagy darab szalonnát, ezt ni!

– Hisz ez csak az álla csontja.

– Madzagra kötöttem, magam után húztam, talán megették a kutyák.

– Jaj, fiam, nem jól tettél; a hátadra kellett volna vinned, hahoznod s a házba felakasztanod a füstre.

– Másszor úgy teszek.

Aztán kezdi újra:

– Édes anyókám, házasodhatnám.

– Kit vennél el, fiam?

– Ilókot, édes anyókám.

– Eredj, fiam, kéresd meg.

Mihók ismét maga ment a lányos házhoz, és kapott egy borjút. Kötelet hurkolt a nyakára, hátára vette, s akármennyit feszengett, kapálózott és rugdosta, hazavitte nagy nehezen. Ott-hon felvonszolta a padlásra s felakasztotta a kakasülőre.

– Hol voltál, fiam?

– Ilóknál, édes anyókám.

– Mit vittél neki?

– Nem vittem, adtak egy borjút.

– Hol van, nem látom.

– Hazahoztam a hátamon, s felakasztottam a füstre.

– Jaj, édes fiam, nem jól tettél. Gyengén kellett volna körülkeríteni a nyakát egy kötéllel, szépen hazavezetni, a pajtában a jászol elébe kötni s szénát vetni eleibe.

– Másszor így teszek.

Aztán megint elkezdi:

– Édes anyókám, házasodhatnám.

– Kit vennél el, fiam?

– Ilókot, édes anyókám.

– Eredj, fiam, kéresd meg.

Mihók elmegy, és odaadják neki a lányt. Mihók kötelet vet Ilók nyakába, vezeti hazafelé, szólítgatja: „Ne, bocikám, ne! ne!” Hazaérve beköti a pajtába, szénát vet eleibe, aztán bereteszeli az ajtót, s bemegy a házba.

– Hol voltál, fiam?

– Ilóknál, édes anyókám.

– Mit vittél neki?

– Nem vittem, adtak.

– Mit adtak?

– Ilókot.

– Hát hol van?

– Bekötöttem a pajtába.

– Jaj, fiam, nem jól tettél. Eredj hamar, cirógasd meg, vess szép szemeket rája, s hozd be a házba.

Mihók el is ment mindjárt, a háznál valamennyi aprómarhának kivájta a szemét, a pajtába ment, megcirókálta Ilókot, és

ráhányta a szemeket. Ilók szegény azt gondolta, hogy Mihók csúfolódik vele, megsokallta a tréfát, s elszaladt haza.

Azalatt a násznép összegyűlt a lakodalomra, elment a vőlegénnyel a menyasszony után, megengesztelte, s elvitte haza Mihókékhoz. Mikor vége lett a vendégeskedésnek, felvitték Mihókot és Ilókot a pajta padlására, és lefektették a szénába. Ilóknak nem volt kedvére ez a nyoszolya, azon járt az esze, hogy elillan hasson, s valami szín alatt lekéredzett egy kis időre. Mihók nem hitt neki, s egy hosszú zsinórt kötött a nagy lábujjára, úgy bocsátotta le. Ilók pedig, mihelyt künn volt az udvaron leoldta a zsinórt, egy kecske lábára kötötte, s maga elillant haza. Mihók csak várta, várta. Kiszaladt utána, s hogy nem jött, rángatni kezdte a zsinórt. A kecske a rángatásra mekegett. Mihók anyja meg a lármára kinézett, aztán felment a pajta padlására, hogy lássa, mi baj.

– Hol van Ilók, fiam?

– Odale, megkecskésedett, édes anyókám.

– Hogy kecskésedett volna?

– Zsinórt kötöttem a lábára, s most húzom fel, de nem felel, csak mekeg.

Az anyja, a zsinórt tapogatva, megkapja a kecskét, s észreveszi, hány hét a világ. Megint felkölti a vendégeket, elmennek a menyasszony után, kibékítik nagy bajjal, s még egyszer elviszik a vőlegényhez. Egybekelnek, s máig is élnek, ha meg nem haltak.

(Magyar népmese – *Illyés Gyula* feldolgozása)

1. Hogyan kezdődik ez a mese? Hasonlít-e az eddig tanult mesékhez? **2.** Kik a szereplői a mesének? **3.** Hányféle ajándékot kapott Mihók Ilóktól, és hogyan bánt velük? **4.** Hogyan jellemeznétek Mihókot? **5.** Szerintetek illik-e Ilók Mihókhoz? Milyen lány lehet Ilók? **** 6.** Keress népmesei jellemzőket az olvasott mesében! **7.** Magyarázd meg írásban: *észreveszi, hány hét a világ!*

8. Játsszátok el szereposztásban a mese átalatok kiválasztott és dramatizált jelenetét!

A CSALIMESE

A tréfás mesék egyik csoportját a *csalimesék* alkotják. A csalimese becsapja a hallgatóit. Úgy indul, mint a szokványos mese, annak beszédfordulatait használja. Ám a mesélő egy ponton hirtelen lezárja a történetet egy nem várt csattanóval, többnyire tréfás megoldással, így téveszti meg a folytatást váró hallgatóságot.

Nota bene! A csalimese rendszerint prózai, ritkábban verses történet. Fő jellemzője a váratlan, meglepetésszerű és többnyire tréfás befejezés.

Figyeljétek meg a következő csalimesét!

Volt egyszer, hol nem volt, volt a világon egy ember, annak volt egy nagy juhnyája, ezt a juhnyáját át kellett neki hajtani egy keskeny hídon.

Hajtotta, hajtotta, hajtotta, de a juh nagyon sok volt, a híd meg igen keskeny volt, biz' azt még mostanáig se hajtotta keresztül.

Várjuk meg, míg áthajtja, akkor majd tovább mondom.

(Magyar népmese – Arany László feldolgozása)

1. Milyen jellegzetes mesefordulatokkal találkoztál a szövegben? **2.** Elemezd a mese első mondatát! **3.** Keresd ki az időt, a helyet, a szereplőket és a célt! **4.** Keresd meg, hol van a fordulat a mesében, amely megréfálja a hallgatót! **5.** Hogyan folytatnád a mesét, ha nem csalimeséről lenne szó? **6.** Találkoztál-e már olyan mesemondóval, aki alaposan megréfált, kíváncsivá tett benneteket, sok izgalmat váró hallgatókat egy-egy váratlan, *csalafinta* vagy *csaló* befejezéssel?

Csalimese

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, meg az üveghegyeken is túl, ahol a kurta farkú malac túr, volt egyszer egy szegény ember. Ez a szegény ember kiment a fiával a földre szántani, s amint egyet fordul, egyszerre csak elkiáltja magát a fiú:

– Nézze, apámuram, nézze, egy kulcsot találtam.

– Az ám, egy kulcs – mondja a szegény ember. – Ejnye, de jó volna, ha egy ládát is találnál hozzá!

Na, ez annyiban maradt.

Tovább szántanak, kettőt-hármat térülnek-fordulnak. Megint elkiáltja magát a fiú:

– Nézze, édesapám, megtaláltam a ládát is.

Próbálják a kulcsot, hát jól beléetalál a zárba. Kinyitják a ládát, felemelik a fedelét, nézik, mi van benne, hát abban bizony nem volt egyéb, csak egy kurta farkú egerecske.

Ha az égernek hosszú farka lett volna, az én mesém is tovább tartott volna.

Hát jól van, na, mondok mégis hozzá egy versecskét:

*Mese, mese, mátká,
fekete madárka,
úri bunda, kopasz éger
ugorjon a nyakadba.*

*Mese, mese, fakakas,
bújj a lyukba, ott hallgass,
Kata, Kata, két garas,
neked adom, csak hallgass.*

(Magyar népmese – *Benedek Elek* feldolgozása)

1. Mi a csalafintaság ebben a mesében? **2.** Elemezd a csalimeséhez tartozó versikét! **3.** Alkoss hangulatos csalimesét! Írd le a kulcsszavakat, tervezd meg a címet, állítsd össze a szerkezet főbb vázát (bevezetés – főrész – befejezés)!

HAZUGMESE

A *hazugságmese* vagy *bolondmese* képezi a műfaj másik csoportját, ahol a hazugságok, lódítások sorozata alakítja ki a mesét, aminek nincs is igazi egységes tartalma. A történetet úgy mondja el a mesemondó, mintha vele történt volna meg. A képtelen kalandok, a hazugságok a valóságot a feje tetejére állítják, ezzel megnevettetik a hallgatóságot. Verses forma jellemzi, mely fokozza ezt a hatást. Semmit sem szabad elhinni ezekből a mesékből.

A *bolondmese* képtelenségeivel készítenek nevetésre. A nevetés jóteknő hatású. A nevettetés pedig valóságos művészet.

A középkor királyi udvaraihoz hozzátartozott a bolond. Vicces történeteivel, tréfáival szórakoztatta az uraságokat. Szókimondása, szabadszájúsága miatt még maga a király sem sértődhetett meg. Többnyire kistermetű embert kerestek erre a szerepre. Mókás öltözé-

ket adtak rá, amelynek elengedhetetlen kelléke volt a csörgősipka. A bohókás külső azonban nem buta vagy bolond embert takart, sőt! A bolond gyakran az udvar legnépszerűbb, ezért legbefolyásosabb embere volt. Sokszor olyan ügyeket is képes volt elintézni a királynál, amelyeket más nem tudott. Keresték is a kegyeit az uraságok. Így sok udvari bolond szépen meggazdagodott.

A középkori „humoristák” közül néhánynak fennmaradt a neve, sőt szórakoztató történetei is. Mátyás királynak két híres udvari bolondja is volt: Beckó és Mujkó.

A süket, a vak és a kopasz

Egyszer egy süket, egy vak és egy kopasz elmentek répát lopni. Mikor huzigálták a répát, elkezdi a süket:

– Ott valamit hallok!

A vak meg:

– Nézzétek, valamit látok!

Erre felugrott a kopasz:

– Uccu, bizony szaladjunk! Hadd lobogjon a hajunk!

Hazugmese

Egyszer volt, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, volt egy szegény ember, volt annak három fia.

Egyszer a király kihirdetteti az egész országban, hogy annak adja a leányát, aki előtte olyat tud mondani, amit ő el nem hisz; meghallja ezt a szegény ember legöregebb fia, akit Péternek hívtak, kapja, fogja, elmegy a királyhoz, megmondja egy szolgának, hogy ő beszélni akar a királlyal. A király mindjárt gondolta, hogy mit akar a legény, de nem mondta senkinek, csak azt parancsolta, hogy eresszék be tüstént. Pedig már akkor annyi királyfi meg isten micsoda nagy úr megfordult a király előtt – akik közül mindegyik a királykisasszonyt akarta volna elven-

ni –, mint csillag az égen, mint fűszál a réten, de biz’ ott egy se tudott olyat mondani, amit a király el ne hitt volna.

Bemén hát Péter a királyhoz, köszön neki:

– Jó napot adjon Isten, király uram!

– Adjon Isten neked is fiam! hát mi járatban vagy?

– Én bizony házasodni akarok, uram király!

– Jól van fiam, de hát aztán mire vinnéd az asszonyt?

– Tudja az Isten! Majd csak eltartanám valahogy... Az apámnak van egy háza meg egy kis földje is.

– Elhiszem fiam – mondja a király.

– Aztán meg van három darab marhánk is.

– Azt is elhiszem.

– Most nem régiben a tőzeg annyira meggyült az udvarunkon, hogy már nem is fértünk tőle.

– Elhiszem.

– Egyszer azt mondja az apánk: Fiaim! hordjátok ki ezt a dudvát arra a kis földre, majd talán használ neki valamit.

– Elhiszem.

– Hanem tévedésből a szomszéd földjére hordtuk mind egy szálíg.

– Elhiszem.

– Mikor már ez is megvolt, haza mentem, megmondtam az apámnak.

– Elhiszem.

– Akkor aztán én, az édesapám, meg a két kisebb testvérem, úgy négyecskén kimentünk a földünkre.

– Elhiszem.

– Aztán megfogluk a szomszédunk földjének a négy sarkát, felemeltük, mint az abroszt szokás, és a dudvát róla a mi földünkre fordítottuk

– Elhiszem.

– Aztán a földünket teleszórtuk fűmaggal.

– Elhiszem.

– Oszt olyan gyönyörű erdő nőtt rajta, hogy ki látott olyat, ki nem!

– Elhiszem.

– Az apám aztán sajnálta kivágnatni azt a gyönyörű fákát: hát vett egy falca disznót.

– Elhiszem.

– Aztán a fölséged öregapját megfogadta kanásznak...

– Hazudsz! akasz... – hanem a királynak hirtelen eszébe jutott a fogadása, rögtön papot, hóhért hivatott, a szegény ember fiával összeadatta a lányát, csaptak akkora lakodalmat, hogy hét országra szólt a híre, még az árva gyerekek is akkora kalácsot adtak a kezébe, mint a karom; volt lé, meg lé, hát még a sok hús nélkül való lé!

*Gallér híján köpönyeg,
Hazudtam, mert volt kinek.*

1. Miről szól, és kik a szereplői a mesének? **2.** Milyen hazugságokkal próbálta Péter a királyt kizökkenteni nyugalmából? **3.** Hogyan sikerült rászedni Péternek a királyt? **4.** Mit jelent: *volt lé, meg lé, hát még a sok hús nélkül való lé*? **5.** Írj olyan hazugmesét, melyben te is szerepsz! Mesehősökhöz hasonlóan neked is ki kell állnod három próbát!

Bolondmese

Egyszer volt, hol nem volt,
felnyergettem a fakót,
kimentem a kerek erdőbe.
Ott volt jó tűz, jó víz,
jót ittam, jót melegedtem.
Lefeküdtem.

Fejem alá tettem a fakót,
kipányváztam a nyeret.
Éjfél tájban felébredtem.

– Uccu fakó, hol a nyereg,
talán a farkas ette meg?

Odamentem a csipkebokorho',
megráztam az eperfát,
úgy hullott róla a dió,
majd agyonvert a mogyoró.

Odajött egy vén anyó:

– Nem azért vetettem a retket,
répát, csicsókát,
hogy más egye le az uborkát!
Úgy hozzám vágott egy tököt,
hogy még most is

csereg-csattog
a hátam a fejszefoktul

Nyúltam a zsebembe,
kivettem egy mogyorót,
kétfelé haraptam.
Egyikből lett evező,
másikból hajó.
Áteveztem a Tiszán,
kilenc orsókarikán.

Tisza partján volt egy kis ház,
ott főzték a jó juh-húsos
káposztát,
úgy jóltartottak,
hogy még a hasam is
kicsucsorodott.

Jöttem visszafelé, hát
papok, rácok, nagylábú diákok
felszántották a Tiszát,

vetettek bele
rókakutya tamburát.
Tamburásnak volt egy lánya,
annak volt egy cipellője,
cipellője számárbórból,
hetven gombra meg kettőre.

Aki ezt hallásból elmondja,
Egy akó bor a díja.

(Magyar népmese)

A LÁNCMESE

A *láncmese* kiindulópontja általában valamilyen sérelem vagy baj. A mesehős elindul, hogy segítséget kérjen. Vándorútja során mindenütt elmondja az addig történeteket. Jellemzője ennek a mondókának, hogy a mondatai ritmusosan ismétlődnek. Az egyre bővülő történet végül fordított sorrendben megismétlődik, mikor egy szereplő megszánja a történet hősét, és teljesíti kérését. Így sikerül a mese elején jelentkező problémát megoldani.

Nota bene! A feltételek, amelyeket az újabb és újabb szereplők szabnak, láncot alkotnak. Ezért ezeket a meséket láncmesének nevezzük.

A láncmese próbára teszi a mesélő és a hallgató emlékezőtehetségét is. Az egyes feltételek között gyakran a valóságban nem lehet kapcsolat, csak a mesében fordulhat elő.

A kakas és a pipe

Egyszer volt egy kakas meg egy pipe. Meghalt szegénykének az asszonyuk, nem volt, mit egyenek, s elbujdostak az erdőbe. Amint ott mennek, mendegélnek, a pipe talál egy vadkörte, bekapja. Az ám! De nagyobb volt a körte, mint a pipe gégéje, s megakadott.

– Jaj – mondja a pipe –, szaladj, édes kakaskám, hozz egy csepp vizet, mert mindjárt megfulladok!

Elszalad a kakas a kúthoz, s kéri:

– Adj, kút, egy csepp vizet, hadd viszem pipének, mert megfullad a körtétől.

– Adok én jó szívvel – mondja a kút –, ha koszorút hozol szép leánytól.

Szalad a kakas a szép leányhoz.

– Szép leány, adj nekem egy koszorút, koszorút viszem kútnak, kút nekem vizet ad. Vizet viszem a pipének, hogy meg ne fulladjon szegényke a körtétől.

Mondja a leány:

– Adok én jó szívvel, ha tejet hozol nekem a tehéntől.

Szalad a kakas a tehénhez, mondja:

– Tehén, adj nekem tejet! Tejet viszem leánynak, leány nekem koszorút köt, koszorút viszem kútnak, kút nekem vizet ad, vizet viszem pipének, hogy meg ne fulladjon a körtétől.

– Adok én jó szívvel – mondja a tehén –, ha szénát hozol nekem.

Szalad a kakas a rétre, de a rét nem ad addig szénát, míg kaszát nem hoz a boltból.

– Jaj, istenem! – szalad a kakas a boltba, kéri szépen:

– Bolt, adj kaszát, kaszát viszem rétnek, rét ad szénát, szénát viszem tehénnek, tehén ad tejecskét, tejecskét viszem szép leánynak, szép leány ad nekem koszorút, koszorút viszem kútnak, kút ad vizet, vizet viszem pipének, mert különben szegény megfullad a vadvadkörtétől.

Mondja a bolt a kakasnak:

– Hozz előbb pénzt, kakaskám, addig nem adok kaszát.

Szaladt a szegény kakaska mindenfelé nagy búsan, aztán megállott egy szemétdombon, s ottan addig kipirgászott-kapargászott, míg egy krajcárkát nem talált.

Uccu, szalad a krajcárkával, vitte a boltnak, bolt mindjárt adott kaszát, ment a réthez. Rét adott szénát. Szénát vitte tehén-

nek, tehén adott tejecskét. Tejecskét vitte szép leánynak, szép leány kötött koszorút. Koszorút vitte a kútnak, kút adott vizet. Vizet vitte pipének. Haj, de mire odavitte, megdöglött a szegény pipécske.

Ha a kakas a vizet egy kicsit előbb vitte volna, az én mesém is tovább tartott volna.

(Magyar népmese – *Benedek Elek* feldolgozása)

Pipe – a baromfi kicsinye

1. Foglald össze röviden a mese történetét! **2.** Szegény pipe miért nem élhette túl a fulladozást? **3.** Milyen szerepe van a mesében a véletlennek? **4.** A mesének mely részéből ismerhető meg az egész történet? **5.** Gyűjtsd ki a legfontosabb szavakat, amelyekből összeállítható a mese váza! **6.** Milyen mondatfajtákból épül fel a mese? **7.** Mi történhetett a pipével, amíg a kakas távol volt? Segíthetett-e valaki rajta? Írj más befejezést a történetnek!

Háttér-információ

MESEMONDÓK, MESEGYŰJTŐK

Nincs egyetlen olyan műfaj sem, amelyet annyit vizsgáltak volna, mint a mesét, ezen belül is a népmesét. Kutatták eredetét, elterjedését és változatait, történetét, elnevezéseinek és műfajváltozatainak sokszínűségét, a mesemondás körülményeit, a mesemondó egyéniségét, vizsgálták a mesekutatás és mesegyűjtés történetét.

Fedics Mihály (1851–1931), a híres Szabolcs megyei mesemondó így beszélt a régi időkről: *Régiben nem vót lámpa, a fonóba is kandalónál a tűz világított, azt ülték körül az asszonyok... Összejöttek a férfiak is. Gubájuk vót mindnek, összehajtogatták, a ház földjére letették, oszt ráült, vagy pediglen némelyiknek tetszett, elterítette, oszt ráhasalt. Danoltak ezek a férfiak, mesélgettek ott a földön. Csendesség vót. Munka közben (kukoricahántás, tollfosztás, fonás) tehát a szórakoztatást a dalolás és a mesehallgatás jelentette. Minden faluban volt egy-két tehetséges ember, aki ízesen, fordulatosan, színesen tudta elmondani a meséket. Úgy mesélt, hogy a hallgatók bele tudták élni magukat a hős helyzetébe, azonosultak gondoljaival, bajaival, szerencséjének*

úgy örültek, mintha velük történt volna meg. A mesemondó gyakran kapcsolatot teremtett a hallgatóságával úgy, hogy a mesében szereplő dolgokat, személyeket a környezetben lévő tárgyakhoz, személyekhez hasonlította. Új fordulatokkal tudta így a meséit bővíteni. Ezeket az embereket nagy tisztelet övezte, ők voltak a *mesemondók*.

Vajon csak a szórakoztatás indította az embereket mesemondásra és -hallgatásra? Ezekben a mesékben az emberhez méltó élet, az igazság utáni vágy fejeződik ki. A szorgalmas, becsületes szegény embert a mesékben *terülj asztalkám* illeti meg, a királyfiakon túltevő szegény legény elnyeri a királyság felét és a királylány kezét, a furfangos szolga legyőzi a gonosz földesurat.

A tudatos népmesegyűjtést a Grimm testvérek gyűjteményének megjelenése indította meg. Az első magyar nyelvű meséket tartalmazó gyűjtemény **Erdélyi János** nevezetes 3 kötetes *Népdalok és mondák* c. munkája, amely az MTA, ill. a Kisfaludy Társaság gyűjtési felhívására beküldött meséket publikálta. Ezzel a nagyszabású gyűjtési akcióval csaknem egyidős **Kriza János** széles körű gyűjtőhálózatra támaszkodó székelyföldi gyűjtése, amely *Vadrózsák* (1863) címen látott napvilágot. A XIX. sz. második felében **Arany János** iránymutatása szerint folyt a népmesegyűjtés. Arany János leghívebb tanítványa fia, **Arany László** maga is tett közzé egy kötet népmesét, s közreműködésével indult meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. A millennium ünnepére jelent meg **Benedek Elek** *Magyar mese és mondavilág* c. műve, melyben a szerkesztő feldolgozta az addig hozzáférhető valamennyi magyar népmese- és mondagyűjteményt a paraszti olvasók és az iskolás gyerekek számára. Benedek Elek meséi nagy hatással voltak a XX. századi magyar népi mesemondókra. A magyar mesegyűjtés és népmesekutatás terén új korszakot jelent **Ortutay Gyula** *Nyíri és rétközi parasztmesék*, s különösen *Fedics Mihály* c. kötetének megjelenése. Fedics Mihály meséivel indul meg az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* c. sorozat, melynek kötetei az Ortutay Gyula által kijelölt úton haladnak. Jelentős mesegyűjtő munka folyik a Magyarország határain kívül élő magyarság körében is.

Kárpátalja magyar népmeséiből **Sándor László** adott ki két kötetet *Magyar népmesék* (1958) és *Pallag Rózsa* (1988) címen. *Három arany nyílvesző* címmel 1973-ban a Nemzeti Egyetem Magyar Tan székének gyűjtéséből jelent meg egy kötet. **Punykó Mária** 1992-ben a *Tűzoltó nagymadár* és 1993-ban a *Hétországi király* című népmesegyűjteményét jelentette meg. A kárpátaljai ukrán népmeséket pedig **Petro Lintur** szedte csokorba.

A mai gyerekek átdolgozásban olvashatják a népmesék nagy részét. Az átdolgozás azt jelenti, hogy a tájnyelvi kifejezéseket, következtelenségeket íróink, költőink elsimítják. Arany László, Benedek Elek sok száz népmesét dolgozott fel. Illyés Gyula *Magyar népmesék* című népmese-feldolgozásáról így vallott: *Nem megváltoztatni – ellenkezőleg, lényegükben megerősíteni akartam a népmeséket. Ami keveset szerkezetükben igazítottam, ezért igazítottam...*

Guba – fűrtösre szőtt durva posztóból készült felsőkabát; **tollfosztás** – a liba, kacsza tolláról letépdesik az ágyneműbe alkalmas pihetol-lakat; **fonás** – a kender fonallá sodrása

1. Ki az igazi mesemondó? Miért övezte nagy tisztelet ezeket az embereket? **2.** Miért szerettek az emberek mesét hallgatni? **3.** Mi-kor indult a magyar népmesegyűjtés? Fontosnak tartod-e ezt a munkát? **4.** Sorold fel a jelentősebb gyűjtőket! **5.** Szerinted miért fontos összegyűjteni a határontúli magyarlakta vidékeken is a meséket? **6.** Szű-kebb pátriánkban milyen mesegyűjtemények jelentek meg? **7.** Válassz ki egy számodra kedves magyar népmesét! Tanuld meg kifejezően elolvasni vagy elmondani osztálytársaidnak! Rendeztetek mesemondó versenyt!

A KELETI MESÉK

Szandi ol-Molk: Az Ezeregyéjszaka meséi perzsa kiadásának illusztrációja (1849–1856)

Meséi és mese-mondói talán a világ minden népének van-nak. De a meséket és a mesemondókat sehol sem tartották olyan tiszteletben, mint Kele-ten – a régi Arábiában, Perzsiában, Egyiptom-ban, Mezopotámiában, Indiában és Kínában. Ott a mesemondók em-berek tömegeit voltak képesek összefogni.

Tudták, hogy a mesemondás bölcsesség, a bölcsesség pedig hatalom.

A mesék az évszázadok során szájról szájra szálltak, annyi szépség és varázs gyűlt össze bennük, hogy nem kerülhették el a bölcs uralko-dók figyelmét sem. Ezek lejegyeztették a meséket, és féltett kincsként

a királyi kincstárakban őrizték őket. A mesék és más népi elbeszélések nagy része innen, a mesés Keletről terjedt el világszerte.

Az Ezeregyéjszaka meséi • *Ezer éjszaka és egy éjszaka könyve*, a legismertebb arab mesegyűjtemény, amelynek különféle változatait évszázadok folyamán különböző szerzők, fordítók és tudósok állították össze.

A kerettörténet két főszereplője Sehrezád (ismert *Seherezádé* néven is) és Sahriár király. Amikor a király felfedezi, hogy a korábbi felesége hűtlen volt, szörnyű bosszút áll az asszonyokon. Mindennap elvesz egy hajadont, akit másnap kivégeztet. Végül a vezíre már nem talál több lányt a birodalomban. Ekkor Sehrezádra, a vezír lányára kerül a sor. A szépséges, ifjú Sehrezád mesemondással hosszabbítja meg éjszakáról-éjszakára az életét. Mesélni kezd a királynak, de mikor pirkad a hajnal, egy nagyon izgalmas fordultnál hirtelen abbahagyja. Sahriár nagyon kíváncsi a történet végére, ezért elhalasztja a kivégzést, hogy éjjel meghallgathassa a folytatást. Másnap éjszaka, amint Sehrezád befejezi a mesét, elkezd (de csak elkezd) egy másikat. És ez így folytatódik ezeregy éjszakán keresztül, míg végül a király már el is felejt, hogy valamikor haragjában ölni akart. A gyönyörű és okos lány meséi szívét-lelkét szelídítették meg. Átváltozásában a mese hatalma mutatkozik meg. Beleszeret Sehrezádba, és feleségül veszi.

Bizony, ha majd te is ezeregy mesét fogsz ismerni, s türelmed is lesz mesélni őket, lehet, hogy annyiival több varázserőd is lesz, ahány mesével kevesebbet tudnak mások. A Kelet országaiban állítólag ez ma is érvényes.

A halász és az ifrit

Volt egyszer egy öreg halász, feleségével és három fiával éldegélt, és nem mondhatni, hogy fölvetette volna őket a jómód. Ez az öreg halász valamiért még kora ifjúságában megfogadta, hogy napjában csak négyszer veti ki a hálóját, s amit egyszer megfogadott, azt egész életében híven meg is tartotta. Napjában négyszer halászott hát, s éppen csak annyit fogott, amennyi otthon a konyhára kellett, meg néhanapján még egy kevéskét a piacra, hogy kenyeret, ruhát, miegymást vehessen maguknak.

Nos, egy délelőtti szokása szerint megint kiballagott a partra, letette a kosarát, kivetette a hálóját, s várta, hogy megrezdüljön a kötél, jelezze a halakat. A háló egy idő múlva elmerült, az öreg

halász megpróbálta volna kifelé húzogatni, de mozdítani se bírta, olyan nehéz volt. Ej – gondolta magában –, még utóbb valami cápa akadt bele! Levetkezett, begázolt a vízbe, nekiállt vállával tolni kifelé azt a nehéz valamit, ami a hálóban volt. Végre kitolta, kivonszolta; hát egy döglött szamár volt benne.

Elbúsult a halász, hogy kárba ment az ideje is, a munkája is; s egy döglött szamárral csak nem állíthat be az éhes családhoz. Pihent egyet, aztán újra kivetette a hálót. Megint megvárta, míg a háló elmerül, aztán megint húzni kezdte; megint nehéz volt, megint be kellett gázolni miatta a vízbe, és küszködni vele, hogy kivontassa. Most meg egy nagy, rozsdás fazék volt benne, színg iszappal.

– Ó, keserves világ! – jajdult föl a halász, s állt neki harmadszor is a halászatnak. Mit szaporítsam a szót: most is ugyanúgy járt, mint az előbb, csak hogy most se döglött szamarat, se rozsdás fazekat nem fogott, hanem egy halom diribdarab cserepet, üveget, faroncsot.

„Nagy baj, nagy baj” – dünnyögte magában, s mert napjában csak négyszer vetette ki a hálót, elkövetkezett a negyedik, az utolsó halászat, s ha most sem fog semmit, bizony nem tudta, mivel fognak aznap jóllakni.

Ismét kivetette a hálót, és fohászkodni kezdett. Egy rézpalackot fogott ki ezúttal. Örülni ugyan nem örült neki, de legalább ezt eladhatja a piacon. De azért előbb megnézte, hogy mi van benne.

Először nem jött semmi, aztán füst jött ki, szétterjedt a földön, majd nyúlni kezdett, föl a magasba, hajladozott, formálódott, nagy kerek feje, vasvillaforma karja-keze, iromba árboclába lett, s ott állt az öreg halász előtt egy ifrit.

Szegény öreg, azt sem tudta, hová legyen rémületében. Az ifrit meg lenézett rá a magasból, és így szólt hozzá:

– Örvendezzél, halász, mert jó hírt mondok neked.

– Mi az a jó hír, dicsőséges és hatalmas szellem? – rebegette a szerencsétlen halász.

– Az, hogy tüstént meg kell halnod, de magad választhatod meg, hogyan pusztítsalak ki a világból.

– Ó, jaj – kesergett a halász –, ez hát a jótett jutalma? Kihalásztalak a tengerből, kiszabadítottalak a palackból, és te hálából meg akarsz ölni érte? Legalább tudnám, mit vétettem elled!

Azt mondta az ifrit:

– Kár itt siránkozni: amit mondtam, megmondtam. De ha mindenáron tudni kívánod, mielőtt megöllek, hogy miért öllek meg, nem bánom, arra még ráérünk, hogy elmondjam neked.

– Ó, kegyes ifrit, igazán szép tőled, hogy ilyen nagy irgalmasságot gyakorolsz velem – hálálkodott a szegény halász, s azt gondolta, legalább ennyivel is tovább él, s hátha közben történik valami, ami menekvésére szolgál.

– Jól van – mondta az ifrit. – Hát figyelj a szavamra. Ezer-nyolcszáz esztendővel ezelőtt, a nagy Salamon király idejében, addig jártam-keltem ennek a királynak az országában, míg egyért s másért meg nem haragudott rám, és ellenem nem küldte nagy sereggel a legügyesebb vezírjét. Ez a vezír csellel elfogott, a király elé hurcolt, a király meg, mivel bizonyos károkért nem akartam elégtételt szolgáltatni neki, előhozatta ezt a rézpalackot, belezárt, ólomkupakot csináltatott a palackra, és bedobattott a tengerbe. Száz évig ültem a palackban a tengerfenéken, s egyre azon töprengtem, hogyan szabadulhatnék ki. De mert erre semmi utat, s módot nem tudtam kieszelni, azt mondtam magamban a századik év végén: „Aki engem kiszabadít innét, annak jutalmul adom a föld valamennyi kincsét.” S vártam megint négyszáz esztendőt. Hiába vártam, nem jött senki. Akkor azt mondtam: „Aki engem kiszabadít innét, annak teljesítem három kívánságát.” S vártam megint sok száz évet, de nem jött senki. Ekkor aztán mérhetetlen haragra keltem, és föltettem magam-

ban, hogy aki engem kiszabadít innét, azt azon nyomban megölöm, de előbb megengedem neki, hogy ő maga válassza meg, miként öljem meg. Sokáig most sem jött senki; hanem aztán végül jöttél te, és kiszabadítottál. Most már tudod a dolgot, egy-kettő, válassz hát, ne teketóriázzunk sokat!

Szegény halásznak alaposan inába szállott a bátorsága. Könyörögni kezdett a félelmetes ifritnek, legyen kegyelmes hozzá, s ha már jutalmat nem ad neki, amiért kiszabadította, legalább a pusztta életét hagyja meg.

– Nem elég jutalom neked, hogy magad választhatod meg, milyen halállal halj meg? – mondta az ifrit haragosan.

– Jutalom, jutalom, kétségkívül tisztos jutalom – siránkozott a halász –, s a magamfajta szegény ember nem is méltó ekkora jutalomra. Éppen elég lenne nekem, ha ezt a nyomorúságos életemet nem kellene tovább hurcolnom, enni adnom a családomnak, törődnöm a feleségemmel, nevelnem a három fiamat – s mindezt csak azért sorolta, hogy időt nyerjen, s magában erősen gondolkodott közben, hogyan nyerhetne egérutat. – Bizony, a három fiamat is föl kellene nevelnem; és ha most hazamennék, és elmondanám nekik, hogy mi történt velem, és hogy hal helyett rézpalackot halásztam, s abban a rézpalackban egy ifritet találtam, mind a három fiam elkezdene teli torokból nevetni, a feleségem meg azt mondaná: „Ej, ej, öregem, ha már csak loptad a napot, s egy árva halat sem fogtál, legalább ne bolondozzál velünk, mert vagy bolondozol velünk, vagy megháborodott az elméd, hisz azt, amit összevissza locsogsz-fecsegsz, ugyan el nem hiszi senki!”

– Mit? – kérdezte az ifrit. – Mit nem hisz senki?

– Azt, hogy egy ekkora hatalmas ifrit, amilyen te vagy, beleférne egy ilyen hitvány rézpalackba. S én sem hinném, ha saját szememmel nem láttam volna, sőt láttam ugyan a saját szememmel, mégsem hiszem, mert lehet, hogy csak káprázat volt, vagy csak éhemben álmodtam az egészet.

– Ó, te bolond halász – nevetett föl harsogva az ifrit –, hát azt sem hiszed, amit a saját szemeddel látsz?

– Nem én! – csóválta fejét a halász. – Mondom, hogy csak álmodtam az imént, és józan ember csak azt hiszi el, amit ébren lát.

– És most ébren vagy? – kérdezte az ifrit.

– Igen – felelte a halász. – Most azt hiszem, hogy ébren vagyok.

– Hát akkor ide nézz! – mondta az ifrit, s elkezdett hajlongani, tekerőzni, visszaváltozni füstté. Először a feje tűnt el, aztán a villás karja, aztán az árboclába: már csak nagy, égig érő füstoszlop volt, aztán ez a füst is lassan zsugorodni kezdett, lelapult a földre, közeledett a palack szájához, s lassan-lassan becsúszott a palackba, mint valami füstból való kígyó.

Mikor egészen bent volt, és már nem volt kint belőle egy pamacsra való füst sem, a halász fölkapta a kupakot, és rácsavarta a palackra.

– Mit csinálsz, te halász? – kérdezte bent a palackban az ifrit. – Csavard le rögtön azt a kupakot, különben nem bírok kijönni!

– Nem is akarom én, hogy ki gyere! – mondta a halász. – Ha ezernyolcszáz esztendeig kibírtad odabent, kibírod a következő ezernyolcig is. És nem mondhatod, hogy nem bánok veled irgalmasan. Mert én megmentettem az életedet, és te hálából meg akartál ölni érte. Én, viszont nem öllek meg téged, amiért a veszemre törtél, hanem csak visszateszlek oda, ahová való vagy: a tenger mélységes fenekére. S nehogy valaki boldogtalan még egyszer kihalásson, elhíresztelem szerte a környéken, hogy errefelé megromlott a víz, megszöktek a halak belőle, s aki itt kiveti a hálóját, egyebet se fog, mint döglött szamarat, rozsdás fazekat meg diribdarab cserepet.

Azzal visszahajította a tengerbe a rézpalackot.

(Rónay György feldolgozása)

Ifrit – dzsinn, általában rossz szándékú szellem; **iromba** – otromba, durva

A MESÉK BIRODALMA

A MŰESE

A műese • A műese írói felhasználják a népmesei hagyományokat, népmesei elemeket, azonban műükben a saját képzelőerejükkel kitalált történetet írnak le egyéni kifejezésmóddal. Leggyakrabban a tündérmesék szereplői, szerkezete, tartalmi és formai elemei és stílusa hat az írókra, akik ezáltal az eltűnőben levő paraszti mesemondók utódainak tekinthetők.

Nota bene! A műese, olyan mese, amelynek szerzője ismert. A műese lehet verses vagy prózában írott.

Már időszámításunk előtti századokból származó meséknél is előfordult, hogy fennmaradt a szerző neve, de amíg az írás és olvasás nem volt széles körben elterjedt és használatos, addig számos ilyen mű szájhagyomány útján is terjed. Így fordulhatott elő aztán, hogy az ókori görög Aiszóposz a *Farkas és a hét kecskegida* c. műmeséje később némileg átköltve magyar népmesévé vált. Habár a műmeséket az idő múlásával időnként átírhatják, sajátosságánál fogva jobban ellenáll a szájhagyománynál megfigyelhető változásnak.

A modern műese (fantasy) • Feltétlenül meg kell itt említenünk a műese napjainkban igen elterjedt műfaját, a *fantasyt*, amely a XX. század fordulóján induló, és a század második felében kibontakozó fantasztikus irodalmi, képzőművészeti, és iparművészeti stílus volt. Az angolszász irodalomban fejlődött először önálló irányzattá, de mára eltérő formákban más európai nemzetek művészeiben is jelentkezett. Számos mese- és fantasztikus elemeket tartalmazó modern mű keletkezett az elmúlt időszakban. Igazán elismertté ez a műfaj mint mese J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* c. regény megjelenése után vált. Fantasy műnek számít J. K. Rowling *Harry Potter* c. regényciklusa és R. E Howard *Conon, a barbár* is.

A *fantasy fő jellemzője*, hogy a tartalma (a történet) többnyire olyan elképzelt, mitikus, irreális jellegű, az író által teremtett, csak annak *fantáziájában* létező világot mutat be, mely felépítésében, törvényeiben, értékeiben, élőlényeiben rokonságot mutat a vallások és mítoszok által megteremtett képzeletbeli világokkal.

1. Mi a műese? **2.** Miben tér el a műese a népmesétől? Mikor alakult ki? **3.** Kik a legkedvesebb meseíróid? **4.** Mi a fantasy?

**** 5.** Beszélj részletesen kedvenc mesekönyvedről osztálytársaidnak! Ne felejtse el, hogy könyvismertetéskor szólni kell a következőkről is: a könyv méretei, papírmínősége; a szerzőről, ha van; az olvasóra tett hatásról! Egy-két rövid részletet mindenképpen mutass be – hangulatkeltésül a hallgatóságnak!

AZ ÁLLATMESE

Az állatmesék (tanmesék) a mesekincs legősibb rétegét képezik. Az állatmese: az antik görög-római irodalom egyik legelterjedtebb prózai vagy verses formájú epikus műfaja, tanítás, példázat.

Nota bene! Állatmesének nevezünk minden olyan tanító jellegű mesét, amelyben az állatok az emberrel egyenrangúan gondolkodnak, beszélnek és cselekednek.

Emberi tulajdonságok az állatmesében • Bizonyos állatokhoz a különböző állatmesékben ugyanaz az emberi tulajdonság kapcsolódik. Így például a galambok hűségesek, a hangyák, a méhek szorgosak, a rókák ravaszok, a kígyók alattomosak, a békák rútak stb. Igazi célja az állatmesének, hogy torz, fonák emberi tulajdonságokat vagy társadalmi viszonyokat állítson pellengérre az állatszereplők kapcsán. A történetek mindig példázatszerűek: azt a célt szolgálják, hogy erkölcsi tanulságokat lehessen levonni belőlük, pozitív vagy negatív magatartásformákra mutassanak mintákat, tanítsanak. A tanító állatmesét **fabulának** is hívjuk. Hangneme, valamint tanító-okító szándéka miatt az állatmese népszerű műfaj.

Az állatmesék hősei • A magyar állatmesék legkedveltebb állatai a róka, farkas, medve, kakas, sün, macska, kutya, ló, nyúl, egér, béka és az oroszlán. Az állatok közötti viszony mindenkori alapja az állatmesékben a versengés. Nemcsak a vadállatok között folyik vetélkedés, hanem a vadállatok, a háziállatok, valamint az állatok és az emberek között is.

Szerkezetileg az állatmese két részből áll: a meséből és a belőle levont tanulságból.

Az európai kultúrkörben a tanmesék, fabulák megteremtőjének **Aiszóposzt** (e.: ezópusz) tekintik, a híres ókori görög meseköltőt. A magyar irodalomban többek között **Heltai Gáspár**, **Fáy András**, **Kazinczy Ferenc**, **Csokonai Vitéz Mihály** írt tanmeséket.

AI SZÓPOSZ

(Kr. e. 620 körül – Delphoi, Kr. e. 564 körül)

Diego Velázquez:
Aiszóposz, 1640

Ismeretlen szerző műve

A legendás elemekkel átszőtt hagyomány szerint Kr. e. 600 körül élehetett **Aiszóposz**, frígiai rabszolga volt, és felszabadulása után vándor mesemondóként élt. A felszabadított rabszolga a meseirodalom egyik legnagyobb alakja, az állatmese műfajának továbbvivője, a művészi, rövid, csattanóra kiélezett forma kidolgozója. Meséinek szereplői állatok és szegény emberek, állásfoglalásuk a szegények és gyengék igazságának védelme. A neki tulajdonított ún. ezópusi mesék, jórészt latin fordításokon keresztül az egész világirodalom kincsévé váltak. Legtöbbjük állatok alakjában figuráz ki emberi gyengeségeket, bűnöket és társadalmi visszasságokat. Művei gyűjteményes munkákban maradtak fenn, leginkább az *Aiszóposz-regényben*.

A róka és a szőlő

A róka aranylő napsütésben szaladt keresztül a mezőn. Hegyes füleivel feszülten figyelt. Beleszimatolt a levegőbe, hogy érezhető-e valamilyen vészély. Mivel róka volt, minden embert ellenségnek tekintett. A szőlőtőkék végénél megállt. Több ezer összevissza tekeredő szőlővessző fonta be a magas karókat, a vesszőkről pedig hatalmas, zamatos szőlőfürtök lógtak.

– Lopok egy kicsit, mielőtt a gazda ideér – határozta el magát. Felágaskodott és megpróbálta elérni a legközelebbi fürtöt, de az túl magasan volt.

Fogát vicsorgatva hátrált, és a levegőbe ugrott, de elvétette. Dühében morogva ismét nekiveselkedett. Több mint egy órán keresztül rohanguált és ugrált, de egyetlen szőlőfürtöt sem tudott elérni.

Végül feladta és elsompolygott.

– Tulajdonképpen nem is akartam azokat a fürtöket – morogta. – Úgyis savanyúak és íztelenek.

LA FONTAINE

(1621–1695)

1621 nyarán egy jómódú hivatalnokcsaládban született **La Fontaine** (e.: lá fonten). Francia költő. Az állatmesékbe szöve éles iróniával bírálta kora társadalmi erkölcsait, az emberi gyarlóságokat. Noha sokat merített a görög Aiszóposz állatmeséiből, fő műve, a 12 kötetben megjelent *Mesék*, amellyel eredeti költészeti formát teremtett.

Az első hat könyv jobbára a rövid, hagyományos példákat követte, majd a későbbiekben a műfajt szatirikus színezettel ötvözte, idilli, elégikus, végül politikai töltetű lett. Elemzői szerint az utolsó állatmesék írásának idején La Fontaine már azzal a szándékkal alkotott, hogy az állatok javára ítéljen az emberek felett. Leghíresebb állatmeséi *A holló és a róka*, *A tücsök és a hangya*.

A holló meg a róka

Holló úr ült a fatetőn,
Csőrébe sajt volt, jókora,
S kit a jó illat csalt oda,
A Róka szólt hízelkedően:
„Á, jó napot, te drága Holló!
Mi szép vagy! nincsen is hozzád hasonló!
Nem tódítok, de hogyha hangod
Olyan, mint rajtad ez a toll, ó
Akkor a madarak között első a rangod.”

A Holló erre rendkívül örül,
 Torkán egy hangot köszörül,
 Kitátja csőrét, földre hull a sajta.
 A Róka felveszi és egyre hajtja:
 „A hízelgő, akármilyen fajta,
 Azokból él, akiknek hízeleg:
 Felér a sajttal ez a lecke – vedd.”
 A Holló ámul, pironkodva, végre
 Megesküszik, hogy nem megy soha lépre.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

FÁY ANDRÁS

(1786–1864)

Barabás Miklós festménye,
 1850

Péceli Fáy András író, politikus és nemzetgazda, a magyar reformkor irodalmi és társadalmi mozgalmainak egyik legtevékenyebb alakja. Mikszáth Kálmán egyik Fáy Andrásról szóló írásában írta: ha nem Széchenyit illetné „a legnagyobb magyar” jelző, akkor ez Fáy Andrásnak járna ki, és ha nem Deák Ferenc volna a „haza bölcse”, akkor Fáy Andrást illetné ez a cím; így azonban csupán „a nemzet mindenese”. Híres íróvá mesegyűjteménye tette: *Fáy András eredeti meséi és aforizmái* (Bécs, 1820.).

Az Aiszóposz, Phaedrus és La Fontaine által ihletett mesegyűjtemény – a hozzácsatolt aforizmákkal – az erkölcsi tanítás példatára.

Több mint hétszázötven az általa írt állatmesék, parabolák, aforizmak száma, melyekbe életelvet, tanácsait, észrevételeit burkolta, nagyon sok emberi vagy nemzeti gyarlóságot és előítéletet tesz nevetségessé. A közönség meg is értette a mesék célzásait, és nagyon kedvelték.

Fogalomtár

Reformkor – 1825-től az 1848-as forradalomig tartó történelmi, politikai és művelődéstörténeti időszak a magyar történelemben

A fiatal daru

Az ősszel költöző darucsapatot a legöregebb vezette. Lassan, de biztosan haladt a csapat. Az ifjabbak békétlenkedni kezdtek a lassúsága miatt.

– Eressz engemet az élre, bátya! – szólt végre a legtüzesebbik közülük. – Hiszen, ha ilyen lassan haladunk, a tél vége vet bennünket haza.

Az öreg vezetőnek mit volt mit tennie, kénytelen-kelletlen engedett.

Átveszi a fiatal daru a vezetést, s villámsebességgel hasít előre az utazó csoport. Ámde nemsokára lihegni kezd az ifjú kormányos, s fáradt melle fulladozik.

– Vedd vissza a vezérlést, kedves bátya! – így rimánkodott ekkor, bocsánatot esdekelve. – Máskor megbízom benned, mert te tapasztalt vagy!

HELTAI GÁSPÁR

1510–1574

Heltai Gáspár Nagydisznódon született, protestáns lelkész, író, műfordító és nyomdász. Egyik legfontosabb kiadói vállalkozása a *Biblia* magyar nyelvű kiadása volt.

Jelentős alakja a késői magyar reneszánsz kornak, nevéhez fűződik az európai színvonalú magyar széppróza létrehozása. Leghíresebb műve *Száz fabula* című munkája. 64 éves korában hunyt el Kolozsváron.

Főbb művei: *Száz fabula*, *A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái*, *Dialogus*, *Háló*, *Ponciánus császár históriája*

A farkasról és a daruról

Egy farkas lón nagy kénlódásba, mert egy darab csont akadott vala a torkába. Nagy sokat ígére, ha valaki volna, ki

megmentenéje tőle. Talála egy darura, és mondá annak: „Kérlek, ne hagyj. Hosszú nyakod vagy, kérlek, ne hagyj: te beérhetsz, és kiveheted torkomból a darab csontot.” A daru benyúla a farkasnak torkába az ő hosszú nyakával, és kivoná a darab csontot belőle. És midőn az ígéretet megkérné a farkastól, felele a farkas, és mondá: „Nem tudom, mit kívánsz. Bezzek hálaadatlan vagy. Mert szájamba vala a nyakad. Nem tudod-e, mely igen hegyes fogaim legyenek: nyilván köszönet volna benne, hogy el nem haraptam fejedet. Ám lásd, ha jól nem cselekedtem veled? Ezt kedig nem gondolván, eljössz, és nem tudom, micsoda jutalmot kívánsz?” Ezt meghallván a daru, megpirula és elméne.

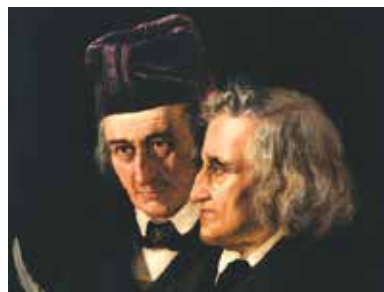

Értelme: e fabula ezt jelenti, hogy minden, aki kárt nem akar valani, a gonoszságos és álnak embert elkörülje, és véle ne társolkodjék. Sem jámborságod, sem szolgálatod, sem jótéted nem használ ónála, és semminek becsüli. Az ő természeti az, hogy a jót mindenkor gonosszal füzeti meg. Azért igazán szokták ezt mondani: jótétel helyébe mást ne várj.

JACOB ÉS WILHELM GRIMM

Jacob Ludwig Karl 1785. január 4-én, **Wilhelm Karl Grimm** 1786. február 24-én született Hanau am Main-ban. Német nyelvészek, irodalomtörténészek, tudósok és írók voltak. Az irodalomtörténelem együtt, **Grimm testvérek**ként emlegeti őket.

A testvérek Németország Hessen tartományában, Steinauban nőttek fel. Apjuk, a jogász Philipp Wilhelm Grimm már tekintélyes könyvtárral rendelkezett. Édesanyjuk, Dorothea Grimm (született Zimmer), egy hanau tanácsos lánya volt.

*Ludwig Emil Grimm
metszete (1843) alapján
készült festmény a Grimm
fivérekéről (ismeretlen
szerző műve)*

A két fiú együtt üldögélt esténként és hallgatták a mesemondókat. Kezdetben illetlenül figyeltek, majd úgy döntöttek: ők is felcsapnak krónikásnak. Jöttek sorban a falusi asszonyok és egy pohár bor, esetleg egy szűkös vacsora mellett mondták „tollba” a történeteket. Jacob és Wilhelm nekilátott a meseírásnak, Ludwig öccsük pedig a rajzolásnak.

Mesékben megtalálhatók az európai népmesék visszatérő motívumai: a kisebb testvér ügyessége, a jó győzelme a gonoszon, az ész, a furfang fölénye a nyers erő felett.

A békakirály

Élt egyszer egy király; annak a legkisebbik lánya olyan szép volt, hogy még a nap is elcsodálkozott, ha rásütött, pedig az már látott egyet-mást, mióta fent jár az égen.

A királyi palotától nem messze egy rengeteg nagy erdő sötétlett; sűrű lombos kerek hársfák álltak a szélén, a legvénebb, legterebélyesebb hársfa alatt pedig volt egy kút. Ha nagyon meleg volt, a királylány kísértelt az erdőszélre, leült a kút kávéjára, úgy pihent a mélyből áradó hűvösségben. Volt úgy, hogy elunta magát; ilyenkor fogta az aranygolyócskáját, földobta meg elkapta, ez volt a legkedvesebb játéka.

Történt egyszer, egy szép nyári napon, hogy amint így játszadozott, túl magasra találta dobni a golyót; nem tudta elkapni, a fényes aranygömb leesett a földre legurult a kis lejtőn, be egy lyukba, azon át a kútba. A királylány már csak a loccsanását hallotta, ahogy elmerült a vízben. Ijedten hajolt át a káván, de hiába: a kút olyan mély volt, le se lehetett látni a fenekére. Egy ideig csak nézett, nézett a fekete semmibe, aztán nagy bánatosan leült egy kőpadra, szeméből kibuggyant a könny, egyre hangsúlyosabban sírt-rítt, sehogyan sem tudott megvigasztalódni.

Hát, ahogy ott sírdogál, egyszer csak azt mondja valaki:

– Mit búslakodol, szép királykisasszony? Olyan keservesen zokogsz, a kőszikla is meglágyulna tőle!

A királylány körülnézett, kereste honnét jó a hang, de senkit nem látott. Hanem amint így kémlelődik, észreveszi, hogy egy csúnya, kövér béka mászik ki a kút repedezett kövei közül.

– Csak nem te szólítottál meg, öreg sárdagasztó? – kérdezte csodálkozva.

– De bizony én! – felelte a béka. – Azt tudakoltam, milyen bánat nyomja a szívedet.

– Úgyse tudsz te azon segíteni! – sóhajtott a királylány. – Beleesett az aranygolyócskám a kútba, azt siratom.

– No, csak csendesedjél; inkább azt mondd meg, mit adnál nekem, ha visszahoznám a játékomat.

– Amit csak akarsz: királyi ruhámat, gyöngyömet-gyémántomat, még az aranykoronát is a fejemről!

– Nem kell nekem sem a ruhád, sem gyöngyöd-gyémántod, sem az aranykorona a fejedről. Csak egyet kívánok: hadd legyenek a játszópajtásod; ültess asztalodhoz, etess tányérodéból, itass poharadból, altass az ágyadban; ha ezt megígéred, leszálok a kútba, fölhozom az aranygolyócskádat.

– Mind megteszem, amit kívánsz, csak hozd vissza a golyómat! – mondta örvendezve a királylány, magában azonban ezt gondolta: „Ugyan mit fecseg ez a buta béka! Csak nem képzelem komolyan a dolgot? Hogy lehetne pajtásom, ha egyszer odalent kuruttyol a vízben?”

A béka pedig, amint az ígéretet megkapta, lebukott a kútba, s alighogy a királylány a gondolata végére ért, máris előbukkant; szájában az aranygolyóval; odatotyogott vele a gyepre, és a lány elé gurította. Annak nagyot dobbant a szíve az örömtől, amint kedves játékát viszontlátta; fölkapta, és elszaladt vele, ügyet se vetett többet a békára. Az nagy brekegéssel kiáltott utána:

– Várj csak! Várj csak! Vegyél az öledbe; én nem tudok olyan gyorsan futni, mint te!

De hiába hajtogatta, ahogy a torkán kifért, hogy „Kvakk! Kvakk!” meg „Várj csak! Várj csak!” – a királylány dehogyis várta meg, örült, hogy megszabadult tőle. Attól fogva, hogy hazaért, eszébe sem jutott többé a csúnya jószág. Hanem másnap, mikor éppen ebédnél ültek, és a királykisasszony jóízűen falatozgatott az aranytányérjából, egyszerre csak valami furcsa placcsogás hallatszott odakint a márványlépcsőn, pliccs-placcs, pliccs-placcs,

aztán – egypercnyi csend után – kopogtattak az ebédlőterem ajtaján, és valaki azt kiáltotta:

– Kis királylány nyiss ajtót!

– Neked szólnak – mondta a király –, eredj, lányom, nézd meg, ki az.

A királylány nem szívesen mozdult a helyéről, de hát az édesapjának nem mondhatott ellent. Kinyitotta egy arasznnyira az ajtót, de nyomban be is csapta, és halotthalványan szaladt vissza az asztal mellé.

– Mi az, édes lányom? – kérdezte a király. – Mitől ijedtél meg annyira? Talán egy óriás van odakünn, és el akar rabolni?

– Jaj, dehogy, édesapám – felelte a királylány –, nem óriás az, csak egy rusnya béka.

– És mit akar tőled az a béka?

Mit tehetett mást a királykisasszony? Elmondott mindent töviről hegyire: hogy hogyan vesztette el az aranygolyóját, meg hogy mit ígért érte cserébe a békának.

Mire végére ért a történetnek, a szeme tele lett könnyel, és úgy rebegte:

– Jaj, ha én ezt tudtam volna! De sosem gondoltam, hogy kibúvik a kútból, és utánam jön!

Akkor a béka megint kopogtatott, és másodszor is bekiáltott:

*Kis királylány,
nyiss ajtót!
Elfelelted,
mit ígértél
tegnap künn*

*a kút vizénél?
Kis királylány,
nyiss ajtót!
Én vagyok itt,
nem hallod?*

Hogyne hallotta volna szegény! Hiszen éppen az volt a baja, hogy hallotta. Hát még mikor az édesapja ráparancsolt:

– Amit megígértél, meg is kell tartanod! Menj, és engedd be!

A királylány ajtót nyitott, a béka meg nyomban beugrott, és a lány nyomában egészen a székéig placcsogott. Ott leült és rákiáltott:

– Végy föl magad mellé!

A királykisasszony tétovázott, de a király megint rászólt:

– Ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó!

Erre aztán, bárhogya utálkozott mit tehetett? – fölvette. Hanem a béka nem érte be ennyivel: a székről fölkíváncozott az asztalra, mikor pedig az asztalon ült így szólt:

– Told közelebb a tányérodát, hogy egy tálból ehesünk, ahogy megígérted.

Azzal jóízűen nekilátott a falatozásnak nem sokat tördött vele, mit szól hozzá a királylány. Evett a tányérjából, ivott a poharából, s mikor már jóllakott, azt mondta:

– Ettem-ittam eleget, most aztán pihennék egyet. Vigyél a szobádba, vedd meg nekem a selyemágyad, hadd aludjam.

A királylány sírva fakadt; úgy irtózott ettől a hideg békától, hozzá sem mert nyúlni, és most belefektesse a szép habos ágyba! A király azonban haragosan ráncolta a homlokát:

– Ha a bajban jó volt, ne vedd meg a baj múltán sem!

Szegény kis királylány megfogta két ujjával a békát, fölvitte a szobájába, és letette a sarokba. Igen ám, de a béka megszólalt:

– Én is olyan kényelmesen akarok aludni, ahogyan ti alusztok, jó puha ágyban, nem itt a sarokban.

Erre a királylány kénytelen-kelletlen felemelte a békát, és akárhogya is irtózott tőle, ágyába fektette.

– Nesze rusnya jószág! De most aztán nyugton maradj!

A béka befeküdt a szép fehér selyemágyba. S abban a szempillantásban híre-nyoma se volt többé békának; a királykisasszony egy takaros, szép szemű, mosolygó királyfit látott maga előtt.

– Egy gonosz boszorkány békává varázslott; te vagy az egyetlen a világon, aki megszabadíthatott a varázslattól – mondta. –

Most aztán felelj: állod-e, amit ígértél, elfogadsz-e pajtásodnak; nem is pajtásodnak, de hites társadnak?

A királylány igent mondott. Még aznap este megtartották a lakodalmat, és úgy határoztak, hogy másnap hazatérnek a királyfi országába.

Ahogy a nap fölkel, fényes nyolclovas hintó gördült a palota elé, mind a nyolc ló habfehér, arany a szerszámjuk, strucc tollas csótár a fejükön; hátul a hágcsón pedig ott állt a királyfi szolgálja, a hűséges Henrik.

Ez a derék szolga úgy elbúsult, mikor a boszorkány békává varázsolta a gazdáját, hogy hármassal vaspántot kellett a szíve köré kovácsoltatnia, nehogy szétrepedjen bánatában.

A hintó előállt, a hűséges Henrik besegítette az ifjú párt, aztán visszakapaszkodott a hágcsóra, onnét tekingetett széjjel a vidéken, s közben halkán fütyörészett, mert hát azt sem tudta, hová legyen örömeiben, amiért a gazdája megszabadult a varázslatból. (...)

(Rónay György átdolgozása)

Kútkáva – ásott kút nyílását körülvevő abroncsszerű perem; **csótár** – a ló hátára tett díszes takaró, amelyet rendszerint a nyereg alá terítettek; **hágcsó** – függőleges, kötélből készült létra, amelyen az ostromlott vár falára lehetett feljutni, ostromlétra

Amit a műről tudnod kell

A műmesékben gyakori motívum a megváltás, erről szól *A béka-király* című mese is. A kis királylány beleejti a kútba kedvenc aranygolyóját, és mindent megígér a békának, csak hozza vissza neki. Az elkényeztetett királylány azt gondolja, úgysem kell betartania azt, amit egy csúf békának fogad meg. Hanem az apja most a sarkára áll, és betartatja vele az ígétét. Az elvarázsolt béka minél közelebb kerül a királylányhoz fizikailag, az annál jobban undorodik tőle. Az utálkozás először gyűlöletté, majd dühhé alakul át.

Ebben a mesében nem áldozatot kell hoznia a királykisasszonynak, a női főszereplőnek, hanem önmagát kell legyőznie, olyasmit kell megtennie, amitől eredendően irtózik. Az elvarázsolt férfi az elfogadás ál-

tal válhat újra emberré. Bizonyos értelemben a mese arról szól, hogy ahhoz, hogy valaki szeretni tudjon, először képesnek kell lennie érezni, még akkor is, ha ezek az érzelmek ellenségesek, mert még az is jobb, mint egyáltalán nem érezni.

1. Milyen meséket ismertek a Grimm testvérektől? Melyik a kedvencetek? **2.** Hogy is volt? Mit ejtett a kútba a királylány? **3.** Miért segített a béka? Önzetlenül segített, vagy érdekből? **4.** Mi kellett ahhoz, hogy a királyfi megszabaduljon a varázslattól? **5.** Hogyan inti a király lányát? Keresd ki a szövegből a bölcs mondásokat!

Játsszátok el azt a jelenetet, amikor a békából királyfi lett? Milyen arcot vághatott a királylány?

HANS CHRISTIAN ANDERSEN

(1805–1875)

Ch. Albrecht Jensen:
H. Ch. Andersen, 1836

Hans Christian Andersen dán meseíró. Aki a nevét hallja, annak azonnal valamelyik közismert meséje jut az eszébe. 30 éves korában – pénzkeresés céljából – meséket kezdett írni egy olcsó füzet sorozat számára. És ezek váratlanul híressé, majd rövid időn belül világhíressé tették. Kezdetben egy kicsit szégyellte is ezt a főleg gyerekeknek szóló műfajt, de a váratlan siker folytán fel kellett ismernie, hogy ehhez van igazi, rendkívüli tehetsége. Ezért élete további, negyvennél is több esztendeje alatt a meseírás lett a fő műfaja. Művei több mint 80 nyelven jelentek meg. Ez pedig igen nagy gyűjtemény, hiszen 70 évre terjedő élete folyamán 156 mesét írt. Némelyiket annyiszor és oly sokat utánozták,

mesélték újra, hogy már népmesének tűnik. *A király új ruhája*, *A kis gyufaárus lány*, *A rút kiskacsa* vagy *A rendíthetetlen ólomkatona* úgy beleépült az európai olvasók köztudatába, hogy már arra se szokás gondolni, hogy ezeket is Andersen írta.

Andersen meseköltészetének varázsos újdonsága az **élettelen tárgyak életre keltése, megismerésének.** Feledhetetlenül izgalmas mesehőssé változtatja az ólomkatonát, a teáskannát, az utcai lámpást. Megelevenített tárgyai nem tesznek csodás dolgokat. Hétköznapi életet élnek, amelyben öröm és bánat váltakozik, mint az ólomkatona sorsában is. Műveiben az önzést, a gőg csúfságát, a megalázottság, a szegénység okozta szenvedés fájdalmát s az élet sok apró örömét mutatja be. Meséinek művészi szépsége, finom hangulata, különös fantasztikuma egyedülálló a világ gyermekirodalmában.

A rendíthetetlen ólomkatona

Volt egyszer huszonöt ólomkatona, egytestvér valamennyi, mert ugyanabból az ócska ólomkanálból öntötték mindegyiket. Puskájuk a kézben, szemük egyenesen előretekint, piroskék egyenruhájuk pompázó szép. Amikor kinyitották a dobozt, amelyben feküdtek, meghallották az első szót ebből a világból: „Ólomkatonák!” Ezt egy kisfiú kiáltotta, és boldogan tapsolt. Születésnapjára kapta az ólomkatonákat. Sorba állította őket az asztalon. Egyik katona szakasztott mása volt a társának, csak a huszonötödik különbözött valamennyire a többitől: fél lába volt, mert őt öntötték utolsónak, s két lábra már nem futotta az ólomból. De fél lábán is éppen olyan szilárdan állott, mint társai a két lábukon. Mégis éppen ez az egy volt az, akinek a sorsa különösre fordult.

Az asztalon, ahol az ólomkatonákat fölállították, sok más játék is volt, de valamennyi közt a legszembetűnőbb egy takaros kis papírmásé kastély. Apró ablakain egyenest a termeibe lehetett látni. Előtte parányi fák szegélyeztek egy tükördarabkát, amely tavat akart ábrázolni. Viaszhattyúk úsztak a tavon, és visszatükröződ-

*Szecskó Tamás illusztrációja,
1987*

tek benne. Minden takaros és csinos volt a kastélyban, de a legtakarosabb mégis a tárt kastélykapuban álló kis teremtes volt. Őt is csak papírból ragasztották, de szoknyáját a legfinomabb gyolcsból varrták, vállát keskeny kék pántlika fődte, a mellén pedig egy nagy aranycsillám rózsza tündökölt, akkora, mint a kis hölgy arca. A papírhölgyecske táncosnő volt; két karját kitárta, egyik lábát pedig olyan magasra nyújtotta, hogy az ólomkatona nem is látta, és azt gondolta, hogy féllábú, mint ő maga.

„Ez volna még csak nekem való feleség – gondolta –, bár túlságosan előkelő, lám, kastélyban lakik! Nekem csak egy skatulya a házam, abban is huszonötöd-magammal szorongok, oda nem vihetem. Hanem azért mégiscsak meg kell ismerkednem vele!” Azzal lefeküdt, egész hosszában, egy tubákos szelence mögé, innen jól szemügyre vehette a finom hölgyecskét, aki fél lábon áll-dogálva sem veszítette el egyensúlyát.

Este lett, a többi ólomkatona bevonult skatulya házába, nyugovóra tért a háznép is. Most a játékok keltek életre, s végre maguk is játszhattak: hol az ollót meg rabló-pandúrt játszottak, bált rendeztek.

De tizenkettőt vert az óra, és hopp! – fölpattant a tubákos szelence födele, de nem tubák volt benne, nem bizony, hanem egy fekete ördögfiók, mert amit tubákos szelencének gondoltunk, az bűvös doboz volt.

– Hallod-e, te ólomkatona! – szólította meg az ördögfiók. – Mi-nek mereszted a szemed olyanra, aki ügyet se vet rád?

Az ólomkatona úgy tett, mintha nem hallotta volna.

– No, várjuk meg a holnapot! – mondta az ördögfiók.

Reggel, amikor a gyerekek fölkeltek, az ólomkatonát az ablakpárkányra állították. Az ördögfiók műve volt-e, vagy a szélé: egyszer csak kivágódott az ablaktábla, s az ólomkatona hanyatt-homlok zuhant lefelé a harmadik emeletről. Rettenetes utazás volt. Fejjel zuhant az utcakőre, csákója meg a szuronya hegye két macskakő közé szorult, fél lába az égnek meredt.

A kisfiú rögtön leszaladt a szolgálóval, hogy megkeresse. Ott topogtak a közelében, mégse vették észre. Ha az ólomkatona el-kiáltja magát: „itt vagyok!” – biztosan meghallották volna, de

a katona nem tartotta il-
lendőnek a kiabálást, mert
egyenruhában volt.

Megeredt az eső, egyre
sűrűbben kopogott, valósá-
gos felhőszakadás támadt;
amikor kisütött a nap, két
utcagyerek futott el arra.

– Oda nézz! – kiáltotta
az egyik. – Egy ólomkato-
na! Fölveszem, megcsóna-
káztatjuk.

Újságpapírosból csóna-
kot hajtogattak, beleültet-
ték a közepébe az ólom-
katonát, s az már röptől is
lefelé az utcacsatornán; a
két gyerek tapsolva futott
mellette. Irgalmas isten!
Mekkora hullámok csap-
kodtak a csatornában, s micsoda erős sodra volt a víznek! Persze
mert nagy eső esett. Táncolt, himbálózott a papírcsónak, forgott
is olyan sebesen, hogy az ólomkatona beleremegett, de azért csak
állt rendületlenül, arcizma se rándult, szemét előreszőgezte, és
keményen markolta a puskáját.

Aztán egyszer csak egy hosszú csatornahíd alá ért vele a pa-
pírcsónak. Olyan sötét volt körülötte, mint nemrég a skatulyá-
ban.

„Ugyan hová érek? – töprengett magában. – Ez biztosan az
ördögfiók műve. Legalább a hölgyecske itt ülhetne mellettem,
akkor nem bánnám, ha még egyszer ilyen sötét volna!”

Egy hatalmas vízi patkány bukott föl mellette; itt lakott a híd
alatt a csatornában.

– Van útleveled? – kérdezte a katonától. – Ide az útlevéllal!

Az ólomkatona hallgatott, csak a puskáját markolta még ke-
ményebben.

Szecskó Tamás illusztrációja, 1987

Továbböröpült a csónak, és a vízi patkány utána iramodott. Huh! – hogyan vicsorgatta a fogait! Előrekiáltotta a forgácsnak meg a szalmaszálnak:

– Tartóztassátok föl! Tartóztassátok föl! Nem fizetett vámot! Nem mutatta meg az útlevelét!

De a víz sodra egyre erősebb lett; az ólomkatona már-már kiért a híd alól, oda, ahol az isten napját megpillanthatta volna, de ott szörnyű zúgást-morgást hallott, olyat, ami a legbátrabb embert is halálra rémítette volna. Mert képzeljétek csak: a híd túlsó oldalán a csatorna vize a nagy gyűjtőcsatornába zuhogott bele; egy ólomkatonának ez éppen olyan kockázatos utazás, mint nekünk egy roppant vízesésen lehajózni.

A csónak már olyan közel volt a vízeséshez, hogy az ólomkatona nem tarthatta vissza. Már sodorta is lefelé a víz; a szegény ólomkatona erősen megvetette a lábát, ahogy csak bírta, nem vethetné senki a szemére, ha az arcizma is rándult volna. A csónak hármát-négyet fordult maga körül; színültig megtelt vízzel, és süllyedni kezdett. Az ólomkatona már nyakig állt a vízben, egyre jobban süllyedt a csónak, már a papírja is szétázott, már átcsapott a víz az ólomkatona fején. A szegény katona akkor a szép kis táncosnőre gondolt, akit soha többé nem láthat, s egy régi dal csendült a fülébe

*Isten áldjon, jó vitéz,
halálba mégy, halálba!*

Kettészakadt a papír, a katona kibukott a csónakból, s a következő pillanatban elnyelte egy nagy hal.

Ó, milyen sötétség volt a hal gyomrában! S még félelmetesebb, mint a csatornahíd alatt. A hely is szűk volt, mozdulni is alig tudott a katona. De azért fektében is rendíthetetlenül markolta a puskáját.

A nagy hal ide-oda úszkált; rettenetes volt, ahogy cikázott a vízben. Egyszer csak elcsöndesedett; az ólomkatona szeme előtt mintha villámfény lobbant volna: ragyogott körülötte a nap, s valaki hangosan kiáltotta:

– Az ólomkatona!

A nagy halat kifogták, piacra vitték, s ott eladták – így került a konyhára, ahol a szakácsnő a nagykéssel fölhasította. Két ujjá közé csippentette a katonát, s bevitte a szobába. Mindenki látni akarta a világjárót, aki még hal gyomrában is utazgatott. De az ólomkatonának nem szállt a fejébe a dicsőség. Az asztalra állították, hát – furcsa dolgok esnek meg a világban! Ugyanabban a szobában lelte magát, ahol valamikor meglátta a napvilágot; ugyanazokat a gyerekeket, ugyanazokat a játékokat látta maga körül. Ott volt a kis papírkastély is, kapujában most is ott állt fél lábon a takaros kis táncosnő, másik lába a magasban – ő is rendíthetetlen maradt. Ez úgy meghatotta az ólomkatonát, hogy hajszál választotta el a sírástól, már-már kicsordultak szeméből az ólomkönnyek. De a sírás mégsem illett volna hozzá. Csak nézte a táncosnőt, a táncosnő meg őt, de szót nem váltottak.

Az egyik kisfiú most, se szó, se beszéd, fölkapta az ólomkatonát, és behajította a kályhába. Senki sem tudta, hogy mért tette. Biztosan a tubákos szelencében lakó ördögfiók műve volt ez is.

Az ólomkatona ott állt a tűz vörös fényében, és kibírhatatlan forróságot érzett, de nem tudta, a kályha tüze hevíti-e vagy a szerelemé. A piros-kék festék is lepattogzott róla; a viszontagságos utazástól-e vagy az emésztő szomorúságtól, azt sem tudta. A táncosnőt nézte, a táncosnő meg őt. A katona egyszer csak érezte, hogy olvad, de csak állt rendíthetetlenül, s keményen markolta a puskáját. Akkor kicsapódott egy ajtó, a léghuzat fölkapta a kis táncosnőt, s az, mint egy lenge tündér, beröppent a kályha nyitott ajtaján a katona mellé, lobbant egyet, s vége volt.

A katona akkor zsugorodni kezdett, kicsi ólomgomolyaggá olvadt, s másnap, amikor a szolgáló kiszedte a kályhából a hamut, egy kis ólomszívet talált benne – ennyi maradt a katonából. A táncosnőből nem maradt más, mint az aranycsillám rózsa, az is szénfeketére perzselődött.

(*Rab Zsuzsa* fordítása)

Papírmasé kastély – vastag, kemény papírból készült játék; **skatulya** – doboz; **tubákos szelence** – dohányport tartó szelence; **palavessző** – rudacska a palatáblára való íráshoz

Amit a műről tudnod kell

Andersen *A rendíthetetlen ólomkatona* című szomorú történetben is páratlan érzékkel szólaltatja meg a városi élet tárgyait. A féllábú ólomkatona és a balerina a mese főszereplői. A mellékszereplők közül feltétlenül meg kell említenünk a fekete ördögfiókat, a vízi patkányt és az embergyerekeket. Romantikus történetet olvashatsz, és a játékok által igaz, emberi érzelmeket figyelhetsz meg, ami még ma is aktuális. Pl. a gyönyörű balerina egyedül van, nincsenek barátai, mert mindenki féltékeny rá. Ma is megfigyelhető ez az emberek körében.

A féllábú katonát a bajtársai sem kedvelik, lenézik a testi hibája miatt. Ma is furcsa szemmel nézik sokan azt, aki más, mint ők, aki kilóg a sorból, azt kiközösítik. A külsőségeket fontosabbnak tartják a belső értéknél. Az ólomkatona azért volt féllábú, mert őt készítették utoljára és elfogyott az ólom. A többi játék is kiközösítette a fogyatékos-sága miatt. A katona a gyönyörű balerinába volt szerelmes, aki elérhetetlen volt számára. A fekete ördögfiók felfigyel a katona érzelmeire és eltünteti a „színről” a féllábút. A mai világban is sokszor megesik, hogy külső erők irányítanak egy kapcsolatot és sokszor ezek a gonosz erők nyerne, mert a saját érdeke, nézete szerint irányítja a párt. Sajnos, nem biztos, hogy egy ilyen dolgot egy kapcsolat túlél, és nem biztos, hogy a külső erő ezáltal jól jár. Ekkor kezdődik meg a kis katona viszontagsága, utazása a házon kívül: leesik az ablakból, papírcsónakban hajóztatják, „vízi szörnyeket” kerülget, elnyeli egy hal, hogy aztán annak gyomrából visszakerüljön otthonába, és a tűzben lelje halálát a papírmásé táncosnővel együtt.

- 1.** Mi Andersen meseköltészetének újdonsága?
- 2.** Milyen mese *A rendíthetetlen ólomkatona*?
- 3.** Figyeld meg a helyszínt, a szereplőket, a mesei fordulatokat stb.!
- 4.** Miben tér el Andersen meséjének cselekménye a népmesék sajátos építkezésmódjától?
- 5.** Miért adta ezt a címet szerintetek Andersen a mesének? Miben rendíthetetlen az ólomkatona? Bizonyítsd rendíthetetlenségét a szövegből vett részletekkel!
- 6.** Mondjátok el tömören az ólomkatona kalandjait!
- 7.** Hogy gondolod, miért dobta a kisfiú tűzbe az ólomkatonát? Miért, és kire haragudhatott? **
- 8.** Annak elenére, hogy az ólomkatona elbukik, a rendíthetetlenség, a hűség erkölcsi érték. Te mit gondolsz ezekről a dolgokról?
- 9.** Miután a mese főszereplőit elemésztette a tűz, mi maradt utánuk? **
- 10.** Képzeljétek el, hogy a ti játékaitok is életre kelnek éjjel. „Ők” mit csinálnának? Miről beszélgethetnek?
- 11.** Nagyon szomorú a mese vége. Találj ki más befejezést! Adj új címét a

mesének! Írd le a füzetedbe! **12.** Képzeld el, hogy az ólomkatona és a táncosnő mégis megszólal a mesében! Vajon mit mondhatnak egymásnak? Írd le a párbeszédüket!

A teáskanna

Volt egyszer valahol egy rátarti teáskanna. Majd felvetette a büszkeség, mert finom porcelánból égették, mert hosszú csőre és széles füle volt, méghozzá elöl a csőre és hátul a füle. Ez egész ritka dolog, emlegette is a teáskanna, hacsak tehette. Hanem a födeléről nem beszélt soha. Tudta, mért nem: a födele törött volt, s ha megragasztották is, csorba maradt. Minek beszéljen hát az ember a hibáiról, mikor azt úgyis megteszik helyette mások? A csészek, a tejszínes kancsó meg a cukortartó – a teáskészlet többi tagja – úgyis többet gondolnak csorba födelére, többet is beszélnek róla, mint szépen ívelő füléről és pompás csőréről. Ezt a teáskanna nagyon jól tudta.

– Ismerem őket! – sóhajtott. – Ismerem a hibáimat is, be is látom, s éppen ezért vagyok szerény és alázatos. De hát nemcsak hibái – erényei is vannak az embernek. A csészeknek fülük van, a cukortartónak födele, de nekem ez is, az is, s ráadásul még valami, ami nekik nincs: csőröm. Ezért vagyok én a teásasztal királynője. A cukortartó és a tejszínes kancsó inkább csak a jó ízlést szolgálja, de az adakozó, az uralkodó én vagyok. Áldás lehetek a szomszéd emberiségre! Az ízetlen forró víz bennem dolgozza fel zamatos itallá a kínai leveleket.

Gondtalan, vidám ifjúságában így elmélkedett magában a teáskanna. Ott díszelgett a terített asztalon, s a legszebb kéz emelgette; de a legszebb kéz ügyetlen volt, s elejtette a rátarti kannát.

Ott hevert a teáskanna ájultan a földön, a forró víz szétfolyt belőle, letörött a csőre, letörött a füle – a födeléről ne is beszéljünk, arról már elég szó esett. Rettenetes csapás volt ez neki,

s ami a legszörnyűbb: mindenki rajta nevetett, rajta, s nem az ügyetlen kézen.

– Sohasem felejttem el azt a pillanatot! – sóhajtotta a teáskanna, amikor később elbeszélte élete történetét. – Azt mondták rólam, hogy rokkant vagyok, félreállítottak egy sarokba, másnap aztán odaajándékoztak egy szegény asszonynak, aki zsírt kunyerált a konyhán. Koldusbotra jutottam, nem volt tartalma az életemnek, nagyon elkeseredtem. És mégis – akkor kezdődött az én igazi életem. Mert a világon mindenki máshová ér el, mint ahova elindult. Belém földet tömtek, s ez egy teáskannának annyi, mintha eltemetnék. De a földbe aztán virághagymát dugtak, hogy kicsoda, nem tudom, ajándékba kaptam, a kínai levelekért meg a forró vízért kárpótlásul, meg hogy elfelejtsem letört csőrömet, letört fületem. A földem befogadta a hagymát, s az az enyém lett, a szívemmé vált, eleven szívemmé – addig, tudjátok, nem volt szívem. De akkor élet támadt bennem, élet és erő. Nedvek keringtek a bensőmben: a hagyma csírába szökkent, aztán virágot bontott, s én hordoztam, én voltam a bölcsője. Nézetem, nem tudtam betelni a szépségével – boldog voltam, mert boldog, aki másnak tudja áldozni az életét! A virág nem mondott köszönetet nekem, nem is gondolt velem. Mindenki megcsodálta, mindenki megdicsérte. Én meg örültem – bizony, megérdemli a dicséretet a szépséges virág!

Egy nap aztán azt mondta valaki: „Jobb cserepet érdemelne!”

Akkor kettétörték, ami nagyon fáj, de a virág sokkal szebb cserépbe került, s ez megvigasztalt. Most itt heverek a szemétdombon, törött cserép vagyok. De az emlékeimet nem veheti el tőlem senki.

Amit a műről tudnod kell

A mese főszereplője egy porcelán teáskanna, amely kettős létformával bír: emberként viselkedik annak ellenére, hogy élettelen anyagból, porcelánból készítették.

Milyen kép rajzolódik ott ki az emberekben a teás asztal királynőjéről? Egy beképzelt, magát túl nagyra tartó, álszerű teáskanna ő, aki ügyesen igyekszik elhallgatni hibáit, uralkodónak képzei magát

és lenéz másokat. Ellenszenves karakter, akit az élettől kapott pofonok tanítanak meg az alázatra, a tiszteletre, mások megbecsülésére. Minél többet veszít rangjából, „fényéből”, annál szerethetőbbé, értékesebbé válik. Sok „rátartí teáskannával” találkozhatunk napjainkban is. Tíz- és huszonéves fiatalokkal, akik szüleik révén megkapnak mindent az élettől, királyként, királynőként, fényűzően élik a mindennapjaikat, és lenézik azokat, akik egy asztalnál, egy tanteremben ülnek velük, de nincs márkás ruhájuk, okostelefonjuk, táblagépük stb.

Andersen meséje arra figyelmeztet, hogy mindenkinek az életében bekövetkezhet olyan baleset, törés, fordulópon, amelynek következtében egyik napról a másikra elveszítheti anyagi biztonságát, egészségét, társadalmi megbecsülését, s könnyen lehet, hogy a szemétdombon, a híd alatt végzi. Ahhoz, hogy képesek legyünk észrevenni a valódi értékeket önmagunkban és másokban, nem kell(ene) megvárni ezt a pillanatot. Fontos, hogy az ember minden körülmények között megtalálja a hivatását. S akkor bele tud törődni a sorsába, sőt, még büszke is lehet rá. A teáskanna megküzdött a sorsával, hiszen elfogadta a hiányosságait és önfeláldozóvá vált. Megtanulta az alázatot, az együttérzést, elvetette a rátartiságot és a beképzeltséget. Győzött.

1. Milyen volt a teáskanna? **2.** Mire volt büszke? **3.** Miért nem beszélt soha a fedeléről? **4.** Miért beszéltek többet a hibáiról a csészek, a tejszínes kancsók, a cukortartók? **5.** Mik voltak a teáskanna erényei? **6.** Mikor kezdődött a teáskanna hanyatlása? **7.** Ezt követően hogyan alakult a teáskanna sorsa? Hogyan érezte magát az új helyzetben? **8.** Mit tettek vele ezután? **9.** A teáskanna hogyan oldotta meg a megalázó helyzetet? **10.** Mi történt akkor, amikor szívévé vált a beültetett hagyma? **11.** Köszönetet mondott-e neki a virág? **12.** Egy napon azt mondta valaki, hogy a virág jobb cserepet érdemelne, kettétörték a teáskannát, ami nagyon fájt neki, ennek ellenére mi vigasztalta meg? **13.** A teáskanna a szemétdombon hever, hiszen törött cserep. És mégis, mit nem vehetnek el tőle? **14.** Válassz egy tárgyat, mutasd be, keltsd életre, lehelj bele lelket! Népesítsd be a környezetét! Hogy érezte magát a tárgy-főszereplő? Boldog volt? Elégedett? Ha nem, miért nem? Miről álmodozott, mire vágyott?

Válogassatok a következő tárgyak közül, keltsétek életre! Van kisautó (kié lehetett?), leszakadt gomb (kinek a ruhájáról?), üveggolyó, nyaklanc, kagyló, régi ceruzacsonk, kártyalap stb. Bízzátok magatokat a képzeletetekre!

Székely Bertalan: Vérszerződés című freskója, 1897

A MONDÁK VILÁGA

A monda fogalma • A magyar *monda* szó a nyelvújítás korából származik. A *mende-monda* ikerszóból keletkezett szóelvonással. Korábban *históriának*, *igaz történetnek*, *boszorkánymesének* hívta a népnyelv.

Nota bene! A monda olyan meseszerű történet, amelynek valós alapja van. A cselekmény mindig a főszereplő köré épül. Az azonos témájú mondák mondakört alkotnak.

Juhász Gyula szerint mondája olyan mesélő népnek van, amelynek múltja van. Tehát a monda olyan „igaz történet”, melyet egy mese magyaráz. Felosztása mindig az igaz történet alapján történik. Ez foglalja magába az ismeretet, mely jellege szerint történelmi, földrajzi vagy természeti lehet. A mese funkciója, hogy valamiféle valós, ám rendkívüli dolgot magyarázzon meg. A „rendkívüli” fogalmába sok minden belefér: esemény, hős, jelenség. Rendkívüli lehet mindaz, ami az emberek rendes, mindennapi tapasztalatától eltér.

A mondák csoportosítása • Az európai kutatók négy fő mondacsoportot állapítottak meg: az első *valamely nép természet-*

ismeretével kapcsolatos, a második történelmi-földrajzi érdeklődését tükrözi, a harmadik forrása a néphit, a negyediké a vallás. Ehhez a tematikához igazodik a mondák csoportosítása.

MONDAFAJTÁK	MIRŐL SZÓLNAK?
Eredetmagyarázó természeti mondák	<i>A világ keletkezéséről és végéről; egy-egy népcsoport eredetéről, vándorlásáról, letelepedéséről; állatok, növények, természeti jelenségek keletkezéséről szóló történetek.</i>
Történeti és kultúr-történeti mondák (helyi mondák)	<i>Jelentős történelmi eseményekről, személyiségekről szóló történetek; valamilyen földrajzi képződményhez (barlanghoz, tóhoz, hegyhez, sziklához) kötődő történetek.</i>
Hiedelemmondák	<i>Természetfölötti lényekről és erőkről szólnak: boszorkányokról, lidércekről, garabonciásokról stb.</i>
Vallásos legendák	<i>A szentek életéről szóló csodás történetek.</i>

A magyar mondák első írott változatát középkori krónikáink őrizték meg, keletkezésük azonban a honfoglalás előtti időkre tehető. Ilyen az *Emese álma*, az Árpád-nemzettség totemisztikus mondája, a *Csodaszarvas-monda*, a magyarság eredetmondája. A *fehér ló mondája* már az új hazáért folytatott harcokról szól. Ezeket a mondákat valószínűleg hivatásos énekesek terjesztették, őrizgették évszázadokon át, és így váltak forrásaivá a krónikáknak is.

Fogalomtár

Totemizmus – állattisztelet, az őskor végén megjelenő vallásos képzet, mely a közösséget valamely állatostól (turul, medve, oroszlán stb.) származtatja, s tagjai ettől remélnék védelmet és segítséget

A mondák összegyűjtését és lejegyzését a nemzeti múlt és a hagyományok iránti lelkes érdeklődés indította el a XIX. században. **Orbán Balázs** és **Ipolyi Arnold** nyomdokain haladva **Benedek Elek** folytatta ezt a munkát.

A magyar történelmi mondák alkalmasak a történelmi szemlélet kialakítására, az identitástudat formálására. Ezt igazolja Benedek Elek ötkötetes munkája is: *Magyar mese- és monda-világ* (1849–1896). Gál Mózes feldolgozása a kisebb olvasókhöz

szól: *Magyar hősök és királyok* (1900–1901). Számos mondai elemet találunk Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Krúdy Gyula műveiben. A legátfogóbban Lengyel Dénes dolgozta fel a különféle történelmi mondákat: *Régi magyar mondák* (1972), *Magyar mondák a török világból és a kuruc korból* (1975), *Kossuth Lajos öröksége* (1977). Haszonnal forgathatók Komjáthy István kötetei is: a *Mondák könyve* (1955) és a *Botond* (1958).

AZ EREDET MAGYARÁZÓ MONDA

Az embert ősidőktől napjainkig űzi a vágy, hogy az őt körülvevő világot, annak törvényeit megismerje. Miképpen volt régen? Mindig ilyen volt a világ, s ha nem, akkor hogyan és miért változott meg? Egyáltalán, hogyan keletkezett, s hogyan keletkeztek a rajta lévő dolgok? Minden nép költészete őrzi valamilyen formában annak a kornak az emlékét, amikor e kérdésekre az ősi közösségi művészet adott választ. A népköltészetnek ez az a területe, amely az európai és a természeti népek folklórjában a legtöbb hasonlóságot mutatja, éppen a legősibb kérdésfeltevés miatt.

A magyar népköltészet is, hasonlóan a világ valamennyi népének költészetéhez, nagy számban ismer eredetmagyarázó mondát. Az eredetmagyarázó monda a mítosszal, legendával, mesével rokonítható műfaji csoport.

Nota bene! Az eredetmagyarázó monda a világ teremteséről, az égitestek, meteorológiai jelenségek, földfelszíni formációk kialakulásáról, egy nép, az ember és az emberi tulajdonságok, társadalmi viszonyok, intézmények, valamint az állat- és növényvilág eredetéről szóló elbeszélő néphagyomány.

Mielőtt az egyistenhit (monoteizmus) megszületett volna, az emberek úgy képzelték, hogy ők valamilyen nagy, erős állatostól származnak: a déli népek az oroszlántól, az északiak a medvétől, a magyarok a turultól. A magyar mitológia szerint Emese az Árpád-házi uralkodók ősanja. A név jelentése: anyácska, maga

a szó pedig a magyar nyelv legősibb uráli rétegéből származik. Emeséről Anonymus is megemlékezik híres *Gestájában*; szerinte a magyar fejedelmek származása a következő: Nimród – Hunor – Etele – Ügyek (az ő felesége Emese) – Előd – Álmos – Árpád. Anonymus Magóg királytól származtatja Ügyek vezért, Emese kérőjét, Emese férjhezmenetelét pedig 819-re teszi.

Álmos fejedelem születéséről Anonymusnál ezt olvashatjuk: *... nyolcszáztizenkilencedik esztendőben Ügyek... Magóg király nemzetségéből ... feleségül vette Dentu-mogyerben Önedbelia vezérének Emese nevű lányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni csodás eset miatt nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg héja-forma madár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükon sokasodnak el.*

László Gyula: Emese fejedelemasszony,
1980-as évek

A *Képes Krónika* szövegében a középső rész így hangzik:

Álmos vezér anyjának álmában egy héja-forma madár jelent meg, rászállott és ettől teherbe esett, méhéből sebes patak fakadt, mely nem a saját földjén növekedett meg. Ezért történt, hogy ágyékából dicső királyok származtak.

Emese gyermeke test és vér szerint az apáé volt,

Ügyek vezéré, aki maga is a Turul nemzetségből származott. Az álomban érkező turul, a közvetlen ős, csak ennek az apaságnak az érvényét erősítette meg, és azt, hogy az utód az apánál különb, a régi ősre hasonlító, de annál nagyobb hatalmú fejedelem lesz. Ez tipikus dinasztikus eredetmonda, melynek lényege, hogy

a születendő utódokat már előre magasztalja, és fényes jövőt jósoljon egy még nem létező dinasztiának.

Kézai Simon *Gesta Hunnorum et Hungarorum* (A hunok és a magyarok cselekedetei) című művében maradt fenn az a monda, mely szerint a Hunor és Magor nevű testvérpárt, akiktől a monda szerint a hunok és a magyarok származnak, új, letelepedésre alkalmas területre vezette vadászatuk közben egy szarvas.

Az Anjou-házból származó lovagkirályunk, Nagy Lajos uralkodása alatt, 1358 körül készült a pompás, 147 képpel illusztrált kódex, a *Képes Krónika*. A krónika a magyarok történetét örökíti meg, a legendák ködébe vesző kezdettől Lajos uralkodásáig. Itt olvashatjuk, hogy a magyarok és a hunok rokonságban állnak egymással, ennek históriáját írja le a *Csodaszarvas* szépséges legendájában.

A csodaszarvas-monda

(Jordanes és Kézai Simon krónikája nyomán)

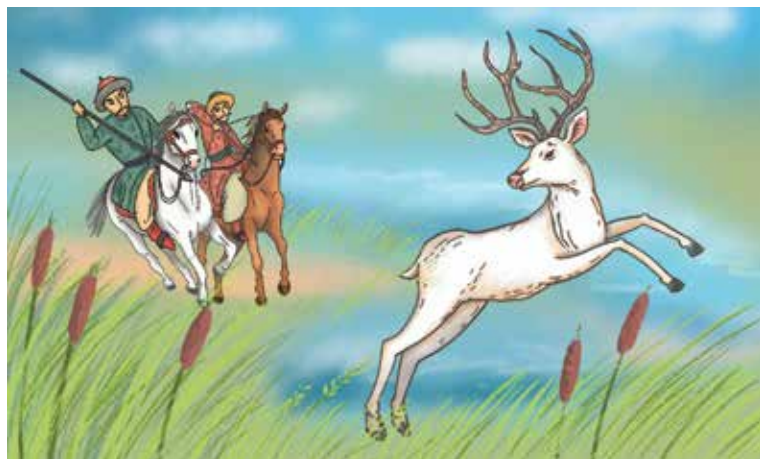
Történt pedig egy napon, hogy Magóg király és Ené királyné két fia, Hunor és Magor vadászni igyekeztek, s amikor a pusztaságban egy gímszarvas futott eléjük, ők üldözőbe vették, az meg a Meotisz ingoványaiba futott előlük. S miután ott hirtelen eltűnt a szemük elől, noha sokáig keresték, semmiképp sem tudták megtalálni. Végül bebarangolva az említett ingoványokat, fölfedezték, hogy az alkalmas nyájak táplálására. Ezután viszszertertek az apjukhoz, s engedélyét elnyerve minden ingóságuk-

kal együtt a Meotisz ingoványai közé költöztek barmaikat legeltetni, s azzal a szándékkal, hogy majd ott laknak.

Mármost Meotisz vidéke Perzsia országával szomszédos, egyetlen gázló kivételével mindenütt tenger veszi körül; bővelkedik folyóvízben, fűben, erdőben, halban, szárnyasban és vadban; nehéz oda a ki és a bejárás...

Fogalomtár

Meotiszi ingoványok – az Azovi-tenger, a Fekete-tenger északi öble. Régi nevét az itt lakó (latinul *Maeotae*) népről, új keletű nevét az északkeleti partján fekvő Azov városáról kapta. A Fekete-tengerrel a Krím és Tamany-félsziget közt levő Kercsi-szoros köti össze

Öt évig el
nem mozdul-
tak onnan.
Mikor a ható-
dik esztendő-
ben kijöttek,
a pusztaság-
ban véletlenül
a Belár ki-
rály fiainak
feleségeire és
gyermekkeire

bukkantak, akik a férfiak nélkül sátoroztak, s éppen a kürt ünnepét ülték és zeneszóra táncot jártak. Jósággaikkal együtt gyorsan elragadták őket a Meotisz ingoványaiba. A vízözön után ez volt az első zsákmány. Történt pedig, hogy abban a küzdelemben ama gyermekek között az alán fejedelemnek, Dulának két leányát is elfogták, egyiküket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. Ezekből az asszonyoktól származtak azután az összes hunok, illetve magyarok...

(Lengyel Dénes feldolgozása)

1. Határozd meg a monda fogalmát! **2.** Milyen tematika szerint csoportosítják a mondákat a tudósok? **3.** Sorold fel a mondafajtákat! **4.** Mi az eredetmonda? Ki volt Emese? **5.** Melyik monda meséli el a magyarok és hunok származását? **6.** Foglald össze egy mondatban, miről szól a monda? **7.** Sorold fel, kik a szereplők! Mely népek tartják őket ősapjuknak? **8.** Mennyi időt ölel fel a monda? **9.** Kölcsönözzétek ki az iskolai könyvtárból Lengyel Dénes *Régi magyar mondák* című könyvét! Számoljatok be olvasmány-élményeitekről társaitoknak!

A TÖRTÉNETI ÉS HIEDELEMONDA

Nota bene! A mondák azon csoportját, amely történeti személy vagy esemény emlékét őrzi, történeti mondának nevezzük.

A magyar történeti monda főbb alcsoportjai

<i>Ala- pítási mondák</i> (birtok- alapítás, családok eredete, falvak keletke- zése stb.)	<i>Névma- gyarázó mondák</i>	<i>Háborús történe- tek</i>	<i>Kiemel- kedő hő- sökhöz fűződő történeti mondák</i>	<i>Betyár- mondák</i>	<i>Bűnök termé- szet- feletti megtor- lásáról szóló történeti mondák</i>
---	---	--	---	----------------------------------	---

A magyar történeti mondák első emlékeit – a honfoglalás, a kalandozások, az Árpád-házi királyok mondakörét – középkori latin krónikákból kivonatossan ismerjük. Szent László emléke még az újabb kori néphagyományban is megtalálható. Gazdag mondahagyomány övezi Mátyás király alakját. Rajta kívül Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos vonzotta magához a legtöbb Európa-szerte ismert vándormotívumot. A háborús események közül a tatár-török dúlás hagyta a legmélyebb nyomokat (*török, tatár mondakör*). A Rákóczi-felkelés (*kuruc mondák*) emléke különösen nálunk és Észak-Magyarországon eleven. A szabadságharc emléke Magyarország-szerte él. E hagyományanyagban az „igaz” történetek keverednek a folklórral. A történeti monda jelentősége különösen az írástudatlanság korában volt nagy, amikor az események emlékét kizárólag a szóbeli hagyomány tartotta fenn generációkon keresztül. Az írásbeliség korában a történeti mondák egy része felülről, írásbeli közvetítéssel került a szóhagyományba. A történeti mondat nehéz elhatárolni a monda többi csoportjától, valamint a kötetlen élménytörténettől. Így összefonódik a hiedelemmondával, hiszen középpontjában többnyire valamilyen hiedelem áll.

Nota bene! A hiedelemmonda a mondák olyan fajtája, mely az élő hiedelmekből táplálkozik, a hiedelmek epikus vonásait alakítja kerek elbeszéléssé.

A hiedelemmonda szereplői valóban megnevezett személyek, akiket a közösség személyesen vagy hallomásból ismer, a megnevezett helyek a településen és környékén elhelyezhetők, a cselekvések ideje is pontosan kikövetkeztethető.

Ékes bizonyíték erre a *Lél- (Lehel-) monda* hőse, aki a német császár fogságába esett, s tudván, hogy az halálra ítélt, kürtjével fejbe vágta a császárt, s ezeket mondta: *Te előttem mégy, és szolgálám leszel a másvilágon*. Ez a magyarok honfoglalás utáni kalandozásának egyik történeti mozzanatával kapcsolatos cselekmény azt az ősmagyarok körében is megvolt hiedelmet őrzi, hogy a hőst halála után azok szolgálják, akiket életében a csatában megölt.

Említsük meg az új hazáért folytatott harcosok mondai megfogalmazását, *A fehér ló mondáját*, mely a régi magyarok békekötési szertartásainak emlékét őrzi, mely állatáldozatokból, a víz földre öntéséből, megérintéséből, a nyereg megfordításából és egy marék föld égneke emeléséből állt.

A legrégibb mondák tehát a magyar őstörténetről adnak érdekes, végső magjukat tekintve történetileg is hiteles képet; az új haza megszerzéséért folytatott hősi harcokat ismerjük meg belőlük.

A *Botond-monda* például a régi magyarok hadüzeneti szertartásainak emlékét őrzi, mely egy kopjának, hadicsákánynak az ellenség kapujába való beütésével kezdődik.

1. Mit nevezünk történeti mondának? **2.** Melyek a történeti mondák főbb alcsoportjai? **3.** Mit nevezünk hiedelemmondának? **4.** Kik a szereplői a hiedelemmondának? **5.** Miről adnak hiteles képet történeti és hiedelemmondáink? **** 6.** Olvasd el Lengyel Dénes *Régi magyar mondák* című könyvéből *A honfoglalás* és *A fehér ló mondáját*! Állítsd össze a mondák cselekményvázlatát!

Kérdezd meg nagyszüleidet, milyen történeti és hiedelemmondát ismernek!

Botond legyőzi a görög óriást

A 955-ös augsburgi csatavesztés után nagyjából lezárultak a magyar kalandozások a nyugati országok felé és inkább déli

irányba, főleg Bizánc felé történtek ezután már csak hadjáratok. 958-ban, április 14-én már Konstantinápolynál volt a magyar sereg.

A magyarok csak nem tudtak nyugodni, harci kedvük nem lohadt a németországi nagy veszedelem után sem. Amint erőre kaptak, meg sem álltak a görög császár városáig. Megijedt a görög császár a magyar sereg láttán, lezáratta a városnak mind a hét kapuját, hogy a magyarok be ne mehessenek. Azt tanácsolta, ne ontsák egymás véré, kár volna a görögért is, a magyarért is, inkább álljon ki a görögök részéről is, a magyarok részéről is egy-egy vitéz bajvívásra. Ha a görög győz, a magyarok szépen menjenek vissza a hazájukba, ha pedig a magyar vitéz győz, akkor Göröghon nagy adót fizet a magyaroknak.

– Jól van – mondta a magyarok egyik vezére –, hát csak jöjjön a vitéz!

Elmentek a követek, s egy óra sem telt belé, kijött egy ropant méretű óriás, két karját a melle előtt összefonva megállt, s nagy büszkén odakiáltott a magyaroknak:

– Hadd lám, ki mer kiállni velem! De kettő jöjjön egyszerre, eggyel nem is kezdek! Összenéztek a magyarok, szikrázott a szemök a haragtól, s egyszerre száz is kiáltotta: én is kiállok! Én is! De a legmerészebb köztük Botond volt, egy köpcös, tagbaszakadt ember, s egy szempillantásra vált ki a seregből. Miután ledobta kaftánját, s levette ingét, így szólt a görög vitézhez:

– Hallj ide, te görög óriás, Botond az én nevem! A legkisebb vitéz a magyarok között. Állíts csak te magad mellé még két görögöt! – Azzal megmarkolta súlyos buzogányát, kétszer megforgatta feje fölött, s úgy vágta a vár vaskapujához, hogy az egyszeriben kettéreccsent. Akkora lyukat ütött a kapun, hogy egy növéndék gyermek ki-be sétálhatott volna rajta.

– Hé, no – mondta az óriás – kár volt úgy eldobnod azt a buzogányt!

– Nem kell nekem sem buzogány, sem kard – mondta Botond, s pusztá kézzel ment a görögnek.

– Huj-huj! – biztatta a többi magyar Botondot. Ő megmarkolta erősen a görögöt, aztán jobbra, majd balra lódította; s végül úgy

László Gyula rajza

a földhöz vágta, hogy ha hét lelke lett volna, az is kiszalad belőle! De bezzeg szégyellte ezt a görög császár! Ott ült a vár fokán, egész háza népével, udvarával, s szentül hitték, hogy az óriás le tudja győzni bármelyik magyart. S lám, a legkisebbet sem tud-

ta legyőzni. Szégyenszemre visszavánszorogtak a palotába, s a császár akkora adót vállalt, amekkorát csak kívántak, csak hogy hagyják őket békében a magyarok!

(Benedek Elek feldolgozása)

1. A *Botond-monda* a magyar őstörténet egy valóságos mozzanatát, a Bizánc ellen folytatott háborút örökíti meg. Mit tudtok a hadakozó magyarokról a történelemből? **2.** Mit ajánlott a görög császár a magyaroknak? **3.** A magyarok közül ki állt ki a görög óriással szemben? **4.** Hasonlítsátok össze a görög óriást és Botondot külső és belső tulajdonságaik alapján! **5.** Mi a véleményetek a két harcosról? **6.** Fogalmazd meg a monda tanulságát! Gyűjts olyan közmondást, amelyik illik a mondához!

A munkácsi vár kútja

Kárpátalja legmélyebb (86 méter) kútja a munkácsi vár területén található. A vár kútját titokzatos történetek, legendák övezik. Érdekes története, hogy az 1700-as években a 71. méternél titkos alagutat vágtak a falába, amely a Latorca partjával köti össze a várat. Az egyik legenda szerint Korjatovics Tódor (1396–1414) herceg úgy döntött, hogy egy kutat ásat a várban azért, hogy ily módon biztosítson vizet a vár lakói számára. A munkások egyre csak ástak és ástak, végül jelentették: itt nincs víz. Amikor a herceg kétségbeesett, hirtelen megjelent az ördög és felajánlotta, hogy egy zsák aranyért cserébe segít neki. Korjatovics elfogadta az ajánlatot és láss csodát, a következő napon vízzel volt tele az addig üres kút. Hogy miképpen járt túl a herceg Belzebub eszén, azt az alábbiakban olvashatod.

A Kárpátok lábánál, a rónaságból kiemelkedő magányos sziklakúpon áll Munkács harci dicsőséggel övezett vára. Korjatovics Tódor herceg alakította át a XIV. század végén. Ő építtette a lakótornyot, melyet aztán később „öreg torony-nak” neveztek. Az öreg torony alatt egy mély kutat vájtattott a sziklába emberfeletti munkával. A herceg azonban el volt keseredve, mert a vājárok már átvájtták az egész várhegyet, a csúcstól egész az aljáig, de víz még mindig nem volt a kútban.

Elkeseredésében a herceg így kiáltott fel: „Egy zsák ara-

nyat adok annak, aki vizet varázsol a kútba.”

Hirtelen csak elébe toppan egy kis sötét bőrű, mokány emberke.

– Ha jól hallottam, herceg, egy zsák aranyat ígértél annak, aki megcsinálja, hogy legyen a várkútban víz.

– Úgy is van – felelte Tódor herceg.

A kis mokány ember erre a kútba ugrott. A mélyből moraj hallatszott és kengáz csapott ki, utána pedig megcsillant a víz.

A kis ember kibújt a kútból, s azzal búcsúzott el a hercegtől, hogy másnap eljön a zsák aranyért, addig készítse elő.

Tódor herceg csak most döbbsent rá, hogy elhamarkodott ígéretet tett. Honnan vegyen ő most hirtelen annyi temérdek aranyat.

A herceg udvari bolondja látta, hogy gazdája teljesen odavan. Odasompolygott hozzá és megkérdezte:

– Miért vagy annyira elszomorodva, komám?

– Még kérde? Hát honnan vegyem azt a sok aranyat, amit meggondolatlanul megígértem?

– És te kikötötted, milyen nagy legyen az a zsák? Nem? Hát akkor nincs baj. Lökj neki oda egy kis zsákocskát.

A herceg úgy is tett. Amikor a kis emberke másnap eljött az aranyért, odalökött neki egy apró kis zsákocskát.

A kis emberke méltatlankodni kezdett, de a herceg kioktatta, hogy hát az alkuban nem volt meghatározva, milyen nagy lesz a zsák.

Pedig a kis emberke maga volt Belzebub, és dühében, hogy őt a vén ördögöt, így becsapták, belevetette magát a kútba, és még most is lehet hallani néha, amint ott a kút mélyében dühöng.

(Keresztyén Balázs gyűjtése)

Mikes kútja

A salánki Mikes kútja emlékmű

Rákóczi maradék kurucainak kis csapatokban szétszóródva Salánk határába ért. A Szalván kellett átkelniük a Kóvár-domb melletti hídon. A híd rozoga volt. A fejedelem elől vágatott, s a lova megbotlott a fahídon, majdnem leejtette lovasát.

Kissé odébb a Szalva vizében megittatták a gőzölgő lovakat, s amint a fejedelem a folyó partján felfelé kaptatott a lovával,

rálépett a ló egy nagy kőre, melyből sok volt azon a tájon. A domb alján még ma is található jó néhány. A kőben ott maradt a ló lábnyoma. Ezeket a köveket az emberek megtalálták és ereklyeként őrizték.

Mármost ivóvíz után kellett nézni. Nem volt könnyű találni, mert a környék erősen mocsaras volt. Mikes Kelemen talált rá a domb aljában egy kristálytisza vízű forrásra. Bemerítette kalapját, és úgy vitt vizet szeretett gazdájának.

Rákóczinak igen megízlett a víz, s míg Salánkon tartózkodott, annak a forrásnak a vizét fogyasztotta, és mindig Mikes Kelemen volt a vízfordó.

A forrást róla nevezték el Mikes-forrásnak, vagy – ahogyan itt mondják – Nyikes-forrásnak.

Később kutat építettek rá, az is a Mikes kútja nevet kapta. A dombot, amelynek a lábánál volt a kút, ma is Mikes-dombnak hívják.

(Keresztyén Balázs gyűjtése)

A derceni hegy mondája

A derceni hegy

Dercen község határában van egy hegy, amelynek pár ezer évvel ezelőtt még nyoma sem volt. Abban az időben az egész felvidék északon hatalmas egységes sziklatömbből, délen pedig végeláthatatlan síkságból állt.

Történt abban az időben, hogy két ördög nagyon megharagította az Uristent.

Kevélyek, engedetlenek voltak, amit egy ideig csak túrt az Isten, de amikor javulni semmi áron nem akartak, letaszította őket az égből. Az egyik a déli rónaságra esett, és pedig oly szerencsésen, hogy még horzsolást sem szenvedett, de a másik, aki az északi sziklatömbre pottyant, bizony lábát törte.

Sokáig ült szomorúan a törtlábú ördög a magas sziklatömbön, amely körülbelül ott állhatott, ahol ma a hatalmas Sztoj hegység, és unalmában megbolondult. Akkor még nem voltak emberek, akiket megronthatott és rosszra csábíthatott volna, nem volt tehát semmi szórakozása és foglalkozása. Mikor nagysokára hatalmas lábsontja összeforrt, kivágott magának egy tölgyfát,

amelyből egy egész erdő terült el a sziklatömb alatt, ágait letördelte és a vastag törzset, mint egy botot kezébe fogva, bicegve ördögtársa keresésére indult.

Messze, lent, a nagy síkságon talált rá társára és végtelenül megörültek egymásnak.

A hegyi ördög sírva mesélte el balesetét és megemlítette, hogy gyakrabban kéne találkozniuk. Csak az a baj, hogy a sziklatömb, amelyen székel, nagyon meredek és a le-feljáráskálás rajta bizony veszedelmes. Pedig milyen jó dolog is lenne elbeszélgetni és visszaemlékezni a régi jó napokra, amiket az égben töltöttek.

Mikor az alföldi ördög legközelebb visszaadta társának a látogatást, a nagy mászásban annyira kiizzadt, hogy szinte patakokban folyt róla a verejték. Belátta, hogy így csak nagy ritkán lehet összejönniük, sietett tehát társának tanáccsal szolgálni.

– Barátom, könnyű ezen a dolgon segíteni. Nem kell egyebet tenned, csak a sziklatömb délnyugati oldalát kicsit behorpasztanod, hogy ez a rész kissé lejtősebb legyen, a fölösleges földet pedig lábbal a síkságra tolnod, hiszen ott bőven van hely.

– Engedd meg, komám – felelte a másik furfangosan –, de én nem hiszem, hogy ez a terv keresztülvihető lenne.

– Nem hiszed? – kérde az alföldi ördög csodálkozó hangon. – Pedig ez egy cseppet sem lehetetlen. Hiszen tudod, hogy mi, akik örök életre vagyunk kárhoztatva, mindent megtehetünk ezen a földön.

– Engedd meg, pajtás – felelte a hegyi ördög –, de én nem érzek magamban annyi erőt, hogy erre képes lennék. Te is csak úgy mondd, de megtenni nem tudnád.

– Nem tudnám megtenni? – pattant fel az alföldi ördög dühösen. – Nem szeretem, ha ilyen balgaságokat beszélsz. Ha akarod, fogadjunk.

– Nem bánom – felelte a hegyi ördög és keblét kaján örömmel töltötte el. – De miben álljon a fogadás, komám?

– Ígérd meg – volt készen a válasszal az alföldi ördög –, hogy aláveted magad hatalmamnak és addig fogsz szolgálni engem, mint uradat, míg ez alól fel nem mentelek.

– Jól van, komám – felelte a bicegő ördög. – Áll a fogadás, ha három nap alatt megcsinálod.

És olyat csapott társa tenyerébe, hogy belezendült az ég.

– Most pedig vonulj félre és nézd meg, hogyan teljesítem ígéreteimet – mondta az alföldi ördög. – Háromszor sem kel fel a nap, és ennek a hegynek az oldalán olyan lépcsőzetes völgyet csinállok, hogy azon kényelmesen le-fel járhatsz.

Az alföldi ördög azonnal hozzálátott a munkához. Vett egy darab éles sziklát, vele jó mélyen párhuzamos vonalat húzott a nagy sziklahegy délnyugati oldalán, aztán egyik lábával megtámasztotta magát a hegy tetején, a másikkal pedig tolta lassan a földet a nagy déli síkságra. Nehéz munka volt, izzadott szegény pára, de azért gurult a sok szikla és a föld a síkság felé. Még két teljes napot sem dolgozott az ördög és már kész is volt a lépcsőzetes völgy.

Mikor a hegyi ördög látta, hogy a társa megnyeri a fogadást, nagyon megijedt és sajnálni kezdte könnyelmű ígéretét. Elvégre nem tréfadolog alárendelni magát társának, engedelmeskedni neki évezredekken keresztül, sőt, talán mindörökre, míg csak fel nem szabadítja.

Hirtelen ravasz gondolata támadt.

– Jó, jó, barátom – kezdte gúnyosan –, a lépcsős völgyet már majdnem teljesen elkészítetted, csak hogy ez a sok sziklatörmelék és föld nem maradhat ám itt a síkságon szétszórva. A fogadást csak akkor nyered meg, ha amit itt szerteszórtál, mind egy rakásba hordod.

– Nem bánom, azt is megteszem – morgott az alföldi ördög mérges hangon –, pedig kikötve nem volt. De ha már kíváncsi vagy, akkor legalább mutasd meg azt a helyet, ahová összehordjam.

A szabadságát féltő ördög erre kiszemelt egy jó messze álló fát és rámutatott.

– Az elé a fa elé óhajtanám.

– Teljesüljön kívánságod – szólt az alföldi ördög bosszúsan. – De nehogy kifogást emelj újra, hogy nem a kijelölt helyre hord-

tam össze a törmeléket, ezért engedd magad a fához kötni, hadd emeljem a szemed előtt a halmot.

– Nem bánom – felelte jóhiszeműleg a hegyi ördög és ráállott, hogy a társa jó erősen a fához kötözzé.

Erre aztán az alföldi ördög hozzálátott a munkához. Hányta a sok sziklatörmeléket, földet arra a helyre, ahol a társa állott. Először azt hitte a balga hegyi ördög, hogy csak véletlenségből hánnya köréje, nem pedig eléje a törmeléket, de mikor már alig látszott ki a magas halomból, próbálta a testét kiszabadítani, ám az erős kötelék és a körülötte feltornyosuló halom nem engedte. Erre irtózatoss kiabálásba, bömbölésbe kezdett, szinte minden reszketett, de a mérgező alföldi ördög, akit ravasz kollégája nagyon megharagított, nem törődött vele, csak dobálta egy rakásra a sok törmeléket, amíg társát teljesen be nem temette.

Így keletkezett az a szép hegy, amelyet ma Derceni hegynek neveznek. Valamikor jóval magasabb volt, de egy része az alatta lévő ingoványos talajba süllyedt. A kiásott lépcsőzetes völgy pedig nem más, mint a havasokból lenyúló Latorca völgye.

(Keresztyén Balázs gyűjtése)

A MONDAKÖR

A magyar és szomszédos népek folklórájának kiemelkedő hőse Mátyás király és II. Rákóczi Ferenc. Mátyás király nevéhez számtalan monda és anekdota fűződik. Szólásokat, meséket, sőt balladát is ismerünk Mátyás királyról.

Nota bene! A magyar történeti mondák, ha egyazon személyhez vagy eseményhez fűződnek, *mondakört* alkotnak.

A Mátyás-mondakör gyakoribb típusai: *Mátyás királlyá választása*. Az egyszerű szolgaleány, gazdájával együtt végzi a mezei munkát, majd fordított vaskérővel fogyasztja el az ebédet, amikor híre jön a királyválasztásnak. Olyan királyt választanak, aki vasszaltalról eszik. További jelei elhivatottságának: a száraz ág kivirágzik; a korona a fejére száll. (Mindkettő nemzetközi vándormotívum.) Ez a típus

Mátyás király nevével kapcsolatosan a szlovák és rutén mondákban is elterjedt.

A mondák legnagyobb csoportja *Mátyás igazságos voltát* igazolja. Álruhában járja az országot, hátrahagyott írásából tudják meg kilétét. Máskor elővillanó királyi öltözte árulja el. Szőlőben kapáltat az urakkal, maga is velük dolgozik. Közös bográcsból kanaliz az öreg juhással, aki kezére üt, amikor előle is eleszi a húst. Inas ruhában Bécsbe megy, hogy kikémlelje az ellenséget, maga előtt nagy kereket görgetve.

A szomszédos szláv népeknél Mátyás király hagyománya rendkívül gazdag. A rutén és szlovák népmondákban a magyarokhoz hasonlóan a királlyá választás és az álruhás „jó király” motívumai dominálnak. Tündérmesei hősként is ismerik.

A kuruc mondák a Rákóczi-szabadságharc eseményeihez, hőseihez fűződnek, mégpedig főképpen II. Rákóczi Ferenchez és gyakran olyan helyekhez, amelyek a néphagyomány szerint valamilyen módon a fejedelemhez vagy híres vezéreinek (pl. Esze Tamásnak, Vak Bottyánnak) csatáihoz, tetteihez kapcsolódnak. A Keresztyén Balázs által összeállított, 1992-ben napvilágot látott *Rákóczi virágai* című monda-gyűjtemény történeti és helyi mondáink 1945 utáni első összeállítása. Az itt közölt mondák szerint a nép II. Rákóczi Ferencet nemes lelkűnek (*Rákóczi virágai*), hűségesnek a felnevelő tájhoz (*A kis Rákóczi és a térkép*), népszerűnek a szegények – mind a ruszinok, mind a magyarok – körében (*A Lemacskin*), leleményesnek (meneküléskor a kováccsal fordítva üttette fel lova lábára a patkót, hogy megtévessze az ellenséget, *Rákóczi menekülése*), higgadtnak, határozottnak (még a Salánkon megtartott utolsó országgyűlésen hozott rendeleteiben is hűségre, hitre, reményre buzdította a népet), hálásnak (a segítséget viszonozta, és az első adandó alkalommal megjutalmazta, *A máramarosi Boucár-kút*), szerénynek (a legrosszabb körülmények között élő szegény emberek otthonát és eleségét is köszönettel fogadta, *A fejedelem utolsó éjszakája*) látja.

Mátyás királlyá választása

(Benczédi Székely István és Thuróczi János krónikája nyomán)

Amikor László király meghalt, erősen megijedtek azok az urak, akik Hunyadi László halálát okozták. Hogyne ijedtek volna meg, amikor Szilágyi Mihály nagy sereggel közeledett Buda felé.

Pedig Szilágyi Mihályt nem a bosszúállás szándéka vezette, ő ennél többre vágyott: a trónt akarta megszerezni unokaöccsének, Hunyadi Mátyásnak.

Amikor Szilágyi Mihály a fegyveres sokasággal Pest városába érkezett, az isteni akarat csodálatos jeleket mutatott. Az első éjszakán, abban a hideg télben minden csillag fényesen ragyogott az égen, a Duna vize pedig olyan erősen befagyott, hogy a jég hátán úgy járhattak, mint a sík mezőn.

Reszkettek is az urak a budai várban, mert Pest felől minden baj nélkül fel lehetett vonulni a várba. Ha most Szilágyi Mihály bosszút forral, vége az életüknek.

De Szilágyi Mihály megüzente az uraknak, hogy nem áll bosszút Hunyadi László haláláért.

Ekkor az urak felbátorodtak, levonultak Pest városába, hogy a király megválasztásáról tárgyaljanak. Ott sokat tárgyalni nem kellett, mert a köznemesség sokasága, negyvenezer ember állott a Duna jegén, és mind Hunyadi Mátyást élte.

A gyerekek pedig ezt a dalt énekelték a pesti utcákon:

*Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királyságra,
Mert ezt Isten adta nekünk
Mennyországból oltalmunkra.*

Ezen a napon is csoda történt: a választás híre még ki sem szivárgott, de a pesti nagytemplomban már felhangzott a hálaadó ének.

Amikor aztán az egész nép megtudta, hogy Mátyás lett a király, mindenki nagy örömmel ujjongott. Minden templomban meghúzták a harangokat, harsogtak a kürtök, szóltak a sípok, és olyan nagy hangon énekelt mindenki, hogy megtelt a levegő.

A választás éjszakáját annyi máglyarakás világította meg, hogy az emberek azt hitték, a csillagok szálltak le az égboltról. Soha még királyválasztás ennyi örömmel, ennyi dicsőséggel nem történt.

De nemcsak Magyarországon örültek ennek a választásnak! Erdélyben még sokkal nagyobb volt az öröm, mert a Hunyadiak onnan származtak, s maga Mátyás Kolozsvár városában született.

Ezért aztán Szilágyi Mihály, aki az egész választást rendezte, a választás után levelet küldött az erdélyi rendeknek. Azt írta a levelében:

„Ti láttátok a fenséges Mátyás urat, amikor megszületett, szemetek előtt nevelkedett, ezért magatokénak nevezhetitek. Nyissátok hát meg a vigasság forrásait, örvendjete, vigadjatok, ujjongjatek, és adjatok hálát a jóságos Istennek azért a boldogságért, amelyben a magyar nemzet részesült.”

Örült egész Magyarország, vele örvendezett szép Erdélyország, amiért a törökverő Hunyadi János fiát, az ifjú Mátyást királlyá választották.

(Lengyel Dénes feldolgozása)

1. Mit nevezünk mondakörnek? **2.** Kinek a nevéhez kapcsolódik a legtöbb magyar történeti monda? **3.** Mit tudtok Mátyás királyról, származásáról? **4.** Hogyan történt Hunyadi Mátyás királlyá választása? **5.** Állítsd össze három-öt mondatból az eseménysort! Jegyezd le a vázlatot!

Mátyás király Gömörben

Egyszer Mátyás király Gömörben vendégeskedett. A helybéli nemesekkel mulatozott, vacsorázott. Itták a jó gömöri borokat. Emelgették az ékes-fényes aranykupákat. Éltették a királyt, ittak az ország boldogulására, ittak egymás egészségére. Áldották a hegyet, amelyik ilyen felséges levet eresztett. Csak egyről feledkeztek meg, a szegény emberről, aki a jó bort megtermelte.

Megszólalt Mátyás király:

– Jó uraim, valakiről nem feledkeztünk meg a nagy áldomásban? – Törték a fejüket az urak, de semmi nem jutott eszükbe, amit, vagy akit éltetniük kellene.

– Hát a szegény szőlőmunkást nem áldjuk, akinek a jó bort köszönhetjük? –

kérdezte a király. – Arra nem gondolunk, aki a szőlőt megkapálta? – Összenéztek az urak. Az egyik megszólalt:

– Semmi az! Ahhoz nem kell ész.

– No, ha semmi, akkor holnap reggel kimegyünk valamenynyien a hegyre kapálni! – mondta a király kemény hangon. Az urak nem mertek ellenkezni.

Másnap reggel Mátyás kivitte az urakat a szőlőbe, a hegyre. A parasztok éppen reggeliztek a fák alatt. Vöröshagyma, kenyér és szalonna volt az eledelük.

– Pfuj! De nagy szaggal vannak – fintorgott az egyik úr. Mátyás király úgy tett, mintha nem hallotta volna, de nem eresztette el a füle mellett.

Az urak elvették a munkások kapáit, s felkaptattak a meredek hegyoldalban. Mátyás úgy rendelkezett, hogy felülről lefelé kapáljanak. Természetesen ő is beállt a sorba. A nagypotrohos urak majd orra buktak a meredek lejtőkön, csorgott róluk a verejték. Kiguvadt a szemük a nagy igyekezetben. A király nem irgalmazott, délig hajtotta őket, megállás nélkül.

Délben végre letelepedhettek ők is egy kicsit az árnyékba. Meg is éheztek, meg is szomjaztak rettenetesen. Ki-ki elővette a tarisznyáját, amibe otthon a szolgák isten tudja miféle finomságokat csomagoltak. Mátyás király nem hagyta, hogy az urak a hazai sültekből, főttékből falatozzanak. Hagymát, kenyeret, szalonnát adott nekik. Amilyen éhesek voltak, még az is nagyon jól

esett. Vízet ittak rá, s aztán újra kapálniuk kellett. Úgy érezték soha nem jön el az este, hogy végre hazamehessenek. Ölte őket a szomjúság is, mert a vöröshagyma meg a szalonna kívánta a vizet.

Na, valahogy csak eljött az este. A fáradt, izzadt urak alig bírtak hazavánszorogni.

– Semmi-e a kapálás? – kérdezte Mátyás király a tegnapi urat.

– Ó, uram, sose gondoltam volna, hogy ennyire nehéz munka ez, de ők bizonyára megszokták.

Mátyás keserűen elmosolyodott. Kutyából nem lesz szalonna. Az urak soha nem fogják megérteni a szegények életét.

Azok pedig fogadkoztak, hogy ezután gondolni fognak a föld népére is. Addig legalábbis gondoltak, míg Mátyás volt a király, de aztán hamarosan elfelejtették a gömöri leckét.

(Népmonda)

1. Mi a véleményetek Mátyás királyról? **2.** Gyűjtsetek három-négy közmondást Mátyás királyról! **3.** Nézz utána a neten, mi köze van a hollónak Mátyás királyhoz?

Gyakoroljátok a Mátyás királyról szóló tanító történet szerepekre bontott (dramatizált) felolvasását! Játsszátok el!

Rákóczi virágai

Harmadfélszáz évvel ezelőtt a hegytetőző munkácsi vár udvarát Zrínyi Ilona messze vidéken híres virágai díszítették. A gyönyörű virágok között a legeslegszebbek a tulipánok voltak. A hullámos szélű zöld levélsatornák közül kiemelkedő csodás virágok tekingettek körül a történelmi levegőjű várudvarban.

A tulipánokat a vár úrnője kisfiával, Rákóczi Ferencsel együtt gondozta, locsolgatta.

Egy hideg viharos éjszakán a kis Rákóczi habfehér ágyában azt álmodta, hogy édesanyjának tulipánjai megfáztak és nagy veszedelemben forognak. Kilopakodott a kertbe és sorra betakargatta a szenvedő tulipánokat. Jócselekedete közben megjelent

előtte egy angyal és jutalmul átadott neki egy védelmező aranytrombitát. A tulipánok megmenekültek a pusztulástól. A kis Rákóczi pedig boldogan helyezte el ágya mellé angyali kincsét.

Egyszer a vár udvarán játszogatót. Távoli zajt hallván, a vár falára ment és észrevette, hogy nagy ellenséges lovas sereg közeledett a vár felé. A helyzet végzetesnek látszott. Pillanatok alatt kihozta aranytrombitáját, belefűjt. És csodák csodája: a varázstrombita hangjára a tulipánok egymás után színes kacagányú vitézekké lelkesültek, belőlük teljes fegyverzetű lovasok vágattak elő és mindjárt fiatal vezérük mögé sorakoztak. Rákóczi fehér lován vezette vitéz virághadát az ellenségre és győzelmet aratott.

(Keresztyén Balázs gyűjtéséből)

1. Kiknek a nevéhez, és milyen eseményhez kapcsolódnak a kuruc mondák? **2.** Mit tudtok Zrínyi Ilonáról? Ki volt ő? **3.** Mondát vagy mesét olvastatok? Indokoljátok meg az állásfoglalásotokat! **4.** Milyen meseelemekkel találkozottok a mondában? **5.** Te is szívesen nevelkednél egy hatalmas régi várban? Képzeld el, milyen lenne! Írj fogalmazást *Egy napom a várban* címmel! **6.** Hogyan értelmezed a *Jótett helyében jót várj!* közmondást? Hogyan valósul ez meg a mondában? Vitassátok meg az erkölcsi tanítás lényegét!

Mutassátok be hangulatteremtő felolvasásban a művet!

MONDÁK AZ IRODALOMBAN

A mondákba öltözött történelmi múlt, a legendás hősök megragadták íróink, költőink nagy részének lelkét. Igazi művészi formába öntötték a mondákat, legendákat amellelt, hogy lejegyezték és összegyűjtötték azokat.

A magyar mondakincset leginkább Vörösmarty Mihály, Arany János, Jókai Mór, Tompa Mihály, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula használta fel. Példaként álljon itt a *Csoda-*

szarvas hun-magyar eredetmonda Arany János által átdolgozott és szépirodalmi formába öntött *Rege a csodaszarvasról* (a *Csodaszarvas*-mondáról már tanultatok, így össze tudjátok hasonlítani Kézai Simon és Arany János művét), Mikszáth Kálmán *Beckó vára*, amely Zsigmond király uralkodása idejéből való és Tompa Mihály feldolgozásában *Beregszász* keletkezésének mondája.

ARANY JÁNOS

Rege a csodaszarvasról

(Buda halála, Hatodik ének)

Száll a madár, ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra;
Fű kizöldül ó sirhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.

De a párdúc, vad oroslán
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi, ha éhezik.

Vadat úzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyű vadra.

Már a nap is lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre űzik, –
Alkonyatkor ím eltűnik.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vagy szarvas nem
menekszik;
Elejtették már a hímet –,
Üldözik a szarvas-gímet.

Értek vala éjszakára
Kur vizének a partjára;
Folyóvíznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Gím után ők egyre törnek
Pusztá martján sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

Monda Hunor: itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk;
Monda Magyar: virradattal
Visszatérjünk a csapattal. –

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll keletre?
Nem, mint máshol,
naplementre?

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, virradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szólt egy bajnok: én úgy nézem,
Hogy lement az déli részen.
Szólt egy másik:
nem gondolnám:
Ott vöröslik éjszak ormán.

Szellő támad hús hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.

A feltűnő szarvast ismét üldözőbe veszik. Átúsznak utána a Kur folyón, s egy nagyon sivatagos, kietlen tájra vergődnek. Már bánják is, hogy eljöttek utána, de reggelre visszatér beléjük a vadászszenveldély és tovább üldözik. A Meótisz-tengerig jutnak, túl a Don folyón. A szarvasnak ismét nyoma vész. Ekkor döbbenek rá, hogy már nem is tudják az utat hazafelé. Így hát elhatározzák, hogy letelepednek ott, ahova értek, elég vadat s halat ad ez a terület. Később innen is kisebb vadászutakra indulnak. Egy ilyen alkalommal egyszer csak muzikaszót hallanak. A közelbe merészkedve látják, hogy gyönyörű lányok táncolnak a tisztáson, akik Belár fejedelem és Dul király lányai. A legények elhatározzák, hogy mindegyikük rabol magának egyet közülük.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek.
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lón szép otthonná,
Ágyok áldott nyugalommá:
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, éppen, százan,
Megosztottak mind a százon.

Fiat szültek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre;
Dali törzsnek ifjú ágot,
Maguk helyett szűz virágot.

Büszke lányok ott idővel
Megbékéltek asszony-fővel;
Haza többé nem készültek;
Engesztelni fiat szültek.

Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lón mind egy-egy nemnek
Száznyolc ágra ezek mennek.

Hunor ága hun fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporaság lón temérdek;
A szigetben nem is fértek.

Szittyá földet előzőnlék,
Dúl királynak dús örökjét; –
És azóta, hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.

Levente – hős, vitéz harcos; **lant** – húros hangszer; **Ménrót király** – a monda szerint Perzsia földjén uralkodott; **mart** – meredek part; **Kur** – a Kaszpi-tengerbe ömlő folyó; **szikso** – szódát tartalmazó művelésre alkalmatlan föld, **vörhenyő vad** – vörös színű őz vagy szarvas; **fenyér** – bokros, füves tisztás; **Belár** – az alánok fejedelme; **Dúl** – a bolgárok királya; **mennek óvást** – óvatosan lépdelve, lopakodva mennek; **lepe** – a lepke régies változata; **felszél** – északi szél; **nem** – itt: faj, nemzetség; **Szittyá** föld – a Fekete-tengertől északra fekvő pusztá, amelyet a mondák a magyarok őshazájának tartottak

1. Népünk eredetéről szól Arany János *Rege a csodaszarvasról* című költeménye. Kiket énekel meg a regés-mesés történet? **2.** Hol játszódnak az ősrégi események? **3.** Beszéljétek el a leventék tetteit! **4.** Foglaltjátok össze a főbb eseménypontokat! **5.** Arany János milyen eszközökkel biztosítja a verszenét? **6.** A hetedik versszakkal lezárul a rege első, bevezető része. Keresd ki ebben a részben azt a versszakot, amely leginkább emlékezetedbe idézi az első rész tartalmát! Írd ezt be a füzetedbe! Olvasd el az egész regét, s az előbbi műveletet ismételd meg mindig, amikor eléred a refrént, a *Száll a madár...* kezdetű versszakot! Így megkapod a rege vezérszavas vázlatát.

Amit a mőről tudnod kell

Arany János tervezte, hogy pótolja a magyarok hiányzó ősi eposzát. A krónikákból indult ki, s a történetírók munkáit figyelembe véve írta meg a magyarság eredetét. A világhódító hun fejedelem, Attila és öccse, Buda történetét *Buda halála*, Attila fia, Csaba legendáját pedig *Csaba királyfi* címmel írta meg. Ezek a műeposzok befejezetlenül is igen értékesek. A *Rege a csodaszarvasról* című epizód a *Buda halálában* található.

Arany János írásmódja is itt-ott eltér a mai helyesírástól. Régiesen fejezi ki magát. Érezteti, hogy régi időkbe vezeti az olvasót, a magyarok ködbe vesző múltjába. Nemes zengést ad így a műnek. Ágról ágra helyett *ágrul ágra*, szájról szájra helyett *szájrul szájra* változatot ír, melyet egyes magyar tájakon még ma is hallhatunk. Arany kötői ké-

pekben gazdagon mesél: *Fű kizöldül ó sírhanton, / Bajnok ébred ősi lanton* – tömören, szépen fejezi ki a gondolatot: ahogy a fű zöldül ki a régi hősök sírján, úgy támad fel a régi idők két bajnoka, a hun–magyar legenda hősei, a nemzetalapító Hunor és Magyar.

Arany János olyan versformát választott, amely a népköltészetre jellemző. A költemény verselése hangsúlyos. Páros rímeket alkalmaz a költő, a népdalok névtelen énekeseihez hasonlóan: a négysoros versszakok első és második, majd harmadik és negyedik sora cseng össze egymással. Egy ismétlődő versszak van a regében olykor némi változással. Ez a mű refrénje. A refrén itt a népköltészeti alkotások keletkezését, terjedését és fennmaradását érzékelteti: *Száll a madár ágrul ágra, Száll az ének szájrul szájra*. A párhuzam azt fejezi ki, hogy miként a madár száll ágról ágra, úgy adják egymásnak az emberek a népköltészet kincsét.

MIKSZÁTH KÁLMÁN

(1847–1910)

Beckó vára

Benczúr Gyula festménye,
1910

Zsigmond király idejében a hatalmas Stibor vajda volt a legbolondabb okos ember (akit pillanatnyi szeszélyek vezettek néha a legkomolyabb dolgokban). Ellenben Beckó volt a legokosabb bolond.

Óriás birtokain vadászatot rendezett Stibor vajda egy napon. Hasonlóan az indus nábobokhoz, a Vág melletti kiskirály is ezerekre menő hajtókkal, százakra menő társzeke-
rekkel és roppant vendégrajjal verte fel az őserdők csöndjét.

Szájhagyományok szerint egy ebédre éppen azon kopasz szikla alatt települt meg a vidám társaság, melyen később az ország legszebb vára állott. Derült hangulatba hozta a vajdát ebéd alatt a házi bolondja, a virgonc eszű Beckó.

– Vajon mit csinál most Zsigmond király? – tűnődék a főurak egyike, mire azt felelte a bolond:

– Adósságot.

Bezzeg kitört erre a hahota mindenfelé.

A nyitrai püspök a hatodik kupa bornál azon kezdett sopánkodni, hogy miért nem hisznek a zsidók a Krisztusban? Abba is beleszólt Beckó:

– Ugyan hogy is hihetnének ott a fiúban, ahol az apa örökéletű?

Talált a felelet, ez is, az is. Úgy szórta Beckó a szikrákat, mint a legnemesebb kő a színeket. Mindenki bámulta. Maga Stibor vajda el volt kápráztatva.

– No, Beckó – monda –, ma nagyszerű voltál.

– Az szoktam lenni – felelte mosolyogva a bolond.

– Hálás leszek hozzád – folytatta Stibor.

– Nem szoktál az lenni – vágott vissza a bolond.

A vendégek gúnyosan mosolyogtak a gazda rovására, ami kisére felbosszantá Stibort.

– No hát, kívánj valamit!

– Jól van, jól. Én azt kívánom, építs nekem erre a sziklára itt fölöttünk egy várat; szebbet Visegrádnál.

És néhány nap múlva csakugyan elkezdődött az építkezés, vésték a kemény sziklába az alapokat.

Persze Stibor vajda kitalálta az építkezés legokosabb módját, az igazi *közmunkát*: aki a hegy alatt ment el, lett légyen az lengyel kereskedő, vándorló legény, vagy bárkinek a jobbágya, azt befogták és tíz napig dolgoznia kellett, hogy aztán tovább mehessen. Ha szekéren jött, vagy lóháton, annál jobb, mert a szekérnek és lónak is hasznát lehetett venni az építés körül. Még az átutazó urak és úrasszonyok sem voltak kivéve; egész kíséretükkel ott marasztották nyolc napig. Ha már bolondnak épül a vár, hadd legyen egészen bolond az építési módja is.

Egypár év múlva fölépült a vár, olyan fényesnek, elragadóknak, hogy a „legszebb”-nek tartották az országban. Stibornak magának is nagyon megtetszett, mikor először meglátogatta az immár várúrrá lett Beckót.

– Te Beckó, nekem ez a vár nagyon tetszik.

– Elég csinos.

– Cseréljük el, Beckó.

– Mit adsz érte?

– Annyi aranyat, amennyit te magad egy zsákban elbírsz és egy másik várat.

– Nem bánom, cserélek egy föltétel alatt: legyen a vár a tied, de viselje az én nevemet.

Ez a vár építésének meséje. Így lett halhatatlanná Beckó. De a mesének folytatása is van, mely szomorú véget szán Stibornak.

Ott lakott Beckón, itt tartá fia lakadalmát is Szechen Katalinnal. Egy álló évig és egy napig tartott a dárídó. Az első napon

Miroslav Vass fotója, 2007

nagy kegyetlenséget követett el Stibor; egyik szolgáját, aki kedvenc vadászebét megütötte, ledobatta a szikla tetejéről a mélységbe. Az utolsó napon (éppen egy évre rá) ebéd után pityókosan ledőlt a várkertben a gyepre szundikálni. Mérges kígyó mászott elő a bokorból és kivájta az alvó főúr szeméit. Stibor fölriadva az irtóztató fájdalomtól, örül-

ten futott a sziszegő kígyó elől, amely üldözte. Futott, futott világtalanul... aztán meg röpült; mert arra a helyre érve, ahonnan a szolgát ledobatta, lezuhant és szörnyű halálát lelte.

Roppant birtokait fia örökölte, akiben 1434. évben kihaltak fiágon a Stiborok, s Beckó az alsólendvai Bánfyaké lett királyi adomány útján. Ostromló had nemigen nyugtalanítá Beckót, mert erős is volt, hozzáférhetetlen helyen is állott, mindössze egyszer próbáltak szerencsét az Ibrahim budai basa arra kalandozó hadai, de Bánfy Kristóf benn a várban föl sem vette, gúnyos levelet dobott le az ostromlók közé:

„Jó reggelt kívánok kegyelmeteknek mind közönségesen, ha sikerül a várat bevenniök, kalapot emelek kegyelmetek előtt.”

Biz az nem sikerült. Eltakarodtak szégyenletesen, s a gyönyörű sziklavár a „bevehetetlenség” hírébe esett. Zajtalan, békés

fészek volt, hol nyugodtan írhatta Bornemisza uram a Bánfyak protektorsága alatt az ő református prédikációit.

Még tán ma is állana Beckó, ha a Bánfyak lendvai ága ki nem hal, s a vár nem kerül hat atyafira. Amit az ellenség nem bírt véghezvinni, megtette a hat tulajdonos. Közös lónak túrós a háta, közös épületnek becsurog a fedelén.

A beckói várban, melyből egy-egy hatodrészt illetett meg egyet, senki sem lakott, senki sem javított semmit többé. Villám ha lecsapott, szél ha valamit letépett, idő amit megrongált, az úgy maradt.

Lassankint rom lett; de olyan rom, mely még ma is mutatja Stibornak királyi fényűzését: a kőbe vésett Stibor-címerek, a művészi faragványok. Sőt a festők ecsetjét is igénybe vette a hatalmas vajda. Az ivóterem düledék falain még most is jól ki lehet venni két képet, egy táncoló medvét a vezetőjével s egy oroszlán-nal vívó lovagot.

A rege szerint két holló röpköd szüntelen az omladék fölött. E két holló Stibor és gonosz neje Dobrochna, akik arra vannak elátkozva, hogy őrizzék a várat, míg egészen egyenlővé nem lesz a föld színével.

Amit a műről tudnod kell

A hajdani várak, a sokszor omladékaikban is impozáns erősségek mindig fölkeltek a fiatalok érdeklődését és fölgyújtották az írók képzeletét is. Mikszáth Kálmán is megírta a múlt század utolsó éveiben a maga várhistória-gyűjteményét, mert kitűnő alkalmat látott egy-egy erőd vagy várkastély történetében arra, hogy meséljen a gyerekeknek a múltból, a magyar nép régi dicsőségéről, a vitézek hősiességéről, esetleg csalafintaságáról, emberi bűnökről és esendőségekről. Kötete elején ugyan azt írja: *Csapjuk el hát a történelmi adatok száraz könyvét, s kérdezzük meg a regétől. Annak szabad tudnia mindent.* Valóban úgy tesz, mintha csöppet sem érdekelnék a történelmi tények, a folklór motívumai, a helytörténet tényei; bő mesélőkedve valósággal ontja az izgalmasabbnál izgalmasabb történeteket, miközben a maga epikus színész hajlamát sem fékezi. Mégis a figyelmes olvasó rendre találkozik a valós adatok fölhasználásával, egykori krónikák, szájhagyományozású

regék, mondák és legendák állításaira való hivatkozásokkal. Mikszáth úgy mesél – a szónak legeredetibb értelmében –, hogy a fordulatos események mögött földereng a történeti hitel, és még inkább megérezhető a história levegője.

A *Beckó vára* monda két részből áll. Az első részben a vár keletkezésének történetével ismerkedünk meg, a másodikban pedig Stibor vajda bűnhődésével.

1. Keresd meg azt a mondatot, amelyik a második rész kezdetét jelzi! **2.** Te hogyan kötötted volna össze a két történetet? Fogalmazz más átvezető mondatokat! **3.** A kígyók igen sok ismert történetben játszanak sorsdöntő szerepet. Gyűjts ilyeneket! **4.** Beckó várát sem a törökök, sem a csehek nem tudták bevenni, mégis elpusztult. Kutasd fel az interneten: hogyan!

TOMPA MIHÁLY

(1817–1868)

Beregszász

Tompa Mihály arcképe a
Vasárnapi Újságban
(1856. április 20.)

A lomha Vérke partján,
jó pásztoremberek,
Egyetmást emlegetvén,
pipázva ültenek;
A csendes nyári éjben
tisztán süttött a hold,
Szélsőprótt udvarában
egy szál felleg se volt.
S fehérre bemeszelvén tetőit és falát,
A távolabb Beregszász feltűnt
az éjen át,
Honnan nyersen kivágott
az őrkakas szava. –
S élesen felsikoltott a rendontó kasza,
Sziszegő füttyöléssel futkosva élein
A kaszafén, a rétek távol vidékein.
Amelyet a serény pór nehéz igába fog:
Kérőzve meghevert a fehér szarvú tulok;

Míg csürkin, a falánk ló, béklyót csörgetve járt,
Porcogva foghegyelvén a lóherés határt.

– Nem így állt e vidéken
Régenten a világ!
– Egy éltes pástorember
Mélázva felkiált, –
Amikor még, az egymást
Érő falvak helyett,
Nagy földön pusztaság volt,
S a vízparton berek.
Itt hízott gömbölyűre
A jóvérű csikó;
S nem egykönnyen szorult be,
Midőn lehullt a hó.
Hát még a zöld mezőben
Legelésző gulyák...!
Hejh – mondom – hajdanában
Másképp állt a világ!

Kik lakták hideg őszig,
A messze nyúlt gyöpöt,
Volt egy vígkedvű pásztor
A többiek között:

Szásznak hitták az embert,
Tréfálva szüntelen,
A vén csont azt se tudta,
A bú mi fán terem.
Megérzé már két dűlő –
Földről a bor szagát;
De a gáton legény volt,
S nem húzta el magát.
Ha összement, bogárazott,
S ezerfelé szaladt
Deréknyárban a jószág:
Megállta a sarat.
S ha olykor összekaptak
A pástorember, és kard ki kard! zajongva
Egymásra törtenek:
Szász közbe jőve, szent volt
A béke általa;
S máskor a táncingerlő,
Ha kellett, ő vala.

Egykor delet a jószág a bokrok enyhiben,
S elszenderült subáján Szász pásztor édesen;
De morgó lárma kelt, mely a berket áthatá,
S a szunnyadót, riadva, talpára ugratá.

Hát, mint a barna felleg, mely mennydörögve jó,
A szomszéd csorda kormos bikája tört elő;
De más kegyetlen állat, Szász nyájából, viszont
Az ellenség szavára választ ad és kiront. (...)

Most a két bús bikának türökje, homloka,
Dühöngve összeütvén, keményen csattoga;
De társát a berekbe tolá egyik korán,

Míg barna vér patakja csordula meg nyakán.

Kiöltött nyelve kéken, hosszan függött alá,
Hátán a szórt miképp a sertét felborzolá;
Hasadt körmét gyeper és föld veré sűrűn tele,
A port magasra hányni nem tudta már vele.

Elfulva mindenik már, nem bóg, csak nyöszörög.
Tövén vér serkedez fel, úgy csattog a türök;
Míglen a Szászé el nem veré az idegent,
Hogy szégyenében búsan bömbölve visszament.

S mely kotródott a hosszú viaskodás alatt:
Az ütközet helyén nagy kerek gödör maradt

Szász a bikára sújtá
A görbe sombotot,
Mely megcsördülve szarván,
Lassan elballagott.
Szász fejcsóválva állt meg
Most a gödör felett,
S mi volt, mit oldalában
Egyszerre észrevett?
Széles, rozsdás vasabroncs. –
Szásznak se kelle több,
Nagy kése hasgatásán
Tágula szét a gyöp.
És addig ásta, véste
A föld rögét, porát:
Abroncsos oldalával
Mígnem kitűnt – egy kád.
Abroncsa rozsdátt volt,
Dongája korhatag,
Behorpadt volna egy jó
Ökölcsapás alatt;
És amint bizgatá Szász,
– Remélve, nyugtalan –

Lábáról majd leverte
A ráomolt – arany;
Mely a kádból csak úgy dőlt-
Kinyomva oldalát,
Míg szeme-szája Szásznak,
Bámultában elállt.
Magához térve később
Ijedt örömből,
Amint csak torka szolgált,
Kiáltozott körül:
Elő hé! merre vagytok!?
Jertek csak! mi dolog...!
S a számos pásztorember
Együtt álmélkodott.
De majd dologhoz láttak
Ugyancsak lelkesen,
Sütött bár a tüzes nap
Sugára mérgesen;
S a kád a föld öléből
Amint kivétték:
Megtöltve színarannyal,
Hat volt körulte még!

A nagy kincsből, a helyre,
Melyen találtatott:
Rakának a folyónál
Elsőbb is templomot;
S kiirtatván tövestől
Körülte a berek:
Ott települtenek le
A pásztoremberek.

És a vének beszéde
Maradt firól fira,
Miként épült a város
A Borzsa partira;
Mely, minthogy *Szász* a kincset
Berekben lelte fel:
Emlék gyanánt, *Beregszász*
Nevet kapott s visel.

Az egyház, melyről a múlt idők regéje szól,
Nem rég emelkedett ki gyász omladékiból;
Ez, melyre a magyarnak a lengyelek keze,
Kölcsön fejében egykor jó leckét jegyeze.

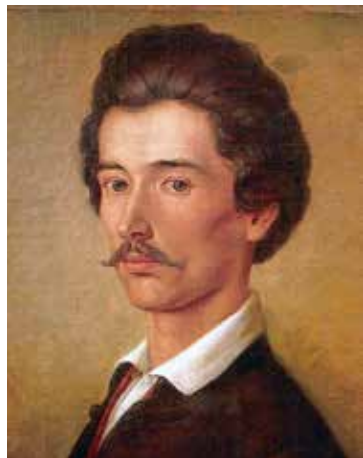
Amit a műről tudnod kell

Beregszász keletkezéséről egy legenda kering a helyiek között. A történet szerint a környéken legeltette gulyáját egy Szász nevű pásztor, amikor a szomszéd bika rátámadt az ő vezérbikájára. A két hatalmas állat élet-halál harcot vívott egymással, patáikkal erősen feltúrták a gyepet. Miután Szász botjával rásújtott az idegen bikára és elkergette azt, az egyik gödörben rengeteg aranyat talált. A hatalmas kincsből templomot építtetett, így hamarosan a környék is benépesült. Ezt a legendát dolgozta fel Tompa Mihály *Beregszász* című elbeszélő költeményében.

HŐSÖK A MAGYAR IRODALOMBAN

PETŐFI SÁNDOR

(1823–1849)

Künt harangoztak, megkezdődött az új év, az 1823-as. Mint a függöny szétválásakor a gongyütés: ez indítja meg előttünk is a cselekményt.

Egy alföldi faluban, Kiskőrösön egy parasztházban, amely semmiben sem különbözött az ország ezer meg ezer parasztházától, egy kicsi, feketehajú asszony fölkiált, vajúdik. Szlovákul jajong. Napközben rendszeren magyarul beszél, de az ima és a sírás gyermekora szavait szakítja föl benne.

Férje a konyhából hallgatja. Az öntudatlan szavak, amelyeket az aggodalom és a tehetetlenség lök a nyelvre, magyarul szűrődtek ki fogai közül.

Végre bentről gyermeksírás hangzott, a csecsemők nemzetközi panasz az éles levegő, a hideg, az élet miatt, amiatt, hogy világra születtek. Fiú született. ... Piros, ráncos arcú kis emberke volt, semmivel sem különb, mint ilyenkor akármilyen más csecsemő. ... Mi lesz belőle?

(Illyés Gyula: Petőfi Sándor)

Életpályája • Petőfi Sándor 1823. január 1-jén született Kiskőrösön. Édesanyja Hrúz Mária, édesapja Petrovics István vállalkozó szellemű mészáros, kocsmáros. Testvére Petrovics István.

Az iskolát Kiskunfélegyházán kezdte, majd Kecskeméten folytatta. Jómódú édesapja egyre jobb iskolákat keresett számára, tanult Sárszentlőrincen, Pesten majd Aszódon. Az aszódi gimnázium jelentős állomás volt életében: itt írta első verseit. Időközben szülei elvesztették a szorgalommal gyűjtött vagyont, ennek ellenére még beíratták

Petrovics István

Hrúz Mária

őt a selmeci gimnáziumba. 1839-ben elhagyta ezt az iskolát, és Pestre ment színházi statisztának. Hat keserves esztendő következett életében. Erről így vallott: *Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó; hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom ... és mikor? ifjúságom kezdetén, az élet legszebb szakaszában, mely csupán az örömeknek van teremtvé, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.*

A nyugtalan kóborlás idején katonáskodott Sopronban, de súlyosan megbetegedett és leszerelt. 1841-ben Pápán tanult. A pápai gimnázium diákja volt ekkor Jókai Mór és Orlai Petrich Soma is.

1842. Fontos év életében. Megjelent nyomtatásban első verse, *A borozó*. Ekkor vándorszínészekkel járta az országot. 1843 őszén egy színtársulattal érkezett Debrecenbe. Itt töltötte a telet betegen, éhezve, fázva. 1844 elején gyalog és szekéren egy kötetnyi kézíratos verssel Pestre indult kiadót keresni. A kor koszorús költőjét, Vörösmarty Mihályt kereste fel, aki segítséget nyújtott Petőfinek. Állást kapott a *Pesti Divatlap*nál, melynek szerkesztője Vahot Imre volt. 1844. október 27-én megjelent *A helység kalapácsa* című vígeposza, és november 10-én első verseskötete *Versek* címmel. Még ebben az évben megírta a *János vitézt*, amely 1845. március 6-án látott napvilágot a *Pesti Divatlap*ban és országszerete híres költővé tette.

1846-ban ismerkedett meg Szendrey Júliával. 1847. szeptember 8-án tartották meg az esküvőt Erdődön. 1847-től, a *Toldi* megjelenésétől legjobb, leghűségesebb barátja Arany János volt. 1848. március 13-án megírta a *Nemzeti dalt*, amit 14-én fel is olvasott a Pilvax kávéházban. A vers lelkesítő szavai ezreket és ezreket állítottak a forradalom mellé.

1848. december 15-én született meg Zoltán fia. 1849. március 21-én meghalt édesapja, május 17-én édesanyja.

Az 1848–49-es szabadságharc eseményeiben tevékenyen részt vett, a legendás hírű Bem apó szárnysegédje volt. 1849. július 31-én tűnt el a segesvári csatában.

1. Mondd el, milyen embernek ismerted meg a költőt rövid életrajza alapján! **2.** Hogyan kapcsolódnak a költőhöz a következő földrajzi nevek: Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Sárszentlőrinc,

Pest, Aszód, Sopron, Pápa, Debrecen, Erdőd, Segesvár? **3.** Miért fontos év az 1842-es esztendő Petőfi életében? **4.** Melyik műve tette országszerte híres költővé? **5.** Petőfi költeményeiben nyílt őszinteséggel, közvetlen hangon vall önmagáról, a számára legkedvesebb személyekhez, szülőföldjéhez, az élettel teli tájhoz, kora történelmi eseményeihez fűződő hangulatairól, gondolatairól, érzelmeiről. Olvasd el a következő verscsokrot: *A borozó* (1842), *Első szerepem* (1842), *Jövendölés* (1843), *Egy estém otthon* (1844), *István öcsémhez* (1844), *Egy telem Debrecenben* (1844), *A Tisza* (1847), *Szabadság, szerelem* (1847), *Nemzeti dal* (1848)! Írd be az olvasónaplódba is!! **6.** Kölcsönözd ki a könyvtárból Illyés Gyula: *Petőfi Sándor* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974) című könyvét! A költő életének minden állomásáról olvashatsz benne részletesen.

7. Halálával kapcsolatban milyen legendák keltek szárnyra? Kérdezd meg nagyszüleidet, szüleidet!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

Az elbeszélő költemény műfaja a XVIII. században keletkezett, virágkora a XIX. század, s a XX. században elhalt. A magyar költészetben a népiesség korához kötődik.

Nota bene! Az elbeszélő költemény költői elbeszélés, „költői beszély”, különféle témájú, hangvételi, szerkezetű verses formájú epikai alkotások összefoglaló neve.

Az elbeszélő költemény • Terjedelmes verses epikai mű. Az elbeszélő költemény cselekményt (eseményeket) részletező műalkotás, benne fontosabb szerep jut az elbeszélésen túl a következő közlésformáknak:

a) a **leírásnak**: a színhelyek, személyek, tárgyak stb. bemutatásának;

b) a szereplők **párbeszédének** (dialogus), valamint a szereplő önmagához intézett **belső beszédének**, vagyis a monológnak.

Fontosabb jellemzői:

- valóságos vagy képzeletbeli helyen és időben játszódik a cselekménye;

- szereplőinek, a fő- és mellékszereplőknek az érzelmei, gondolatai, tettei összhangban vannak a jellemek fejlődésével, a cselekmény alakulásával, a környezetrajzzal;

- az elbeszélő költemény történetét a költő közvetíti, mondja el, akinek a magatartása sokféle lehet: megjegyzéseket fűzhet az eseményekhez, vagy éppen bátoríthatja, intheti, figyelmeztetheti hőseit;

- a stílusesszközök, vagyis a képes kifejezések, szóképek, a szó- és mondataalakzatok az elbeszélő költemény világát az érzelmi-hangulati elemekkel szemléletessé teszik;

- az elbeszélő költemény verses formájú.

Cselekmény és szerkezet • Az elbeszélő művek cselekményét az események összefüggő sora alkotja, ami nem más, mint az elbeszélés során megformált történet. Az egyes részek sorrendjét és kapcsolatát a mű szerkezete határozza meg. A mű szerkezete a mű felépítésének a módja. A cselekmény fő mozzanatai a következők:

I.	II.	III.	IV.	V.
Kiinduló-pont (expoziáció)	Bonyodalom	Kibontakozás	Tetőpont (kulmináció)	Megoldás
Bevezetés a cselekmény-be. Itt ismerkedünk meg a szereplőkkel, a cselekmény körülményeivel, az idővel és térrel, amelyben a cselekmény elindul.	Az az esemény, amely megindítja a cselekményt, általában a főhős életében valamilyen fordulat áll be.	Ez a legterjedelmesebb része a műnek, rendszerint a bonyodalomból eredő események sorozatát mutatja be, a cselekmény késleltetésekkel megszakított fejlődése egészen a legfeszültebb pillanatig.	A cselekmény legfeszültebb része, az összeütöközést ábrázoló szakasz.	A bonyodalom megszűnését ábrázoló rész, amelyben megoldódik a mű fő problémája, lezárul a cselekmény.

A magyar irodalom számos elbeszélő költeménnyel büszkélkedhet, néhány ezek közül: Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* (1804), Vörösmarty Mihály *Eger* (1827), *A két szomszédvár* (1831), Petőfi Sándor *János vitéz* (1845), *Az apostol* (1848), Arany János *Toldi*-trilógiájának első két darabja (1846, 1854), a *Bolond Istók* (1853–1873) stb.

János vitéz

I.

Tüzesen süt le a nyári nap sugára
Az ég tetejéről a juhászbojtárra.
Fölösleges dolog sütnie oly nagyon,
A juhásznak úgyis nagy melege nagyon.

Szerelem tüze ég fiatal szívében,
Úgy legelteti a nyájt a faluvégen.
Faluvégen nyája míg szerte legelész,
Ő addig subáján a fűben heverész.

Tenger virág nyílik tarkán körülötte,
De ő a virágra szemét nem vetette;
Egy kőhajtásnyira foly tőle a patak,
Bámuló szemei odatapadtanak.

Pérel Zsuzsa illusztrációja, 2006

De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislyányra,
A szőke kislyálynak karcsú termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.

Kisleány szoknyája térdig föl van hajtva,
Mivelhogy ruhákat mos a friss patakba’;
Kilátszik a vízből két szép térdecskéje
Kukorica Jancsi gyönyörűségére.

Mert a pázsit fölött heverésző juhász
ki is lehetne más?

Ki pedig a vízben a ruhát tisztázza,
Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza.

„Szívemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!”
Kukorica Jancsi így szólott hozzája:
„Pillants ide, hiszen ezen a világon
Csak te vagy énnekem minden mulatságom.

Vesd reám sugarát kökényszemeidnek,
Gyere ki a vízből, hadd öleljelek meg;
Gyere ki a partra, csak egy pillanatra,
Rácsókolom lelkem piros ajakadra!”

„Tudod, Jancsi szívem, örömet kimennék,
Ha a mosással oly igen nem sietnék;
Sietek, mert másképp velem rosszul bánnak,
Mostoha gyermeke vagyok én anyámnak.”

Ezeket mondotta szőke szép Iluska,
S a ruhákat egyre nagy serényen mosta.
De a juhászbojtár fölkel subájáról,
Közelebb megy hozzá, s csalogatva így szól:

„Gyere ki, galambom! gyere ki, gerlicém!
A csókot, ölelést mindjárt elvégezem én;
Aztán a mostohád sincs itt a közelben,
Ne hagyd, hogy szeretőd halálra epedjen.”

Kicsalta a leányt édes beszédével,
Átfogta derekát mind a két kezével,

Megcsókolta száját nem egyszer sem százszor,
Ki mindeneket tud: az tudja csak, hányszor.

Juhászbojtár – a juhász kisegítője, fiatal pásztor; **vagyon** – van, a léte E/3. személyének régibb, teljesebb alakja; **suba** – juhbőrből készült, ujjatlan hosszú bunda, nyáron szőrével kifelé, télen befelé fordítva viselték; **kőhajtásnyira** – nem messze; **kőkényszemű** – kékszemű; **eped** – vágyakozik

1. Figyeld meg, milyen évszakban játszódnak az események?
2. Kiket ismertél meg ebben a részletben? 3. Mit tudtál meg róluk?
4. Hogyan élnek, hol élnek? Valóságos faluban, valóságos emberek?
5. Miért emlékeztet mégis ez a fejezet a népmesék bevezetésére? Bizonyítsd!
6. Hogyan beszélt egymáshoz Jancsi és Iluska? 7. Miért nevezzük a *János vitézt* műköltészeti alkotásnak? 8. Tanuld meg emlékezetből az 1-6. strófát!

9. Olvassátok fel a párbeszédese részeket! Érzékeltessétek a szereplők tulajdonságait és érzéseit hangszínnel, hangerővel, beszédtempóval!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

Költői jelző • A képszerűség egyik eszköze, a pontos ábrázolást, festőiséget és élenkséget biztosító képes kifejezés.

Például: a *János vitéz*ben a *patak csillámló habjáról* ír Petőfi. A csillámló melléknév, jelző, szinte láthatóvá, szemléletessé teszi a szót (a patak habját), amelyhez tartozik.

II.

Az idő a közben haladott sietve,
A patak habjain piroslott az este.
Dúlt-fúlt Iluskának gonosz mostohája:
Hol marad, hol lehet oly soká leánya?

A rossz vén mostoha ekképp gondolkodott;
Kövezték ezek a szók a gondolatot:
(S nem mondhatni, hogy jó kedvvel ejtette ki,)
„Megnézem, mit csinál? ha henyél: jaj neki!”

Jaj neked Iluska, szegény árva kislyány!
Hátad mögött van már a dühös boszorkány;
Nagy szája megnyílik, tüdeje kitágul,
S ily módon riaszt föl szerelem álmából:

Pérel Zsuzsa illusztrációja, 2006

„Becstelen teremtés! gyalázatos pára!
Ilyet mersz te tenni világnak csúfjára?
Lopod a napot, és istentelenkedel...
Nézz meg az ember... hogy tüstént vigyen el.”

„Hanem most már elég, hallja-e kend, anyjuk?
Fogja be a száját, vagy majd betapasztjuk.
Úgy merje kend Ilust egy szóval bántani,
Hogy kihullanak még meglevő fogai.”

Reszkető kedvese védelmezésére
Ekképp fakadt ki a nyáj bátor őrzője;
Azután haragos szemmel fenyegetve
Az elmondottakhoz e szavakat tette:

„Ha nem akarja, hogy felgyújtsam a házát,
Meg ne illesse kend ezt a szegény árvát.
Úgyis töri magát, dolgozik eleget,
És mégsem kap száraz kenyérnél egyebet.

Most eredj, Iluskám. Megvan még a nyelved,
Hogy elpanaszold, ha rosszul bánik veled. –
S kend ne akadjon fönn azon, mit más csinál,
Hisz kend sem volt jobb a deákné vásznánál.”

Kukorica Jancsi fölkapta subáját,
S sebes lépésekkel ment keresni nyáját,
Nagy megszeppenéssel most vette csak észre,
Hogy imitt-amott van egy-kettő belőle.

Pára – lélek, teremtés, teremtmény; **kend** – kegyelmed (népies megszólítás); **meg ne illesse** – ne nyúljon hozzá! ne bántsa; **kend sem volt jobb a deákné vásznánál** – a mostoha sem jobb másoknál (szólásmondás)

1. Adj címet ennek a fejezetnek? **2.** Kit ismertél meg? Miből tudjuk, hogy Iluska mostohája gonosz volt? Sorold fel külső tulajdonságait! **3.** Hogyan kelt Iluska védelmére Jancsi? Keresd ki a részletet a fejezetből! **4.** Miért szeppent meg Jancsi? Hogyan lehet más szóval kifejezni a megszeppent igét? **5.** Mit vett észre Jancsi? Miért következett be a baj? Miből támadt a bonyodalom? **6.** Milyen súlyos következménnyel járt Jancsi kötelességmulasztása? ✨ **7.** Gyűjtsd össze Jancsi eddig megismert tulajdonságait! Bővítsd majd ezt a listát minden fejezet elolvasása után!

8. Olvassátok fel a párbeszédes részeket! Érzékeltessétek a szereplők tulajdonságait és érzéseit hangszínnel, hangerővel, beszédtempóval!

III.

A nap akkor már a földet érintette,
Mikor Jancsi a nyájt félig összeszedte;
Nem tudja, hol lehet annak másik fele:
Tolvaj-e vagy farkas, ami elment vele?

Akárhová lett az, csakhogymár odavan;
Búsulás, keresés, minden haszontalan.

Most hát mihez fogjon? nekiszánva magát,
Hazafelé hajtja a megmaradt falkát.

„Majd lesz neked Jancsi... no hiszen lesz neked!”

Szomorún kullogva gondolta ezeket,
„Gazduramnak úgyis rossz a csillagzatja,
Hát még... de legyen meg isten akaratja.”

Ezt gondolta, többet nem is gondolhatott;
Mert ekkor a nyájjal elérte a kaput.
Kapu előtt állt az indulatos gazda,
Szokás szerint a nyájt olvasni akarta.

„Sose olvassa biz azt kelmed, gazduram!
Mi tagadás benne? igen nagy híja van;
Szánom, bánom, de már nem tehetek róla,”
Kukorica Jancsi e szavakat szólt.

Gazdája meg ezt a feleletet adta,
S megkapta bajsztát, és egyet pödrött rajta:
„Ne bolondozz, Jancsi, a tréfát nem értem;
Amíg jól van dolgod, föl ne gerjeszd mérgem.”

Kisült, hogy korántsem tréfaság a beszéd,
Jancsi gazdájának majd elvette esztét;
Jancsi gazdája bög, mint aki megbószult:
„Vasvillát, vasvillát!... hadd szúrjam keresztül!

Jaj, a zshivány! jaj, az akasztani való!
Hogy ássa ki mind a két szemét a holló!...
Ezért tartottalak? ezért etettelek?
Sohase kerüld ki a hóhérkötelet.

Elpusztulj előlem, többé ne lássalak!”
Jancsi gazdájából így dőltek a szavak;
Fölkapott hirtelen egy petrencés rudat,
A petrencés rúddal Jancsi után szaladt.

Kukorica Jancsi elfutott előle,
De korántsem azért, mintha talán félne,

Markos gyerek volt ő, húsz legényen kitett,
Noha nem érte meg még hússzor a telet.

Csak azért futott, mert világosan látta,
Hogy méltán haragszik oly nagyon gazdája;
S ha ütlegre kerül a dolog, azt verje,
Ki félig apja volt, ki őt fölnevelte?

Futott, míg a szuszból gazdája kifogyott;
Azután ballagott, megállt, meg ballagott
Jobbra is, balra is; s mindevvel mit akar?
Nem tudta, mert nagy volt fejében a zavar.

Falka – állatok kisebb csoportja; **rossz a csillagzatja** – rossz csillagzat alatt született. Régen a babonás emberek hittek abban, hogy a csillagok állása meghatározza életüket; **indulatos** – haragos, boszszús; **petrence** – szénarakás; **Hogy ássa ki mind a két szemét a holló** – a gazda azt kívánja, hogy Jancsit akasszák fel, s a holló vájja ki a szemét

1. Adj címet a harmadik fejezetnek! Ki az új szereplő? **2.** Hogyan jellemeznéd Jancsi gazdáját? **3.** Igaza volt-e a gazdának, vagy nem? Miért? Miből tudtuk meg, hogy Jancsi gazdája bizalmatlan és nagyon indulatos ember volt (szavai, tettei)? **4.** Hány éves volt ekkor Jancsi? **5.** Jancsi tudta, hogy hibás? Hogy gondolod, miért reagált másként a gazda haragjára, mint a mostoháéra? Miért szaladt el inkább a dühös gazda elől? Válaszodat írd le!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

A megszemélyesítés • Elvont dolognak (érzésnek, eszmének), életetlen tárgynak, természeti jelenségeknek, növényeknek, állatoknak felruházása emberi tulajdonságokkal.

Például: *A patak habjain piroslott az este. (II./1. vsz.)*

A nap akkor már a földet érintette... (III./1. vsz.)

Mikor utójára megállt s visszaneézett

A torony bámult rá... (IV./12. vsz.)

A köznyelv is szívesen használja ezt a szóképet: jár az óra, áll az asztal, megy a mosógép. A mesékben is találkozta a megszemélyesítéssel: beszélnek az állatok, beszél a nap, a szél, a hold stb.

IV.

Mikorra a patak vize tükörré lett,
Melybe ezer csillag ragyogása nézett:
Jancsi Iluskáék kertje alatt vala;
Maga sem tudta, hogy miképp jutott oda.

Megállt, elővette kedves furulyáját,
Kezdte rajta fújni legbúsabb nótáját;
A harmat, mely ekkor ellepett fűt, bokort,
Tán a szánakozó csillagok könnye volt.

Iluska már aludt. A pitvar eleje
Volt nyár idejében rendes fekvőhelye.
Fekvőhelyéről a jól ismert nótára
Fölkelt, lesietett Jancsi látására.

Jancsinak látása nem esett kedvére,
Mert megijedt tőle, s ily szót csalt nyelvére:
„Jancsi lelkem, mi lelt? mért vagy oly halovány,
Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?”

„Hej, Iluskám! hogyan volnék én halovány,
Mikor szép orcádat utószor látom tán...”
„Jancsikám, látásod úgyis megrémített;
Hagyd el az istenért az ilyen beszédet!”

„Utószor látlak én, szívem szép tavasza!
Utószor szólt itten furulyám panasza;
Utószor öllelek, utószor csókollak,
Örökre elmegyek, örökre itt hagylak!”

Most a boldogtalan mindent elbeszéle,
Ráborult zokogó kedvese keblére,
Ráborult, ölelte, de képpel elfordult:
Ne lássa a leány, hogy könnye kicsordult.

„Most hát, szép Iluskám! most hát, édes rózsám!
Az isten áldjon meg, gondolj néha reám.

Ha látsz száraz kórót szélvészről kergetve,
Bujdosó szeretőd jusson majd eszedbe.”

„Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell!
A jóisten legyen minden lépéseddel.
Ha látsz tört virágot útközépre vetve,
Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe.”

Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettejük szíve lett pusztá, hideg tél.
Könnyeit Iluska hullatta nagy számmal,
Jancsi letörölte inge bő ujjával.

Indult; nem nézte egy szemmel sem, hol az út?
Neki úgyis mindegy volt, akárhova jut.
Fütyörésztek pásztorgyermekek mellette,
Kolompolt a gulya... ő észre sem vette.

A falu messzire volt már háta megett,
Nem látta lobogni a pásztortüzeket;
Mikor utójára megállt s visszanézett,
A torony bámult rá, mint sötét kísértet.

Ha ekkor mellette lett volna valaki,
Hallotta volna őt nagyot sóhajtani;
A levegőget daruk hasították,
Magasan röptek, azok sem hallották.

Ballagott, ballagott a halk éjszakában,
Csak nehéz subája suhogott nyakában;
Ő ugyan subáját gondolta nehéznek,
Pedig a szíve volt oly nehéz szegénynek.

Vala – a volt régies alakja; **pítvar** – a régi parasztháznak az a helyisége, amelybe közvetlenül az udvarból vagy a tornácról lehet bejutni, s ahonnan a többi helyiség nyílik; **gulya** – szarvasmarháknak éjjel-nappal a legelőn tartott nagyobb csoportja; **daru** – a gólyához hasonló, az alföldön honos madár

1. Miért szép az esti táj leírása? Miért illik az események hangulatához? Milyen az elénk táruló jellegzetes falusi kép?
2. Hogyan hatott Iluskára Jancsi szokatlan látogatása? Mit mondott neki? Mihez hasonlította?
3. Milyen szavakat ismételt Jancsi? Számold meg, hány-szor mondta!
4. Milyen mondatokkal fejezi ki a költő a fiatalok érzelmeit?
5. Miért volt olyan kétségbeesett Jancsi?
6. Hogyan búcsúzkodnak? Miért találó az őszi falevelekhez való hasonlítás?
7. Mit tett Jancsi? Hová indult?
8. Mit látott utoljára Jancsi, és miért érezte nehéznek a subáját?

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

A hasonlat • Két dolog (személy, tárgy, esemény, jelenség) összehasonlítása közös tulajdonság vagy hangulati hasonlóság alapján. Mindig két önálló részből, általában két tagmondatból áll, az egyikben van a *hasonlított*, a másikban a *hasonló*. A tagmondatokat a *mint*, *mintha*, *akár*, *akárcsak* kötőszó fűzi össze, amelyek elé írásban vesszőt teszünk. Ha a *mint* kötőszót *-ként* képző helyett használjuk, vesszőt nem teszünk elé. Például: *Jancsi mint huszár*.

Petőfi a *János vitéz*ben nagyon gyakran hasonlítja össze szereplőinek lelkiállapotát a természeti jelenségekkel. Például:

HASONLÍTOTT	HASONLÍTÓ
...oly halovány,/ <i>Elváltak egymástól,</i>	<i>Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán? (IV./4. vsz.) mint ágtól a levél (IV./10. vsz.)</i>

Jancsi és Iluska válása (hasonlított rész) *olyan, mint amikor az ágtól elválik a levél* (hasonlító rész).

TUDÁSPRÓBA

A János vitéz I–IV. fejezetéből

1. Melyik összefoglaló címet adnád az alábbiak közül e négy fejezetnek? Indokold választásodat!
 - a) Jancsi és Iluska
 - b) János vitéz falujában
 - c) Kukorica Jancsi világgá megy
 - d) A fájdalmas búcsúzás
2. Idézd fel az eseményeket!

- a) helyszínek: patakpart – kapu előtt – kert alatt – vándorúton
 - b) időpontok: tüzes nyári nap – pirosló este – alkonyat – éjjel
 - c) szereplők: Jancsi és Iluska $\longleftrightarrow$ mostoha és gazda
3. A *János vitéz* első négy fejezetében egy alföldi falu képe rajzolódik ki előtted. Mutasd be a költő leírása alapján!
 4. Jellemezd találó kifejezésekkel a megismert szereplőket: Kukorica Jancsit, Iluskát, a mostohát, a gazdát!
 - a) Beszéljetek arról, hogy milyen kapcsolatban vannak ők egymással!
 - b) Kivel és miért kerül Jancsi ellentétbe?
 - c) Melyik összeütközésnek van döntő szerepe Jancsi életének megváltozásában?
 5. Figyeld meg, ki hogyan beszél!
 - a) Milyen szavakat, kifejezéseket, mondatfajtaikat használ?
 - b) Milyen érzelmek határozzák meg beszédmódját (szerelem, harag stb.)?
 - c) Miért beszél Jancsi más-más módon a különböző helyzetekben?
 6. Keress olyan jelzőket, amelyek elképzelhetővé teszik a szereplők külsejét és belső tulajdonságait!
 - a) Milyennek látod Iluskát a költő szavai nyomán?
 7. Meséld el Jancsi bujdosásának okát!
 - a) Miért csak egyedül Iluskától vesz búcsút Jancsi, mielőtt elindul?

V.

Mikor a nap fölkelte, s a holdat elküldte,
A pusztá, mint tenger, feküdt körülötte;
A nap fölkelésétől a nap enyészteig
Egyenes rónaság nyújtózkodott végig.

Nem volt virág, nem volt fa, nem volt bokor ott,
A harmat apró gyér füveken csillogott;
Oldalvást a napnak első sugarára
Fölpiroslott egy tó; környékezte káka.

A tónak szélénél a káka közepett
Egy hosszú nyakú gém eledelt keresett,
És a tó közepén gyors halászmadarak
Hosszú szárnyaikkal le s föl szállongtanak.

Jancsi csak ballagott sötét árnyékával
S elméjének sötét gondolkodásával;
Az egész pusztában széjjel sütött a nap,
De az ő szívében éjek éje maradt.

Mikor a nap elért az ég tetejére,
Eszébe jutott, hogy falatozni kéne,
Tennap ilyen tájban evett utójjára,
Meg alig is bírta már lankadó lába.

Letelepült, elővette tarisznyáját,
Megette maradék kevés szalonnáját.
Nézte őt a kék ég, a fényes nap... alább
Ragyogó szemével a tündér délibáb.

A kis ebéd neki jóízűen esett,
Megszomjazott rá, a tóhoz közeledett,
Kalapjának belemártá karimáját,
Ekképp enyhítette égő szomjúságát.

A tónak partjáról nem távozott messze:
Az álom szemének pilláját ellepte;
Vakondoktúrásra bocsátotta fejét,
Hogy visszanyerhesse elfogyott erejét.

Az álom őt odavitte, ahonnan jött,
Iluskája pihent hű karjai között,
Mikor a kisleányt csókolni akarta,
Hatalmas mennydörgés álmát elzavarta.

Szétnézett a puszta hosszában, széltében;
Nagy égiháború volt keletkezőben.
Oly hamar támadott az égiháború,
Mily hamar Jancsinak sorsa lett szomorú.

A világ sötétbe öltözködött vala,
Szörnyen zengett az ég, hullt az istennyila;

Végtére megnyílt a felhők csatornája,
S a tó vize sűrű buborékot hánya.

Jó hosszú botjára Jancsi támaszkodott,
Lekonyította a karimás kalapot,
Nagyszőrű subáját meg kifordította,
Úgy tekintett bele a vad zivatarba.

De a vihar ami hamar keletkezett,
Oly hamar is hagyta el megint az eget.
Megindult a felhő könnyű szélnek szárnyán,
Ragyogott keleten a tarka szivárvány.

Subájáról Jancsi lerázta a vizet,
Miután lerázta, újra útnak eredt.
Mikor a nap leszállt pihenni ágyába,
Kukorica Jancsit még vitte két lába.

Vitte őt két lába erdő közepébe,
Sűrű zöld erdőnek sötét közepébe;
Ott őt köszöntötte holló károgása,
Mely éppen egy esett vadnak szemét ásta.

Sem erdő, sem holló őt nem háborgatván,
Kukorica Jancsi ment a maga útján;
Erdő közepében sötét ösvényére
Leküldte világát a hold sárga fénye.

Káka – sásféle, magasra növő vízínövény; **délibáb** – síkságon a talaj felmelegedésekor keletkező fényjelenség, amely a távoli tárgyakat fel-emelve és megfordítva mutatja; **hullt az istennyila** – villámlott

VI.

Az idő járása éjfél lehetett már,
Mikor szemébe tűnt egy pislogó sugár.
Amint közelebb ért, látta, hogy ez a fény
Ablakból világít az erdő legmélyén.

Jancsi e látványra ekképp okoskodék:
„Ez a világ aligha csárdában nem ég;
Bizonyára úgy lesz – hál’ a jóistennek!
Bemegyek az éjre, benne megpihenek.”

Csalatkozott Jancsi, mert az nem volt csárda,
Hanem volt tizenkét zsványok tanyája.
Nem állott üresen a ház, a zsványok
Mind a tizenketten odabenn valának.

Éjszaka, zsványok, csákányok, pisztolyok...
Ha jól megfontoljuk, ez nem tréfadolog;
De az én Jancsimnak helyén állt a szíve,
Azért is közék nagy bátran belépe.

„Adjon az úristen szerencsés jó estét!”
Mondott nekik Jancsi ilyen megköszöntést;
Erre a zsványok fegyverhez kapának,
Jancsinak rohantak, s szólt a kapitányok:

„Szerencsétlenségnek embere, ki vagy te?
Hogy lábadat mered tenni e küszöbre.
Vannak-e szüleid? van-e feleséged?
Akármid van, nem fog többé látni téged.”

Jancsinak sem szíve nem vert sebesebben
E szókra, sem nem lett haloványabb színben;
A zsványkapitány fenyegetésire
Meg nem ijedt hangon ily módon felele:

„Akinek életét van miért féltetni,
Ha e tájt kerüli, nagyon bölcsen teszi.
Nekem nem kedves az élet, hát közétek,
Bármik vagytok, egész bátorsággal lépek.

Azért, ha úgy tetszik, hagyjatok életben,
Hagyjatok ez éjjel itten megpihenem;

Ha nem akarjátok ezt: üssetek agyon,
Hitvány életemet védeni nem fogom.”

Ezt mondta, nyugodtan a jövődőt várva,
A tizenkét zshivány csodálkozására.
A kapitány ilyen szókat váltott véle:
„Egyet mondok, öcsém, kettő lesz belőle;

Te derék legény vagy, azt a bátor szented!
Téged az isten is zshiványnak teremtett.
Éltedet megveted, a halált nem féled...
Te kellesz minekünk... kezét csapunk véled!

Rablás, fosztogatás, ölés nekünk tréfa,
E derék tréfának díja gazdag préda.
Ez a hordó ezüst, ez meg arany, látod?...
Nos hát elfogadod a cimboraságot?”

Furcsa dolgok jártak Jancsi elméjében,
S tettettet jókedvvel szólt ilyenénképpen:
„Cimborátok vagytok, itt a kezem rája!
Rút életemnek ez a legszebb órája.”

„No, hogy még szebb legyen,” felelt a kapitány,
„Lássunk, embereim, az áldomás után;
Papok pincéjéből van jó borunk elég,
Nézzük meg a kancsók mélységes fenekét!”

S a kancsók mélységes fenekére néztek,
S lett eltemetése fejökben az észnek;
Maga volt csak Jancsi, ki mértéket tartott,
Kínálgatták, de ő aprókat kortyantott.

Álmod hozott a bor latrok pillájára...
Jancsinak sem kellett több, ő csak ezt várta.
Mikor a zshiványok jobbra, balra dőltek,
Jancsi a beszédet ilyformán kezdé meg:

„Jó éjszakát!... nem kelt föl titeket sem más,
Majd csak az ítéletnap i trombitálás!
Élete gyertyáját soknak eloltátok,
Küldök én örökös éjszakát reátok.

Most a kincses kádhoz! megtöltöm tarisznyám,
Hazaviszem neked, szerelmes Iluskám!
Cudar mostohádnak nem lesz többé rabja,
Feleségül veszlek... isten is akarja.

Házat építtetek a falu közepén,
Ékes menyecskének odavezetlek én;
Ottan éldegélünk mi ketten boldogan,
Mint Ádám és Éva a paradicsomban...

Istenem teremtem! mit beszélek én itt?
Zsiványoknak vigyem el átkozott pénzt?
Tán minden darabhoz vérfoltok ragadtak,
S én ilyen kincsekkel legyek boldog, gazdag?

Hozzám sem nyúlok... azt én nem tehetem,
Nincs elromolva a lelkiismeretem.
Édes szép Iluskám, csak viseld terhedet,
Bízd a jóistenre árva életedet!”

Mikor elvégezte Jancsi a beszédet,
Az égő gyertyával a házból kilépett,
Meggyújtá födelét mind a négy szögleten,
Elharapózott a mérges láng sebesen.

Egy láng lett a föld szempillantás alatt,
A láng piros nyelve az ég felé szaladt,
Feketévé vált a tisztakék égi bolt,
Elhaloványodott a teljes fényű hold.

A szokatlan világ amint elterjedett,
Fölrasztotta a baglyot, bőregeret;
Kiterjesztett szárnyok sebes suhogása
A falombozatok nyugalma t fölrázta.

A föltámadó nap legelső sugára
 Lesütött a háznak füstölgő romjára,
 Pusztult ablakán át benézett a házba,
 Ott a haramjáknak csontvázait látta.

Csákány – fejtésre, bontásra használt szerszám – *itt*: régi fegyver;
préda – *itt*: erőszakkal szerzett zsákmány; **...nem kelt föl titeket sem más, / Majd csak az ítélet nap trombitálás** – bibliai eredetű szólás. A *Biblia* szerint az utolsó ítéletkor trombitászó kelti életre a holtakat

1. Adj címet az V. és VI. fejezetnek! **2.** Hova jutott Jancsi a bujdosás első napján, és hogyan állta ki az első próbát? **3.** Szerinted kapcsolatban van a táj a hős hangulatával? Bizonyítsd! **4.** Miért nevezzük az V. fejezetet a *test erőpróbájának*? **5.** A VI. fejezet a *lélek erőpróbája*. Miért? Helyesen cselekedett-e Jancsi, hogy nem nyúlt a haramiák rablott kincseihez? **6.** Meséld el Jancsi első kalandját egyes szám első személyben! **7.** Hasonlítsd össze tetteik alapján Jancsit és a haramiákat! Jancsi újonnan megismert tulajdonságait írd be a füzetedbe!

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

A metafora • Két dolog, (személy, tárgy, esemény, jelenség) azonosítása valamilyen külső vagy belső tulajdonság, hangulati egyezése alapján. A legtömörebb költői kép, hiszen egyetlen szó vagy szókapcsolat formájában jelenik meg. Lehet egyszerű vagy teljes. A metaforákban a költők gyakran távoli dolgokat kapcsolnak össze. A teljes metafora kéttagú, *azonosított* (amit azonosítunk valamivel) és *azonosító* (amihez azonosítunk valamit) részre tagolódik:

AZONOSÍTOTT	AZONOSÍTÓ
<i>Mikorra a patak vize Mindkettőjük szíve Nem kínzanád tovább az én</i>	<i>tükörré lett. lett pusztá, hideg tél. galambomat</i>

A víz és a tükör közös tulajdonsága: a visszatükrözés. A költő a közös tulajdonság alapján azonosítja a kettőt: a víz a tükör.

Iluskát kedvessége, szelídsége azonosítja a galambbal.

A köznapi beszéd is gazdag metaforákban: *galamblelkű, mézédész, nádszálvékony, hófehér* stb.

Péreli Zsuzsa illusztrációja, 2006

VII.

Jancsi már hetedhét országon túl jára,
Nem is igen gondolt a zshiványtanyára;
Egyszerre valami csillámlott előtte,
Hát sugarát a nap fegyverekre lőtte.

Katonák jövőnek, gyönyörű huszárok,
A nap fénye ezek fegyverén csillámlott;
Alattok a lovak tomboltak, prüsszögtek,
Kényesen rázták szép sörényes fejüket.

Mikor őket Jancsi közeledni látta,
Alig fért meg szíve a baloldalába',
Mert így gondolkodott: „Ha befogadnának,
Be örömetst mennék én is katonának!”

Amint a katonák közelébe értek,
Ily szavát hallotta Jancsi a vezérnek:
„Vigyázz, földi! bizony rálépsz a fejedre...
Mi ördögért vagy úgy a búnak eredve?”

Jancsi pedig szólott fohászkodva nagyot:
„Én a kerek világ bujdosója vagyok;
Ha kegyelmetekkel egy sorban lehetnék,
A ragyogó nappal farkasszemet néznék.”

Szólt megint a vezér: „Jól meggondold, földi!
Nem mulatni megyünk, megyünk öldökölni.
Rárontott a török a francia népre;
Franciáknak megyünk mi segedelmére.”

„Hát hisz akkor én meg még jobban szeretném,
Ha magamat lóra, nyeregbe vethetném;
Mert ha én nem ölök, engem öl meg a bú –
Nagyon kívánt dolog nekem a háború.

Igaz, hogy eddig csak szamarat ismértem,
Mivelhogy juhászság volt a mesterségem.
De magyar vagyok, s a magyar lóra termett,
Magyarnak terem az isten lovat, nyeret.”

Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével,
De még többet mondott sugárzó szemével;
Nagyon természetes hát, hogy a vezérnek
Megtetszett, és be is vette közlegénynek.

Cifra beszéd kéne azt elősorolni,
A vörös nadrágban mit érezett Jancsi,
Mit érezett, mikor a mentét fölkapta,
S villogó kardját a napnak megmutatta.

Csillagokat rúgott szilaj paripája,
Mikor Jancsi magát fölvetette rája,
De ő keményen ült rajta, mint a cövek,
A földindulás sem rázhatta volna meg.

Bámulói lettek katonapajtási,
Nem győzték szépségét, erejét csodálni,
És amerre mentek, s beszállásozának,
Induláskor gyakran sírtak a leányok.

Lyányokra nézve ami Jancsit illeti,
Egyetlenegy leány sem tetszett őneki,
Az igaz, hogy noha sok földet bejára,
Sehol sem akadt ő Iluska párjára.

Rálépsz a fejedre – lógatod a fejedet; **mente** – a huszárok rövid, díszes kiskabátja, amelyet félvállra vetve hordtak; **Csillagokat rúgott szilaj paripája** – szikrázott a ló patkója; **beszállásozának** – szállást kaptak valahol

VIII-IX.

A huszárok éppen Tatárország közepén járnak, amikor a tatár fejedelem jön szembe sok ezernyi emberével.

A fejedelem kérdőre vonja Jancsiékat, hogy mernek engedély nélkül átkelni az országukon. A magyar huszárok megijednek, hiszen a tatárok sokszoros túlerőben vannak, ráadásul emberhúst esznek.

Szerencsére éppen a közelben van Szerecsenország királya, aki fiatal korában beutazta Magyarországot és megszerette a magyarokat.

A király a magyarok védelmére kel és megkéri a tatár fejedelmet, hogy engedje át békében a huszárokat Tatárországon. A tatár fejedelem a szerecsen király kedvéért meg is teszi ezt, a magyar sereg menlevelet kap, amivel átkelhetnek az országon.

Valóban nem is bántja őket senki, semmi bajuk nem történik, de azért minden huszár örül, amikor végre elhagyják Tatárország barátatlan földjét.

Tatárországot elhagyva Taljánországba érnek, ami arról nevezetes, hogy ott mindig nagyon hideg tél van.

A katonák küzdenek a hóval, és amikor már nagyon fáznak, akkor leszállnak a lóról, és a hátukra kapják az állatokat, úgy menetelnek, hogy felmelegedjenek.

Taljánország – Itália, Olaszország

X.

Ekképpen jutottak át Lengyelországba,
Lengyelek földéről pedig Indiába;
Franciaország és India határos,
De köztök az út nem nagyon mulatságos.

India közepén még csak dombok vannak,
De aztán a dombok mindig magasabbak,
S mikor a két ország határát eléri,
Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig.

Tudni való, hogy itt a sereg izzadott,
Le is hányt magáról dolmányt, nyakravalót...
Hogyne az istenért? a nap fejük felett
Valami egy óra-járásra lehetett.

Enni nem ettek mást, mint levegőget;
Ez olyan sűrű ott, hogy harapni lehet.
Hanem még italhoz is furcsán jutottak:
Ha szomjaztak, vizet felhóból facsartak.

Elérték végtére tetejét a hegynek;
Itt már oly meleg volt, hogy csak éjjel mentek.
Lassacskán mehettek; nagy akadály volt ott:
Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott.

Amint ballagtak a csillagok közepett,
Kukorica Jancsi ekképp elmélkedett:
„Azt mondják, ahányszor egy csillag leszalad,
A földön egy ember élete megszakad.

Ezer a szerencséd, te gonosz mostoha,
Hogy nem tudom, melyik kinek a csillaga;
Nem kínzanád tovább az én galambomat –
Mert lehajítanám mostan csillagodat.”

Eztán nemsokára lejtősen haladtak,
Alacsonyodtak már a hegyek alattok,
A szörnyű forróság szinte szűnni kezdett,
Mentül beljebb érték a francia földet.

1. Mi fűzi egymáshoz a VII–XI. fejezetet? **2.** Mi az előzménye ennek az eseménysornak? **3.** Mivel bizonyítod, hogy Petőfi Sándor a

mesék birodalmába viszi az olvasót? **4.** Kikkel találkozott főhősünk *heted-hét országon túl*? **5.** Merre járt a sereg? Mi a valóság, és mi a meseszerű ezeknek az országoknak a bemutatásában? **6.** Milyen rendkívüli, csodás események részese Jancsi a huszárkaland során? **7.** Mutasd be a huszárokat a következő szempontok szerint: öltözetük – fegyverzetük – viselkedésük! **8.** Petőfi nemcsak a nép nyelvét, szokásait, hanem babonáit is jól ismerte. A *János vitéz*ben kétszer is szerepel az a babonás elképzelés, hogy a csillagok állása meghatározza az emberek sorsát. Mikor, és milyen szereplőkkel kapcsolatban jut eszébe Jancsinak ez a néphit? **9.** Milyen új tulajdonságokkal gazdagodott Jancsi? **10.** Adj címet a fejezeteknek, és készítsd el a cselekményvázlatot az olvasottak alapján!

XI.

A franciák földje gyönyörű tartomány,
Egész paradicsom, egész kis Kánaán,
Azért is vásott rá a törökök foga,
Pusztító szándékkal azért törtek oda.

Mikor a magyarság beért az országba,
A törökök ott már raboltak javába’;
Kirabolták a sok gazdag templom kincsét,
És üresen hagytak minden borospincét.

Látni lehetett sok égő város lángját,
Kivel szemközt jöttek, azt kardjokra hányták,
Magát a királyt is kiűzték várából,
S megfosztották kedves egyetlen lányától.

Így találta népünk a francia királyt,
Széles országában föl s lebujaosva járt;
Amint őt meglátták a magyar huszárok,
Sorsán szánakozó könnyet hullatának.

A bujaosó király ily szókat hallatott:
„Ugye, barátim, hogy keserves állapot?
Kincsem vetélkedett Dárius kincsével,
S most küszködnöm kell a legnagyobb ínséggel.”

A vezér azt mondá vigasztalására:
„Ne búsulj, franciák fölséges királya!

Megtáncoltatjuk mi ezt a gonosz népet,
Ki ily méltatlanul mert bánni tevéled.

Ez éjjelen által kipihenjük magunk,
Mert hosszú volt az út, kissé elfáradtunk;
De holnap azután, mihelyt fölkel a nap,
Visszafoglaljuk mi vesztett országodat.”

„Hát szegény leányom, hát édes leányom?”
Jajdult föl a király, „ötet hol találom?
Elrabolta tőlem törökök vezére...
Aki visszahozza, számolhat kezére.”

Nagy buzdítás volt ez a magyar seregnek;
Minden ember szívét reménység szállta meg.
Ez volt mindenkinek fejében föltéve:
„Vagy visszakerítem, vagy meghalok érte.”

Kukorica Jancsi tán egymaga volt csak
Meg nem hallója az elmondott dolognak;
Jancsinak az esze más egyeben jára:
Visszaemlékezett szép Iluskájára.

Kánaán – Palesztina bibliai neve – általánosságban: tejjel-mézzel folyó, dúsan termő ország; **Dárius** (Dareiosz) – perzsa király, a leggazdagabbnak tartott uralkodó volt az ókorban – **Dárius kincse**: mérhetetlen kincs

XII.

Másnap reggel a nap szokás szerint fölkel,
De nem lát és nem hall olyat minden reggel,
Mint amilyet hallott, mint amilyet látott
Mindjárt, mihelyst a föld szélére hágott.

Megszólalt a sereg harsány trombitája,
Minden legény talpon termett szózatára;
Jól kiköszörülték acél szablyáikat,
Azután nyergelték gyorsan a lovakat.

A király erőnek erejével rajt volt,
Hogy ő is elmegy, s a többiekkel harcol;
Hanem a huszárok bölcseszű vezére
A királyhoz ilyen tanácsot intéze:

„Nem, kegyelmes király! csak maradj te hátra,
A te karjaid már gyöngék a csatára;
Tudom, meghagyta az idő bátorságod,
De mi haszna? hogyha erőd vele szállott.

Bízd az isten után mireánk ügyedet;
Fogadást teszünk, hogy mire a nap lemegy:
Országodból tovaűzzük ellenséged,
S elfoglalhatod újra a királyi széket.”

Erre a magyarság lóra kerekedett,
S keresni indult a rabló törököket;
Nem soká kereste, mindjárt rájuk akadt,
És egy követ által izent nekik hadat.

Visszajött a követ, harsog a trombita,
Rémséges zúgással kezdődik a csata;
Acélok csengése, torkok kurjantása
Volt a magyaroknál harci jel adása.

A sarkantyút vágták lovak oldalába,
Dobogott a földön lovak patkós lába,
Vagy talán a földnek dobbant meg a szíve,
E vést jövendőljő zajra megijedve.

Törökök vezére hétlófarkú basa,
Ötakós hordónak elég volna hasa;
A sok boritaltól piroslik az orra,
Azt hinné az ember, hogy érett uborka.

A török csapatnak nagy hasú vezére
Rendbe szedte népét a harcnak jelére;
A rendbe szedett nép ugyancsak megállott,
Amint megrohanták a magyar huszárok.

De nem volt gyerekség ez a megrohanás,
Lett is nemsokára szörnyű rendzavarás;
Izzadott a török véres verítéket,
Tőle a zöld mező vörös tengerre lett.

Hej csinálom-adta! meleg egy nap volt ez,
Heggyé emelkedett már a török holttest.
De a basa még él mennykő nagy hasával,
S Kukorica Jancsit célozza vasával.

Kukorica Jancsi nem veszi tréfának,
S ily szóval megy neki a török basának:
„Atyafi! te úgylis sok vagy egy legénynek;
Megállj, én majd kettőt csinállok belőled.”

S akként cselekedett, amint megfogadta,
Szegény török basát kettéhasította,
Jobbra-balra hullott izzadó lováról,
Így múlt ki őkelme ebből a világból.

Mikor ezt látta a gyáva török sereg,
Uccu! hátat fordít és futásnak ered,
Futott, futott s talán mostanság is futna,
Hogyha a huszárok el nem érték volna.

De bezzeg elérték, le is kaszabolták;
Hullottak a fejek előttök, mint a mák.
Egyetlenegy nyargal még lóhalálába',
Ennek Kukorica Jancsi ment nyomába.

Hát a török basa fia vágtatott ott,
Ölében valami fehérféle látszott.
A fehérség volt a francia királylány;
Nem tudott magáról semmit, elájulván.

Soká nyargalt Jancsi, amíg utolérte,
„Megállj, a hitedet!” kiáltott feléje,
„Állj meg, vagy testeden mindjárt nyitok kaput,
Melyen által hitvány lelked pokolba fut.”

De a basa fia meg nem állott volna,
Ha a ló alatta össze nem omolna,
Összeomlott, ki is fújta ott páráját.
Basa fia ilyen szóra nyitá száját:

„Kegyelem, kegyelem, nemes lelkű vitéz!
Ha semmi másra nem: ifjúságomra nézz;
Ifjú vagyok még, az életet szeretem...
Vedd el mindenemet, csak hagyd meg életem!”

„Tartsd meg mindenedet, gyáva élhetetlen!
Kezem által halni vagy te érdemetlen.
Hordd el magad innen, vidd hírül hazádnak,
Haramja fiai hogy és miképp jártak.”

Leszállott lováról, királylyányhoz lépe,
És beletekintett gyönyörű szemébe,
Melyet a királylyány épen most nyitja ki,
Mialatt ily szókat mondának ajaki:

„Kedves szabadítóm! nem kérdezem, ki vagy?
Csak annyit mondok, hogy hálám irántad nagy.
Háladatosságból én mindent megteszek,
Hogyha kedved tartja, feleséged leszek.”

Jancsi ereiben nem folyt víz vér helyett,
Szívében hatalmas tusa keletkezett;
De lecsillapítá szíve nagy tusáját,
Emlékezetébe hozván Iluskáját.

Nyájasdadoz így szólt a szép királylyányhoz:
„Menjünk, rózsám, elébb az édesatyádhoz.
Ott majd közelebből vizsgáljuk a dolgot.”
S ló előtt a lyánnyal lassacskán ballagott.

Harsány – erős, hirtelen felcsendülő hang; **szózat** – *itt*: a trombiták figyelmeztető hangja; **szablya** – széles, hajlított pengéjű, rövid kard; **hétlófarkú basa** – rangos basa, a lófarok-zászló katonai rangjelzés volt a törököknél; **akó** – régi űrmérték, kb. 50 liter; **csinálom adta** – tréfás szidalmazás; **lóhalálában** – gyorsan, nagy sietséggel

1. Adj címet a XI–XII. fejezetnek! 2. Milyennek látják a bevonuló huszárok Franciaországot? Vajon milyen lehetett, mielőtt *rárontott a török*? 3. Értelmezd a következő sorok jelentését: *Azért is vásott rá a törökök foga... , Kivel szemközt jöttek, azt kardjokra hányták, ... , Aki visszahozza, számolhat kezére...!* ** 4. A francia király éppúgy beszél, mint bárki a magyar huszárok közül. Sőt! Beszédében számtalan ízes népi kifejezés található. Hogyan lehetséges ez? Keress példákat! 5. Meséld el a csata napján történeteket! ** 6. Hogyan teszi a költő elképzelhetővé, mozgalmassá, hallhatóvá a csata képeit? Gyűjts ilyen szavakat! 7. Szerkesszettek eseményvázlatot az olvasottak alapján! ** 8. Jellemezd a két fejezet szereplőit tetteik, beszédük, öltözetük stb. alapján: a) Jancsi; b) a francia király; c) a törökök; d) a huszárok; e) a basa; f) a basa fia! 9. Szerinted miért éppen Jancsi győzi le a basát, a basa fiát és szabadítja ki a királylányt? Ha te is a huszárok között lettél volna, vállaltad volna-e a harcot a törökök ellen? Miért? Válaszodat írd le néhány mondatban!

XIII.

Este van már, mire Jancsi és a királylány visszaérnek a csata helyére. Mindenhol török holttestek hevernek.

A magyar katonák visszakísérik a francia királyt a közelben lévő várba. Mire odaérnek, Jancsi is megjelenik a királylánnyal.

A francia király öröme határtalan, hogy visszakapja a lányát, megvendégeli a huszárokat.

A vacsora jó hangulatban telik, amikor a francia király csendet kér, és beszélni kezd. Először annak a huszárnak a nevét kérdezi, aki megmentette a lányát.

Jancsi pedig bemutatkozik: Kukorica Jancsinak hívják, nem túl nemes név, de ez jutott neki.

Kukorica Jancsi ekképpen felele,
Azután a király ily szót váltott vele:
„Én a te nevedet másnak keresztelek,
Mától fogva neved János vitéz legyen.

Derék János vitéz, halld most beszédemet:
Minthogy megmentetted kedves gyermekemet,
Vedd el feleségül, legyen ő a tied,
És vele foglald el királyi széket.

A királyi széken én sokáig ültem,
Rajta megvénültem, rajta megőszültem.
Nehezek nekem már a királyi gondok,
Annakokáért én azokról lemondok.

Homlokodra teszem a fényes koronát,
Fényes koronámért nem is kívánok mást,
Csak hogy e várban egy szobát rendelj nékem,
Melyben hátralevő napjaimat éljem.”

A király szavai ím ezek valának,
Nagy csodálkozással hallák a huszárok.
János vitéz pedig e szíves beszédet
Alázatos hangon ekképp köszöné meg:

„Köszönöm szépen a kelmed jó’karatját,
Amely reám nézve nem érdemlett jóság;
Egyszersmind azt is ki kell nyilatkoztatnom,
Hogy én e jóságot el nem fogadhatom.

Hosszú históriát kéne elbeszélnem,
Miért e jósággal lehetetlen élnem;
De attól tartok, hogy megunnák kelmetek;
S én másnak terhére lenni nem szeretek.”

„De csak beszélj, fiam, meghallgatjuk biz azt;
Hiábavalóság, ami téged aggaszt.”
Így biztatta őt a jó francia király,
S János vitéz beszélt, amint itt írva áll:

Szinte – itt: is, szintén

XIV.

„Hogy is kezdjem csak hát?... Mindennek előtte
Hogyan tettem szert a Kukorica névre?
Kukorica között találtak engemet,
Úgy ruházták rám a Kukorica nevet.

Egy gazdaember jólelkű felesége
Amint ő nekem ezt sokszor elmesélte –
Egyszer kinézett a kukoricaföldre,
S ott egy barázdában lelt engem heverve.

Szörnyen sikítottam, sorsomat megszánta,
Nem hagyott a földön, felvett a karjára,
És hazafelé ezt gondolta mentiben:
„Fölnevelem szegényt, hisz úgy sincs gyermekem.”

Hanem volt ám neki haragos vad férje,
Akinek én sehogy sem voltam ínyére,
Hej, amikor engem az otthon meglátott,
Ugyancsak járták a cifra káromlások.

Engesztelte a jó asszony ily szavakkal:
„Hagyjon kend föl, apjok, azzal a haraggal.
Hiszen ott kinn csak nem hagyhattam vesztére,
Tarthatnék-e számot isten kegyelmére?”

Aztán nem lesz ez a háznál haszontalan,
Kednek gazdasága, ökre és juha van,
Ha felcsuporodik a kis istenadta,
Nem kell kednek bérest, juhászt fogadnia.”

Valahogy, valahogy csakugyan engedett;
De azért rám soha jó szemet nem vetett.
Hogyha nem ment dolgom a maga rendiben,
Meg-meghusángolt ő amúgy istenesen.

Munka s ütleget között ekképp nevelkedtem,
Részesültem nagyon kevés örömeimben;
Az egész örömem csak annyiból állott,
Hogy a faluban egy szép kis szőke lány volt.

Ennek édesanyja jókor a síré lett,
Édesapja pedig vett más feleséget;
Hanem az apja is elhalt nemsokára,
Így jutott egyedül mostohaanyjára.

Ez a kis leányzó volt az én örömem,
Az egyetlen rózsza tüskés életemen.
Be tudtam is őtet szeretni, csodálni!
Úgy híttak minket, hogy: a falu árvái.

Már gyerekkoromban hogyha őt láthattam,
Egy túrós lepényért látását nem adtam;
Örültem is, mikor a vasárnap eljött,
És vele játszhattam a gyerekek között.

Hát mikor még aztán sihederré lettem,
S izegni-mozogni elkezdett a szívem!
Csak úgyis voltam ám, mikor megcsókoltam,
Hogy a világ összedőlhetett miattam.

Sokszor megbántotta gonosz mostohája...
Isten neki soha azt meg ne bocsássa!
És ki tudja, még mit el nem követ rajta,
Ha fenyegetésem zabolán nem tartja.

Magamnak is ugyan kutyaül lett dolga,
Belefektettük a jó asszonyt a sírba,
Aki engem talált, és aki, mondhatom,
Mint tulajdon anyám, úgy viselte gondom.

Kemény az én szívem, teljes életemben
Nem sokszor esett meg, hogy könnyet ejtettem,
De nevelőanyám sírjának halmára
Hullottak könnyeim zápornak módjára.

Iluska is, az a szép kis szőke leány,
Nem tettetett bútól fakadt sírva halmán;
Hogyne? az istenben boldogult jó lélek
Kedvezett, amiben lehetett, szegénynek.

Nem egyszer mondta, hogy: „várakozzatok csak!
Én még benneteket összeházasítlak;
Olyan pár válik is ám tibelőletek,
Hogy még!... várjatok csak, várjatok, gyerekek!”

Hát hiszen vártunk is egyre keservesen;
Meg is tette volna, hiszem az egy istent,
(Mert szavának állott ő minden időbe’)
Ha le nem szállt volna a föld mélységébe.

Azután hát aztán, hogy meghalálozott,
A mi reménységünk végkép megszakadott:
Mindazonáltal a reménytelenségbe’
Úgy szerettük egymást, mint annakelőtte.

De az úristennek más volt akaratja,
Szívünknek ezt a bús örömet sem hagyta.
Egyszer én valahogy nyájam elszalasztám,
Annak következtén elcsapott a gazdám.

Búcsút mondtam az én édes Iluskámnak,
Keserű érzéssel mentem a világnak.
Bujdosva jártam a világot széltére,
Mígnem katonának csaptam föl végtére.

Nem mondtam én neki, az én Iluskámnak,
Hogy ne adja szívét soha senki másnak,
Ő sem mondta nekem, hogy hűségese legyek
Tudtuk, hogy hűségünk úgysem szegjük mi meg.

Azért szép királylány ne tarts reám számot;
Mert ha nem bírhatom kedves Iluskámat:
Nem is fogok bírni senkit e világon,
Ha elfelejtkezik is rólam halálom.”

Barázda – ekével a földbe vágott hosszú mélyedés; **felcsuporodik** – felcseperedik, felnő; **siheder** – serdülő korú, 16-17 éves fiú; **zabolán** – féken, **zabola, zabla**: lószerszám

Ki ismeri közületek legjobban a *János vitéz* szövegét? Mutassatok be egy-egy jelenetet némán, csak mozgással, arcjátékkal! Aki felismeri a jelenetet, idézzon egy találó sort a mű bemutatott részéből!

XV.

János vitéz ekképp végzé történetét,
Nem hagyta hidegen a hallgatók szívét;
A királylány arcát mosta könnyhullatás,
Melynek kútfeje volt bánat s szánakozás.

A király e szókat intézte hozzája:
„Nem erőltetlek hát, fiam, házasságra;
Hanem amit nyújtok hálámnak fejében,
Elfogadását nem tagadod meg tőlem.”

Erre kinyitotta kincstárát a király;
Parancsolatjára egy legény előáll,
S arannyal tölti meg a legnagyobb zsákot,
János ennyi kincset még csak nem is látott.

„Nos hát János vitéz, lányom megmentője,”
Beszélt a király, „ez legyen tetted bére.
Vidd el mindenestül ezt a teli zsákot,
És boldogítsd vele magadat s mátkádat.

Tartóztatnálak, de tudom, nem maradnál,
Kívánczol lenni máris galambodnál,
Eredj tehát hanem társid maradjanak;
Éljenek itt néhány mulatságos napnak.”

Úgy volt biz az, amint mondotta a király,
János vitéz kívánt lenni galambjánál.
Búcsúzott a királylánytól érzékenyül;
Aztán a tengerhez ment és gályára ült.

A király s a sereg elkísérte oda.
Tőlük sok „szerencsés jó utat” hallhatta,
S szemeikkel néztek mindaddig utána,
Míg a nagy messzeség ködöt nem vont rája.

Kútfeje – forrása, eredete

1. Hol játszódnak a XIII–XV. fejezet eseményeit? **2.** Mi a legfontosabb mozzanat? **3.** Miért tartotta szükségesnek János, hogy mindent elmondjon önmagáról? **4.** Igazold, hogy Jancsi mindkét neve találó! Bizonyítsd be, hogy méltó a János vitéz névre! **5.** Mondd el Jancsi – János vitéz életének eddig megismert eseményeit időrendben! Születésétől kezd a történetet! **6.** Az egyszerű juhászbojttárból vitéz katona lett. Alakja új jellemvonásokkal gazdagodott. Melyek ezek? **7.** Hogyan köszöni meg a király leánya megmentését? Mi emlékeztet szavaiban a népmesékre? **8.** Miért nem fejeződik be Jancsi története úgy, ahogy a mesékben szokott? **9.** Készítsd el a fejezetek eseményvázlatát, a főrész a XIV. fejezet legyen! **** 10.** Az alábbiak közül melyik szerep tetszik neked? Éld bele magad, és írd le: **a)** A győztes huszár; **b)** Kukorica Jancsi!

XVI–XVII.

A hosszú tengeri úton Franciaország és Magyarország között János vitéz hajótörést szenvedett, s így egy griffmadár hátán tér haza, akár csak Fehérlófia az ismert népmesében. A griffmadár leteszi falujában Jancsit, de mint ágrólszakadt, kiszolgált katonát kincsek nélkül. Itt tér vissza a valóság talajára a cselekmény, de csak átmenetileg. Hosszú idő telt el azóta, hogy Jancsi elhagyta a faluját, amit az is bizonyít, hogy a rossz hírt (hogy Iluska meghalt) adó menyecske Jancsit bácsinak szólítja.

Olvasd el a két fejezetet! Írd be az olvasónaplóba!

XVIII.

János reáborult az asztal sarkára,
S megeredt könnyének bőséges forrása,
Amit mondott, csak úgy töredezve mondta,
El-elakadt a nagy fájdalomtól hangja:

„Miért nem estem el háború zajában?
Miért a tengerben sírom nem találtam?
Miért, miért lettem e világra, miért?
Ha ily mennykőcsapás, ilyen gyötrelem ért!”

Kifáradt végre őt kínozni fájdalom,
Mintha munkájában elszenderült volna,
„Hogy halt meg galambom? mi baj lett halála?”
Kérdé, s a menyecske ezt felelte rája:

„Sok baja volt biz a szegény teremtésnek;
Kivált mostohája kínzása töré meg,
De meg is lakolt ám érte a rossz pára,
Mert jutott ínséges koldusok botjára.

Aztán meg magát is szörnyen emlegette,
Jancsi bácsi; ez volt végső lehellete:
Jancsikám, Jancsikám, az isten áldjon meg,
Másvilágon, ha még szeretsz, tied leszek.

Ezek után kimúlt az árnyékvilágból;
A temetőhelye nincsen innen távol.
A falu népsége nagy számmal kíserte;
Minden kísérője könnyet ejtett érte.”

Kérelemszavára a szíves menyecske
Jánost Iluskája sírjához vezette;
Ottan vezetője őt magára hagyta,
Lankadtan borult a kedves sírhalomra.

Végig gondolta a régi szép időket,
Mikor még Iluska tiszta szíve égett,
Szíve és orcája – s most a hideg földben
Hervadtan, hidegen vannak mind a ketten.

Leáldozott a nap piros verőfénye,
Halovány hold lépett a napnak helyébe,
Szomorún nézett ki az őszi homályból,
János eltántorgott kedvese hantjától.

Még egyszer visszatért. A sírhalom felett
Egyszerű kis rózsabokor nevelkedett.
Leszakította a virágszálat róla,
Elindult s mentében magában így szóla:

„Ki porából nőttél, árva kis virágszál,
Légy hűséges társam vándorlásaimnál;

Vándorlok, vándorlok, a világ végeig,
Míg kívánt halálom napja megérkezik.”

1. Miért sietett haza János vitéz? Milyennek képzei János vitéz gondolatban a boldog jövőt? **2.** Kukorica Jancsi az alföldi pusztán került viharba, János vitéz a tengeren. Hasonlítsd össze a két vihar leírásának képeit! Hol szemlélője, és hol túlélője a viharoknak? **3.** Mi a meseszerű János vitéz utazásában? **4.** János a mesés utazás után ismét a való világba, falujába tér vissza. Milyennek látja? **5.** Mi vár rá az elképzelt boldogság helyett szülőfalujában? **6.** Bizonyítsd a műből vett kifejezésekkel, hogy Jancsi hosszú ideig volt távol szülőföldjétől! **7.** Mit vitt magával Jancsi? **8.** Figyeld meg, hogyan mutatja be a költő Jancsi lelkiállapotát és annak külső megnyilvánulásait a várakozás izgalmától a halált kereső elkeseredéséig! Egészítsd ki a képek sorát!

A pitvarajtónál be reszketett keze, ...

Vándorlok, vándorlok, a világ végéig,

Míg kívánt halálom napja megérkezik.

TUDÁSPRÓBA

A János vitéz V–XVIII. fejezetéből

- 1.** A XVIII. fejezettel lezárul a földi kalandok sora. Jancsi elbujdosott falujából, s mint János vitéz ugyanoda tért vissza. Történetében a valóság és mese állandó összefonódásával találkozhatok. Mi a több: a valóság vagy a mese?
 - a)** Mely fejezetek tartalmazzák a legtöbb valóságelemet? Figyeljétek meg a helyszíneket, az eseményeket, a szereplők tulajdonságait!
 - b)** Milyen meseelemekkel találkozhatok eddig? Mely fejezetekben található a legtöbb?
- 2.** Állítsd össze az V–XVIII. fejezet eseményvázlatát a kérdések alapján:
 - I.** Hol játszódtak Jancsi kalandjai?
 - a)** a pusztában
 - b)** az erdőben
 - c)** a huszárok között
 - d)** Franciaországban
 - e)** a tengeren
 - II.** Miért tér vissza Jancsi falujába?
 - a)** mi vár itt rá?
 - b)** miért?

III. Mit tesz János vitéz?

3. Írd le Jancsi történetét tömören, 8-10 mondatban a fenti vázlat alapján!
4. A költő a nyelv eszközeivel teszi szemléletessé, elképzelhetővé az ábrázolt dolgokat, jelenségeket, hat a képzeletünkre, hangulatunkra.
 - a) Milyen jelzőket írhatnál a következő verssorokba a pontok helyére?

*De nem ám a patak ... habjára,...
Csillagokat rúgott ... paripája...*

Keresd meg a költő jelzőit! Milyen különbséget érzel a magad választotta jelzők és a költői jelzők között?

- b) A szemléletesség mely eszköze pótolható a következő sorokban?

*Tán a ... csillagok könnye volt.
Vagy talán a földnek ... meg a szíve,*

Elevenítsd meg a környezetekben lévő tárgyak egyikét: az iskolatáskádat, az irodalomkönyvedet stb.!

- c) Keress az elolvasott fejezetekben hasonlatokat és metaforákat! Állapítsd meg, milyen közös vonás alapján történik az összehasonlítás vagy az azonosítás! Írd le!
 - d) A mindennapi nyelvben, az élőbeszédben is használunk szemléletes kifejezéseket. Egészítsd ki hasonlattá a következőket!

*fehér, mint a ...
édes, mint a ...
kemény, mint a ...*

- e) Tömörítsd ezeket a hasonlatokat egy-egy összetett szóba, majd foglald a szavakat mondatba!

XIX.

Jancsi újra nekiindul a nagyvilágnak, két társa van csak, a bánat, amitől a halált várja, és a kardja, ami még török vértől rozsdás.

A bánat azonban nem öli meg János vitézt, bármennyire is szeretné, csak búskomorrá teszi.

Útja során egy nagy erdőbe ér, ahol egyszer csak észrevesz egy szekeret, ami az út közepén vesztegel.

Kiderül, hogy a szekér egy fazekasé, és azért áll, mert beleragadt a sárba. János vitéz szívesen segít, és miközben egy mozdulattal kirántja a szekeret a sárból, megkérdezi, hogy a jobb felé kanyarodó ösvény merre vezet.

A fazekas rémulten mondja, hogy arra ne menjen, mert azt ugyan senki sem tudja, hogy hova vezet, de nem is jött még arról vissza soha senki.

Jancsinak ez persze rögtön felkelti az érdeklődését, hátha végre megtalálja az olyan régen keresett halált. Mire a fazekas megköszöné a vitéz segítségét, Jancsi már a jobb felé kanyarodó úton ballag.

János vitéz ment, és elért nemsokára
Az óriásföldnek félelmes tájára.
Egy vágató patak folyt a határ mellett;
Hanem folyónak is jóformán beillett.

A pataknál állt az óriásföld csősze;
Mikor János vitéz a szemébe néze,
Oly magasra kellett emelnie fejét,
Mintha nézné holmi toronynak tetejét.

Óriások csősze őt érkezni látta,
S mintha mennykő volna, így dörgött reája:
„Ha jól látom, ott a fűben ember mozog;
Talpam úgyis viszket, várj, majd rád gázolok.”

De az óriás amint rálépett volna,
János feje fölött kardját föltartotta,
Belelépett a nagy kamasz és elbódült,
S hogy lábát felkapta: a patakba szédült.

„Éppen úgy esett ez, amint csak kívántam,”
János vitéznek ez járt gondolatában;
Amint ezt gondolta, szaladni is kezdett,
S az óriás felett átment a vizet.

Az óriás még föl nem tápáskodhatott,
Amint János vitéz a túlpartra jutott,
Átjutott és nekisuhintva szablyáját,
Végigmetszette a csősz nyaka csigáját.

Nem kelt föl többé az óriások csősze,
Hogy a rábízott tájt őrző szemmel nézze;

Napfogyatkozás jött szeme világára,
Melynek elmúlását hasztalanul várta.

Keresztülfutott a patak vize testén;
Veres lett hulláma vértől befestetvén.
Hát Jánost mi érte, szerencse vagy ínség?
Majd meghalljuk azt is, várjunk csak kicsinyég.

Posványos – iszapos, mocsaras, ingoványos; **dejsz** – de hiszen; **az óriás felett átment a vizet** – hídnak használta az óriás testét

XX.

János az erdőben mindig beljebb haladt;
Sokszor meg-megállt a csodálkozás miatt,
Mert nem látott minden léptében-nyomában
Olyat, amit látott Óriásországban.

Volt ennek a tájnak sok akkora fája,
Hogy a tetejüket János nem is látta.
Aztán olyan széles volt a fák levele,
Hogy szűrnek is untig elég volna fele.

A szunyogok itten akkorákra nőttek,
Hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének.
Volt is mit aprítani János szabályának,
Minthogy feléje nagy mennyiségben szálltak.

Hát még meg a varjúk!... hú, azok voltak ám!
Látott egyet ülni egyik fa sudarán,
Lehetett valami két mérföldre tőle,
Mégis akkora volt, hogy felhőnek vélte.

Így ballagott János bámulva mód nélkül.
Egyszerre előtte valami sötétül.
Az óriás király nagy fekete vára
Volt, ami sötéten szeme előtt áll.

Nem hazudok, de volt akkora kapuja,
Hogy, hogy... biz én nem is tudom, hogy mekkora,

Csakhogynagy volt biz az, képzelni is lehet;
Az óriás király kicsit nem épített.

Hát odaért János s ekképp elmélkedék:
„A külsejét látom, megnézem belsejét;”
S nem törődve azon, hogy majd megugratják,
Megnyitotta a nagy palota ajtaját.

No hanem, hisz ugyan volt is mit látnia!
Ebédelt a király s tudj' isten hány fia.
Hanem mit ebédelt, ki nem találjátok;
Gondolnátok-e, mit? csupa kösziklátat.

Mikor János vitéz a házba belépett,
Nem igen kívánta meg ezt az ebédet;
De az óriások jószívű királya
Az ebéddel őt ily szépen megkínálta:

„Ha már itt vagy, jöszte és ebédelj velünk,
Ha nem nyelsz kösziklát, mi majd téged nyelünk;
Fogadd el, különben száraz ebédünket
Ízről porrá morzsolt testeddel sózzuk meg.”

Az óriás király ezt nem úgy mondotta,
Hogy János tréfára gondolhatta volna;
Hát egész készséggel ilyen szókkal felelt:
„Megvallom, nem szoktam még meg ez eledelet;

De ha kívánjátok, megteszem, miért ne?
Társaságotokba beállok ebédre,
Csupán egyre kérlek, s azt megtehetitek,
Számomra előbb kis darabot törjetelek.”

Letört a sziklából valami öt fontot
A király, s amellet ily szavakat mondott:
„Nesze, galuskának elég lesz e darab,
Aztán gombócot kapsz, hanem összeharapd.”

„Harapod bizony te, a kínos napodat!
De fogadom, bele is török a fogad!”
Kiáltott fel János haragos beszéddel,
S meglódította a követ jobb kezével.

A kő úgy a király homlokához koppant,
Hogy az agyveleje azonnal kilocsant.
„Így híj meg máskor is kőszikla-ebédre,”
Szólt s kacagott János „ráforrt a gégedre!”

És az óriások elszomorodának
Keserves halálán a szegény királynak,
S szomorúságokban elfakadtak sírva...
Minden csepp könnyök egy dézsa víz lett volna.

A legöregebbik szólt János vitézhez:
„Urunk és királyunk, kegyelmezz, kegyelmezz!
Mert mi téged íme királynak fogadunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!”

„Amit bátyánk mondott, közös akaratunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!”
A többi óriás ekképpen esengett,
„Fogadj el örökös jobbágyidul minket.”

Felelt János vitéz: „Elfogadom tehát
Egy kikötéssel a kendtek ajánlatát.
Én itt nem maradok, mert tovább kell mennem,
Itt hagyok valakit királynak helyettem.

Már akárki lesz is, az mindegy énnekem.
Kendtektől csupán ez egyet követelem:
Amidőn a szükség úgy hozza magával,
Nálam teremjenek kendtek teljes számmal.”

„Vidd, kegyelmes urunk, magaddal e sípot,
S ott leszünk, mihelyst jobbágyidat hívod.”
Az öreg óriás ezeket mondotta,
S János vitéznek a sípot általadta.

János bedugta a sípot tarsolyába,
Kevélyen gondolva nagy diadalmára,
És számos szerencse-kívánások között
Az óriásoktól aztán elköltözött.

Szűr – posztóból készült hosszú kabát, amelyet sok hímzéssel díszítettek; **sudara** – hosszú, egyenes, hajlékony faág: a fa törzsének az első ágból a koronáig terjedő része; **mérföld** – régi hosszmérték, kb. 1,5 km; **jöszte** – gyere (régies kifejezés); **font** – régi súlymérték, kb. fél kilogramm; **ráforrt a gégédre** – népies kifejezés: meghaltál; **dézsza** – hajlított deszkából összeállított, kétfülű, nyitott edény; **jobbágy** – a földesúr szolgálatára kötelezett paraszt – *itt*: szolga; **cseng** – kérlel, könyörög; **tarsoly** – szíjon lógó, vállon hordott díszes tarisznya

1. János vitéz a huszárokkal már megközelítette a mesék birodalmát. Most, amikor szíve nagy bánatával ismét elhagyta faluját, be is lépett a mesevilágba. Éppen ezért a XIX. fejezetet az elbeszélő költemény menetében fordulópontnak nevezzük. Adj címet a XIX. és a XX. fejezetnek: **a)** Kik voltak János vitéz útítársai?; **b)** Idézd fel az eseményeket a kulcsszavak segítségével: búbanat, szekér, csodálkozás, fák, falevelek, szúnyogok, varjúk, vágató patak, csősz, fekete vár, kőszikla, örökös jobbágyok, varázssíp! **2.** János vitéz bátorsága, leleményessége ebben a részben is megmutatkozik. Igazold ezt a cselekedeteivel! **3.** A fazekassal való találkozása során új jellemvonásait ismerted meg. Melyek ezek? **4.** Humoros részletekkel fűszerezte Petőfi Sándor a két fejezet eseményeit. Például szerinted valóban udvarias volt az óriások jószívű királyának ebédmeghívása? Keress olyan részleteket, amelyek bizonyítják a fentieket! **5.** Sorolj legalább négy bizonyítékot arra, ami ezekben a kalandokban a népmesékre emlékeztet! **** 6.** Gyűjts Óriásország méreteire utaló költői kifejezéseket! Írd le a füzetedbe a teljes hasonlatokat!

XXI.

Nem bizonyos, mennyi ideig haladott,
De annyi bizonyos, mennél tovább jutott,
Annál sötétebb lett előtte a világ,
S egyszerre csak annyit vesz észre, hogy nem lát.

„Éj van-e vagy szemem világa veszett ki?”
János vitéz ekképp kezdett gondolkodni.
Nem volt éj, nem veszett ki szeme világa,
Hanem hogy ez volt a sötétség országa.

Nem süttött az égen itt sem nap, sem csillag;
János vitéz csak úgy tapogatva ballag,
Néha feje fölött elreppent valami,
Szárnysuhogás-formát lehetett hallani.

Nem szárnysuhogás volt az tulajdonképpen,
Boszorkányok szálltak arra seprőnyélen.
Boszorkányoknak a sötétség országa
Rég ideje a, hogy birtoka, tanyája.

Ország gyűlését őkelmök itt tartanak,
Éjfél idejében idelovaglanak.
Most is gyülekeznek ország gyűlésére
A sötét tartomány kellő közepére.

Egy mélységes barlang fogadta be őket,
A barlang közepén üst alatt tűz égett.
Ajtó nyílásakor meglátta a tüzet
János vitéz s annak irányán sietett.

Mikor János vitéz odaért: valának
Egybegyülekezve mind a boszorkányok.
Halkan lábujjhegyen a kulcslyukhoz mene,
Furcsa dolgokon is akadt meg a szeme.

A sok vén szipirtyó benn csak úgy hemzsegett.
Hánytak a nagy üstbe békát, patkányfejet,

Akasztófa tövén nőtt füvet, virágot,
Macskafarkat, kígyót, emberkoponyákat.

De ki tudná sorra mind előszámlálni?
Csakhogy János mindjárt át kezdette látni,
Hogy a barlang nem más, mint boszorkánytanya.
Erre egy gondolat agyán átvillana.

Tarsolyához nyúlt, hogy sípját elővegye,
Az óriásoknak hogy jöjjön serege,
Hanem megakadt a keze valamiben,
Közelebb vizsgálta s látta, hogy mi legyen.

A seprők voltak ott egymás mellé rakva,
Miken a boszorkány-nép odalovagla.
Fölnyalábolta és messzire elhordá,
Hogy a boszorkányok ne akadjanak rá.

Ekkor visszatért és sípjával füttyentett
És az óriások rögtön megjelentek.
„Rajta, törjete be szaporán, legények!”
Parancsolá János, s azok betörének.

No hisz keletkezett cifra zenebona;
A boszorkánysereg gyorsan kirohana;
Keresték a seprőt kétségbeeséssel,
De nem találták, s így nem repülhettek el.

Az óriások sem pihentek azalatt,
Mindenikök egy-egy boszorkányt megragadt,
S úgy vágta a földhöz dühös haragjába,
Hogy széjjellapultak lepények módjára.

Legnevezetesebb a dologban az volt,
Hogy valahányszor egy-egy boszorkány megholt,
Mindannyiszor oszlott az égnek homálya,
S derült lassanként a sötétség országa.

Már csaknem egészen nap volt a vidéken,
Az utolsó banya volt a soron épen...
Kire ismert János ebbe' a banyába'?
Hát Iluskájának mostohaanyjára.

„De, kiáltott János, ezt magam döngetem,”
S óriás kezéből kivette hirtelen,
Hanem a boszorkány kicsusszant markából,
Uccu! szaladni kezd, és volt már jó távol.

„A keserves voltát, rugaszkodj utána!”
Kiáltott most János egyik óriásra.
Szót fogadott ez, és a banyát elkapta,
És a levegőbe magasra hajtotta.

Így találták meg az utolsó boszorkányt
Halva, János vitéz faluja határán;
S minthogy minden ember gyűlölte, utálta,
Mégcsak a varjú sem káromgott utána.

Sötétség országa kiderült végképen,
Örökös homálynak napfény lett helyében,
János vitéz pedig rakatott nagy tüzet,
A tűz minden seprőt hamuvá égetett.

Az óriásoktól azután búcsút vett,
Szívükre kötvén a jobbágyi hűséget.
Ezek ígérték, hogy hűségesek lesznek,
S János vitéz jobbra és ők balra mentek.

Szipirtyó – veszekedős, rosszindulatú, csúnya vénasszony

XXII.

Vándorolgatott az én János vitézem,
Meggyógyult már szíve a bűtől egészen,
Mert mikor keblén a rózsaszálra nézett,
Nem volt az többé bű, amit akkor érzett.

Ott állott a rózsza mellére akasztva,
Melyet Iluskája sírjáról szakasztta,
Valami édesség volt érzésében,
Ha János elmerült annak nézésében.

Így ballagott egyszer. A nap lehanyatlott,
Hagyva maga után piros alkonyatot;
A piros alkony is eltűnt a világról,
Követve fogyó hold sárga világától.

János még ballagott; amint a hold leszállt,
Ő fáradottan a sötétségben megállt,
S valami halomra fejét lehajtotta,
Hogy fátalmát az éjben kinyugodja.

Ledőlt, el is aludt, észre nem is véve,
Hogy nem nyugszik máshol, hanem temetőbe;
Temetőhely volt ez, ócska temetőhely,
Harcoltak hantjai a rontó idővel.

Mikor az éjfélnak jött rémes órája,
A száját mindenik sírhalom feltátja,
S fehér lepedőben halvány kísértetek
A sírok torkából kiemelkedtenek.

Táncot és éneket kezdetek meg legott,
Lábok alatt a föld reszketve dobogott;
Hanem János vitéz álmai közepett
Sem énekszóra, sem táncra nem ébredett.

Amint egy kísértet őt megpillantotta,
„Ember, élő ember!” e szót kiáltotta,
„Kapjuk fel, vigyük el! mért olyan vakmerő,
Tartományunkba belépni miképp mer ő?”

És odasuhantak mind a kísértetek,
És körülötte már karéjt képeztenek,

És nyúltak utána, de a kakas szólal,
S a kísértet mind eltűnt a kakasszóval.

János is felébredt a kakas szavára,
Testét a hidegtől borzadás átjárta;
Csípős szél lengette a síri füveket,
Lábra szedte magát s útra kerekedett.

Legott – rögtön; lábra szedte magát – fölkelt

1. Mi a közös a XXI–XXII. fejezetben: **a)** Mit tudsz a boszorkányokról és a kísértetekről?; **b)** Hogyan nevezi Petőfi (a XXI. fejezetben) a seprűnyélen szállókat? **2.** Adj címet a történetnek! **3.** Szerkeszd meg az események vázlatát: előzmény, főesemény, következmény! **4.** Kik siettek János vitéz segítségére: **a)** a XXI. fejezetben; **b)** a XXII. fejezetben? **5.** Szerinted miért hagyta a költő, hogy Iluska mostohája kicsusszanjon Jancsi kezéből? ****** **6.** Hogyan értelmezted: *Mégcsak a varjú sem károgott utána?* **7.** Keresd ki a XXII. fejezetből, milyen babonás elképzelések fűződnek a kísértetekhez! Írd ki!

XXIII.

János vitéz egy nagy hegy tetején jár,
Hogy a kelő hajnal rásütött arcára.
Gyönyörúséges volt, amit ekkor látott,
Meg is állt, hogy körülnézzze a világot.

Haldoklófélben volt a hajnali csillag,
Halovány sugára már csak alig csillog,
Mint gyorsan kiröppent fohász, eltűnt végre,
Mikor a fényes nap föllépett az égre.

Föllépett aranyos szekeren ragyogva,
Nyájasan nézett a sík tengerhabokra,
Mik, úgy tetszett, mintha még szenderegének,
Elfoglalva térét a végtelenségnek.

Nem mozdult a tenger, de fickándoztanak
Sima hátán néha apró tarka halak,

S ha napsugár érte pikkelyes testöket,
Tündöklő gyémántnak fényeként reszketett.

A tengerparton kis halászkunyhó áll;
Öreg volt a halász, térdig ért szakáll,
Éppen mostan akart hálót vetni vízbe,
János odament és tőle ezt kérdezte:

„Ha szépen megkérem kendet, öreg bátya,
Átszállít-e engem tenger más partjára?
Örömet fizetnék, hanem nincsen pénzem,
Tegye meg kend ingyen, köszönettel vészem.”

„Fiam, ha volna, sem kéne pénzed nékem,”
Felelt a jó öreg nyájasan, szelíden.
„Megtermi mindenkor a tenger mélysége,
Ami kevésre van éltemnek szüksége.

De micsoda járat vetett téged ide?
Az Óperenciás-tenger ez, tudod-e?
Azért semmi áron által nem vihetlek,
Se vége se hossza ennek a tengernek.”

„Az Óperenciás?” kiáltott fel János,
„Annál inkább vagyok hát kíváncsiságos;
De már így átmegyek, akárhová jutok.
Van még egy mód hátra... a sípomba fúvok.”

És megfújta sípját. A sípnak szavára
Egy óriás mindjárt előtte is áll.
„Át tudsz-e gázolni ezen a tengeren?”
Kérdi János vitéz „gázolj által velem.”

„Át tudok-e?” szól az óriás és nevet,
„Meghiszem azt; foglalj a vállamon helyet.
Így ni, most kapaszkodj meg jól a hajamba.”
És már meg is indult, amint ezt kimondta.

XXIV.

Vitte az óriás János vitézünket;
Nagy lába egyszerre fél mérföldet lépett,
Három hétig vitte szörnyű sebességgel,
De a túlsó partot csak nem érhatték el.

Egyszer a távolság kékellő ködében
Jánosnak valami akad meg szemében.
„Nini, ott már a part!” szólt megörvendezve.
„Biz az csak egy sziget,” felelt, aki vitte.

János ezt kérdezte: „És micsoda sziget?”
„Tündérország, róla hallhattál eleget.
Tündérország; ott van a világnak vége,
A tenger azon túl tűnik semmiségbe.”

„Vigy oda hát engem, hűséges jobbágyom,
Mert én azt meglátni fölötte kívánom.”
„Elvihetlek,” felelt az óriás neki,
„De ott életedet veszély fenyegeti.

Nem olyan könnyű ám a bejárás oda,
Őrizi kapuját sok iszonyú csoda...”
„Ne gondoldj te azzal, csak vigy el odáig;
Hogy bemehetek-e vagy nem, majd elválík.”

Szófogadásra így inté az óriást,
Aki tovább nem is tett semmi kifogást,
Hanem vitte őtet és a partra tette,
És azután útját visszafelé vette.

XXV.

Tündérország első kapuját őrzötte
Félrőfös körmökkel három szilaj medve.
De fáradságosan János keze által
Mind a három medve egy lett a halállal.

„Ez elég lesz mára,” János ezt gondolta,
Nagy munkája után egy padon nyugodva.
„Ma ezen a helyen kissé megpihenek,
Holnap egy kapuval ismét beljebb megyek.”

És amint gondolta, akképp cselekedett,
Második kapuhoz másnap közeledett.
De már itt keményebb munka várt ám rája,
Itt őrzőnek három vad oroszlán áll.

Hát nekigyürközik; a fenevadakra
Ráront hatalmasan, kardját villogtatva;
Védelmezték azok csúnyául magokat,
De csak mind a három élete megszakadt.

Igen feltüzelte ez a győzelem,
Azért, mint tennap, most még csak meg sem pihen,
De letörölve a sűrű verítéket,
A harmadik kapu közelébe lépett.

Uram ne hagyj el! itt volt ám szörnyű strázsa;
Vért jégge fagyasztó volt rémes látása.
Egy nagy sárkánykígyó áll itt a kapuban;
Elnyelne hat ökröt, akkora szája van.

Bátorság dolgában helyén állott János,
Találos ész sem volt önála hiányos,
Látta, hogy kardjával nem boldogul itten,
Más módot keresett hát, hogy bemehessen.

A sárkánykígyó nagy száját feltátotta,
Hogy Jánost egyszerre szerteszét harapja;
S mit tesz ez, a dolog ilyen állásába?
Hirtelen beugrik a sárkány torkába.

Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített.
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett,
S kinyögte magából a megtört életet.

Hej János vitéznek került sok bajába,
Míg lyukat fúrhatott sárkány oldalába.
Végtére kifúrta, belőle kimászott,
Kaput nyit, és látja szép Tündérországot.

Rőf – kelmék mérésére használt régi hossz mérték, kb. 78 cm; **strá-
zsa** – őr, őrség; **találós** – találékony

1. Hol, és hogyan folytatódik János vitéz kalandja? **2.** Figyeld meg a leírás rendjét: **a)** XXIII. fejezet: hegytető, tenger, tengerpart, halászkunyhó, öreg halász! Valószerűen mutatja-e be a költő János vitéz és az öreg halász találkozását?; **b)** XXIV. fejezet: óriás, tenger, a távolság kékelő ködje, sziget, Tündérország. Hány hétig tart az út Tündérorszáig? **3.** Mire figyelmezteti az óriás János vitézt? **4.** Milyen próbákat kellett Jánosnak kiállnia? Miért emlékeztetnek ezek a mesék próbatételeire? **5.** Figyeld meg a költői nyelv hangulatteremtő erejét! Nézd János vitézzel együtt a napfelkeltét és a tengert!

XXVI.

Tündérországból csak híre sincs a télnek,
Ott örökös tavasz pompájában élnek;
S nincsen ott nap kelte, nap lenyugovása,
Örökös hajnalnak játszik pirossága.

A tündérek halhatatlanok, nincs szükségük ételre, italra, a szerelem csókjaival élnek. Ha az örömtől sírnak, akkor a könnyecseppjeikből a föld mélyén gyémánt válik. A szőke tündérlányok hajszálaiból születik az arany, szemsugarukból a szivárvány.

Sári Eta: János vitéz Tündérországból, 1931

És amely világot álmaikban látnak,
Tündérország még csak árnya e világnak.
Ha a földi ember először lyányt ölel,
Ennek az álomnak gyönyöre tölti el.

XXVII.

Hogy belépett János vitéz ez országba,
Mindent, amit látott, csodálkozva látta.
A rózsaszín fénytől kápráztak szemei,
Alighogy merészelt körültekinteni.

Meg nem futamodtak tőle a tündérek,
Gyermekszelídséggel hozzá közelgének,
Illeték őt nyájas enyelgő beszéddel,
És a szigetbe őt mélyen vezették el.

Amint János vitéz mindent megszemléle,
S végtére álmából mintegy föleszméle:
Kétségbeesés szállt szívének tájára,
Mert eszébe jutott kedves Iluskája.

„Itt hát, hol országa van a szerelemnek,
Az életem által én egyedül menjek?
Amerre tekintek, azt mutassa minden,
Hogy boldogság csak az én szívemben nincsen?”

Tündérországnak egy tó állott közepén,
János vitéz búsan annak partjára mén,
S a rózsát, mely sírján termett kedvesének,
Levette kebléről, s ekképp szólítja meg:

„Te egyetlen kincsem! hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek.”
S beveté a rózsát a tónak habjába;
Nem sok híja volt, hogy ő is ment utána...

De csodák csodája! mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot.
Eszeveszettséggel rohant a habokba,
S a föltámadt leányt kiszabadította.

Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent föltámasztó, ahova csak cseppen.
Iluska porából nőtt ki az a rózsza,
Így halottaiból őt föltámasztotta.

Mindent el tudnék én beszélni ékesen,
Csak János vitéznek akkori kedvét nem,
Mikor Iluskáját a vízből kihozta,
S rég szomjas ajakán égett első csókja.

Be szép volt Iluska! a tündérleányok
Gyönyörködő szemmel mind rábámulának;
Őt királynéknek meg is választották,
A tündérfiak meg Jánost királyokká.

A tündérnemzetség gyönyörű körében
S kedves Iluskája szerető ölében
Mai napig János vitéz őkegyelme
Szép Tündérországnak boldog fejedelme.

Láta – látta; **illették őt nyájas, enyelgő beszéddel** – kedvesen, tréfálkozva beszélgettek vele; **Nem sok híja volt, hogy ő is ment utána...** – kis híján öngyilkosságot követett el

1. Adj címet a XXVI–XXVII. fejezetnek! **2.** Milyennek látta János vitéz Tündérországot? Melyek az uralkodó színek? **3.** Hogyan fogadták János vitézt az álmélkodó tündérek? **4.** Miért érezte mégis magányosnak magát a főhős? **5.** Mi állt Tündérország közepén? **6.** Mi történt az Iluska sírjáról szakított rózsával? **7.** Gondolkodjatok el, miért Tündérországnak lesz boldog János vitéz? ✨ **8.** Vitassátok meg, méltó-e János vitéz Iluska kezére! **9.** Képzeld magad János vitéz helyébe! A boldog viszontlátáskor bizonyára sok mondanivalójuk van egymásnak. **10.** Mondd el Jancsi nevében (egyes szám első személyben) röviden Iluskának a kalandokat, viszontagságokat!

a) Mi történt a zsványtanyán?

b) Miért kapta a János vitéz nevet?

c) Hogyan utasította vissza a francia királyné kezét?

11. Meséld el Jancsinak Iluska nevében, mi történt, miután ő elhagyta a falut!

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • A költő a *János vitéz*t rövid idő alatt írta meg: 1844 végén néhány nap alatt, *pontosan hat nap és hat éjszaka alatt megalkotja a magyar népies költészet legegységesebb, legtisztábban csengő aranypénzét* – írta Illyés Gyula, aki teljes könyvet szentelt Petőfi Sándor életének.

Petőfi lendületesen, a szöveget alig javítva írt. Természetes könyvedséggel vetette papírra a történetet.

Műfaja • A *János vitéz* népmesei elemekre épülő elbeszélő költemény, költői beszély. Ez a műfaji meghatározás azonban nem zárja ki, hogy verses műmesének, verses meseregénynek vagy tündérmesének nevezzük, hiszen mindezek érvényesek rá. Vahot Imre *kalandos csodás mesének*, Toldy Ferenc *tündéries népmesének* határozza meg műfaját. A *János vitéz* tehát meseszerű, csodás elemekben gazdag elbeszélő költemény. Petőfi a népmesékből, tündérmesékből merítette a mű számos részletét, de egyéni felfogásban dolgozta fel a történetet. A költő egyes szám harmadik személyben, verses formában eseménysort mond el. Az események menetét többször megszakítja leíró és párbeszédes részekkel. Bemutatja az események színhelyeit, a természet szépségét és a szereplők külsejét. Megszólaltatja a szereplőket, és megszólal ő maga is, hangot ad érzéseinek, érzelmeinek egyes szám első személyben.

Nyelvezete • Petőfi Sándor a *János vitéz* megírásában tudatosan a *népnyelv* felé fordult, annak *kifejezéseit, szólásait használta fel*. Nemcsak falusi szereplői szólalnak meg így a műben, hanem a történet elbeszélése is ilyen módon történik. Emiatt a mű *nyelvezete, hangvétele a régi népmesékhez hasonló*. Emellett a költő maga is sok népmesére jellemző kifejezést talált ki, melyek tovább gazdagították a mű nyelvezetét.

A János vitéz főhőse • Kukorica Jancsi, az egyszerű juhászbojtár, egy alföldi faluból indul vándorútra, mert boldogságát megakadályozza Iluska mostohája és az indulatos gazda, aki világgá kergeti.

Jancsi vándorútja nehéz, megpróbáltatásokkal teli. A zsiványok között veszélyben forog a becsülete, de legyőzi a zsiványok kincsének csábítását. Csatlakozik a huszárokhoz, kalandos úton érkezik Franciaországba. Küzd a francia népre támadó törökök ellen, megmenti a királylányt, és kiérdemli a János vitéz nevet. A királyságot és a királylány kezét azonban nem fogadja el, visszaindul falujába, Iluskájához. A háborgó tenger elnyeli kincseit, ő maga csodás módon megmenekül,

a mesebeli griffmadár hátán éppen falujába érkezik. Itt újabb megpróbáltatás vár rá, Iluskát halálra gyötörte gonosz mostohája.

Másodszor is világgá megy, de most már a mesék birodalmában jár. Szolgáivá teszi az óriásokat, elpusztítja a sötétség országát, átkel az Óperenciás-tengeren és legyőzi a Tündérország három kapuját őrző szörnyeket.

János vitéz bejut abba a csodálatos országba, ahol *nem sír a bánat*, ahol lehetséges az is, hogy az Iluska

porából nőtt rózsza visszaváltozzon leánnyá, a falu két árvája boldog legyen, mint Tündérország királya és királynője.

A *János vitéz* szereplői – egyszerű falusi emberek, királyok, óriások és tündérek – egy nyelven beszélnek, a magyar nép ízes nyelvén.

Szerkezete • A *János vitéz* keretes szerkezetű mű, amely Kukorica Jancsi és szerelme, Iluska boldog együttlétével kezdődik, és azzal is zárul, igaz ekkor már Tündérország királyaként és királynőjeként ölelik egymást.

Az elbeszélő költemény 374 négysoros versszakra, 27 római számmal jelölt részre tagolódik. Az elbeszélés folytonosságát a XIV. (14.) fejezet töri meg, amelyben Jancsi elmondja életét a francia király udvarában. Az időbeli visszautazás fejezete (visszanyúló szerkesztés) egyben a mű szerkezeti központja is. A *János vitéz* epikai jellege mögött elsősorban a mű lírai alaptermészetén van a hangsúly. Az egyes fejezetek változó terjedelműek. A leghosszabb részek a legmozgalmasabbak is egyben, a hőstettek is ezekben valósulnak meg.

Tartalmilag három fő részre osztható a történet:

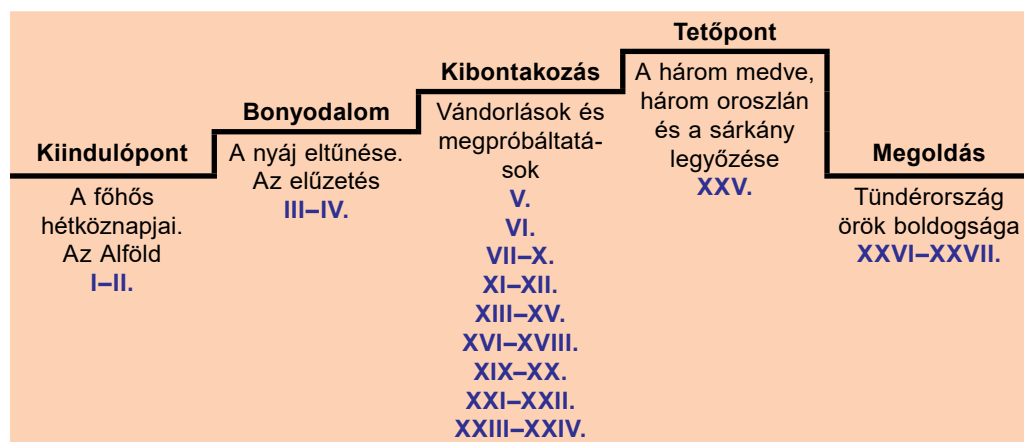
I. TARTALMI EGYSÉG: a mű *kezdő hat fejezetét* öleli fel, amelyek története Jancsi falujában, illetve annak környékén játszódik. Az a rész, amely a falusi idillel és a fiatalok szerelmének bemutatásával kezdődik és a zsványkalanddal ér véget.

II. TARTALMI EGYSÉG: a *hetedikől a tizenhetedik fejezetig* terjed, melyben Kukorica Jancsi katonának áll, majd hősként segíti a

franciákat a törökök ellen vívott harcban. Francia földről már János vitézként távozik. Ez a rész a süllyedő hajó valamint a griff hátán menekülő János vitéz képével zárul. Bár már itt is találunk valóságon túli elemeket, a valódi meserész a harmadik egységgel kezdődik.

III. TARTALMI EGYSÉG: a *tizennyolcadiktól a huszonhetedik fejezetig* tart, reális képekkel kezdődik ugyan, amikor János vitéz viszatér falujába, de az elbeszélő költemény utolsó fejezetei már egyértelműen a mesék, mindenekelőtt a tündérmesék világába kalauzolnak bennünket.

A *János vitéz*ben az epikus művek tagolása (kiindulópont – bonyodalom – kibontakozás – tetőpont – megoldás) érvényesül.

Verselése • A *János vitéz* minden sora 12 szótagból áll, formája felező tizenkettes, páros rímű vers. A sorok két fő ütemre oszthatók, ezeket rövid szünet választja el egymástól. Ezért nevezzük felező tizenketteseknek. Egy sorban négy hangsúlyos szótag van, közülük a főhangsúlyok a hat szótagos ütemegységek elejére esnek, a mellékhangsúlyok pedig a harmadik vagy a negyedik szótagra.

A mű jelentősége • A *János vitéz* a szegények, az elnyomottak győzedelmes felülkerekedését hirdeti a szenvedéseken, megpróbáltatásokon. A cselekményben a valószerű falusi életkép keveredik a népmesei motívumokkal. A főhősre útja során nemcsak szellemi és fizikai kihívások várnak, de jellempróbáló erkölcsi csapdákon is túl kell jutnia. A költő alapvetően mindenkit jónak lát, a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket, az erényesek pedig a megérdemelt jutalmat. Petőfi a nép számára írta a verset, ezért lesz a népmese a vers mintája.

ÉRTÉKEK A PRÓZAI MŰVEK VILÁGÁBAN

A MESEREGÉNYEK

...csak egy marad mindig ugyanaz:
a meseíró emberbaráti lelke,
melyből ... a szeretet,
jóakarát melege árad szét ...
(Fáy András)

Nota bene! A meseregény átmeneti műfaj, egyike az ismert keresztezett irodalmi műfajváltozatoknak, ugyanis a mese és a regény műfajának ötvözete.

Ezért párhuzamos bemutatáshoz kell folyamodnunk, ha be akarjuk mutatni, az azonosságok és az eltérések számbavételére teszünk kísérletet:

- A mese **ősi műfaj**, a regény viszonylag **új keletű**. A mese népköltészeti alkotás, a regény a feltörekvő polgárságé. A köztük levő hasonlóság: mindkettő jó ideig kirekesztődött a magas irodalomból, háttérbe szorította a líra, a dráma és az eposz.

- A mese viszonylag **rövid**, egyenesen célba tart. A regény **terjedelmesebb**, lassú folyású, kitérőkkel tarkított. A meseregény mindezt igyekszik elkerülni, ezért meseelemeket rak egymás mellé. Az eseménysort jobbra csak a főhős tartja össze.

- A mese **jellemei változatlanok**. A regény inkább **a jellemek változásának, fejlődésének a műfaja**. A meseregény ezt a jellemfejlődést ültette át sikeresen: a kis hősök egyre okosabbak, ügyesebbek, karakteresebbek lesznek kalandjaik során.

- A mesék, főként a meseátdolgozások **naiv, gyermeki igény** kielégítésére születnek. A regény többnyire **tapasztalt és művelt olvasóra** számít. A meseregény **kettős műfajú**, gyermek és felnőtt egyaránt befogadhatja, ugyanakkor nevelési igénnyel is dolgozik.

- A mese **őrzi a csodát**, valójában ez az éltető eleme. A regénynek viszont illik **leszámolnia vele**. A meseregény mégsem lehet meg csodás elemek nélkül, élnie kell a **tündérkedés**, a **varázslás**, az **álom eszközeivel**. Kiindulópontja a valós világ,

ebből szökken szárba a mese, és ide tér vissza az esemény. Ezért is használja gyakran a legtöbb meseregény a *keretes megoldást*.

● Az igazi jó *meseregény* kortalan, egyaránt szól gyermekhez és felnőtthez. A felnőtthez nemcsak azzal, hogy megidézi egykori gyermek önmagát, hanem újabb értékeket is felfedezhet a műfajban. A kisiskolás a meseregénnyel lép be igazán az irodalom gazdag birodalmába.

A meseregény két évszázados történetét címekben foglalhatjuk össze röviden: G. A. Bürger: *Münchhausen báró* (1786), C. Collodi: *Pinokkió* (1883), Lewis Carroll: *Alice Csodaországban* (1865), *Alice Tükörországban* (1871), J. Frank Baum: *Óz, a nagy varázsló* (1900), J. M. Barrie: *Peter Pan* (1906), Selma Langerlöf: *Nils Holgersson csodálatos utazása* (1907), Móra Ferenc: *Kincskereső kisködmön* (1920), P. J. Travers: *A csodálatos Mary* (1924), A. A. Milne: *Micimackó* (1926), *Micimackó kuckója* (1928), A. de Saint-Exupéry: *A kis herceg* (1943), Lázár Ervin: *Négyszögletű Kerek Erdő* (1985).

ALEXANDER DE SAINT-EXUPÉRY

(1900–1944)

Antoine de Saint-Exupéry (e.: szen-egzüpéri) francia író, pilóta, a világhírű regény írója 1900. június 29-én Lyonban született arisztokrata családban.

Saint-Exupéry kisgyerekként verseket írt és a repülőgépek szerelme-

se lett, „feltalált” egy repülő biciklit és elhatározta, hogy egy napon pilóta lesz. Az is lett. Repülőgépével bejárta az egész világot. Kalandos életet élt és rejtélyes módon halt meg. A II. világháború alatt felderítő munkát végzett. 1944. július 31-én repülni indult, de gépe már sohasem tért vissza, a Földközi-tenger kéklő hullámai örökre elnyelték utasával együtt. A levegő virtuóza, az aranyszívű pilóta épp olyan hirtelen távozott, és ugyanolyan úrt hagyott maga után, mint kis barátja: a szelíd, kíváncsi, aranyszőke kis herceg.

A kis herceg

(Részletek)

8.

Rövidesen jobban is megismerhettem ezt a virágot. A kis herceg bolygóján mindig voltak virágok, nagyon egyszerű virágok, egy sor szírommal, helyet is alig foglaltak, és nem zavartak senkit. Reggel megjelentek a fűben, estére elhervadtak. De ez egy szép napon egyszerre csak kicsírázott, magva a jó ég tudja, honnét került oda, és a kis herceg aprólékos gonddal figyelte a zsenge hajtást, amelyik semmilyen más hajtáshoz sem hasonlított. Ki tudja, nem holmi majomkenyérfa-féleség-e? A vesszőcske növekedése azonban abbamaradt, és a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez. A kis herceg szemmel kísérte, hogyan jelenik meg rajta egy óriási bimbó, és sejtette, hogy csodálatos tünemény fog kibontakozni belőle; a virág azonban végevárhatatlanul, egyre csak szépítgette magát odabent a zöld szobájában. Nagy gonddal válogatta meg a színeit. Lassan öltözködött, egyenként igazította magára a szirmait. Nyilván nem akart olyan gyűrötten napvilágra lépni, mint a pipacsok. Nem akart megmutatkozni, csak szépsége teljes sugárzásában. Úgy bizony! Nagyon kacér virág volt! Így aztán hosszú napokon át tartott a titokzatos öltözködése. Aztán egy hajnalban, éppen napkeltekor, végre megjelent.

Jelenet *A kis herceg* c. francia animációs filmből, 2015

Ásított egyet, és azt mondta, ő, aki olyan aggályos pontossággal dolgozott:

– Ó, még szinte föl sem ébredtem... Elnézést kérek... Még meg se fészülködtem...

A kis herceg nem bírta magába fojtani a csodálkozását:

– Milyen szép vagy!

– Ugye? – felelte kedvesen a virág. – És épp egyszerre születtem a nappal...

A kis herceg ebből könnyen kitalálta, hogy a virág nem valami szerény; viszont olyan megható volt!

– Azt hiszem, épp most van a reggeli ideje – tette hozzá a virág kisvártatva. – Volnál szíves gondoskodni rólam?

A kis herceg pedig, mélységes zavarban, sietve kerített egy öntözőkannát, és kiszolgálta a virágot.

Az meg már mindjárt az elején zaklatni kezdte az ijedős hiúságával. Egy napon például, mikor a négy töviséről beszélt, azt mondta a kis hercegnek:

– Most aztán jöhetnek a tigrisek a karmaikkal!

– Az én bolygómon nincsenek tigrisek – jegyezte meg erre a kis herceg. – A tigrisek különben sem esznek fűvet.

– Én nem vagyok fű – felelte szelíden a virág.

– Bocsáss meg...

– Különben sem félek a tigrisektől. A huzattól viszont irtózom. Nincs véletlenül valamilyen szélfogód? „Irtózni a huzattól – gondolta a kis herceg – elég kockázatos kilátás egy növénynek. – Furcsa egy virág ez...”

– Esténként tégy majd bura alá. Nagyon hideg van itt nálad. Rosszul vagy berendezkedve. Ahonnét én jöttem... –

De nem folytatta. Hiszen mag formájában jött: más világokról nem tudhatott semmit.

Szégyenében, hogy ilyen együgyű föllentésen kapatta rajta magát, kettőt-hármat köhintett, így akart fölébe kerekedni a kis hercegnek.

– A szélfogó?

– Épp azért indultam, de elkezdtl beszélni hozzám...

Erre a virág még jobban köhécselt, hadd furdalja csak a lelkiismeret a kis herceget.

Annak pedig, hiába volt tele jóakaró szeretettel, előbb-utóbb mégiscsak megrendült a bizalma a virágban. Minden lényegte-

len megjegyzést a szívére vett, és kezdte nagyon-nagyon boldogtalannak érezni magát.

– Nem lett volna szabad meghallgatnom – vallotta meg egy napon. – A virágok szavát sosem szabad meghallgatni. Nézni kell őket, beszívni az illatukat. Az enyém egész bolygómat elárasztotta az illatával, mégse tudtam örülni neki. Annyira bosszantott az a tigriskarom-história, holott inkább meg kellett volna hatódnom rajta...

Aztán:

– Bizony, nagyon értelmetlen voltam én akkor! A tetteiből kellett volna megítélnem, nem a szavaiból. Beburkolt az illatával, elborított a ragyogásával. Sosem lett volna szabad megszöknöm!

Szegényes kis csalafintaságai mögött meg kellett volna éreznem gyöngéd szeretetét.

Minden virág csupa ellentmondás. De én még sokkal fiatalabb voltam, semhogy szeretni tudtam volna!

1. Rövidesen jobban is megismerhettem ezt a virágot. Te milyennek ismerted meg? Jellemezd külső és belső tulajdonságait!
2. A virágok szavát sosem szabad meghallgatni. Szerinted miért?
3. Mire kellett volna figyelnie inkább a kis hercegnek? 4. Boldogtalanságában mire szánta el magát?

20.

Egy szép napon aztán, miután sokáig vándorolt homokon, sziklákon, havon keresztül, a kis herceg végre rábukkant egy útra.

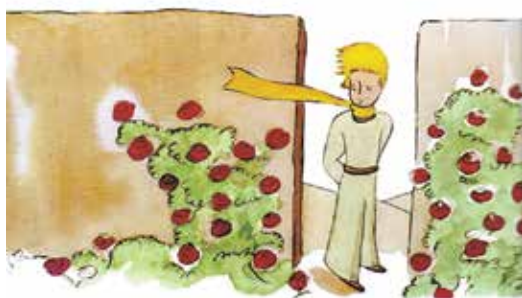
És az utak mind az emberekhez vezetnek.

– Jó napot! – mondta.

Virágzó rózsakert előtt állt.

– Jó napot! – mondták a rózsák.

A kis herceg csak nézte őket. Mind olyanok voltak, mint a virágja.

A szerzőnek a regényhez készült
illusztrációja

- Kik vagytok? – kérdezte mehökkenten.
- Rózsák vagyunk – felelték a rózsák.
- Ó! – mondta a kis herceg.

És nagyon boldogtalannak érezte magát. Neki a virágja azt mesélte, hogy sehol a világon nincsen párja; és most ott volt előtte ötezer, szakasztott ugyanolyan, egyetlen kertben!

„Hogy bosszankodnék, ha látná! – gondolta. – Iszonyatosan köhécselne, és úgy tenné, mint aki a halálán van, csak hogy nevetségessé ne váljék. Nekem pedig úgy kellene tennem, mintha ápolnám; különben még valóban meghalna, csak hogy megszégyenítsen...”

És utána még ezt gondolta: „Azt hittem, gazdag vagyok, van egy párjanincs virágom; és lám, nincs, csak egy közönséges rózsám. Ezzel meg a három térdig érő vulkánommal, melyek közül az egyik talán egyszer s mindenkorra kialudt, igazán nem vagyok valami híres nagy herceg...”

Lefeküdt a fűbe, és sírni kezdett.

1. Mire bukkant, és kikkel találkozott a kis herceg hosszú sivatagi vándorlása során? **2.** *Lefeküdt a fűbe, és sírni kezdett.* Miért? Fogalmazd meg elkeseredésének okát! **3.** Képzeletben lépj oda a kis hercegezhöz, és vigasztald meg! Írd le a beszélgetéseket! Légy te is olyan udvarias, mint ő szokott lenni! Ne feledkezz meg a köszönetéről sem!

21.

Akkor jelent meg a róka.

- Jó napot! – mondta a róka.
- Jó napot! – felelte udvariasan a kis herceg. Megfordult, de nem látott senkit.
- Itt vagyok az almafa alatt – mondta a hang.
- Ki vagy? – kérdezte a kis herceg. – Csinosnak csinos vagy...
- Én vagyok a róka – mondta a róka.
- Gyere, játszál velem – javasolta a kis herceg. – Olyan szomorú vagyok...
- Nem játszhatom veled – mondta a róka. – Nem vagyok megszeliidítve.

A szerzőnek a regényhez készült
illusztrációja

– Ó, bocsánat! – mondta a kis herceg. Némi tünődés után azonban hozzátette: – Mit jelent az, hogy „megszelídíteni”?

– Te nem vagy idevalósi – mondta a róka. – Mit keresel?

– Az embereket keresem – mondta a kis herceg. – Mit jelent az, hogy „megszelídíteni”?

– Az embereknek – mondta a róka – puskájuk van, és vadásznak. Mondhatom, nagyon kellemetlen! Azonfölül tyúkot is tenyésztenek. Ez minden érdekességük. Tyúkokat keresel?

– Nem – mondta a kis herceg. – Barátokat keresek. Mit jelent az, hogy „megszelídíteni”?

– Olyasmi, amit nagyon is elfelejtettek – mondta a róka. – Azt jelenti: kapcsolatokat teremteni.

– Kapcsolatokat teremteni?

– Úgy bizony – mondta a róka. – Te pillanatnyilag nem vagy számomra más, mint egy ugyanolyan kisfiú, mint a többi száz- meg százezer. És szükségem sincs rád. Ahogyan neked sincs én- rám. Számodra én is csak ugyanolyan róka vagyok, mint a többi száz- meg százezer. De ha megszelídítesz, szükségünk lesz egymásra. Egyetlen leszel számomra a világon. És én is egyetlen leszek a te számodra...

– Kezdem érteni – mondta a kis herceg. – Van egy virág... az, azt hiszem, megszelídített engem...

– Lehet – mondta a róka. – Annyi minden megesik a Földön...

– Ó, ez nem a Földön volt – mondta a kis herceg.

A róka egyszeriben csupa kíváncsiság lett.

– Egy másik bolygón?

– Igen.

– Vannak azon a bolygón vadászok?

– Nincsenek.

– Lám, ez érdekes. Hát tyúkok?

– Nincsenek.

– Semmi sem tökéletes – sóhajtott a róka. De aztán visszatért a gondolatára: – Nekem bizony egyhangú az életem. Én tyúkokra vadászom, az emberek meg énám vadásznak. Egyik tyúk olyan, mint a másik; és egyik ember is olyan, mint a másik. Így aztán meglehetősen unatkozom. De ha megszelídítesz, megfényszednél tőle az életem. Lépések neszét hallanám, amely az őszi többi lépés neszétől különböznék. A többi lépés arra készítet, hogy a föld alá bújjak. A tiéd, mint valami muzsika, előcsalna a lyukamból. Aztán nézd csak! Látod ott azt a búzatáblát? Én nem eszem kenyeret. Nincs a búzára semmi szükségem. Nekem egy búzatábláról nem jut eszembe semmi. Tudod, milyen szomorú ez? De neked olyan szép aranyhajad van. Ha megszelídítesz, milyen nagyszerű lenne! Akkor az aranyos búzáról rád gondolhatnék. És hogy szeretném a búzában a szél susogását...

A róka elhallgatott, és sokáig nézte a kis herceget.

– Légy szíves, szelídíts meg! – mondta.

– Kész örömet – mondta a kis herceg –, de nem nagyon érek rá. Barátokat kell találnom, és annyi mindent meg kell ismer-nem!

– Az ember csak azt ismeri meg igazán, amit megszelídít – mondta a róka. – Az emberek nem érnek rá, hogy bármit is megismerjenek. Csupa kész holmit vásárolnak a kereskedőknél. De mivel barátkereskedők nem léteznek, az embereknek nincsenek is barátaik. Ha azt akarod, hogy barátod legyen, szelídíts meg engem.

– Jó, jó, de hogyan? – kérdezte a kis herceg.

– Sok-sok türelem kell hozzá – felelte a róka. – Először leülsz szép, tisztas távolba tőlem, úgy, ott a fűben. Én majd a szemem sarkából nézlek, te pedig nem szólsz semmit. A beszéd csak félreértések forrása. De minden áldott nap egy kicsit közelebb ülhetsz...

Másnap visszajött a kis herceg.

– Jobb lett volna, ha ugyanabban az időben jössz – mondta a róka. – Ha például délután négykor érkezel majd, én már háromkor elkezdek örülni. Minél előrébb halad az idő, annál bol-

dogabb leszek. Négykor már tele leszek izgalommal és aggodalommal; fölfedezem, milyen drága kincs a boldogság. De ha csak úgy, akármikor jössz, sosem fogom tudni, hány órára öltöztessem díszbe a szívemet... Szükség van bizonyos szertartásokra is.

– Mi az, hogy szertartás? – kérdezte a kis herceg.

– Az is olyasvalami, amit alaposan elfelejtettek – mondta a róka. – Attól lesz az egyik nap más, mint a másik, az egyik óra különböző a másiktól. Az én vadászaimnak is megvan például a maguk szertartása. Eszerint minden csütörtökön elmennek táncolni a falubeli lányokkal. Ezért aztán a csütörtök csodálatos nap! Olyankor egészen a szőlőig elsétálok. Ha a vadászok csak úgy akármikor táncolnának, minden nap egyforma lenne, és nekem egyáltalán nem lenne vakációm.

Így aztán a kis herceg megszeliđítette a rókát. S amikor közeledett a búcsú órája:

– Ó! – mondta a róka. – Sírnom kell majd.

– Te vagy a hibás – mondta a kis herceg. – Én igazán nem akartam neked semmi rosszat. Te erősködtél, hogy szeliđítselek meg.

– Igaz, igaz – mondta a róka.

– Mégis sírni fogsz! – mondta a kis herceg.

– Igaz, igaz – mondta a róka.

– Akkor semmit sem nyertél az egésszel.

– De nyertem – mondta a róka. – A búza színe miatt. – Majd hozzáfűzte: – Nézd meg újra a rózsákat. Meg fogod érteni, hogy a tiéd az egyetlen a világon. Aztán gyere vissza elbúcsúzni, s akkor majd ajándékuł elárulok neked egy titkot.

A kis herceg elment, hogy újra megnézzze a rózsákat.

– Egyáltalán nem vagytok hasonlók a rózsámhoz – mondta nekik. – Ti még nem vagytok semmi. Nem szeliđített meg benneteket senki, és ti sem szeliđítettetek meg senkit. Olyanok vagytok, mint a rókám volt. Ugyanolyan közönséges róka volt, mint a többi száz- meg százezer. De én a barátommá tettem, és most már egyetlen az egész világon.

A rózsák csak feszengetek, ő pedig folytatta:

– Szépek vagytok, de üresek. Nem lehet meghalni értetek. Persze egy akármilyen járókelő az én rózsámra is azt mondhatná, hogy ugyanolyan, mint ti. Holott az az igazság, hogy ő egymaga többet ér, mint ti valamennyien, mert ő az, akit öntözgettem. Mert ő az, akire burát tettem. Mert ő az, akit szélfogó mögött óvtam. Mert róla öldöstem le a hernyókat (kivéve azt a kettőt-hármat, a lepkék miatt). Mert őt hallottam panaszkodni meg dicsekedni, sőt néha hallgatni is. Mert ő az én rózsám.

Azzal visszament a rókához.

– Isten veled – mondta.

– Isten veled – mondta a róka. – Tessék, itt a titkom. Nagyon egyszerű: jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.

A szerzőnek a regényhez készült
illusztrációja

– Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.

– Az idő, amit a rózsádra vesztegettél: az teszi olyan fontossá a rózsádat.

– Az idő, amit a rózsámra vesztegettem... – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.

– Az emberek elfelejtették ezt az igazságot – mondta a róka. – Neked azonban nem szabad elfelejtened. Te egyszer s mindenkorra felelős lettél azért, amit megszelídítettél. Felelős vagy a rózsádért...

– Felelős vagyok a rózsámért – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.

1. Milyen véleménnyel volt a róka az emberekről?
2. A róka szerint mit jelent a *megszelídíteni* és a *szertartás* szó?
3. Mit jelent a róka számára a kis herceg első találkozásukkor, és mit utolsókor?
4. Miután megszelídítette a rókát a kis herceg, hogyan tekint a rózsájára?
5. Mit jelentettek neki a rózsakert rózsái?
6. Keresd meg, írd le és tanuld

meg a róka titkát! ✨ 7. Írd le, hogy te mit vagy kit „szelídítettél” már meg! Miért, vagy kiért vagy felelős? Fogalmazd meg azt is, hogy mit teszel érte?

8. Az ember életét, az emberek kapcsolatait „fényesíthetik” az alábbi kulcsszavak: *megszelídíteni, szükségünk lesz egymásra, türelem, szertartás, titok, felelősség*. Értelmezzétek ezeket! Beszéljetelek arról, hogy számotokra mit jelent a barátság!

Amit a műről tudnod kell

1939-ben megszületett az író legkedvesebb könyve: *A kis herceg*, amelyet a világ 110 nyelvére fordítottak le és máig a legolvasottabb könyvek egyike, de csak 1943-ban jelent meg. A mű alapját képező erkölcsi tanítás örökérvény: *...jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.*

A történet • A regény visszaemlékezések sorozata. Az író saját gyermekkori emlékeit eleveníti fel, vagyis a hatéves emberke első tapasztalatait a felnőttekkel való társalgás eredményeiről. Az elbeszélte történet jelene egy, az íróval hat évvel korábban megtörtént esemény ideje.

A kis herceg vándorútja kereken egy évig tartott – ennek az évnek az utolsó hetét töltötte együtt a pilótával. Néhány vezérgondolat vonul végig az egész könyvön. Ilyen például a felelősség tudata, vagy az, hogy megértsük, mi dolgunk a világban, mi tesz bennünket egyénivé, mással összehasonlíthatatlanná.

A klasszikussá vált mesét szerzője barátjának, Leon Werthnek ajánlotta, ki mindent meg tud érteni, még a gyerekeknek szóló könyvet is. Az ajánlásban irónia bujkál, az írói szándék azonban világos: a mű nemcsak gyerekeknek szól.

Szerkezete • A kisregény 27 fejezetből áll. A kerettörténet (kényszerleszállás a sivatagban, megismerkedés egy rejtélyes kisfiúval, a visszatérés) valóságba oltott mese, megtörtént események költői változata. Az igazi mesevilág a B–612-es kisbolygón tárul elénk. Ezen a gyermekkorú idéző játékbolygón él a címszereplő, s innen indul el látogatóba a szomszédos planéták lakóihoz. E különös mesefigurák – köztük a király, akinek mindenki alattvaló; a hiú ember, aki csak csodálókat ismer; az iszákos, aki azért iszik, hogy elfelejtse szégyenét és szégyenkezik, mert részeges – valamennyien a valóság visszasságairól beszélnek. A gyermekmesén belül ott van egy másik mese: egy gyermek utazásának története, aki ártatlan szemével értetlenül figyeli a

felnőttek világát. Hat bolygón tett látogatás tanítja meg a kis herceget, miképpen nem szabad élni. A Földön az első kissé keserű figyelmeztetést a kígyótól kapja, amikor magányosságról panaszskodik. Az emberek között is egyedül van az ember. A nagy titkot a rókától tudja meg, aki elárulja neki, hogy az élet értelme a szeretetben, a kapcsolatteremtésben rejlik. Ez az egyetlen módja, hogy az emberek kitörjenek magányuk börtönéből. A rókától tudja meg azt is, hogy mi köt erős szálakkal az élethez: *Örökre felelős leszel azért, mert megszelídítettél.* A kis herceg halála jelképes; elhagyja a Földet, hogy visszatérjen bolygójára, miután megtanulta, hogyan kell élni.

A kis herceg tehát megtanulja, hogyan kell élni, hogy mi a jó és mi a rossz, valamint a legfontosabbat: a titkot, miszerint *az élet értelme a szeretet.* Közös beszélgetéseik által a pilóta is újra gyermekké válik, megtanulja az elemek és az élet őszinte tiszteletét. Ez *a lelki fejlődés csúcspontja, hiszen önzetlenséget, fenntartások nélküli végtelen szeretetet jelent, melyre csak a gyermekek képesek igazán.*

A kis herceg írója emlékeiből formálja főhőseit, a pilótát és a gyermeket, akik őt magát jelentik. E két szereplő voltaképpen tehát egyet jelent. A kis herceg az író gyermekkori gondolatait, a pilóta a felnőtt ember érzéseit, tapasztalatait, a gyermeki őszinteségre és igazságérzetre való felnőtt reakciókat közvetíti.

Szereplők, rövid jellemzésük • A mű szereplői egy-egy ember-típust képviselnek.

■ **Kis herceg:** tiszta lelkű, gyermeki naivitással rendelkező személy, aki a mű elején nem sokat tud a rajta kívül álló világról. Őszinte, érdeklődő, nyitott személyiség. Egy képzelet szülte bolygón, az író fantáziájában, néhány térdig érő vulkán és rózsa közt él, aki a természet és az ember harmóniájára törekszik. *Azért indul el a bolygójáról, hogy barátokat keressen.* Miután a kis herceg megszelídíti a rókát, azaz összebarátkoznak, fontossá válnak egymás számára. A kis herceg megérti, hogy *a barátság lényege az összetartozás, egymás segítése.* A barátok felelősek egymásért. Nemcsak örömeiket osztják meg, de a bajban is egymás mellett állnak. Elfogadják egymás hibáit is. Ezután már más szemmel néz a többi rózsa. Rájön, hogy számára az ő megszelídített rózsa az egyetlen, rossz tulajdonságai ellenére is kiemelkedik a többi rózsa közül.

■ **Király:** ő uralkodó típus, aki mindegy, hogy kin vagy min, de uralkodni akar. Hogy miért? Azt sokszor ő maga sem tudja megmondani.

■ **Hiú ember:** a csak önmagával törődő embert személyesíti meg. Elvárja, hogy minden mozdulatát dicsérjék, ám ugyanezt embertársának nem viszonzza.

■ **Üzletember:** a fontoskodó embert személyesíti meg, aki állandó időzavarral küzd, és mindig fontoskodik. Nincs ideje csak a „munkájára”. A lényegtelen dolgokra nem pazarolja az időt. Hogy mi a lényeges és mi nem, az teljesen viszonylagos.

■ **Az iszákos:** egy olyan embertípust mintáz meg, aki tetteire nem tud magyarázatot adni: azért iszik, hogy elfelejtse, hogy iszik. Ez a legfurcsább magatartás a kis herceg számára.

■ **A lámpagyújtogató:** végzi a dolgát, mert azt mondták. De hogy ki és miért? Azt az embertípust képviseli, aki irányítható, önálló gondolatok nélkül, egyéniség nélkül cselekszik.

■ **A róka:** az egyetlen olyan lény, amely elgondolkodtató és építő információkat ad a főszereplőnek. Ám mindig ott van a kettősség is benne, hiszen a rókához a ravasz jelzőt társítjuk önkéntelenül is.

A mű jelentősége • A *kis herceg* hatalmas sikerét bizonyítja, hogy szinte valamennyi nyelvre lefordították, de filmek is készültek belőle. A regény nyelvezete egyszerű, költői szépségű és tisztaságú. Mondanivalója viszont többretegű, a sorok között is olvasni kell. Ez egy olyan mű, mely nem ér véget az olvasással, a továbbgondolással kezdődik csak a regény mondanivalójának megértése.

A klasszikus francia remekművet Saint-Exupéry színes rajzokkal maga illusztrálta. Magyar nyelven Rónay György fordításában jelent meg.

TUDÁSPRÓBA

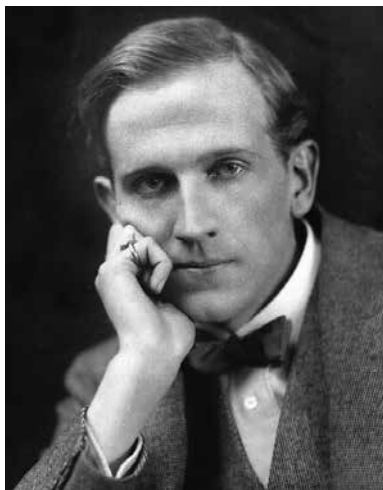
A kis herceg

1. Melyik csoportba sorolnád a megismert regényt?
 - a) ifjúsági regény
 - b) állatregény
 - c) meseregény
 - d) kalandregény
2. Írd le, hogyan nézett ki a kis herceg bolygója!
3. Tündérmesékre jellemző, hogy a hős vándorútra indul, útja során próbatételeket kell kiállnia, melyhez általában segítséget kap, gonosz ellenfeleket kell legyőznie, hogy elnyerje boldogságát. Biztosan észrevetted a rokonságot a kis herceg meséjével. Vizsgáld meg néhány elemét!

- a) Miért indult vándorútra a kisherceg?
 - b) Mik voltak az ő próbatételei?
 - c) Kik segítették, és mivel?
 - d) Mit kellett legyőznie, hogy visszataláljon rózsájához?
4. A regény legbölcsebb szereplője nem ember, hanem állat. Mit gondolsz, miért?
 5. Saját szavaiddal fogalmazd meg, mit tanult tőle a kis herceg!
 6. A regény két főszereplője a pilóta és a kis herceg. Az egyik valóságos, a másik képzeletbeli alak. Milyennek ismerted meg őket a regényből? Mutasd ezt be tömör, de találó jellemzéssel!
 7. Hogyan ajánlanád *A kis herceget* azoknak, akik még nem ismerik? Készíts róla könyvismertetést! Az alábbi szempontok szerint dolgozz!
 - a) A bevezetésben írd le a könyv legfontosabb adatait: szerző, cím!
 - b) A főrészben mutasd be a regény témáját, a legfontosabb szereplőket, emelj ki egy-egy jellemző részletet! Mindez legyen érdekes, figyelemfelkeltő!
 - c) Fogalmazd meg véleményed is! Neked mi tetszett benne a legjobban, miért érdemes elolvasni?
 8. Gondold végig saját helyzetedet! Te miért, és kikért tartozol felelősséggel?

ALAN ALEXANDER MILNE

(1882–1956)

Angol költő, regény- és drámaíró, publicista. Londonban élt. Értelmiségi családból származott, az egyetemet Cambridgeben végezte.

A *Micimackót* 1926-ban írta Christopher Robin nevű fia számára, aki ebben az időben 5 év körüli lehetett éppúgy, mint a regénybeli mása, Róbert Gida.

A *Hatévéssek lettünk* (1927) című verseskötet címzettje szintén Christopher Robin. A *Micimackó* óriási sikerén felbuzdulva Milne megírta a folytatást is *Micimackó kuckója* (1928) címmel.

E két meseregény magyar fordítója, Karinthy Frigyes a fordulatos cselekmény nyelvi báját, szellemességét, gazdagságát s az ötletes verseket, a mű eredeti, klasszikus szépségével, erejével tolmácsolta. Népsze-

rűségük már hosszú évtizedek óta töretlen, s fenntartja Milne nevét a magyar olvasók szívében.

Micimackó kuckója

(Részlet)

Első fejezet,

amelyben Micimackó kuckót épít Fülel számára

Egy napon, amikor Micimackónak semmi más dolga nem akadt, az jutott eszébe, hogy most tenni kellene valamit. Elment tehát Malackához, hogy meglesse, mit csinál Malacka. Még havazott, amikor Micimackó a zúzmarás erdei házat elérte. Arra gondolt, hogy Malackát a kandalló előtt találja, amint éppen csülköcskéit melegíti. De nagy meglepetésére tárva-nyitva találta az ajtót, és minél tüzetesebben pislogott befelé, annál kevésbé találta Malackát odabent.

– Elment hazulról – mondta Micimackó bánatosan. – Így van ez. Nincs itthon. Gyors gyalogsétára kell rászánnom magam. Gondolkodás okából. Borzasztó.

De hogy biztos legyen a dolgában, előbb még jó hangosan kopogott egyet... s miközben fülét hegyezve arra várt, hogy Malacka úgyse felel, ugrándozni kezdett, és a karját lóbálta, mert jó hideg volt, s egy kedves Zümmögő Versikét költött közben, ugyancsak a hidegre való tekintettel.

*Minél inkább havazik
(Zik-zik!)
annál inkább hull a hó.
(Halihó!)
Minél inkább hull a hó,
(Halihó!)
annál inkább havazik.
(Zik-zik!)
Hull a hó és hózik,
(Zik-zik!)
Micimackó fázik.*

Jelenet a *Micimackó kalandjai* c.
Disney-rajzfilmből, 1977

– Ez is megvolna – tette hozzá. – Most pedig a következő teendő következik. Hazamegyek, megnézem, hány óra, az is lehet, hogy jó meleg sálát kötök a nyakamba, aztán felkeresem Fülest, és eléneklem neki a Zümmögő Versikét.

Hazaszaladt hát, de úgy tele volt a Zümmögő Versikével, amit Füles számára tartogatott, hogy mikor Malackát felfedezte legjobb karosszékében üldögélve, csak a fejét tudta dörzsölgetni, és azon tűnődött, hogy ugyan kinek a házába került.

– Szervusz, Malacka! – mondta végre. – Azt hittem, hogy nem vagy otthon.

– Dehogy – mondta Malacka –, te mentél el hazulról, Micimackó.

– Az igaz is – mondta Micimackó. – Tudtam, hogy egyikünk elment hazulról.

Órájára nézett, amelyik öt perccel tizenegy előtt megállott néhány héttel ezelőtt.

– Mindjárt tizenegy óra – mondta Micimackó dühösen –, éppen jókor érkeztél, Malacka, egy kis nyalakodásra. – Bedugta fejét az almáriumba. – Aztán mennünk kell, Malacka, el akarom énekelni Fülenek a Zümmögő Versikémet.

– Melyiket, Micimackó?

– Azt, amit Fülenek el akarok énekelni.

Az óra még mindig öt perccel kevesebbet mutatott tizenegynél, amikor Malacka és Micimackó, jó félóra múlva, útnak indultak. Elállt a szél, és a hó, miután belefáradt, hogy mindig körbeszaladgáljon, összeszedte magát, és most szép csendesesen lefelé kezdett szállingózni, helyet keresve magának, ahol lepihenhessen. Ezt a helyet hol Micimackó orra hegyén találta meg, hol egyebütt, és kis idő múlva Malacka éppolyan vastag sálát hordott a nyakán, mint Micimackó, csak fehérret; ami pedig a füleit illeti, úgy érezte, soha még ennyi hó nem gyűlt össze mögöttük, mint most.

– Micimackó – mondta végre, de csak halkan és közönyösen, mert nem akarta, hogy Micimackó esetleg gyávának tartsa őt. – Tudod, éppen tűnődöm. Azon tűnődöm, mi lenne, ha most szépen hazamennénk, és bemagolnánk azt a te Zümmögő Versikédet, és

Fülesnek csak holnap énekelnénk el... vagy... holnapután vagy amikor éppen találkozunk vele.

– Ez nagyon jó ötlet, Malacka – mondta Micimackó. – Be is fogjuk magolni most, mialatt bandukolunk. De akkor nem jó volna hazamenni, mert ez a dal egy különleges Szabadtéri Dal, amit különlegesen a Szitáló Hóban kell énekelni.

– Biztos vagy ebben? – kérdezte Malacka aggodalmasan.

– Magad is el fogod ismerni, Malacka, ha meghallgatod. Éppen erről van szó a versikében is. Minél inkább havazik (*Zik-zik!*), annál inkább...

– Zik, micsoda?

– Zik-zik – mondta Micimackó. – Azért tettem ezt bele, hogy annál zümmögőbb legyen.

– De azt mondtad, hogy havazik.

– Igen, de ezt előbb mondtam.

– A zik-zik előtt?

– Az megint más – mondta Micimackó türelmetlenül. – Elénekelem neked, és akkor mindjárt látni fogod.

És elénekelt:

Minél inkább havazik

(Zik-zik!)

annál inkább hull a hó.

(Halihó!)

Minél inkább hull a hó,

(Halihó!)

annál inkább havazik.

(Zik-zik!)

Hull a hó és hózik,

(Zik-zik!)

Micimackó fázik.

Így énekelte Micimackó, és amikor befejezte, szünetet tartott, remélve, hogy Malacka meg fogja jegyezni, miszerint ő már sok Szabadtéri Zümmögő Dalt hallott a Havazással kapcsolatban, de ilyen remeket még sohase hallott. De Malacka – óvatosan persze – csak ennyit jegyzett meg:

– Te, Micimackó – mondta ünnepélyesen –, azt hiszem, nem is annyira a házikóról lehetne szó, mint inkább a fülekről.

Közben egészen közel jutottak ahhoz a helyhez, ahol Füles merengeni szokott, s mivel Malacka füle mögött a hó nemhogy elolvadt volna, de inkább egyre vastagabb lett, s miután ő ezt határozottan unni kezdte, befordultak egy kis fenyőfaligetbe, és

leültek arra a kapuféle korlátra, amit ott találtak. Itt legalább nem havazott, csak nagyon hideg volt itt is, és hogy ne fázzanak annyira, elénekelték vagy hatszor Micimackó Zümmögő Versikéjét. Malacka a Zik-zik-et énekelte, Micimackó a többit, és mindketten deszkadarabokkal verték hozzá a taktust, amiket a kapufélfáról szedtek le. Egy idő múlva nem fáztak annyira, megint lehetett nevetgélni.

– Arra gondoltam – mondta Micimackó –, hogy izé. Fülesre gondoltam.

– És mit gondoltál Fülesről?

– Azt, hogy szegény Fülesnek nincs hol laknia.

– Nincs bizony – mondta Malacka.

– Neked is van kuckód, Malacka, és nekem is van kuckóm, és mind a két kuckó nagyon tiszta és csinos és rendes. Róbert Gidának is van kuckója és Bagolynak is és Kangának és Nyuszinak is, s még a Nyuszi rokonainak és üzletfeleinek is van kuckójuk vagy efféljük. Csak szegény Fülesnek nincs. Én tehát azt eszeltem ki: építsünk kuckót Fülesnek.

– Ez egy Nagy Gondolat – mondta Malacka szünet után. – Hová építsük fel?

– Ide – mondta Micimackó. – Ide a Fenyvesligetbe, szélmentes zugba, mert az is fontos. És ha elkészültünk, elnevezzük Micimackó Kuckójának. Ezekből a dorongokból építünk egy kuckót Füles számára, és ez lesz a neve: Micimackó Kuckója Füles számára.

Építőanyagot a liget másik végén találtak, amit örömmel át is hurcoltak. Vidáman, énekelve készült Füles új kuckója. Az „építészek” csak azt nem tudták, hogy az építőanyag Füles régi házából való. Füles minderről semmit sem tudva kereste a házat. Róbert Gidát is segítségül hívta. A Fenyvesligetben rátaláltak az éneklő Micimackóra és Malackára. Micimackó nem merte bevallani, hogy mit tettek, minden áron arról akarta meggyőzni Fülest, hogy mindig is itt állt a háza. (...)

– Csodálatos dolog ez – mondotta. – Ez az én kuckóm, de én oda építettem, ahol mutattam nektek. Úgy látszik, a szél idefúj-

ta. Átfújta a fák fölött, az erdő fölött, és lefújta ide a földre. Egész jó helyre. Bizonyos tekintetben még jobb hely ez, mint odaát.

– Sokkal jobb – mondta Micimackó és Malacka egyszerre. – Ugye jobb, Micimackó? Ugye jobb, Malacka?

– Többet ésszel, mint erővel – mondta büszkén Füles. – Ide süssetek! Így kell egy szép kuckót felépíteni!

Ebben maradtak, és Róbert Gida hazament ebédelni barátaival, Micimackóval és Malackával, és útközben barátaik bizalmasan elmondták neki, minő szörnyű félreértés áldozatai lettek ők ketten. Ezen mindhárman jól nevettek, utána együtt elénekelték a Havazásról szóló Szabadtéri Éneket. Malacka persze kontrázott.

„Könnyűnek látszik – gondolta magában Malacka –, de nem is olyan könnyű. Nem mindenki csinálná utánam.”

1. Mivel akarta meglepni Fülest Malacka és Micimackó? **2.** Hogyan láttak neki a munkának? **3.** Miből építették Füles új házát? **4.** Örült Füles az új kuckónak? **5.** Miért nevezi Micimackó a Fülest építendő házat Micimackó Kuckójának? Mert mindig önmagából indul ki és oda tér vissza? **6.** Miért kérdezi Micimackó Fülestől, biztos-e abban, hogy valóban ott állt a kuckója, ahol állt? Keresd meg a helyes választ! **a)** mert készakarva zavarba akarja hozni Fülest, s el akarja hitetni vele, hogy nem ott állt a kuckója?; **b)** mert még nem jött rá, hogy a halom dorognak nézett Fülestől kuckóból csináltak Fülestől új kuckót?; **c)** mert már rájött, de szeretné, ha nem történt volna meg?; **d)** vagy más egyéb miatt? **7.** Valóban melegebb lehet – mint Malacka mondja – a liget másik oldalán felépített kuckó? **8.** Jogosan mondja-e Füles, hogy *Így kell szép kuckót építeni*, amikor ezt nem is ő építette?

Énekeljétek el együtt Micimackó *Zümmögő Versikéjét*!

Amit a mőről tudnod kell

A játék, a valóság és a fantázia közti lebegést példázza a meseregény. A főhős egy kisfiú, Róbert Gida, aki mesére vágyik játék mackójával, Micimackóval együtt. A fejezetekben Micimackó időtöltése, életének eseményei bontakoznak ki. Mindig kigondol magának és barátainak valamilyen „komoly” elfoglaltságot. Verset talál ki, dalol, szemlélődik, tűnődik, látogatóba megy, mézszerző kalandokba bocsátkozik, felfedez

valamit – vagyis szívvel-lélekkel, nagy élvezettel játszik. Mivel kevés a tapasztalata – mint a kisgyerekeknek –, ezért jó szándékú, nyugodt ténykedéseibe mindig hiba csúszik, amelyet természetesen mindig gázdája, Róbert Gida hoz helyre, elnézően mondogatva: *Csacsi, öreg medvém.*

Micimackó a Százholdas Pagonyban él, s nagy baráti társasága van. Állandó kísérője a nálánál is kisebb, kedvesen naiv Malacka. Gyakran találkoznak Fülelssel, a költő-csacsival, aki nagyon érzékeny lelkű, s *mélázó helye a bánatos bozótos*. Kanga és Zsebibaba, a kenguruk, Nyuszi és barátai, üzletfelei, Bagoly és Tigris magától értetődő kapcsolatban élnek egymással ebben a Róbert Gida számára teremtett mesevilágban, amelyet besugároz az író derűje és természetszeretete.

Fogalomtár

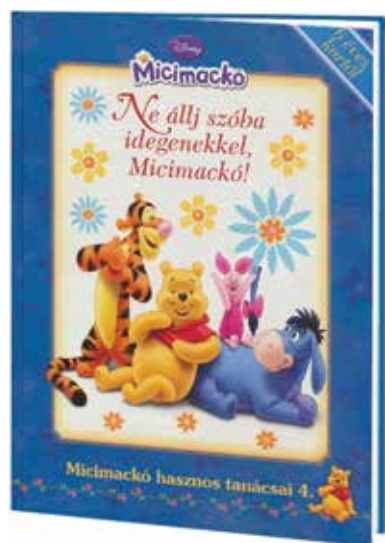
Keretes mese – már az ókori Kelet irodalmában is ismertek voltak az úgynevezett keretes mesék. A mesélő szórakoztatásra, okításra és erkölcsnevelésre szánja történeteit

A mese kerete • A népmeséktől eltérően Milne a XX. századi szokás szerint egy gyereknek mesél. Milne bravúrja és világsikerének titka talán abban rejlik, hogy bár gyermekeknek mondja el Micimackó történeteit, a felnőtt olvasó is örömet leli bennük.

A *Micimackó* lazán összefüggő mesefüzér, amelynek nagyon kézenfekvő, egyszerű a kerete: a felnőtt esténként elmond egy-egy mesét az öt év körüli kisfiúnak. Ebben az életkorban a gyermek azokat a történeteket kedveli, amelyek magáról és szűkebb környezetéről szólnak. Ezért választja az író magát a kisfiút a mesék egyik hőséül. Bár az epizódoknak középpontjában Micimackó áll, az olvasó érzi, hogy a szereplők Róbert Gida képzelet- és érzélemvilágát fejezik ki.

A keret jellegéből ered, hogy időnként a mesélő és a kisfiú párbeszédet folytat egymással, és menet közben értékeli a történeteket, illetve indítékot ad a következő mesére. Minden fejezet önálló, kerek történet, és csak úgy kapcsolódnak a többihez, hogy szereplői és helyszínei azonosak.

A Micimackó kuckója cselekménye • Micimackó kuckót épít Fülel szá-
mára. Tigris megjelenik a kertben, és reggelizni szeretne. Kangánál találja meg

a számára legmegfelelőbb ételt. Felderítő expedíciót szerveznek és Malacka, csaknem megint találkozik az elefánttal. Kiderül, hogy a Tigrisek nem tudnak fára mászni. Nyuszinak mozgalmas napja kerekedik, és azt is megtudjuk, hogy mivel tölti Róbert Gida reggeli sétáit. Micimackó új játékot talál ki, és ebben Füles is részt vesz. Tigrist megfékezik. Malacka nagy tettet hajt végre. Füles megtalálja a kidőlt fát és Bagoly el is foglalja. Róbert Gida és Micimackó megérkeznek az elvarázsolt völgybe, és itt elbúcsúzunk tőlük.

A szereplők jellemzése • A szereplők Róbert Gida kivételével mind játékállatok, de gondolkodnak, beszélnek, viselkednek, mint a négy-ötéves kisgyerekek

■ **Micimackó:** a címszereplő. Őt mutatja be a legsokoldalúbban az író, és ő az, aki minden kalandban részt vesz. Kedves, szeretetreméltó lényét kétszeres metamorfózisnak köszönheti: eredetileg ugyanis játék mackó, tehát tárgy, e tárgy életre kel mint medvebocs, aki azonban úgy viselkedik, mint egy embergyerek. Az élő medveségre csupán mézkedvelő természete és bájos bumfordisága utal, embergyerekségét viszont vállalkozó kedve, költészetszeretete, okoskodó és verselő hajlama, ravaszkodása és segítőszándéka tanúsítja. Micimackó szinte minden fejezetben kezdeményező, és amikor nem, akkor is elsőként vállalja a feladat megoldását. Érdeklődő természetű, és nemcsak a méz iránt. Több ízben érik kudarcok, de ezeket nem vallja be, úgy tesz, mintha a dolgok alakulása az ő döntése és kedve szerint történne. Morfondírozásait költeményekbe foglalja. Jellemének fő vonása, hogy jóindulatú és segítőkész. Közös tulajdonsága a többi állatkával, hogy nem vallja be, ha valamit nem tud.

■ **Malacka:** az Egészen Kicsike Állat jellemét már nem mutatja be olyan sokoldalúan az író. Egy három-négyéves gyermek fejlettségi fokán áll. Szereti sajnálni és sajnáltatni magát. Gyakran füllent, és füllentéseinek az a célja, hogy jobb színben tűnjék fel mások előtt. Nehéz helyzetben könnyen megfutamodik, nem ő a bátrak bátra.

■ **Nyuszi:** szerepe különösen a Kanga és Zsebibaba elleni merényletben jelentős. Ő dolgozza ki *Zsebibaba elfogatásának általános tervrajzát*. Az emberekre általában jellemző az idegenekkel szemben tanúsított ellenérzés és bizalmatlanság. Ez a jelenség az óvodás korú gyermekeknél is megfigyelhető, akik az újonnan jötteket ki akarják közösíteni. Mint ahogy az emberek világában is befogadják az idegent, ha jobban megismerik, Nyusziék is megbarátkoznak Kangával és Zsebibabával.

■ **Kanga:** az összes állatszereplő közül egyedül ő az, aki felnőtt emberi tulajdonságokkal rendelkezik. Megtestesíti az anyai szeretetet és gondoskodást a műben. Okosságban és humorérzékből mintha fölényben is lenne az állatkákkal szemben. Figyelmének középpontjában a gyermeke áll.

■ **Zsebibaba:** ő képviseli a regényben a legkisebb korosztályt, és ezen keresztül még a félelmektől és megfontolásoktól mentes erőteljes életösztönt példázza: nem ijed meg, amikor elragadja a patak sodra, és akkor sem, amikor elrabolják.

■ **Bagoly:** műveltsége, tudása látszólagos. Róbert Gida nagy tisztelettel néz az olyan emberekre, akik számára érthetetlen szavakat használnak. Mivel a mesélő mindezt tudja Róbert Gidáról, azért ábrázolja ilyennek Bagolyt. De azt is bemutatja – nevelő szándékkal, nehogy az ilyen emberek iránt indokolatlanul kisebbségi érzés alakuljon ki a gyerekekben –, hogy nem ez az igazi tudás.

■ **Fülesnek,** a csacsinak állandóan kisebbségi érzése van. Úgy gondolja, ő az utolsó a társaságban. Ennek hangot is ad, és ilyen módon kényszeríti ki a figyelmet, a törődést. A regény végén, az estélyen kiderül, hogy igencsak el van telve magával. Azt hiszi ugyanis, hogy őt ünneplik, ő a dicséretre és jutalomra érdemes. Úgy gondolja, hogy a nagyképűség az ő legfőbb baja, de ezen azt érti, hogy nagy a képe. Melankolikus természetű, borúlátásra hajlik. Szinte rájátszik a maga vélt szerencsétlenségére. Füles karaktere ellenpontoszza a regényben Micimackó és Malacka felhőtlenül derűs, elégedett természetét.

■ **Róbert Gida** az a szereplő, aki a megelevenített játékátlatok és a felnőtt mesélő között áll, s mintegy összeköti a mesevilágot a való világgal. Csupán neki van kapcsolata a mesélővel. Amikor az állatkák ügyetlenségeiről, csacskaságairól, és hibáiról esik szó, a mesélő összekacsint Róbert Gidával, tudatosítván benne, mi a helyes, mi a helytelen magatartás.

Az öt év körüli gyermek egyik legnagyobb vágya, hogy biztonságban érezze magát. Ez a vágy szinte mindegyik jelenetben vezérmotívum. Az életben ilyenkor többnyire a felnőtthez, a biztonságadó erősebb, okosabb lényhez fordulnak, az állatkák számára Róbert Gida testesíti meg mindezt. Milne nagy erénye és leleménye azonban, hogy a bajban, a kiszolgáltatott helyzetben egymás segítségét igénylik.

A regény mondanivalója • Mondanivalójában a gyermekkor szépségét, elmúlását, emlékekben élő szép világát őrzi a meseregény,

s ez a gondolat a befejező mondatokban teljeseedik ki: *Így aztán együtt elindultak. De akárhová mennek, és akármi történik velük útközben, az Erdő végén, az Elvarázsolt Völgyben a kislány meg a medvéje mindig játszani fognak.*

AZ IFJÚSÁGI REGÉNYEK

A szép dolgokat falba kell vésni, hogy megmaradjanak.

(Elek Tibor)

A tankönyvnek ebben a fejezetében többnyire olyan ifjúsági regényekkel ismerkedhetsz meg, amelyek merőben más világot tárnak eléd, mint a mesék, a való életet mutatják be. Időben is a valósághoz kötődnek: a múltbeli és a mai gyerekek életével ismertetnek meg.

A regények a való életet tükrözik, ezért nem mindig úgy fejeződnek be, ahogy szeretnénk, ahogy megnyugtató lenne számunkra, hanem úgy, ahogy az életben történni szokott.

A művek középpontjában az ember áll hétköznapi élethelyzetekben. A regények hőseit sohasem segíti varázserő, mindig maguknak kell dönteni, cselekedni az adott helyzetben. Úgy döntenek, cselekednek, ahogy ez tulajdonságaikból, jellemükből fakad. Így olvasás közben sokféle emberi magatartással találkozol. Az irodalmi alkotásokból mindig kicsendül az író állásfoglalása is, tudjuk, hogy kinek az oldalán áll, kivel érez együtt, mi az, amit helytelenít, elítél.

Az ifjúsági regény • Az ifjúsági regény legismertebb műfajai: *robinzonád, indiánregény, lányregény, állatregény, tudományos-fantasztikus regény.*

Nota bene! Az ifjúsági regény olyan regény, amely fiataloknak szól, gyakran fiatalok, gyerekek a szereplői; epikai műfaj, időben és térben kiterjedő eseményeket mond el, és sokszor több szálon futó történetet egyesít.

Az ifjúsági irodalom érdekessége, hogy egyrészt számos, korábban felnőtteknek írt mű mára az ifjúsági irodalom része

lett: **Swift** társadalmi szatírája, a *Gulliver*, **Gárdonyi** történelmi regénye, az *Egri csillagok*, vagy **Verne** utopisztikus művei, másrészt ennek fordítottja is igaz, sok eredetileg ifjúsági műnek induló, de másképp sikeredett alkotás komoly irodalmi elismerésre tett szert: például **Kodolányi János** *Vízözönje*, **Lewis Carroll**tól az *Alice Csodaországban* vagy **J. R. R. Tolkien**től *A hobbit* vagy *A Gyűrűk Ura*.

A XIX. századi amerikai regénynek elvitathatatlan érdemei vannak az ifjúsági regényváltozat kialakulásában: **Melville** *Moby Dick*, a fehér bálna, **Mark Twain** *Hucklebery Finn*, **H. Beecker-Stowe** *Tamás bátya kunyhója*.

A XIX. század végén a regényirodalomban polgárjogot nyert a gyermekábrázolás: **Dickens** *Copperfield David*, *Twist Oliver*, **M. Twain** *Tom Sawyer*. A XX. század elején jelenik meg a bandaregény: **Molnár Ferenc** *A Pál utcai fiúk*, **L. Pergand** *Gombháború*.

MOLNÁR FERENC

(1878–1952)

Molnár Ferenc (Neumann Ferenc) német-zsidó polgárcsaládban született. Édesapja, Neumann Mór sebész, édesanyja Wallfisch Jozefa volt.

Tanulmányait a fővárosban folytatta, 1896-ban Genfben hallgatott jogot, egy évvel később pedig már hírlapíróként dolgozott Budapesten. Első színdarabját, *A doktor úr* című darabot 1902-ben mutatták be, s akkor már íróként is kezdték egyre inkább elismerni. Prózáját már a kezdetektől szellemesség és szatirikus humor jellemezte, színdarabjaiban pedig az ütős, pörgős dialógusokra törekedett. Gyors írói

sikereit *A Pál utcai fiúk* (1907), színpadon pedig *A testőr* (1910) tetőzte be. A társadalom valamennyi rétegéről volt mondandója, a maradandó teljesítménnyel szemben mégis a siker, a hatásosság vonzotta jobban. *A Pál utcai fiúk* a világirodalom egyik legszebb (többször megfilmesí-

tett) ifjúsági regénye lett. Molnár a magyar irodalom külföldön is széles körben elismert íróinak egyike. Stílusa kezdettől mindvégig választékosan szabatos: mesélő leleménye és ötletgazdagsága kimeríthetetlen. Az első világháborúban haditudósítóként jelentette meg írásait, majd Bécsbe, Svájcba, végül Amerikába emigrált, és a fasizmus előtörése után csak vendégként tért vissza hazájába.

A Pál utcai fiúk

(Részletek)

I.

A regény elején rögtön megismerkedünk az osztályban a kémia órán a főbb szereplőkkel. A kísérlet közben megszólalt az utcáról egy verkli, és minden figyelem odalett. Tavasz volt és a nap már csalogatta ki a fiúkat a szabadba. Délután gyűlést szerveztek és elnökválasztást.

(...)

– A Múzeumban tegnap megint einstandot csináltak!

– Kik?

– Hát a Pásztorok. A két Pásztor.

Nagy csönd lett erre.

Ehhez tudni kell, mi az az einstand. Ez különleges pesti gyerekszó. Mikor valamelyik erősebb fiú golyózni, tollazni vagy szentjánoskenyér-magba – pesti nyelven: boxenlibe – játszani lát magánál gyöngébbet, s a játékot el akarja venni tőle, akkor azt mondja: einstand.

Ez a csúf német szó azt jelenti, hogy az erős fiú hadizsákmánynak nyilvánítja a golyót, s aki ellenállni merészel, azzal szemben erőszakot fog használni. Az einstand tehát hadüzenet is. Egyszersmind az ostromállapotnak, az erőszaknak, az ökölgognak és a kalózuralomnak rövid, de velős kijelentése.

(...)

– Hát hogy történt?

– Az einstand?

– Az. Mikor volt?

– Tegnap délután.

– Hol?

– A Múzeumban.

A Múzeum-kertet hívták így.

– Hát mondd el úgy, ahogy volt, de pontosan úgy, ahogy volt, mert nekünk az igazat kell tudnunk, ha csinálni akarunk ellenük valamit...

A kis Nemecsek izgatott volt, mert most a figyelem közép-pontjába került, s ez ritkán fordult elő vele. A játékban pont ott tartottak, hogy Nemecsek nyert, amikor a Pásztorok elvették az összes golyót.

Ez már komoly fejlemény. Délután majd mindent megbeszélnek a grundon. Valami megmagyarázhatatlan izgalom hatalmasodott el rajtuk: érezték, hogy nagy dolgok előtt állnak (...)

II.

Délután fél háromkor még senki se volt a grundon. A kaliba előtt lópokróc volt a földön, és ezen aludt édesen a tót. A tót mindig nappal aludt, mert éjszaka a farakások közt kóborolt, vagy fönn ült az egyik erődben, és bámulta a holdvilágot. A gőzfűrészgörgő, a kis fekete kémény köpködt a hófehér gőz felhőcskéket, és az aprófa potyogott a nagy kocsiba.

Fél három után néhány perccel megcsikordult a Pál utcai kisajtó, és bejött rajta Nemecsek. Egy nagy darab kenyeret húzott ki a zsebéből, körülnézett, s miután látta, hogy még senki sincs itt, csöndesen majszolni kezdte a kenyér héját. De előbb gondosan bereteszte az ajtót, mert a grund törvényei közt az volt egyike a legfontosabbaknak, hogy aki bejön, tartozik maga után bereteszni az ajtót. Aki ezt elmulasztotta, annak várfogság járt. Általában igen nagy volt a katonai fegyelem.

Arra lett figyelmes, hogy Hektor, a tót Janó kutyája ugatja az egyik farakást, amelyen erőd volt kiépítve, és rajta lengett a kicsi piros-zöld zászló.

– „Ne félj, Nemecsek” – mondta magának, és óvatosan kapaszkodott tovább. Minden foknál újra bátorította magát.

Amikor felért a farakás tetejére, ott állt vele szemben ÁtsFeri, a vörösingesek vezére, mindannyiuk ellensége, és gúnyosan mondta:

– Ne félj, Nemecek!

Nemecek nagyon megijedt, s a grund felé szaladt. Amikor visszanézett, már nem volt a farakás tetején a zászló.

Végre megérkezett Boka, Csele és Geréb. Nemecek elmondta nekik, mi történt. Elhatározták, hogy először tejhatalmú elnököt választanak, mert lehet, hogy háború lesz. Most jött el az ideje, hogy Nemecek tiltakozzon: ő az egyedüli közlegény. Sírva is fakadt, de össze kellett szednie magát, ha nem akarta, hogy kizárják. Boka végül megígérte, hogyha kitünteti magát, májusban még tiszt is lehet belőle. Egyelőre viszont le kell mondania az előléptetésről. Kinek parancsolt volna akkor a sok hadnagy, főhadnagy! A szavazó cédulákat végül Csele gyűjtötte Nemecek kalapjába, mert a Barabásét és Kolnayét túl zsírosnak ítélték. Elkezdődött a szavazatok számlálása. Tizennégyen voltak, Boka tizenegy szavazatot kapott, őt választották elnöknek.

– Éljen a grund!

És fölrepültek a kalapok. Mindenki teli torokkal, lelkesen kiáltotta:

– Éljen a grund!

Háborúra kellett készülniük, ez nyilvánvalóan látszott. El fognak menni a Fűvészkertbe.

III.

Már gyújtogatták az utcán a lámpákat, amikor kijöttek a gyorsírásóráról. Mindenki Bokára figyelt.

– Mielőtt támadnánk, be fogjuk bizonyítani, hogy mi is vagyunk olyan bátrak, mint ők. Én magam mellé fogom venni a két legbátrabb emberemet, és kimegyünk velük a Fűvészkertbe. Be fogunk hatolni az ő szigetükre, és odaszögezzük a fára ezt a papirost.

Azzal elővett a zsebéből egy darabka piros papírt, amelyre csupa nagybetűvel ez volt írva:

ITT VOLTAK A PÁL UTCAI FIÚK!

A többiek áhítattal nézték a papirost. Csónakos, aki nem tanult gyorsírást, de akit a kíváncsiság idevonzott, megjegyezte:

«És odatűzzük egy fára ezt a papírt!»

Boka az üzenettel.

Illusztráció a könyv első kiadásából,
1907

Boka Nemecsekkel és Csónakossal indult el a Fűvészkertbe. Nem volt könnyű terep a Fűvészkert. Hatalmas kőfal vette körül, felnőtt, éjszakai őr is vigyázott a kertre. Volt egy rom és egy sziget a közepén, amit csónakkal vagy a hídon lehetett megközelíteni, de ott két őr állt a vörösingesek közül. A fiúk nehezen jutottak előre, csalános volt a térség, az örökkel is vigyázni kellett és a Fűvészkert őre is nagyon szemfüles volt. A szigetre csónakkal jutottak be végül és Nemecsek beleesett a jéghideg vízbe és bőrig ázott. A csónaknál otthagyták Csónakost és Nemecsek és Boka kúszott tovább a helyre, ahol a vörösingesek ta-

– Valami gorombaságot is kellene arra a papírra írni.

Boka tagadólag rázta a fejét.

– Nem szabad. Sőt mi nem fogunk olyasmit cselekedni, aminőt Áts Feri tett, mikor elvitte a zászlónkat. Mi csak meg fogjuk nekik mutatni, hogy nem félünk tőlük, s oda merünk menni az ő birodalmukba, ahol a gyűléseiket tartják, és ahol a fegyvereik le vannak rakva. Ez a darab piros papír a mi névjegyünk. Ezt ott hagyjuk nekik. (...)

Nemecsek a fűvészkerti Pálmaházban.

Illusztráció a könyv első kiadásából,
1907

nácskoztak. Ekkor meglátták a vörösingések közt Gerébet és ki is hallgatták, ahogy mindent elmond a grundról, amit a vörösingések meg akarnak szerezni. Mikor elmentek, Boka kitűzte a papírt és rohantak vissza Nemecekkel. A vörösingések hamar észrevették, hogy ott jártak, és utánuk iramodtak. A három fiú egy üvegházba menekült, ahol Nemecek ismét a hideg medencében kötött ki. Végül sikerült elmenekülniük a Fűvészkertből. Nemeceknek összeadtak a lóvasútra, hogy minél hamarabb hazaérjen, mert már jéggé fagyott a márciusi szélről a vizes ruhában.

IV. rész

Az iskolában mindenki az előző napi kalandot tárgyalta. Tudták, hogy a három fiú sikerrel járt, de nem tudták a részleteket, mert Bokából és Nemecekből egy szót sem lehetett kihúzni, Csónakos pedig összevissza fecsegett és nagyokat lódított. Óra után Rácz tanár úr behívatta magához Weiszet, Barabást, Kolnayt, Cselét, Nemeceket, Richtert, Lesziket és felelősségre vonta őket a gitttegylet miatt. Kiderült minden. A tisztségek, a feladatok, előkerült a pecsét, a zászló, a gitt, és Rácz tanár úr elkobzott mindent, és feloszlatta az egyesületet, valamint megtiltotta, hogy bármilyen egyesületet alapítsanak. Mialatt a kioktatás folyt, Nemecek kikapart egy jó adag gittet, ami az új egylet alapja lehet. El is határozták, hogy a grundon közgyűlést tartanak délután. El is kezdték a gyűlést délután, de Nemecek észrevette az áruló Gerébet, aki a tóhoz sompolygott a farakások közt. Nemecek kihallgatta őket és megtudta, hogy Geréb szivarral lefizette a tót, hogy kergesse ki a fiúkat a grundról, mert más fiúk akarnak ide jönni, akik mindig tudnak majd szivart, sőt forintot is adni. A tót belement.

Nemecek nagyon feldúltan visszament a többiek közé, hogy elmondja Bokának, de ő még nem érkezett meg, ezért elé akart menni, mert azt gondolta, hogy ő talán még tud hatni Gerébre. Közben a gitttegylet nem tudta, milyen fontos ügyben szaladgált Nemecek, ők csak azt látták, hogy nem törődött a gyűléssel és elment, ezért gyávanak és árulónak mondták ki, és beírták a nevét a fekete könyvbe, csupa kis betűvel: *nemecek ernő áruló!!!*

Nemecek az utcán elmondott mindent Bokának és még látták Gerébet, de amikor utána kiáltottak, az csak nevetve elszaladt.

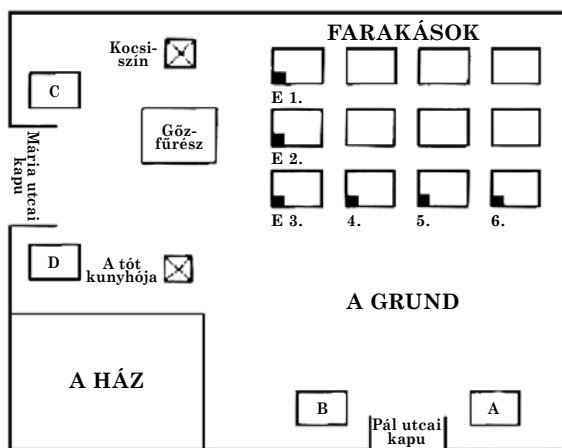
V-VII. rész

Két nappal később a Fűvészkertben a vörösingések gyűlést tartottak. Áts Feri, a vörösingések vezére kihirdette, hogy holnapra tűzte ki a háborút. A raktáros jelentette, hogy a raktárból ellopták a Pál utcaiaktól zsákmányolt zászlót, és hogy egy picinyke lábnyom volt a raktár körül. Meghallgatták Gerébet, aki elmondta, hogy megvesztegette a tótot, hogy harc nélkül megkapják a grundot. Áts Feri nagyon mérges lett emiatt, és gyávának nevezte Gerébet, de ő azt mondta, hogy ő bizony nem gyáva, és velük tart a Pál utcaiak ellen. Gyávának nevezte a Pál utcaiakat, de ekkor leugrott Nemecek a fáról, ahol addig rejtőzött és a szemükbe vágta, hogy közülük a legkisebb sem gyáva, hiszen Ő is ellopta a zászlót, és akár megverhetik, de ő nem fut el. Áts Ferinek nagyon megtetszett a bátor kislegény, és hívta, hogy álljon be közéjük. Nemecek persze nem lett áruló. Kicsavarták a kezéből a zászlót, és mivel Áts Feri azt mondta, hogy túl kicsi a veréshez, hát megfürösztötték. A kicsi Nemecek büszkén kiáltotta Geréb szemébe, hogy áruló, és mikor elment, tisztelegtek neki a vörösingések, Gerébet pedig rögtön kizárták a csapatukból.

A Pál utcai fiúk felkészültek a támadás visszaverésére. Elkészítették a grund tervrajzát, mindenki megkapta harci feladatát. Úgy készültek játszóterük megvédésére, mintha szülőföldjüket védelmeznék. Nemecek azonban már nincs köztük: ágyban fekvő beteg. Bokát megkeresi az áruló Geréb, aki megbánta már bűnét, és jóvá akarja tenni. De Boka nem fogadja vissza a csapatba.

VIII. rész

Gyönyörű nap volt a háború napja. Hatalmas volt a sietség az iskola után, és háromnegyed kettőkor már mindenki a helyén volt. Boka elmondta, hogy kissé megváltoztatta a haditervet és egy sáncot ásatott, ahol a legerősebbek megbújnak majd, és onnan támadnak az ellenségre. Fél háromkor megérkezett az ellenség, és csak a csapat egyik része tá-

A grund tervrajza

madott az idősebb Pásztor vezetésével. Áts Ferivel a vörösingések másik felével a jelre várt, hogy majd akkor támadnak, ha Pásztorék már győztek. Pásztorékat azonban legyőzték a Pál utcaiak és egyenként bezárták őket a tót kunyhójába. Hiába várta Áts Feri a trombitajelet, az nem jött. Aztán azt hallották, hogy a Pál utcaiak éljeneztek. Erre berontottak, nagyon erősen nyomultak előre, majd Áts Feri elkiáltotta magát, hogy szabadítsák ki a kunyhóban levőket. Egyszerre azonban ott termett Nemecek, aki a láztól „megtáltosodva” a földre fektette az idegen vezért. A vörösingések között hatalmas lett a zavar és végérvényesen elvesztették a háborút. Az ellenség elment és csak Áts Feri álldogált ott és nézte, amint mindenki körülvette Nemeceket, akit kineveztek kapitánynak. Amikor Áts elment, mindenki tisztelgett neki. Aztán megjelent Nemecek rémült édesanyja, aki már mindenütt kereste a beteg fiút, aki csak úgy megszökött az ágyából. Az egész csapat hazáig kísérte őket. Végül csak Boka maradt a ház előtt és keservesen sírt. Aztán megérkezett Nemecek apja is és ő is csak sírt vele. Aztán Boka egyedül maradt az utcán, de látta Áts Ferit, aki eljött, hogy Nemecek állapota felől érdeklődjön.

IX-X. rész

Itt néhány bejegyzés következett a gittegylet jegyzőkönyvéből, ami tartalmazta, hogy Nemecek Ernő nem gyáva és nevét tévedésből írták kis betűvel, és hogy Boka János nevét a történelemkönyvbe be kell írni Hunyadi neve mellé, mert legalább olyan jó vezér ő is. És a legyőzöttek nevei közé pedig az Áts Feri nevét.

A Rákos utcai kis sárga házban nagy volt a csönd. Még a lakók is, akik rendszerint hangos pletykára szoktak gyűlni az udvarra, most lábujjhegyen mentek el a Nemecek szabó ajtaja előtt. (...)

(...) Három órakor hazajött a szabó. Az üzletben volt, ahonnan munkát hozott haza. Vigyázva, csöndesen nyitott be a konyhába, és nem is kérdezett semmit a feleségétől. Csak ránézett. És a felesége meg őreá nézett. És már mind a ketten értették is egymást. Csöndesen állottak egymással szemben, a szabó le se tette a kabátokat, amelyeket a karján hozott.

Aztán lábujjhegyen bementek mind a ketten a szobába, ahol a kisfiú feküdt az ágyon. Bizony nagyon megváltozott a Pál utca

egykor vidám közlegénye, most szomorú kapitánya. Lesoványodott, a haja megnőtt, az arca beesett. Nem volt halovány, és talán éppen az volt a dologban a szomorú, hogy mindig piros volt a két orcája. Nem egészséges pirosság volt ez. A belső tűznek volt a sugárzása, ami napok óta szüntelenül égette. (...)

Szerény kopogtatás hallatszott kívülről, az udvari ajtó felől.

Boka jött meg, leült a nagybeteg kisfiú ágya mellé. Elmesélte, hogy a vörösingesek új vezére az idősebb Pásztor lett, de a fiút kitiltották a Fűvészkertből. Nemecek lázában már félrebeszért.

Kipirult az arca, felragyogott a szeme. Felkiáltott:

– A grundra akarok menni!

És mivel senki se felelt erre a kiáltására, megismételte, de most már dacosabban, követelő hangon:

– El akarok menni a grundra!

Boka megfogta a kezét:

– Majd eljössz a jövő héten, ha meggyógyulsz, megint eljössz.

– De nem! – erősködött. – Most akarok odamenni! Most rögtön! Adjátok rám a ruhámat, és én fölteszem a fejemre a Pál utcai sapkát!

A párnája alá nyúlt, és diadalmas arccal kotorászta onnan elő a laposra nyomott piros-zöld sapkát, amelytől egy pillanatra se vált meg. Föltette a fejére.

– Adjátok rám a ruhámat!

Az apja búsan mondta:

– Majd ha meggyógyulsz, Ernő.

De most már nem lehetett bírni vele. Ahogy beteg tüdeje bírta, kiabált:

– Én nem gyógyulok meg!

És miután ezt parancsolólag mondta, senki se mondott neki ellent.

– Nem gyógyulok meg! – kiáltotta. – Ti hazudtok nekem, mert én jól tudom, hogy meghalok, és én ott halok meg, ahol nekem tetszik. Én ki akarok menni a grundra! (...)

És valósággal előntötte a láz a kisfiút. Bolondul hadonászott, piros volt, kitágultak finom kis orrlyukai. És szónokolt:

– A grund – kiáltotta – az egy egész birodalom! Ti azt nem tudjátok, mert ti még sohasem harcoltatok a hazáért! (...)

A kis kapitánnyal pedig most már nem lehetett bírni. Erőre kapott, és felállott az ágyban. Hosszú hálóingecskéje a bokájáig ért. Fején kackiásan félre volt csapva a piros-zöld sapka. Szalutált. Most már hörögve beszélt, és a tekintete valahol a semmi-ben révedezett.

– Jelentem alássan, tábornok úr, földhöz vágtam a vörösinges vezért, kérem az előléptetést! Úgy nézzetek rám, hogy én most már kapitány vagyok! Én harcoltam a hazáért, és én meghaltam a hazáért! Trará! Trará! Fújjad, Kolnay!

(...) Most hosszas csönd lett. A kisfiú lehunyta a szemét, s hosszasat, nagyot sóhajtott, mintha minden szomorú ember minden fájdalommal az ő kis lelkébe szorult volna.

Csőnd volt. (...)

Az asszony pedig ölelte, csókolta a kis halott gyereket, aztán letérdelt az ágya elé, a kispárnába temette az arcát, és ő is zokogni kezdett. Nemecek Ernő gittegyleti titkár, a Pál utcai grund kapitánya pedig örök csöndességben, falfehéren, lehunyt szemmel feküdt hanyatt az ágyban, s most már bizonyos volt róla, hogy semmit nem lát, és semmit nem hall, ami körülötte történik, mert Nemecek kapitány látásáért és hallásáért eljöttek az angyalok, és elvitték oda, ahol csak az olyanok hallanak édes muzsikát, és látnak fényes tündöklést, mint amilyen Nemecek kapitány volt. (...)

Alkonyatkor nekivágott Boka az utcának. Tanulnia kellett volna, mert holnap nehéz nap következik. Nagy latinlecke. És már régóta nem felelt, biztosra vette, hogy Rácz tanár úr ki fogja hívni. De nem volt kedve a tanuláshoz. Félrelökte a könyvet meg a szótárt, és elment hazulról. (...)

Boka céltalanul kóborolt az utcán. Egyszerre a grundon találta magát. Véletlenül bepillantott a konyhába. A deszkafalhoz támasztva furcsa eszközöket pillantott meg. Janótól megtudta, hogy beépítik a grundot. Hétfőn kezdik a munkát. Emeletes házat építenek.

Bokával fordult egyet a világ.

A kapuból még visszaneézett egyszer. Mint aki a hazáját hagyja el örökre. És abban a nagy fájdalomban, mely erre a gondolatra a szívét összeszorította, csak egy csöppecske, csak egy nagyon kicsi vigasztalás vegyült. Ha már szegény Nemecek nem érte meg azt, hogy a gittegyet bocsánatkérő küldöttségét fogadhasa, legalább nem érte meg azt sem, hogy elveszik tőle a hazáját, amiért meghalt.

És másnap, mikor az egész osztály néma, ünnepies csöndben ült a helyén, és Rácz tanár úr komoly léptekkel, lassan, ünnepélyesen ment föl a katedrára, hogy onnan a nagy csöndben halk szóval emlékezzék meg Nemecek Ernőről, és felszólítsa az egész osztályt, hogy holnap délután három órakor valamennyien fekete vagy legalábbis sötét ruhában gyülekezzenek a Rákos utcában, Boka János komolyan nézett maga elé a padra, és most először kezdett derengeni egyszerű gyereklelkében a sejtés arról, hogy tulajdonképpen mi is az élet, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk.

Gigerli – piperkőc, külsejére, ruházatára nagy gondot fordító férfi; **minutum** – perc, pillanat; **grund** – beépítetlen városi telek; **verkli** – rögzített dallamokat játszó hajtókar forgatásával működő, szekrény alakú egyszerű, mechanikus hangszer, sípláda, zenegép; **labirintus** – útvesztő; **citadella** – fellegrvár; **egzecíroz** – gyakorlatozik

1. Mutasd be *A Pál utcai fiúk* c. mű íróját! 2. Mikor játszódik a regény cselekménye? 3. Hány napot ölel át a mű cselekménye? 4. Miért állnak szemben egymással a Pál utcaiak és a vörösingesek? 5. Mi az einstand? Hogyan vélekedsz róla? 6. Állítsd össze a regény szerkezeti vázlatát! 7. Csoportosítsd a regény szereplőit jó és rossz tulajdonságuk alapján! 8. Jellemezz egy tetszés szerinti szereplőt! 9. Rajzold le a grundot! 10. Bizonyítsd be, hogy Nemecek méltó arra, hogy példakép legyen! ✱✱ 11. Mit tettél volna Boka helyében akkor, amikor megengedte Gerébnek, hogy részt vegyen a csatában? Fogalmazd meg néhány mondatban a véleményedet! 12. Nézzétek meg a YouTube-on Fábry Zoltán 1969-ben készült *A Pál utcai fiúk* c. filmjét! Hasonlítsátok össze Molnár Ferenc regényével! Számoljátok be megfigyeléseitekről! 13. Ha sokszor úgy éreztük *A Pál utcai fiúk* olvasása közben, hogy Molnár Ferencnek más-hogy kellett volna alakítania a történetet, itt az idő, hogy kezetekbe vegyétek az irányítást! Alakítsátok a történetet másképp, térjete le a molnári út-

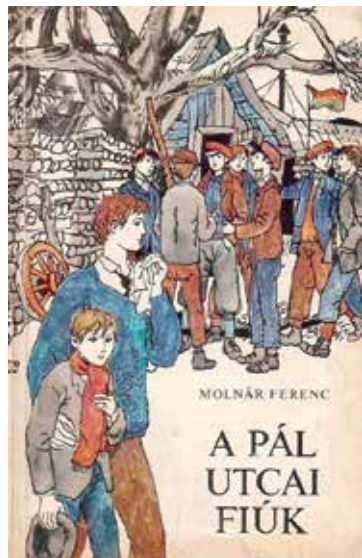
ról! Például: mi lenne, ha Nemecek Ernő nem menne el a Fűvészkertbe? stb.!

14. Válogassatok részleteket az alábbi szempontok alapján, majd mutassátok be ezeket hangulatteremtő felolvasásban: **a)** A grund; **b)** A leghumorosabb jelenet; **c)** Feszültségteli helyzet; **d)** A Fűvészkert; **e)** Megható pillanatok; **f)** Győzelem!

Amit a műről tudnod kell

A mű keletkezése • A Pál utcai fiúk Molnár Ferenc 1907-ben megjelent ifjúsági regénye. A Pál utcai fiúk a legjobban szívemhez nőtt könyvem, 1906-ban írtam folytatásokban egy ifjúsági lap (Tanulók Lapja) számára, amelyet volt tanárom, dr. Rupp Kornél szerkesztett. Abban az időben természetesen még nem volt rendezett írói beosztásom, s így a körúti művészakadémia karzatán írtam délutánonként az egyes folytatásokat. Erre a szedő személyesen ügyelt fel, és szinte kitépkedte kezemből az esedékes kéziratlapokat... Szóval ezen a nyugodt helyen álmodtam vissza a gyerekkoromat, amikor még a Lónyai utca református gimnáziumába jártam, és valóban megvolt a grund a Pál utcában.

Témája • A témát saját gyermekkorának emlékeiből merítette, szereplőit élő figurákról, barátairól, osztálytársairól mintázta Molnár Ferenc. A regény főszereplői – Nemecek Ernő, Boka, Geréb, Áts Feri – olyan karakteres emberi viselkedési mintákat mutatnak, amelyeket a név pusztán említése felidéz – és a könyv olyan jól ismert, hogy ezeket a neveket gyakran használjuk is emberi jellemek tömör leírására. A szereplők néven kívül fogalommal váltak a regényből például a *gittegylet*, az *einstand* vagy a *grund* szavak is.

Műfaja • Ifjúsági regény és kalandregény a javából. Két fiúcsapat küzd egymással a grundért, hogy legyen hol játszaniuk. A Pál utcaiak védik a „hazájukat”, a vörösingesek a Fűvészkertből támadnak. Hogy kinek az oldalán áll a mindenható narrátor-író? Minden esetre Molnár Ferenc számára nincsenek ellenszenves, vásott gyerekek. A Pál utcaiak kedves kiskamaszok, de a fűvészkertiek is derék fiúk. Igaz, a két Pásztor eléggé nagy gazember: elszedik a kisebbektől az üveggyököket.

Regényidő, helyszín • A regény valódi helyszíneken játszódik, Budapest VIII. és IX. kerületében, a Józsefváros és a Ferencváros egykori utcái, terei, épületei jelennek meg a műben. Az időpontot is pontosan tudjuk a gittegylet pecsétje alapján: 1889. Az író mindössze 10-12 napba sűríti az eseményeket. A történet pontosan időrendben követhető.

A regény terének középpontjában a grund áll. A beépítetlen terület, a közös játékok helyszíne a gyerekek számára a szabadságot jelenti, amelyet minden áron meg kell védeni. Ezenkívül még három helyszín van a regényben: az iskola, a Fűvészkert és Nemecsekék otthona.

Szerkezete • A regény tíz fejezetre tagolódik. Molnár Ferenc úgy zárja le az egyes részeket, hogy felcsigázza az érdeklődést, és ezáltal a következő olvasásához is kedvet ad.

I. Előkészítő rész: 1–2. fejezet: Nemecsek beszámolója az einstandról, Elnökválasztás a grundon

II. Bonyodalom: 3–5. fejezet: *Itt jártak a Pál utcai fiúk*, A gittegylet felszámolása, Nemecsek hőstette a Fűvészkertben

III. Kibontakozás: 6–7. fejezet: A kiáltvány, Ajándékkönyv és küldöttség

IV. Tetőpont: 8–9. fejezet: A csata napja, Bejegyzések a gittegylet nagykönyvében

V. Megoldás: 10. fejezet: A díszoklevél

Cselekménye • A Pál utcai grundon délutánonként kisdíákok játszanak. Hírét veszik, hogy a Fűvészkertben tanyázó rivális társaság, amelynek Áts Feri a vezére, rohamra készül, hogy elfoglalja a Pál utcaiak grundját. A fiúk felkészülnek az ellenséges támadásra. Bokát választják vezérül, a többiek is kapnak rangot, egyedül a vézna, szőke Nemecsek Ernő marad közlegény. Geréb, aki szintén a vezéri rangra pályázott, bosszúból a fűvészkertiekkel szövetezik. Az árulás gyanúja Nemecsekre terelődik. A vézna kisfiú, hogy bebizonyítsa hűségét, visszaszerzi az ellenség által elrabolt grundzászlót. Akciója során kényeszerű fürdőt vesz a fűvészkerti tó hideg vizében. Elérkezik a csata napja. A lázasan fekvő Nemecsek kiszökik betegágyából és bátran veszi ki részét a harcból. Ő is hozzájárul a Pál utcaiak győzelméhez. De nem sokáig örülhet új kapitányi rangjának, mert a fürdés miatt tüdőgyuladást kap.

Szereplők, rövid jellemzésük • Az író a gyermeklélek kitűnő ismerője. Főszereplője Nemecsek és a többiek: Boka és Áts Feri, a két tábor vezére, Geréb, a bűnbánó áruló, a finomkodó Csele, Weisz, Barabás, Richter, Kolnay, Leszik, a két Pásztor, Szebenics, mind bonyolult, alakuló egyéniség. Gondolatviláguk, magatartásuk különböző.

■ **Nemecsek Ernő:** vézna testalkatú, szőke, kis növésű fiú. Alázatos, udvarias, érzékeny. Hektor (a tót kutyája) mellett ő az egyedüli közlegény a Pál utcai fiúknál, akinek mindenki előtt haptákba (vigyázzba) kellett állnia. *Se nem osztott, se nem szorzott, mint az 'egy' a számtanban. Senki se törődött vele. Jelentéktelen kis sovány fiú volt, gyönge gyerek.* Mindezek ellenére vonzó lelki tulajdonságokkal bír: becsületes, szerény, önzetlen, szolgálatkész, határtalanul szereti a grundot, bátran kiáll a közösségéért. Ezek a nagyszerű lelki, jellembeli tulajdonságok ösztönzik Nemecseket arra, hogy félénkségét legyőzze, és végrehajtsa azokat a nagyszerű tetteket, amelyek őt végül a grund legnagyobb hőisévé avatják, s erkölcsileg is magasan társai fölé emelik.

A saját társai egy gittegyleti közgyűlésen igaztalanul gyávának és árulónak tartják, nevét pedig megszégyenítésül csupa kisbetűvel írják le a közgyűlési jegyzőkönyvbe. A grundért vívott csatát Nemecsek Ernő – a legkisebb és leggyengébb a fiúk közt – dönti el. Nemecsek a hazájáért felelősséget vállaló kisember önfeláldozó, hősies bátorságának a jelképe, akit társai nem értettek meg, félreszorítottak és megszégyenítettek, a történet végén a grund hőseként hal meg. A szürke kis közlegény ezzel a mártírsorsot is vállaló hősiességnek és hazaszeretetnek ragyogó példaképévé válik.

■ **Boka János:** a Pál utcai fiúk elnöke, 14 esztendő kamaszfiú. Magabiztos fellépésű, határozott jellem, komoly, meggondolt vezető. Mindig kiáll az igazság mellett. Képes arra, hogy felismerje a hibáit és kijavítsa azokat. A Pál utcai vezérként hamar bebizonyítja alkalmasságát a feladat elvégzésére. Nem találunk benne a felnőttekre jellemző negatív tulajdonságokat. Becsvágy, hatalomvágy még nyomokban sem fordul elő benne. A Fűvészkertben történtek után nem árulta el a társainak, hogy Geréb a vörösingések között az elárulásukon mesterkedik. Igazságszerető, megveti a hazugságot. Híven őrködik Nemecsek betegségá mellett.

■ **Áts Feri:** egyike a legkarakteresebb szereplőknek. Bátor, erőteljes, következetes. A vörösingések vezéréként korához képest nagy érettséggel követeli meg az általa hozott döntések betartását (a Pásztorok megbüntetése a gyerekek meglopásáért). Bátor, erős, az ellenségben is tiszteli a bátrát, elítéli a durvaságot, az árulót megveti, nyílt. Egyedül behatol az ellenség főhadiszállására. Lenézi Gerébet, aki elárulja saját csapatát, és megveti, hogy lefizeti a grund őrét. Áts Feri több mint egy hadvezér vagy egy utcagyerek, érettségét az is bizonyítja, mikor a háború elvesztése után félretéve az esetleges haragot, keserűséget,

lelkifurdalásától hajtva: elmegy Nemecekék házához, hogy érdeklődjék a kisfiú állapotáról.

■ **Geréb Dezső:** Boka ellenfele az elnökválasztás alkalmával. Dacos sértődöttsége viszi az ellenség táborába. Árulóvá válik, elárulja a Pál utcaiakat a vörösingéseknek. Egyéni érdekből képes alattomos cselekedetekre is. Nemecek bátorsága azonban rádöbbenti tettének aljasságára. Bűntudatát, szégyenérzetét fokozza, hogy a vörösingések nem becsülik, s kivetik maguk közül. Ezért keresi az utat vissza a Pál utcaiakhoz, s akkor érzi csak igazán, hogy hozzájuk tartozik, amikor a kis csapat megvetéssel utasítja el közeledését. A próba azonban szerencsén segíti elő erkölcsi megtisztulását: a csatában már bátor hősként viselkedik, és szívvel-lélekkel harcol a grundért.

■ **Csónakos:** elsősorban a legváratlanabb pillanatokban felhangzó füttye, jó kedélye, humoros szavajárása (*Papuskám!*) különbözteti meg a többiektől. Bátorság, találékonyság dolgában ő is az elsők között van.

■ **A Pásztor testvérek:** a vörösingések tagjai. A Pásztor fiúk *einstandot* hajtanak végre a golyózó Pál utcaiakkal szemben. Elveszik Nemecektől az üveggyóit. Mivel Nemecek nem adja oda a zászlót, kicsavarják a kezéből. Később Áts Feri megfürdetteti őket a Fűvészkert tavában, mert kisebb és gyengébb gyerekeket bántottak.

A mű mondanivalója és jelentősége • A millennium idei pesti gyermekvilág lírai krónikája ez a mű. Kevés regény ábrázolja olyan sokrétegűen és érzékenyen a kamaszok világát, mint Molnár Ferenc műve, *A Pál utcai fiúk*. A hiteles lélekábrázolás mellett a könyv erénye a regényesség. *A Pál utcai fiúkat* az teszi népszerűvé, hogy az élet minden ága-boga benne van: iskola és játék, barátság és harc, pártoskodás

és összetartás – minden, egészen a halálig. S az író mindezt gyerekésznek, gyerekszívnek szólóan szőtte regénybe. A gyermekvilág tükrében láttatja a világot. Nemecek, Boka, Áts Feri és a többiek története átélhető csaknem bárhol, az ezredfordulón semmivel sem kevésbé, mint születésekor, a XX. század kezdetén vagy a XXI. század elején. Talán ez a magyarázata a regény

Fogalomtár

Millennium – ezredév; itt: ezredévi ünnep, a magyar honfoglalás 1896-ban ünnepelt ezredik évfordulója

Urbanizáció – itt: városrendezés, várostervezés

példátlan világsikerének.

A grund világának igazi törvényei, szokásai, egyesületei, erődítményei, vezérei és közkatonái vannak. A fennmaradásért háborúzni kell és a közkatonának áldozatul kell esnie, hogy ily módon igazi hőssé váljon. A grund már több mint játszótér, jelkép, a haza jelképe, ahol a harc

az igazságért folyik. Nemecek tulajdonképpen a kisember, aki nem bátor és nem hős, de azzá válik a grundért folyó háborúban. Önfeláldozása nem elegendő a „haza” megvédésére, az urbanizáció mohósága beépíti az „édes grund”-ot is.

TUDÁSPRÓBA

A Pál utcai fiúk

1. Mutasd be az író!
2. Mikor jelent meg *A Pál utcai fiúk* c. regény?
3. Mikor játszódik a cselekmény?
4. A következő kifejezések nyomán idézd fel a cselekményt: *einstand*, *elnökválasztás*, *cédula*, *kényszerű fürdés*, *Nemecek a grundon*, *megérkezik a gittegylet*, *Boka a grundon*, *levél Gerébtől*, *küldöttség a vörösingesektől*, *küldöttségben a vörösingeseknél*, *a gittegylet felosztása*, *Geréb megszégyenítése*, *a haditerv*!
5. Hány napig vagyunk együtt a mű szereplőivel?
6. Mutasd be a helyszíneket, ahol játszódnak az események!
7. Miért fontosak ezek a helyszínek: iskola, múzeum, grund, Fűvészkert? Van-e még szerinted fontos helyszín?
8. Miért állnak egymással szemben a Pál utcaiak és a vörösingesek?
9. Gyűjtsd össze a regény szereplőit! Csoportosítsd őket különböző szempontok alapján!
10. Hasonlítsd össze a szereplőket tetteik, gondolkodásuk alapján!
11. Tudod-e, hogy kik ők? Igazak-e az állítások, ezek a jellemvonások?
 - a) komoly, meggondolt, előrelátó, nem zsarnokoskodik és nem él vissza a hatalmával;
 - b) az ő kalapja a legtisztább. Lapokat visz az iskolába;
 - c) dacos, sértődékeny, alattomos is tud lenni, sőt a vesztegetéstől sem riad vissza;
 - d) a grundhoz való ragaszkodásuk közösséggé kovácsolja őket;
 - e) jó kedélye, fel-felhangzó fütyte, humoros szavajárása különbözteti meg társaitól;
 - f) „... mindig lehajtott fővel jártak...”
 - g) „... az örök tisztelegtek neki...”Kikről nem olvastál itt? Hasonló formában mutasd be őket!
12. Néhány mondatban fogalmazd meg véleményedet a következő állításról: *A Pál utcai fiúk* c. regény a hőssé válás regénye!

FEKETE ISTVÁN

(1900–1970)

Az egyik legismertebb ifjúsági írónk, a *Tüskevár* és a *Téli berek*, no meg az állatregények természetimádó szerzője, mint a *Kele*, *Lutra*, *Bogáncs*, *Vuk*, majd a *Csend*.

Eleinte vadászkalandjait jegyezte csak le, amiket a *Nimród* című vadászlapban rendszeresen meg is jelentettek, de Fekete Istvánban ennél sokkal több rejtett. Lírai elbeszélései, novellái, a természetről, gyerekkoráról, a paraszti életről, erős istenhitéről, emberségéről szóló művei szintén nagy sikert arattak. Kittenberger Kálmán biztatására egyre komolyabban foglalkozott az írással. Fekete István *A koppányi aga testamentumával* és a *Zsellérekkel* nyert díjakat.

A koppányi aga testamentuma

(Rövidítve)

1586-ot írunk. Az ország három részre szakadt: a német, a török egyaránt uraskodik a magyarokon. A végvárakba szorult vissza a magyar vitézek zöme. Az ellátás bizonytalan, olykor-olykor portyázással lehet csak valami pénzhez jutni. Ilyen alkalmakkor gyakoriak a török-magyar párbajok, melyeket I. Rudolf (1576–1608) szigorúan büntet.

A dunántúli végvárak katonasága is így él. A három Badacsonyi környéki erősség kapitánya között azonban nincs éppen barátság. A császár – mivel nem bízott a magyar végvári vitézekben – vallon urakat küldött kapitánynak. Bolondvárban Kales Rudolf, Öregla-

A sümegi vár, ahol a könyv alapján készült magyar filmet forgatták

kon pedig Jachim de Katzian lovag az úr. Fonód (Fonyód) van egyedül magyar kapitányság alatt, itt Csomay Ferenc parancsol. A magyarok hazájukat védik, nem úgy, mint az idegenek: kölcsönös a bizalmatlanság közöttük.

Babocsai László levelet küld apja, Babocsai Gáspár egykori gyilkosának, Oglu koppányi agának a fonódi várból. Titokban íratja a levelet, nehogy anyja – ki még mindig gyászol – tudomást szerezzen tervéről. A látrányi rétre hívja a vitéz törököt, hogy megmérkőzzenek egymással. Hiába a tiltó császári intézkedés is, László hajthatatlan.

... Ez a levél adassék Oglu agának, Koppányba. Köszönetem és magam ajánlását, vitéz aga. Továbbá kívánnám, hogy megjelentse napját, mikoron bajt tőszöl velem egy szál kardra. Tudd meg, vitéz aga, én ama Babocsai Gáspár fia vagyok, kinek fejét vetted éveknek előtte. Te vitéz vagy, ki nem dugod el arcod előlem. Ennél több levelet néked nem küldök. Ez levélhez képest adjad tudtomra, kijössz-e vagy nem, mert én apám fejéért a tied akarom, vagy a magamét is elveszejteni. Amíg ezen dolgom el nem végeztem, vitézi kenyerem böcsülettel nem ehetem. Választ várok hamarsággal. Isten tartson meg békességgel! Levelem kelt Fonódon, Szent György hava első szerdáján, Babocsai Gáspár fia. (...)

Hamarosan megjön a válasz a töröktől. Nagy tisztességgel, szinte barátsággal volt írva.

Pünkösöd hava első vasárnapján ott leszek a látrányi réten huszonöt jó vitézemmél, ám semmi lest minekünk ne vessetek, mint ahogy mi sem vetünk tinéktek. Kardom tiszta volt eddiglen, és csak mi víjjunk addig, amíg az egyik a másikat ki nem végzi a világbul. Isten tartson mög békességgel! Költ Koppánybul szerdán. (...)

Maga Csomay – ki elengedte a viadalra – is aggódva gondol a „bajvívás gyönyörűségére”, mert Oglu rettegett bajvívó hírében áll a végeken. Oktatja a lázas ifjút:

– Ne a kardját nézd, csak a szemét, azon meglátsz mindent. És ne támadj! Hadd fáradjon! Aztán, ha kapu nyílik, bele!

A viadal tisztán folyt le, s habár kezdetben Oglu tűnt frissebbnek, beválni látszott a kapitányi taktika: László a támadó törököt átszúrta

kardjával, aki összeesett a fűvön. A négy igazlító (a küzdelem tisztaságára figyeltek) Lászlót kiáltotta ki győztesnek, akit mindkét tábor ünnepelni kezdett. A török, a magyar egyaránt tisztelte a másikban is a hős vitézt. László nem vette fejét a töröknek, hagyta, hadd távozzék lelke békében a testéből. Oglu magához inti Lászlót, mert kérni akarja valamire.

Oglu szemei nyitva voltak, de nem nézett már, csak a nap felé, mintha sok fényt akart volna gyűjteni a hosszú, sötét útra.

– Babocsai László! Hozzád szólok. Hallod-e? – szólt, de olyan halkán, hogy le kellett ülni, hogy hallhassák.

– Hallom, Oglu, csak mondd!

A haldokló arca nyugalmas lett.

– Én elvettem apád életét, te az enyémet. Allah akarta, aki örökkévaló. Nem haragszom rád.

– Én sem haragszom, Oglu. Az isten legyen veled! És megfogta a török kezét, mely ölében feküdt, és sárga volt, mint a pergamen.

– Halljátok, amit mondok. Halld, Babocsai László, ki igaz, jó vitész vagy. Neked hagyom a kardom, a lovam, minden fegyverem. Fogadd el tőlem.

– Elfogadom...

Oglu hallgatott. Látszólag erőt gyűjtött. Arca gyolcsfehér volt.

– Babocsai László, neked anyád van, aki szeret téged, akinek én megöltem az urát... nagyot kérek most tőled. Megteszed-e?

– Megteszem – ígérte László.

Oglu szemei fáradtan lecsukódtak.

– Nekem is volt feleségem. Magyar lány volt. Nem vettem más asszonyt mellé. Meghalt, de maradt egy kislányom... – A lehunytt szempillák között mintha könny csillant volna. – Vidd haza, Babocsai László... anyádhoz. Ne maradjon a végeken, ahol elkallódna, és én nem tudnék nyugodni a földben... Vidd haza, neveljétek fel... az anyja is keresztény volt... ezért rátok hagyom mindenemet...

– Amid van, Oglu, az a lányodé, akit elviszek az anyámhoz, és tisztességben tartom, mint a testvérem.

A haldokló arca erősen nyugodt lett.

– Allah már szólít... Az isten áldjon meg benneteket is, kik meghallgattátok az elesettet... Fogod a kezem, Babocsai László?

– Fogom, Oglu.

– Ezzel a kezeddél simogasd meg a kislányomat... én küldöm, az apja... Allah, de sötét lett...

Pedig szemei akkor nyíltak ki, és úgy is maradtak. A két török egykedvűen nézett a levegőbe. A kapitány szótlánul tépett le egy-egy fűszálat, László pedig elvette kezét a halottéról.

– Vége – szólt.

Odaátról áthallatszott a vitézek lármája. Méhek dongtak a virágokon, mégis súlyos lett a csend.

– Amit fogadtam, megtartom – szólt László, és felállt.

– És mi kiadunk neked mindent – mondták a törökök. – A haldokló száján Allah szólt. Gyertek érte mához egy hétre pár vitézzel ide. És most hagyjuk a halottat.

Egy hét múlva Oglu lánya ott várta Lászlót a látrányi réten. László megtartotta a fogadalmát, hazavitte Dusmátát (Zsuzsát) anyjához, aki még azt sem tudta, hogy a fia Ogluval mérkőzött, s győzött a török felett. Babocsai Lászlóék udvarháza a bézsényi berekszél mellett magasodott. Nem messze feküdt a végtelen nádas, ahol a nádi emberek éltek. (László anyja sokat segített nekik, ők pedig hálások voltak a kegyes özvegy Babocsainénak.)

Dusmáta és az özvegy első találkozása nem éppen vihartalan, mert most sok minden kiderül: a halott Oglu leányát vitte haza László. Ő viszont megölte a lány apját. Sérelmek tehát mindkét oldalon. A lány azonban még nem tudta, hogy éppen az ő apja tette özvegyé Babocsainét.

Dusmáta Zsuzsának hívhatja magát (elvégre anyja magyar lány volt), s mindenben engedelmes és szófogadó – nemcsak az özvegyaszszony, de a házbeliék is hamar megszeretik. László édesanyja pedig

Jelenet *A koppányi aga testamentuma* c. filmből, 1967

megbocsátja fiának a viadalt, mit az ő tudta nélkül vívott meg. A hős, miután eleget tett a koppányi aga testamentumának, elindult egy kis vitézi életre a fonódi „végház” felé.

Éppen jókor érkezik, mert Fonódon egy idegen lótolvajt akasztanak. A rabló csúnyán megsebesítette a fején a Szigetvárat is megjárt horvát vitézt, Bagics Markót, aki élve akarta elfogni. Potyondi Miklós, a borissza vitéz meséli Lászlónak az esetet iddogálás közben. Azt is mondja, hogy az a hír járja a végeken, hogy nőszül, s az arája egy gazdag török lány. László tagad mindent.

Újabb látogatók (Kunfy és Fitzek) érkeznek a várba. Ezek Graust, a lótolvajt keresik. Kiderül, hogy fontos levelet vitt Öreglakból Bolondvárba. Mivel nem érkezett meg, keresik a futárt is meg a levelet. Fonódon „senki sem látta”. Miután a két vallon elment, Csomay parancsára átkutatják Graust. A csizmájába rejtve találnak is egy levelet, melyben Joachim de Katzian beszámol a fonódi magyarok viselt dolgairól. Az sem titok már, hogy a gazdag Oglu lánya – minden kincsével egyetemben – Lászlóhoz került „megőrzésre”. A kapzsi vallonoknak ennyi éppen elég is. Mivel megszegték a magyarok a császár rendeletét és vívtak, a császár nevében el lehet járni ellenük.

„A lányt a sok aranyakkal együtt anyjánál rejté el, ami pedig a fölséges császár meglopása, mert az ilyen tusában nyert dolgok Üfelségét illetik. (...)

Jó lenne, Uram, ha ezen dolgoknak utánanéznél, és az aranyakat okkal-móddal kivágnák a bőrük alól is. A lány pedig igen szépséges lenne ... és a házuk körül csak gyatra palánkok vannak.”

Világossá válik: Katzian és Kales gonoszul összejátszanak. Veszélyben van a védtelen bézsényi udvarház, melyben Zsuzskán és az özvegyen kívül csak a fegyvertelen szolgálok (és János, a félkarú udvaros) vannak.

A veszedelem árnyéka nagyra nőtt Lászlóék háza felett. A levél párja már Kales kezében van, ha aranyat szimatol valahol – tudták ezt a fonódiak –, a tulajdon anyját is a tűzre hányta volna. Azokból a hazátlan vallonokból való volt, akik istencsapásként járták az országot, és lélektelenül gyilkolták a magyarságot.

Megvédendő a bézsényieket, az ifjú Babocsai kis csapatával (Potyondy-Ágay, Markó Bogics) már indult is az udvarház felé. Amikor megérkeznek, a hűséges János fogadja az urakat és kíséroiket. Villámgyorsan munkához látnak. Megerősítik a falakat, felfegyverzik a szolgálókat, valamint – Markó ötlete alapján – László a fal tövében jókora várárkot ását, majd vízzel tölteti fel.

Közben László „becsónakázott a lábba”, mely ott volt valahol a háztól nem messze. Egy hűséges emberét, az öreg Mátét és annak vitéz unokáját látogatta meg. Beavatja őket a tervébe: ha az udvarház – minden erősítésnek ellenére – az ostrom alatt tarthatatlanná válik, akkor a lábba kell menekíteni az asszonyokat. Csónakra, nádházra és egy titkos nádi ösvényre van szüksége, amit csak a nádi nép ismer. Ehhez kéri hű szolgálja segítségét, s Máté segít is.

Itt bizony biztonságban lennének az asszonyok, mindennemű jószágukkal egyetemben. Ez más ország volt, mint túl a parton. Itt nem parancsolt sem a szultán, sem a császár; itt az örök természet parancsolt, ítelt, büntetett, ahogy azt saját ősi törvényei előírták.

Nincs az a magas sziklavár, hol ilyen biztonságban lehettek volna.

A munkálatok közben tudja meg Zsuzska, hogy apja, Oglu aga ölte meg Babocsainé urát. Összeroskad. El akar menni, de Babocsainé nem engedi a közelgő vész előtt. Marad, s már asszonyanyámnak szólítja László édesanyját, ahogy a fiú is teszi.

A szomszédos Bolondvár pincéjében raboskodik Szahin, Szinánnak, Koppány új agájának a fia. Kales komoly összegű váltságdíjat követel a töröktől érte. De – tudjuk – mindezen felül kell még Zsuzska és a Babocsainéra bízott egykori agai vagyon. Úgy értesítették, hogy a bézsényi udvarház gyakorlatilag védtelen, könnyen megszerezhető. Azt tervezi: ha megszerezte a török lányt és a vagyont, törbe csalja a Szahinért váltságdíjat fizető koppányi török kis csapatát. Azt a látszatot akarja kelteni, hogy a fonódiak ütöttek rajta az új koppányi agán és kíséretén. Ezáltal hadba sodorja újra Fonódot és a koppányi törököt. Az általa foglyul ejtett fiúért pedig újabb váltságdíjat követelhet...

De a Kales által küldött kém Wetternheim lovagjaként érkezik Lászlóék udvarházához, ahol nagyon elcsodálkozik, s mivel nem nyer bebocsátást, megszegyenülten kénytelen távozni. Kales új tervet szó:

párbajra hívja ki Lászlót, mert megalázták Wetternheim lovagot Bézsényben. Valójában csak ki akarta csálni Lászlót, hogy elfoghasssa. Minden rossz sejtelen ellenére Babocsai készülődni kezd a viadalra. Három nap volt már csak a viadalig, amikor egy lovas azt kiáltja fel a fonódi strázsának, hogy nagybeteg özvegy Babocsainé. A lovas persze Kales embere volt.

Jelenet *A koppányi aga testamentuma c.*
filmből, 1967

Lászlót balsejtelmek gyötörték.

Anyja nem jó színben volt, már amikor eljöttek – szédülések gyötörték.

– Hazaugranék, uram – mondta a kapitánynak –, Markó meg velem jön.

A két vitézt: Lászlót és Markót azonban még aznap éjjel – útbán Bézsény felé – megtámadják. Babocsait leütik lováról. Markó még leszúrja egyik támadóját, de ő is súlyos sebet kap a fején. Lova utolsó erejével még elszökik. Üldözői csak azt látják, hogy a ló a lápba fullad lovasával együtt. Lászlót Bolondvárba viszik. Kales Szahin mellé záratja a szűk pincébe.

...Szahin szinte tisztelettel ápolgatta Lászlót, és nem ellenséget, hanem vitéz embert látott benne, akin segíteni mindenképpen kötelességének érezte. László hánykolódott, érthetetlen szavakat mormolt, és a kötést letépte fejéről. Szahin türelmesen visszatette. Már jól előrehaladt az éjszaka, amikor László elcsendesedett. Szahin eloltotta a kis mécset; holnapra is kell gondolta, és elkezdett járni, amennyire az új lánc engedte. A rab sötét magányát, reménytelenségbe sülyedt gondolatait felkavarta az új társ érkezése. Aztán a kis lyukhoz állt, és az olajos füstöt

hajtotta kifelé, mert a szállongó korom megülte a csepegős falakat, és fulladásig nehezzé tette a lélegzést. Künt már a derengés halvány fénye fodrozódott a Balatonon. Szahin is elszunnyadt, és vágyón gondolt arra a pillanatra, amikor László megszólal. (...) A török vitézek, csakúgy, mint a magyarok, megbecsülték a tiszta kardú, híres vitézeket, és ez a megbecsülés sokszor nőtt igaz barátsággá.

Markót a kis Máté találja meg.

Az üldözött lovas ekkor lecsúszott a lóról, és átölelt egy nagy zsombékot, lova pedig kapálva, hörögve elmerült a hínáros lében. A két árnyék még állt pár pillanatig, de aztán megfordultak, és kimásztak a sárból, amit igen jól tettek, mert Máté már felemelte nyilát. ... A zsombék mellett most fájdalmas nyögés hallatszott és a víz csobogása, mintha az elmerüléssel küzdött volna az az ember.

Ez sebes, járt Máté esze, és pillanatnyi kétségek után lágy csendben a zsombék mellé tolta a csónakot. Kezében rövid kés, mert nem lehet tudni. De a lovasnak aligha volt rossz szándéka, mert elcsendesedett, és csak nyöszörgött néha. Máté közel hajolt, megpattintotta tűzkövét, és fehér világosságot villantott egy pillanatra. Máté megtántorodott a csónakban, és megragadta Bogics kezét, akit felismert, bár arca csupa vér volt.

– Csak egy kicsinység tartsd magad, uram – hadarta Máté, mert érezte, hogy Bogicsban fogytán van az erő, és a csáklyarudat aládugta, hogy valami támasza legyen.

– Az isten áldjon, segíts! – sóhajtott a horvát vitéz, de alig volt már hangja.

– Abban serénykedem, uram, merthogy ismerlek – lihegett Máté, és a csónakot pattanásig feszített izmokkal tolta Bogics alá, aki tehetetlenül kaszált lábaival, hogy beemelje magát a csónakba, a zsombékot pedig nem merte, de nem is tudta elereszteni, mert ujjai rámeredtek a sáslevelekre, erejének utolsó fellobbanásával.

– Jobb, ha nem mozogsz, uram – akadozott Máté hangja –, ha békén vagy, talán bírok veled...

A kis Máté hazaviszi a szigetre a horvát hőst. Apja ápolja Markót, aki a szörnyű fejfájások közepette visszaemlékszik arra, mi is történt vele és Baborcaival.

– Kales! – villant a fejében az utált név, és Bogics könnyei kicsordultak a tehetetlen dühtől. – Kihívta bajra Lászlót, és el-tette láb alól, hogy ott ne lehessen ... Isten – tette össze Bogics kezét –, segítsd az elménket, a kardunkat az ellen az emberbőr-ben járó sátán ellen!

A kis Mátét elküldték Fonódra, hogy vigye meg a hírt Csomay kapitánynak a történetekről. Magával vitte Markó kucsmáját is, hogy higgyenek neki. Beszámolt arról is, hogy Bogics fel fog épülni. Csomay húsz emberével kivágatott a lápba, hogy személyesen beszéljen a hor-vát vitézzel. Úgy sejtik, az összeesküvés szálai Kales lovagig vezet-nek. A kis Máténak parancsot ad Csomay.

– Nagy dolgot bíznék rád, Máté fiam, gyere ide! Mától kezdve minden éjjel lesben állsz az udvarház palánkja előtt. De úgy, hogy se kívül, se belül híred se legyen! Érted?

Máté csak bólintott, de a szeme értelmesen kerekre nyílt.

– Lehet, hogy valamely írást szúrnak majd a bézsényi kapura ... Meg se nyikkansz. Megváród, míg elmennek, aztán a levelet elhozod Fonódba.

Ily módon a regény végéig özvegy Babocsainé nem is sejti, hogy mi történt a fiával. Ha tudná, hogy Babocsai László rab!? De azért már jobban van, és úgy összebarátkozik a török férfival, Szahinnal, hogy kölcsönösen testvérüknek fogadják a másikat. Szahin várja, hogy aty-ja kifizesse érte a váltságdíjat, közben Oglu vagyonáról kérdezi a lá-badozó Babocsait.

– Te is ezt firtatod?! Oglu nem aranyait, de lányát hagyta ránk. És ami Oglutól maradt, az az övé. De ha az enyém is len-ne! Tán azzal tömjem meg ezt a vérszopót, amit tisztességes harcban szereztem? Még akkor sem venném el Oglu lányától, ha a feleségem lenni...

Fonódra közben megérkezett Dellini „várfundáló mester” a napos Itáliából. A vidám olasz jókedvet és mérőműszereket hozott magával.

A császár parancsára vizsgálta a végvárok állapotát. Bolondvárban is várták, ki is takarítottak. Azt azonban nem sejtették, hogy a császár parancsa értelmében Bolondvár védelmi szempontból feleslegessé vált, hamarosan kiürítik. Ezt a felgyógyult Markónak árulta el bizalmasan Dellini, akivel összebarátkozott. Az olasz távozása után Markó olaszosra nyiratta a szakállát és Dellinek öltözve indul a mit sem sejtő vallonok közé ahol feltételezése szerint Lászlót fogva tartják.

Kales Rudolf mindent megtesz, hogy megkönnyítse az „olasz” munkáját – mert semmit sem sejt a vár jövőjéről. Azért aggódik, hogy a koppányi aga váltságdíja egyre késik, de Szinántól éppen a legrosszabbkor érkezik az üzenet. Arra kéri Kalest, hogy a domb mögötti erdőben jelenjen meg, s ő kifizeti fiáért a kért váltságdíjat. Néhány hű vallonnak megparancsolja, hogy figyeljenek oda Dellinire, amíg ő távol lesz, ne engedjék a börtön közelébe.

A vallon rablólovag kilovagol, és csak két-három katonája marad Bolondvárban. Ezt ki is használja a Dellininek öltözött Markó és közelében tartózkodó csapata. Egy kis keresgélés után bejutnak László és Szahin cellájába. Kiszöknek a várból, de összetalálkoznak a menekülő Kales csapatával. A koppányi aga ugyanis sejtette, hogy a vallon be akarja csapni: nagyobb sereggel érkezett maga is, és ez annyira meglepte a bolondvárit, hogy menekülésre fogta, ami sikerült is neki.

A koppányi aga katonái – a vallon nyomában – éppen a menekülő Lászlóékba botlanak – mindannyiuk szerencséjére! Szinán felismeri a magyarok közt Szahint, s örömeiben felajánlja, hogy a nagybeteg Lászlót Koppányban felerősítteti orvosaival. A többiek örömittasan indulnak Fonód felé.

Mikor Kales – Bolondvárba érve – látja, hogy elszöktek a foglyok, dühbe gurult. A foglyait akarja.

– Elibük kerülni. Csak Bézsénybe mehettek... Megrohanjuk az udvarházat. Betörjük a kaput. Van puskaapor elég...

A tervüket azonban – éppen a végrehajtás pillanatában – megakadályozza a kis Máté, ki – Csomay parancsának megfelelően – a bézsényi őrfán kucorgott. Jó íjász lévén szépen lenyilazta Kalest, aztán meg a puskaapor is felrobbant, amivel Kales akart robbantani. Gyülelész serege – vezérük halálát látva – hanyatt-homlok menekült.

László Koppányban szépen gyógyul. Élete első szerelme, Szinari lánya, Aisa az odaadó ápolója. Szerelmük titok, félnek ugyanis Szinántól, hogy nem adja áldását a frigyükre. László abban bízik, hogy Szahin

talán közbenjárhat az érdekükben. Egy hét múlva búcsúzniuk kell a szerelmeseknek egymástól, László és Szahin indulnak Bézsénybe.

– Ejnye, majd elfelejtettem! Aisától kell még elbúcsúznom...

Szahin már indulóban volt.

– Szobájában van; de én lemegyek, mert Markó már türelmetlenkedik.

– Sietek – ugrott fel László –, látod, milyen feledékeny vagyok. Még megharagudott volna... – És elsietett az asszonyok szobája felé. Mikor az ajtó felé nyúlt, az csendben kinyílt előtte, és László meghatva állt meg a kis szobában, mely tiszta volt és halk, mint a szerelem, mely átfonta őket. Aisa szemei mélyek lettek, mint a tenger, és csak beleszédült László ölelésébe.

– Nem lesz más gondolatom, mint te, édes virágom..., amíg nem látlak – mondta László.

– És én várlak, várlak – suttogta a lány bódultan –, és éjszaka lesz mindig körülöttem...

Az idő pedig repült kint a napsugáron, a fecskék szárnyán, a lovak dobbanásán, bent pedig a szű percegésén és szívükben, melyek átdobogtak egymásnak mámoros üzeneteket. Amikor pedig magukra ocsúdtak, László még egyszer maga felé fordította a kislány könnyes arcát. Aisa engedelmesen odaadta száját, és László megcsókolta, mint a virágot. Megcsókolta két könnyes szemét, és kisietett a szobából. Aisa pedig nekidőlt az ajtónak, és kitárta üresen maradt karjait.

Babocsainé már nagyon várta a fiát, mert azért sejtette, hogy valami nincs rendjén. Szahin és Zsuzska hamarosan egymásra találtak. Érzelmeket Zsuzska rózsakertjében vallották meg egymásnak.

László és Szahin között a barátság megromlott, mert bizalmatlannok lettek egymáshoz. László csak a koppányi Aisára gondolt, de félt bevallani érzelmeit Szahinnak, a bátyjának. Szahin meg úgy gondolta, hogy Oglu leánya vagyonával együtt Lászlót illeti. A két fiúnak sehogyan sem sikerült tisztázni valós érzelmeiket.

... László pedig hiába vonszolta magával Szahint, hogy kiöntse a lelkét előtte, az merev volt, mint a kapubálvány. Pedig hogy törekedett, hogy igyekezett mosolyogni: nem ment. Ha arra

gondolt hogy Zsuzska Lászlóé lesz, hiszen neki hagyta Oglu, keserű lett a szája, és nem tudott magának parancsolni. Ekkor már világosan tudta, hogy Oglu lányába halálosan beleszeretett. Nem akart már érzésének gátat vetni, de nem is tudott. Szeretett volna elmenni, mert gyötrődött, de Zsuzskát otthagyni sem volt ereje. Zsuzska pedig hallgatott, tépelődött, és már csak a hajnalokon vidámodott fel, ha Szahinnal zavartalanul beszélhetett. Szerelemről nem esett szó köztük, de szemeik bársonyán elomlott a vágy, ha találkoztak. Egyik reggel szokatlanul korán találkoztak. Hosszan tartott a kézfogás, s mikor leültek, Szahin megszólalt:

– Holnap hazamegyek...

Zsuzska csak nézett maga elé, és tépdesett, gondolatok nélkül, egy levelet.

– Nem üzensz semmit az ismerősöknek?

Zsuzska nem tudott válaszolni. Most érezte csak igazán, hogy Szahin nélkül nagy üresség marad körülötte. Még nagyobb a szívében.

– Nem becsületes játék ez – folytatta Szahin –, becsapjuk, sorvasztjuk magunkat, amikor tudjuk, hogy László felesége lesz.

Zsuzska is hallotta ezt suttogni, és apja kívánságát érezte benne.

– Aki nekem testvérem volt rosszban, az testvérem marad a jóban is. Meg kellett ezt mondanom, hiszen tudod, hogy szeretlek...

– Tudom. – És nagy csepp könnyek estek Zsuzska kötényére. Szahin megfogta Zsuzska kezét.

– Eljöttél volna velem Koppányba?

Zsuzska csak bólintott.

– Asszonynak is?

Zsuzska két kezébe temette arcát, és sírva fakadt.

– Istenem, istenem, hát nem érzed?

Szahin nagy szomorúsága fölött mégis kigyulladt az öröm és szellem ragyogása, amikor Zsuzska odahajtotta fejét vállára.

– Elátkozott vagyok én, hagyj el – suttogta –, mert csak szerencsétlen leszel mellettem.

A nap bíborarca ekkor bukkant fel túl, messze a lápon, és Szahin áhítattal hajtotta meg fejét kelet felé.

– Allah! Nagy és örökkévaló! Nézz a szívünkbe, és segíts meg minket!

Zsuzska is arra fordult, könnyes szemében vibrálva égett a nap aranya.

– Segíts meg minket! – suttogta, és keresztet vetett.

– Most pedig beszélek Lászlóval – állt fel Szahin. Megsimogatta Zsuzska lehajtott fejét, és kisietett a kertből.

László még az igazak álmát aludta, mikor Szahin felverte. Az éjszaka alig aludt valamit. Aisa arca égett előtte, és elhatározta, hogy Szahin most már hiába bujkál, beszél vele.

– Gyere a szigetre, László, beszéltnivalóm van veled – mondta Szahin –, ott nem jár-kezel senki, és nem háborgatnak bennünket.

Lászlónak feltűnt Szahin sápadtsága.

– Kardot ne vigyünk? Mert úgy nézel rám... – És nevetett.

– Ne neved, László, jobb, ha nem viszünk...

László látta Szahinon a vergődést, és őszintén sajnálta. Talán Zsuzska kikoszarazta gondolta, és azon szomorodott el ennyire. Ne adj' isten, mert akkor Szahin nem segít...

– Sietek – ugrott fel –, nekem is vannak mondanivalóim, de nem mertem közeledni se hozzád. Olyan tűnődő és szomorú letél. Jobb, ha túl vagyunk rajta!

És a csónak ellódult velük a parttól, és elvitte őket a szigetre, de egész úton nem szólt egyikük sem egy szót se. Mindegyik a maga gondolatával bajlódott. A szigeten még füstölgött egy kis éjszakai tűz, de a két Máté másfelé járt valahol. László rózsét vetett a hamura, és az hamar lángra lobbant. Ezzel is telt az idő, és nyeltek nagyokat, mert sehogy sem indult meg a szó. Végre László:

– Szahin! Ismersz engem?

– Ismerlek, László!

– Becsületes, igaz, vitéz embernek ismersz?

Szahinnak lelkiismeret-furdalása kezdett lenni.

– Annak ismerlek, és hidd el, akármi történt is, testvéremnek tartalak.

Akármi történt? László tűnődött egy pillanatig. Mi az ördög történhetett?...

– Tudom, hogy testvérül fogadtuk egymást – folytatta –, nem feledtem el egy pillanatig sem, és nem csalatkozol bennem akkor sem, amikor már nem leszünk azok.

Szahin lehorgasztotta fejét.

– Azért lehetünk.

– Hát hogy lehetnénk, kedves Szahinom? Érts meg végtére... Akkor... akkor nem vehetném feleségül Aisát... én nem csak testvéred akarok lenni!...

Szahin úgy ugrott fel a tűz mellől, mintha megégette volna.

– László! Ó, de nagy az isten! – És nevetve esett László nyakába. Feldöntötte, fojtogatta, és László azt hitte, valami baja esett a jó Szahinnak.

– Így megkínoztál... Hát nem szólhattál már előbb?... Ó, te lóköető... Mennyi rossz éjszakám volt... Szegény Zsuzska!

De itt már László kerekedett felül:

– Zsuzska? Mi van Zsuzskával?

Szahin vallott, mint a bűnös. Hogy mennyire szégyellte magát, amikor ráeszmélt szerelmére, de hát ő azt hitte, hogy László és Zsuzska... Hogy ez volt Oglu utolsó kívánsága...

– Dehogyan volt – nevetett László –, hiszen mondtam már, hogy Zsuzskát az anyámnak hoztam, hogy el ne kallódjon a végeken.

– De azt mondtad, hogy nem adnál Kalesnak Zsuzska pénzéből, ha feleséged lenne se... és én azt gondoltam, hogy feleségül is akarod venni...

– Majd akkor elnéztem volna, hogy hajnalonként a kis kertben diskuráljatok...

– Hát te ezt is tudod? Ó, te akasztófa! – És újból döngetni kezdte Lászlót. – Bezzeg én mit sem tudtam Aisáról! Nem is álmodta senki.

– Ez az – komolyodott el László –, most már arra kérlek, szólj mellettünk, ha atyátok akadályt látna köztünk, mivelhogy én keresztény vagyok.

– Akkor rosszul ismered őt, László. Atyám jó muzulmán, de Aisát nagyon szereti, és a te vallásodat is tiszteletben tartja.

László felett kiderült az ég.

– Ma van az első jó napom, mióta megjöttünk...

– Hát még nekem! – sóhajtott Szahin –, és már tolta is vad sietséggel a csónakot. Arca ragyogott, és összenevettek Lászlóval. Amikor leültek a szobában, Babocsainé dobbant közéjük.

– Én nem tudom, mi baja Zsuzsának. Csak sír és sóhajtozik. László átölelte anyját.

– Üljön le, asszonyanyám! Az a baj, hogy Szahin és Zsuzska... hiszen úgyis tudja. Kissé egymásba szerettek.

– Attól még nem megy víznek az ember – mondta Babocsainé.

– Attól nem, de azt hitték ám, hogy Oglu rám hagyta a lányát, és én veszem feleségül – nevetett László –, és Zsuzska tán azt hitte, még verekszünk is érte. Hogy én jussot tartok rá... Ezért volt a sírás.

Szahin most a nagyasszony elé állt. Kedves ünnepiesen.

– Kérlek, nemzetes asszonyom, add nekem Oglu lányát. Szeretem Zsuzskát becsületes férfi módján. Tudom, hogy keresztény, és esküszöm a Koránra, hogy más nőt nem veszek melléje.

Babocsainé felállt, könnyes lett a hangja:

– Vidd el, fiam, és tedd olyan boldoggá, amilyen jó kislányom volt nekem, és amennyire én őt szeretem... – És megfordult, hogy kimenjen a szobából.

– Ne menj még el, asszonynéném – tartóztatta Szahin –, hozunk helyette másikat. Aki soha el nem hagy téged, szeret majd téged. Jó kislány. A húgom. Aisa a neve, és László választotta.

A nagyasszony csak átölelte a fiát, és csókolgatta, mint kisgyermek korában.

– Ugye, akkor itthon maradsz, édes fiam?

A páros esküvőt a szigeten tartották. Mindenki ott volt, maga a kis Máté hozta-vitte gyors nádi lélekvesztőjén a lakodalmas népet.

László kérésére, hogy hadd fejezhesse be a vitézi pályát, Csomay kapitány szépen felelt, s megadta a regény végszavát.

– Eredj, fiam! Szánts, vess, és ringasd fiaidat. Bizony mondom, nagyobb dolgot művelsz, mintha megcsontosodsz a harcban, és magtalan öregséged viszed csak a sírba. Nézz rám, fiam. Egy életen keresztül hullott a vérem. Jobbra-balra dőltek ki melletttem a legjobb magyarok, szétforgácsolt, apró virtuskodásokban, és nem tettek mást, csak a hollókat táplálták. Eredj, fiam, mert kevesen vagyunk. Fogd meg a földet, mert az az ország. Köd van még, fiam, és azt sem tudjuk, miért harcolunk. Majd eljön annak is az ideje, amikor kellettek, te is meg a fiaid is. Most menj, fiam! – És hosszan megölelte szeretett vitézét.

Amit a műről tudnod kell

Keletkezése • 1937-ben látott napvilágot.

Műfaja • Ifjúsági, illetve történelmi regény, romantikus történet.

Témája • A nemzeti múlt egy dicső korszaka. A történet 1586-ban játszódik a török hódítás idején. A magyar végvári vitézek életébe, a törökkel és a császári zsoldosokkal vívott küzdelmébe nyerhetünk betekintést.

Címe • Jelentése: a Koppányban élő török főtiszt végrendelete.

Cselekménye • Oglu aga, a koppányi vár ura párviadalban megöli Babocsai Gáspárt. László, a megölt magyar vitéz fia viadalra hívja ki Oglut. Az ellenfelek összecsapnak, és a két tábor legnagyobb meglepetésére a fiatal magyar vitéz halálos sebet ejt a kardforgatásáról híres törökön. Oglu utolsó perceiben békejobbot nyújt ellenfelének, és arra kéri, hogy leányát, Zsuzskát, akit magyar felesége szült, vegye gondozásába. László teljesíti a haldokló utolsó kívánságát. Oglu összes vagyonát Lászlóra ruhazza. László édesanyja udvarházába vezeti a fiatal leányt, aki Babocsainé asszonyházában igazi otthonra talál. A szomszédos Bolondvár kapitánya, a kapzsi Kales lovag, el akarja rabolni a szép leányt, és azt reméli, hogy gazdag zsákmányra is szert tehet. László tudomást szerez a gonosz tervről. Az udvarház megerősítésére indul. Kales csellel elcsalja Lászlót, és útközben bandája megtámadja, megsebesíti és fogságba ejti. László Kales börtönében megismerkedik az új koppányi aga fiával, akit Kales váltságdíj reményében tart fogva. A két foglyot Markó vitéz, László barátja szabadítja ki. Lászlót az aga

szépséges leánya ápolja, s gyorsan felgyógyul. A fiatalok egymásba szeretnek. Az aga fiának pedig Zsuzska tetszik meg. A szülők boldogan adják áldásukat a fiatalok házasságára.

Szerkezete • Tizennyolc fejezetből áll, két szálon fut a cselekmény: az egyik Babocsai Lászlóról, a vele történekről és környezetéről szól. A másik: a bolondvári császári zsoldoskapitány, a kegyetlen Kales Rudolf pénz- és zsákmányszerző fordulatait követi nyomon, aki Babocsai László öröklött vagyonát is szeretné megszerezni. E két szálból szövődik a történet, melyben – jellemzően az író sajátos szemléletére – jelentős szerepet játszik a táj, elsősorban a balatoni láp világa. Bár a kötetben hosszabb természetleírások alig találhatók, a környezet érezhetően mégis mindenütt jelen van. Menedéket nyújt az üldözötteknek, s pusztulást tartogat a cselszövőknek.

Szereplők • Babocsai László, Babocsai Gáspárné Sára asszony, Oglu, Dusmána – Zsuzska, Csomay Ferenc Fonód várkapitánya, Markó Bogics horvát vitéz, a két Máté, Szinán, Aisa, Kales császári zsoldos, Bolondvár kapitánya.

Jelentősége • Fekete István romantikus elemekkel gazdagon átszőtt kisregénye nemcsak szórakoztat, hanem a nemzeti múlt egyik dicső korszakát hozza közel az olvasóhoz. Rendkívüli sokszínűséggel ábrázolja a középkori Magyarország délvidéki és a balatoni lápvilágot. Olyan alapelveket fogalmaz meg, amelyekkel meg kell ismertetni a fiatalokat, ugyanis már kiveszőben vannak. Hiszen az ellenfél nem mindig ellenség, az egyszerűség nem feltétlenül baj, az adott szó fontos és ereje van, a magyarság nem attól függ, hogy ki hova születik, és még sorolhatnánk.

1. Magyarázd meg, mit jelent a regény címe! **2.** Mikor, és hol játszódik a történet? **3.** Csoportosítsd a főbb szereplőket! Kik a segítők, és kik az ellenségei a főhősnek? **4.** Válassz egy szereplőt, és készítsd el a jellemzését! **5.** Hogyan készül a palánkvár? Kinek az ötlete a várak? **6.** Írj naplót Zsuzska nevében: hogyan talált saját otthonra (Koppány–Bézsény–Koppány)! **7.** Hasonlítsd össze Csomay kapitányt és Kales Rudolfot! **8.** Ki volt Dellini? Másold le a regényből, miért félt tőle Kales? **9.** Rajzold le a regény egyik jelenetét! Írj hozzá egy rövid idézetet! **10.** Nézzétek meg Zsurzs Éva 1967-ben, Fekete István azonos című regénye alapján készült filmet! Vitassátok meg, milyen hasonlóságok, és milyen eltérések vannak a regény és a film között!

A koppányi aga testamentuma

1. Mikor indul a regény?
 - a) 1586
 - b) 1486
 - c) 1686
2. Ki volt Bolondvár kapitánya?
 - a) Wetternheim lovag
 - b) Kales Rudolf
 - c) Joachim de Katzian
3. Mi volt a koppányi aga testamentuma?
 - a) Oglu Babocsaira és édesanyjára bízta Zsuzskát és vagyonát;
 - b) Oglu arra kérte Lászlót, küzdjön meg Kales Rudolffal;
 - c) azt akarta, hogy vigyázzon fiára, Szahinra.
4. Ki volt Fonód vitéz kapitánya?
 - a) a borissza Potyándy
 - b) Babocsai László
 - c) Csomay Ferenc
5. Ki volt a második koppányi aga?
 - a) Szinán
 - b) Szahin
 - c) II. Szulejmán
6. Milyen csellel szabadította ki Markó Bogics Lászlóékat?
 - a) vallon lókereskedőnek öltözött;
 - b) olasz „várfundáló mester”-nek öltözött;
 - c) koppányi agának öltözött.
7. Ki volt Babocsai László kedvese?
 - a) Aisa, Szinán aga lánya
 - b) Zsuzska, Oglu aga lánya
 - c) Böske, özvegy Babocsainé szolgálója
8. Ki győzte le az ármányos Kales Rudolffot?
 - a) Babocsai László
 - b) a kis Máté
 - c) Markó Bogics
9. A regény végén mi volt Babocsai kérése Csomay felé?
 - a) az elmaradt zsoldját kérte a kapitánytól;
 - b) földet kért, hogy gazdálkodhasson;
 - c) katonáskodás nélkül akart élni, házasodni akart.
10. Milyen szavakkal bocsátotta útra kedvenc vitézét Csomay kapitány?

IRODALOMELMÉLETI ISMERET

Az ifjúsági regény • Epikai műfaj, a novellánál hosszabb, prózában írt elbeszélő mű. Időben és térben kiterjedő eseményeket mond el, és sokszor több szálon futó történetet egyesít.

A magyar ifjúsági irodalom gyöngyszemei között tartjuk számon Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk*, Karinthy Frigyes *Tanár úr kérem* és Móra Ferenc *Kincskereső kisködmön* című művét, Fekete István több regényét (sok állatregényét, például a *Vukot* és a *Bogáncsot*, azonkívül a *Tüskevár*, a *Téli berek*, *A koppányi aga testamentuma* és a kevésbé ismert *Végtelen út* című regényeket), valamint Szabó Magda ifjúsági regényeit: *Álarcosbál*, *Születésnap*, *Abigél*. A kamaszirodalom talán legnépszerűbb alkotásai Csukás István regényei: *Keménykalap és krumpliorr*, *Vakáció a halott utcában*.

TARTALOM

BEVEZETŐ	3
AZ IRODALOM ÉS A KÖNYVEK SZEREPE	
AZ EMBER ÉLETÉBEN	5
A KÖNYVTÁR	9
Rónaszegi Miklós: Hogyan lettem olvasóvá?.....	12
ÉRTÉKEK AZ IRODALOMBAN.	15
A VERSEK VILÁGA	15
Arany János: Családi kör.....	17
Petőfi Sándor: Füstbe ment terv.....	21
Arany Lacinak	24
Weöres Sándor: Ó, ha cinke volnék	28
Kányádi Sándor: Nagyanyó-kenyér	31
Szalai Borbála: Fecskefészek épül.....	33
Sirályok	34
Weinrauch Katalin: Hol születted, szép Tisza?.....	35
Tündérlesen.....	37
Füzesi Magda: Tavasz.....	38
Brummogó	39
A NÉPKÖLTÉSZET	40
NÉPI MEGFIGYELÉSEK, KÖZMONDÁSOK,	
SZÓLÁSOK, TALÁLÓS KÉRDÉSEK, MONDÓKÁK	41
A NÉPDAL	47
Tavaszi szél vizet áraszt	49
Elindultam szép hazámból	50
Le a kertbe, le, le... (<i>Nagydobronyi népdal</i>).....	50
Erre kakas, erre tyúk... (<i>Derceni népdal</i>)	51
Irodalomelméleti ismeretek: ütemhangsúlyos verselés, ritmus, rím,	
refrén, természeti kép	52
A NÉPMESE	54
A kis kakas gyémánt félkrajcárja.....	56
A TÜNDÉRMESE	59
Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi	60
A HŐSMESE	67
Fehérlófia	68
Az égig érő fa.....	76
A TRÉFÁS MESE	85
Ilók és Mihók	86
A CSALIMESE	91
Csalimese	91
HAZUGMESE	92
A süket, a vak és a kopasz	93
Hazugmese	93
Bolondmese.....	95
A LÁNCMESE	96

A kakas és a pipe	96
MESEMONDÓK, MESEGYŰJTŐK	98
A KELETI MESÉK	100
A halász és az ifrit	101
A MESÉK BIRODALMA	106
A MŰMESE	106
AZ ÁLLATMESE	107
Aiszóposz: A róka és a szőlő.....	108
La Fontaine: A holló meg a róka.....	109
Fáy András: A fiatal daru	110
Heltai Gáspár: A farkasról és a daruról.....	111
Jacob és Wilhelm Grimm: A békakirály	113
H. Ch. Andersen: A rendíthetetlen ólomkatona	119
A teáskanna	125
A MONDÁK VILÁGA	128
AZ EREDETMAGYARÁZÓ MONDA	130
A csodaszarvas-monda	132
A TÖRTÉNETI ÉS HIEDELEMMONDA	133
Botond legyőzi a görög óriást.....	135
A munkácsi vár kútja.....	137
Mikes kútja.....	139
A derceni hegy mondája	140
A MONDAKÖR	143
Mátyás királlyá választása.....	144
Mátyás király Gömörben	146
Rákóczi virágai	148
MONDÁK AZ IRODALOMBAN	149
Arany János: Rege a csodaszarvasról	150
Mikszáth Kálmán: Beckó vára	153
Tompa Mihály: Beregszász	157
HŐSÖK A MAGYAR IRODALOMBAN	161
Petőfi Sándor élete	161
Irodalomelméleti ismeret: elbeszélő költemény	163
János vitéz.....	165
Irodalomelméleti ismeretek: a költői jelző.....	167
a megszemélyesítés	171
a hasonlat	174
a metafora.....	181
ÉRTÉKEK A PRÓZAI MŰVEK VILÁGÁBAN	220
A MESEREGÉNYEK	220
Alexander de Saint-Exupéry: A kis herceg	222
Alan Alexander Milne: Micimackó kuckója	224
AZ IFJÚSÁGI REGÉNYEK	242
Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk	244
Fekete István: A koppányi aga testamentuma	259
Irodalomelméleti ismeret: ifjúsági regény	277

Навчальне видання

ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

УГОРСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРИ

**Підручник інтегрованого курсу для 5 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
„Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей”

Угорською мовою

Редактор *М. Д. Дебрецені*

Коректор *Г. М. Турканич*

Формат 70×100/16.

Ум. друк. арк. 22,680. Обл.-вид. арк. 21,10.

Державне підприємство

„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4826 від 31.12.2014

www.svit.gov.ua

e-mail: office@svit.gov.ua